SHIRIN EBADI

laureata Premiului Nobel pentru pace

AZADEH MOAVENI

IRANUL MEU

GUSTUL AMAR AL REVOLUȚIEI

SHIRIN EBADI
AZADEH MOAVENI

IRANUL MEU
GUSTUL AMAR AL REVOLUȚIEI

Traducere din limba engleză de
Ioana Filat
Prefață de Fatma Yilmaz

CORINT
ISTORIE
Colecție coordonată de LAVINIA BETEA
EDITURA CORINT
2018

CORINT
BOOKS

SHIRIN EBADI
AZADEH MOAVENI
Iran Awakening

One Womans Journey to Reclam Her Life and Country

Copyright © 2006, 2007

All rights reserved.
This translation published by arrangement with
Random House, a division of Penguin Random House LLC.

Toate drepturile asupra ediției în limba română aparțin
EDITURII CORINT BOOKS
ISBN: 978 – 606 – 793 – 321 – 5

Redactare: Lia Decei
Tehnoredactare computerizată: Mihaela Ciufu
Design copertă: Dan Mihalache
Ilustrație copertă: e Getty Images

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României
EBADI, SHIRIN
Iranul meu: gustul amar al revoluției / Shirin Ebadi, Azadeh Moaveni; pref. de Fatma Ruxandra Yilmaz; trad. de Ioana Filat. – Bucureşti:
Corint Books, 2018
ISBN 978 – 606 – 793 – 321 – 5
I. Moaveni Azadeh
II. Yilmaz, Fatma Ruxandra (pref.)
III. Filat, Ioana (trad.)

SHIRIN EBADI (n. 1947), fost prima femeie judecător din Iran (1974), poziție la care a fost nevoită să renunțe în 1979, după Revoluția Islamică, când la putere au ajuns ayatollahul Khomeini şi clericii conservatori. A fost obligată să lucreze ca secretară şi abia în 1993 a primit aprobare pentru a practica avocatura. A apărat în instanță mai mulți disidenți şi a militat pentru drepturile omului. În 2003 a primit Premiul Nobel pentru pace. Nevoită să-şi părăsească țara în anul 2009, trăieşte în exil la Londra, în Marea Britanie. A scris mai multe cărți, printre care *Refugee Rights în Iran* (2008), *The Golden Cage*: *Three Brothers*, *Three Choicesy One Destiny* (2011), *Until We Are Free*: *My Fight for Human Rights* in *Iran* (2016).

AZADEH MOAVENI (1976), jurnalistă şi scriitoare iraniano-americană, este autoarea cărților Lipstick Jihad: A Memoir of Growing Up Iranian în America and American în Iran (2005) şi Honeymoon în Tehran: Two Years of Love and Danger în Iran (2009).

Prefață

Să scrii o prefață unei cărți a cărei autoare este Shirin Ebadi este o misiune onorantă şi dificilă în acelaşi timp. Mai puțin cunoscută publicului român, poate doar ca laureată a Premiului Nobel pentru pace (2003), Shirin Ebadi este prima femeie musulmană căreia i-a fost acordată o astfel de distincție şi, mai presus de toate, este cea mai importantă luptătoare pentru libertate şi drepturile omului din Iran. Occidentul a fost întotdeauna fascinat de exotismul şi misterul Orientului, dar şi reducționist când vine vorba despre femeile musulmane.

În paginile acestei cărți, publicul român poate desluşi vocea care a ştiut să mângâie sufletul şi mintea celor care îndură cătuşele opresiunilor de tot felul din partea comunității şi autorităților. Shirin Ebadi a luptat pentru obținerea libertății de gândire şi conştiință în țara ei, încercând să trăiască în conformitate cu principiile egalității dintre oameni, indiferent de genul lor, cu principiile libertății, indiferent de originea lor etnică, religioasă, de orientarea sexuală sau de convingerile personale sau politice.

Înainte de Revoluția Islamică, Shirin a urmat cursurile Universității din Teheran, a purtat în public, ca mai toate colegele ei, fuste scurte şi bluze moderne, nu şi-a acoperit părul şi chiar a reuşit să obțină o diplomă şi să devină judecător – prima femeie care a ocupat această funcție în Iran. În memoriile ei, relatează despre dezamăgirea provocată de şah şi apoi de Revoluția Islamică din 1979, care a zdrobit țara, şi despre faptul că drepturile civile au dispărut practic peste noapte. După revoluție, Shirin a fost îndepărtată din funcția de judecător. Mai târziu, ca avocat, a încercat în mod constant să lupte pentru drepturile omului, împotriva unui sistem politic părtinitor şi vicios, apărând drepturile femeilor şi copiilor, dar şi ale deținuților politici. Familia Leilei Fathi, fetița violată şi ucisă, a studentului Ezzat Ebrahimnezhad sau a fotografei canadiene Zahra Kazemi, disidenții Dariush şi Parvaneh Forouhar ca şi multe alte persoane oprimate din Republica Islamică au fost apărate *pro bono* în instanță de această femeie care a rezistat presiunilor venite din toate direcțiile, dar care a rămas fidelă propriei credințe, propriei țări. Shirin a fost arestată pentru această activitate. Perioada petrecută în temniță este elocvent detaliată în carte şi subliniază provocările pe care iranienii le cunosc în fiecare zi când ies din casele lor pentru a protesta împotriva guvernului.

Paginile cărții lui Shirin Ebadi reprezintă o excelentă sursă de informare pentru cei pasionați de istoria modernă şi pentru cei care îşi pun întrebări legate de Iran.

Prima întrebare ar putea fi formulată astfel: De ce SUA nu ar trebui să se implice în politica internă a Iranului? Paginile memoriilor de față vă vor ajuta să răspundeți. Shirin Ebadi explică: „Memoria colectivă a iranienilor are cu siguranță o bătaie mult mai lungă decât cea a americanilor". Cele două state au avut o relație delicată şi pernicioasă de-a lungul timpului. Când prim-ministrul Mossadegh a decis să naționalizeze industria petrolieră, Statele Unite ale Americii s-au „supărat" şi au pus în scenă lovitura de stat care l-a înlăturat pe Mossadegh şi l-a readus la putere pe şah. Statele Unite ale Americii au intervenit din nou, mai târziu, aducându-l pe ayatollahul Khomeini. Adăugați la aceasta armamentul vândut Irakului în timpul războiului dintre Iran şi Irak.

A doua întrebare ar putea fi: Care este viața femeilor din Iran după Revoluția Islamică? Viața lor este uneori plină de umilințe (vezi amănuntele despre traiul de zi cu zi al lui Shirin Ebadi după ce este îndepărtată din funcția de judecător, dar şi căsătoriile în care femeile sunt captive), alteori periculoasă, supărătoare, limitată în ansamblu. Revendicările femeilor iraniene nu simt mofturi şi nici ataşamente față de diferite ideologii sau preferințe politice. Femeile iraniene sunt de departe cele mai emancipate dintre femeile musulmane din Orientul Mijlociu. Le este permis să meargă la şcoală şi chiar la universitate şi să obțină o diplomă. Dar nu există suficiente locuri de muncă pentru ele după absolvire. Viața unei femei în Iran este de multe ori sfâşiată între drepturile limitate şi teama constantă de a încălca regulile stabilite de ayatollahii puternici şi omniprezenți.

Sigur, foarte mulți cititori s-ar putea întreba: Cum ajung unii tineri musulmani să-şi sacrifice propria viață în numele religiei? Pentru occidentali este de neînțeles. Ca un răspuns, rândurile lui Shirin Ebadi sunt de o luciditate impresionantă: „Cum aş putea să încerc să descriu pătrunderea treptată a martiriului în viața noastră? Cum aş putea să prezint procesul lent prin care totul – spațiul public, ritualurile, prezentările, ziarele, televiziunea – a ajuns să existe sub imperiul morții, al doliului şi al jeluirii? La vremea respectivă, nu părea deloc străin sau excesiv acest entuziasm supradimensionat pentru martiriu şi estetica morții".

Cartea *Iranul meu* este un dialog între istorie şi frământările unei femei luminoase, care a dus o permanentă luptă cu autoritățile statului şi cele religioase. Shirin Ebadi a fost preocupată de drepturile sociale, civile şi politice câştigate de femeile iraniene în timpul şahului şi de faptul că acestea au dispărut „un dar" perfid şi cumplit de dureros după revoluție, influențând negativ destinul a mihoane de femei. Impunerea *chador*-ului, poliția moralității, ablirea întregului sistem juridic asemănător celor seculare europene şi impunerea *Sharia* au pecetluit destinul a milioane de femei şi au trimis către moarte alte câteva mii care au îndrăznit să îşi afirme propria autonomie sau să se declare nevinovate în fața unor acuzații precum adulterul.

Pentru o societate care a gustat din mai tot ce înseamnă libertate, opinii libere despre o carte, o idee sau un politician, zbaterile lui Shirin Ebadi pot părea ceva îndepărtat şi excesiv de idealist. Ebadi este vocea propriei conştiințe, dar mai ales a profesionistei care intuieşte consecințele prăbuşirii unui sistem juridic şi ale instalării unui regim teocratic. Autoarea face o remarcabilă demonstrație juridică, încercând să justifice de ce se impune un sistem juridic secular şi de ce funcționarea statului de

drept nu poate fi susținută de religie, cu toate întorsăturile de sens favorabile unor interpretări liberale sau progresiste ale textului coranic. Desigur, de-a lungul secolelor, femeile musulmane „au interpretat" Coranul, trăind şi transmițând preceptele sale. Da, ştim cu toții că avem nevoie de interpretări ştiințifice progresiste ale femeilor musulmane, conectate la realitățile timpurilor noastre. Avem nevoie de instituții religioase şi statale pentru a favoriza şi a recunoaşte conducerea, perspectivele, darurile şi talentele femeilor musulmane.

Dacă vă interesează o istorie a Iranului modern şi motivele pentru care recentele proteste de acolo sunt de o importanță atât de mare pentru națiunea iraniană şi pentru lume, atunci aceasta este o carte pe care trebuie să o citiți. Istoria este exactă şi bine spusă, iar experiențele lui Shirin Ebadi rămân alături de cititor mult timp după terminarea cărții.

Şi, cu dorința de a lăsa cititorului privilegiul descoperirii unei femei musulmane remarcabile, mai adaug o singură idee: Shirin Ebadi este o feministă asumată şi o umanistă în cel mai profund sens al cuvântului. Descoperiți această „altă" față a femeilor musulmane, atât de puțin cunoscută Occidentului.

Fatma Yilmaz

În amintirea mamei mele şi a surorii mele mai mari, Mina; amândouă s-au stins din viață în timp ce scriam această carte.

„Pentru mine tristețea este cea mai mare fericire, Atunci din ruinele minții mele cuprinse de beție se înalță o cetate strălucitoare. Când stau tăcut şi nemişcat ca pământul.

Glasul îmi ajunge până la marginile universului”.

Jalal ad-Din Rumi

Pe amiază!

Omul este sortit pierzaniei!

Nu şi cei care cred însă, cei care săvârşesc fapte bune, cei care se îndeamnă întru adevăr, cei care se îndeamnă întru răbdare!

Coran, 103: 3

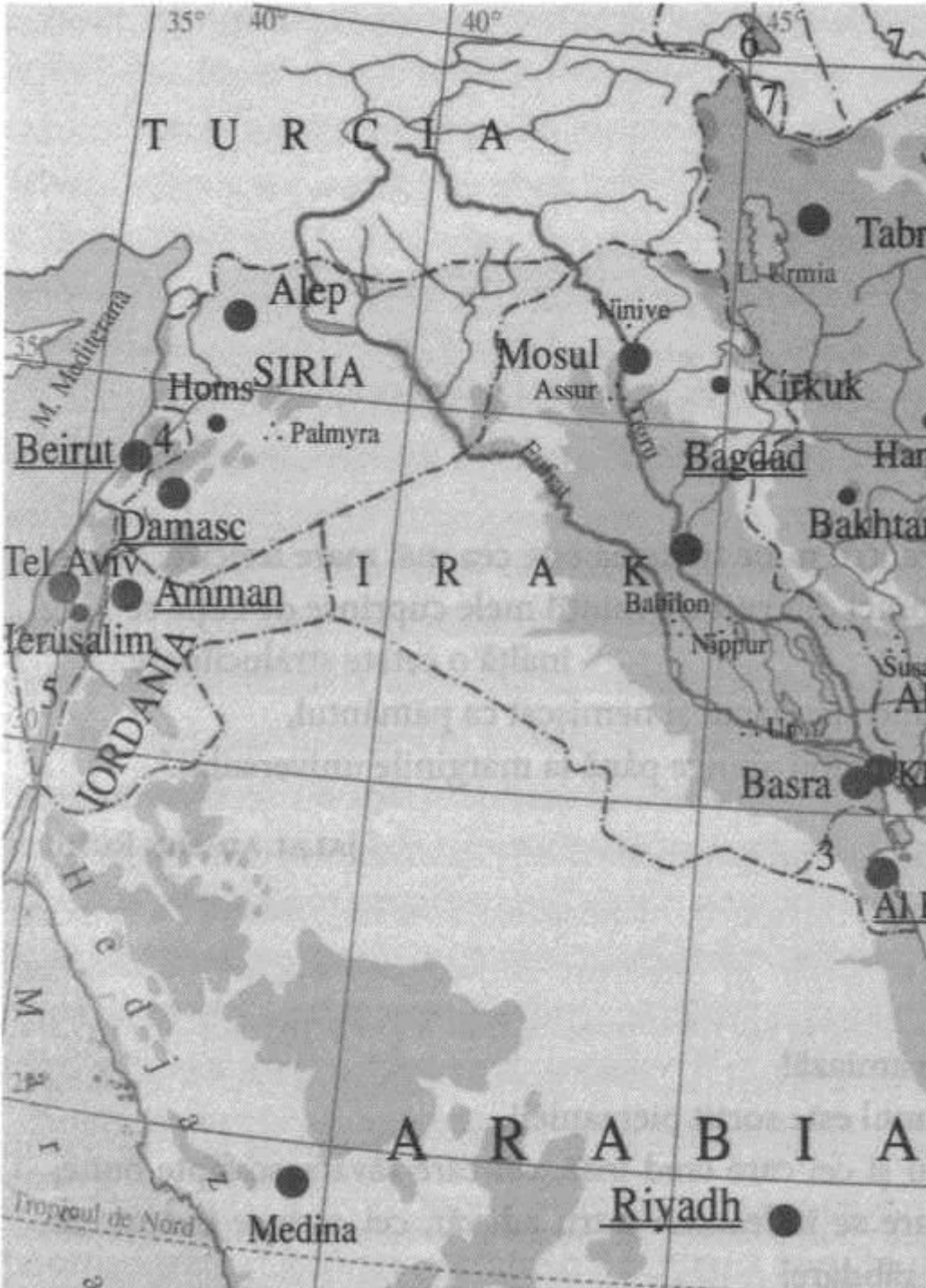
35°
40°
40°
45°
6
7
7
T U R C I A
Tabr
L. Urmia
Alep
Ninive
M. Mediterană
SIRIA
Mosul
Assur
Kirkuk
Homs
Palmyra
Beirut
4
Bagdad
Har
Damasc
Bakhta
Tel Aviv
I R A K
Amman
Babilon
Ierusalim
Nippur
Sus
5
IORDANIA
Ur
Basra
3
Al
M a r e R o ş i e
A R A B I A
Tropicul de Nord
Medina
Riyadh

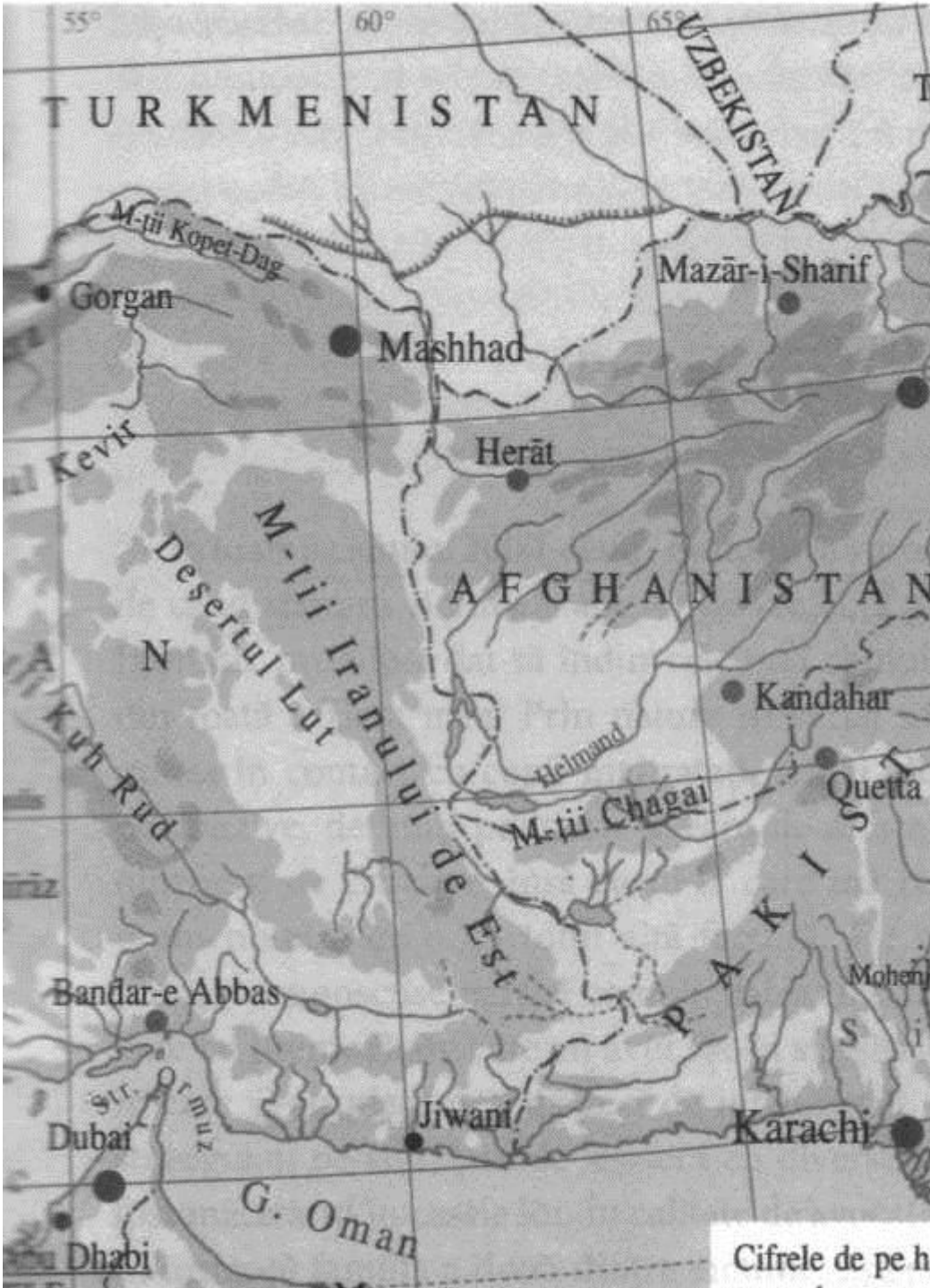

Cifrele de pe h

Prolog

În toamna anului 2000, când se împlinea aproape un deceniu de când apăram victimele actelor de violență prin tribunalele Iranului, mi-a fost dat să îndur cele mai chinuitoare zece zile din toată cariera mea. Prin natura meseriei mele – care mă punea în contact cu copii maltratați, femei blocate în căsnicii abuzive, deținuți politici – aveam de-a face zilnic cu acte omenești de cruzime, însă cazul la care mă refer reprezenta o amenințare de o cu totul altă factură. De curând, guvernul își recunoscuse parțial complicitatea într-un val de asasinate cu premeditare care au avut loc la sfârșitul anilor 1990 și în care și-au pierdut viața zeci de intelectuali. Unii au murit strangulați pe străzi, unde ieșiseră cu diverse treburi, alții au fost măcelăriți în casele lor. În calitate de avocată reprezentând în instanță familia a doua dintre victime, așteptam cu nerăbdare să văd dosarul anchetei judiciare.

Judecătorul le acordase avocaților victimelor doar zece zile pentru a citi întregul dosar. Doar în acest scurt interval ni se permitea accesul la informațiile strânse în timpul anchetei și aveam șansa unică de a scoate la iveală dovezi în sprijinul clienților noștri. Haosul anchetei, tentativele de mușamalizare ale statului și misterioasa sinucidere după gratii a unui suspect principal ne-au îngreunat mult sarcina de a reconstitui cât mai bine evenimentele conform informațiilor primite, începând cu acele *fatwa* care ordonaseră asasinatele și terminând cu executarea lor. Era în joc o miză imensă. Pentru prima dată în istoria Republicii Islamice, statul recunoscuse că își asasinase criticii și tot pentru prima dată făptașii erau trași la răspundere în fața instanței judecătorești. Guvernul recunoscuse că omorurile fuseseră săvârșite de o formațiune militară rebelă din

Ministerul Informațiilor şi Securității Naționale, însă nu exista încă niciun caz oficial. La sfârşitul intervalului respectiv, ne-am prezentat hotărâți la tribunal.

După ce am văzut maldărele de dosare cât noi de înalte, ne-am dat seama că va trebui să le citim în paralel, nu în ordine cronologică, asta cu o singură excepție. În semn de respect, ceilalți avocați care reprezentau familiile victimelor mi-au permis să citesc dosarele de la început, astfel că am avut ocazia să studiez fiecare primă pagină, pe care o întorceam în grabă mare.

Razele soarelui pătrundeau în încăpere prin geamul murdar al ferestrei, gonind parcă de la un perete la altul, în timp ce stăteam toți aplecați, cot la cot, deasupra mesei neîncăpătoare, într-o tăcere neîntreruptă decât de foşnetul hârtiilor şi bufnetele înfundate în podea ale scaunului cu picioare inegale pe care stăteam. Pasajele de referință din dosare şi transcrierile interogatoriilor la care fuseseră supuşi inculpații în respectivele cazuri de omucidere se pierdeau răzlețe în noianul de file cu conținut birocratic fără nicio relevanță. Era un material sumbru, descriind crime violente, cu pasaje în care un asasin mărturisea aparent încântat cum îşi însoțise fiecare lovitură de cuțit cu exclamația „*Ya Zahra*”, pentru a-i aduce un omagiu sângeros fiicei Profetului Mahomed. În încăperea de alături stăteau avocații apărării şi citeau din dosare şi n-aveai cum să nu simți prin perete prezența acestor indivizi care îi reprezentau în instanță pe cei care uciseseră în numele lui Dumnezeu. Cei mai mulți dintre aceştia din urmă erau funcționari mărunți din Ministerul Informațiilor, un grup de partizani care executaseră o serie de nume de pe listele înaintate de superiorii lor.

La prânz, ne simțeam toți secătuiți de puteri, astfel că un avocat i-a strigat tânărului soldat postat pe hol să ne aducă nişte ceai. De cum am primit tava cu ceştile de ceai,

ne-am apucat din nou de treabă. Ajunsesem la o pagină mai detaliată şi mai densă în relatări decât cele dinainte, astfel că m-am concentrat s-o parcurg ceva mai lent. Era transcrierea unei discuţii dintre un ministru din guvern şi un membru al brigăzii morţii. Când am ajuns la fraza care avea să mă bântuie în următorii ani, mi s-a părut că n-am citit bine. Am clipit din ochi, însă cuvintele au rămas neşterse pe hârtie: „Următoarea persoană care trebuie asasinată este Shirin Ebadi". Eu.

Mi-am simţit gâtlejul uscat. Am tot citit şi răscitit rândul acela, până când cuvintele au început să mi se învălmăşească în faţa ochilor. Lângă mine stătea cea de-a doua femeie din încăpere, Parastou Forouhar, ai cărei părinţi fuseseră ucişi primii, înjunghiaţi şi mutilaţi cu sălbăticie în toiul nopţii, în locuinţa lor din Teheran. Mi-am lăsat mâna pe braţul ei şi i-am arătat din cap pagina, iar ea şi-a înclinat spre mine capul înfăşurat în văl şi s-a apucat să parcurgă rapid pagina de sus în jos.

— Ai citit? Ai citit? îmi tot şoptea ea.

Am citit împreună mai departe despre asasinul meu, care se dusese la Ministerul Informaţiilor pentru a solicita aprobarea execuţiei mele. Exclus în timpul postului de Ramadan, i-a răspuns ministrul, însă oricând după aceea. Însă ei oricum nu ţin post, protestase mercenarul, oamenii ăştia nu mai au niciun Dumnezeu. Tocmai prin această concepţie potrivit căreia intelectualii, adică şi eu, se lepădaseră de Dumnezeu îşi justificau ei datoria de credinţă a asasinatelor. Pentru a folosi un termen din registrul islamiştilor violenţi, sângele nostru era considerat „halal", vărsat prin îngăduinţa divină.

Chiar atunci s-a deschis uşa, cu un scârţâit. S-a servit iar ceai fad, în ceşti care ocupau toată masa, însă care ne sporeau concentrarea. Mi-am făcut de lucru cu rearanjatul hârtiilor din faţa mea, şocată de tot ceea ce citisem. Nu pot

să spun că mi-era frică de fapt sau că eram furioasă. Mai degrabă mă copleşise un sentiment de uluială. Oare de ce mă urăsc în halul ăsta? mă întrebam în sinea mea. Ce-am făcut să merit o asemenea duşmănie? Cum de mi-am făcut asemenea duşmani care de-abia aşteaptă să se termine Ramadanul ca să-mi facă de petrecanie?

La vremea aceea n-am zăbovit asupra acestei poveşti; nu era timp de exclamaţii mirate sau şoapte de simpatie – „Vai, ce groaznic că erai următoarea pe listă". Nu puteam să ne pierdem timpul preţios dedicat dosarelor. Mi-am băut ceaiul şi mi-am văzut de treabă, deşi îmi simţeam degetele înţepenite, întorcând cu greu filele. Pe la ora două după-amiază, am terminat şi de-abia atunci le-am zis celorlalţi avocaţi ce citisem, în timp ce traversam curtea. Au clătinat din cap şoptind un *Alhamdulillah*, „Slavă Domnului"; spre deosebire de victimele ale căror familii le reprezentam în instanţă, eu scăpasem de moarte.

M-am alăturat circulaţiei zgomotoase de pe străzile largi, cu clădiri joase ale Teheranului, năpădite la ora aceea de maşini vechi, pufăind înecate în benzină. Am luat un taxi şi m-am lăsat legănată de tremuratul vechiului Paykan sub mine până am ajuns acasă. Am intrat într-un suflet, mi-am lepădat hainele şi m-am vârât sub duş, unde am stat o oră încheiată, năpădită de jetul rece al apei, încercând să mă curăţ de dosarele acelea mizerabile care-mi rămăseseră în minte şi sub unghii. De-abia după cină, după ce fiica mea s-a dus la culcare, i-am spus soţului meu. *Ei*, *azi la serviciu mi s-a întâmplat ceva interesant*, am început eu.

Capitolul 1
Copilăria la Teheran

Bunica mea blajină, care vorbea cu noi, copiii, doar cu o voce dezmierdătoare, s-a răstit prima oară la noi pe data de 19 august 1953. Tocmai ne jucam într-un colț al sufrageriei întunecate, luminate de lămpi, când s-a întors cu un aer sever spre noi şi ne-a certat, cerându-ne să facem linişte. Era cu un an înainte să merg la şcoală şi familia noastră se stabilise peste vară la vasta reşedință de țară a tatălui meu, situată la marginea Hamadanului, o provincie din vestul Iranului unde crescuseră părinții mei. Bunica avea şi ea o proprietate în zonă, unde i se strângeau nepoții în fiecare vară ca să se joace de-a v-ați ascunselea prin livezi până seara, când se alăturau celor mari în jurul radioului. Îmi amintesc foarte bine seara aceea: când ne-am întors acasă cu mâinile lipicioase şi hainele pătate de suc de fructe, i-am găsit pe cei mari într-o dispoziție foarte proastă, încât nici n-au observat în ce hal arătam. Stăteau în jurul radioului, îngrămădiți unul în altul mai ceva ca de obicei, părând atât de absorbiți, că nici nu se atinseseră de curmalele şi fisticul din castronaşele de aramă. La radioul cu baterii, un glas tremurător anunța că, după patru zile de tulburări la Teheran, prim-ministrul Mohammad Mossadegh fusese eliminat din post printr-o lovitură de stat. Pentru noi, copiii, ştirea nu avea nicio însemnătate. Am chicotit văzând atâtea capete plecate şi chipuri mohorâte şi am ieşit buluc din sufrageria încremenită şi funebră.

Susținătorii şahului care ocupaseră postul național de radio au anunțat că, după căderea lui Mossadegh, poporul iranian câştigase o victorie. În afară de mercenarii care participaseră la lovitura de stat, nu prea mai gândea nimeni aşa. Pentru laicii şi credincioşii iranieni, fie ei din clasa muncitoare sau bogată, Mossadegh reprezenta mult mai mult decât un demnitar îndrăgit. Era un erou al națiunii mult adorat de toți, o figură pe care o venerau fierbinte, un conducător demn să le îndrume măreața civilizație, cu

istoria ei oficială de peste două milenii şi jumătate. Cu doi ani mai devreme, în 1951, prim-ministrul naţionalizase industria petrolieră iraniană până atunci aflată practic sub controlul cartelurilor occidentale petroliere, care extrăgeau şi exportau cantităţi enorme din zăcăminte, printr-o înţelegere din care Iranul nu se alegea decât cu o parte infimă din câştiguri. Prin această acţiune politică îndrăzneaţă, care stricase jocurile Occidentului în Orientul Mijlociu bogat în petrol, Mossadegh îşi câştigase adoraţia eternă a iranienilor, care-l considerau părintele unui nou Iran independent, aşa cum îl venerau indienii pe Mahatma Gandhi pentru că îi eliberase din jugul Imperiului Britanic. Ajuns la putere în urma alegerilor democratice din 1951, în care câştigase decisiv, Mossadegh se făcuse îndrăgit de popor nu doar prin naţionalismul său. Pledoaria lui deschisă pentru libertatea presei, obiceiul de a-şi derula activitatea diplomatică din dormitor, studiile în Elveţia şi tactul său tipic iranian fermecaseră întreaga lume, care ajunsese să-l considere un lider strălucit şi şiret, întruchipând nu doar aspiraţiile mulţimii, ci şi o imagine de sine sofisticată: asemenea lor, şi el era un amalgam de lucruri ce păreau să se bată cap în cap – originile aristocratice, ambiţiile populiste, sensibilităţile laice care nu şubrezeau cu nimic totuşi alianţele cu figuri religioase puternice.

Constituţia Iranului din 1906, care pusese bazele monarhiei constituţionale moderne, investea monarhul cu puteri strict simbolice. Între 1926 şi 1941, Iranul a fost o monarhie, sub conducerea lui Reza Shah, dictator înţelept care a preluat toate frâiele puterii, cu sprijinul unei părţi a poporului. Însă în 1941, în timpul celui de-al Doilea Război Mondial, când armatele britanice şi sovietice au ocupat Iranul, Reza Shah a fost silit să abdice, iar pe tron a urcat fiul său, Mohammad Reza Pahlavi. Sub conducerea

tânărului şah, a urmat o perioadă de deschidere politică, în care presa a avut o libertate mai mare, iar puterea a fost redistribuită potrivit constituției şi un guvern democratic, condus de un prim-ministru numit de parlament, a preluat frâiele politicii interne. În timpul scurtei guvernări a prim-ministrului Mossadegh, şahul a condus doar cu numele, astfel că, înaintea loviturii de stat din 1953, se putea spune că în fruntea poporului iranian s-au aflat reprezentanții săi aleşi democratic.

În 1951, tânărul şah de treizeci şi doi de ani, neiubit de popor, moştenitorul unei dinastii noi, fără sprijin popular, opera unui ofițer din brigada persană de cazaci, părea un veleitar de nimic pe lângă prim-ministru. Şahul a urmărit cu neliniște ascensiunea lui Mossadegh. Sprijinul masiv de care se bucura prim-ministrul în rândurile populației îi revela propria vulnerabilitate ca monarh nesimpatizat de mase şi apărat doar de generalii săi, de Statele Unite ale Americii şi de Marea Britanie. Naționalizarea resurselor de petrol iraniene de către Mossadegh nu le-a convenit celor două puteri occidentale, însă nu s-au grăbit deloc să riposteze. Anul 1953 li s-a părut propice pentru înlăturarea demnitarului. Kermit Roosevelt, nepotul lui Theodore Roosevelt, a sosit la Teheran pentru a-l linişti pe şahul anxios şi pentru a dirija lovitura de stat. Având asupra lui aproape un milion de dolari, acesta a plătit mulțimi întregi de oameni săraci din cartierul de sud al Teheranului ca să mărşăluiască pe străzi şi i-a mituit pe directorii de ziare să publice articole mincinoase despre mulțumirile închipuite ale maselor la adresa lui Mossadegh. În doar patru zile, mult îndrăgitul prim-ministru se ascundea bolnav într-o pivniță, iar tânărul şah corupt era reinstaurat pe tron, mulțumindu-i, după cum bine se ştie, lui Kermit Roosevelt „îmi datorez tronul lui Dumnezeu, poporului, armatei şi ție”. Iranienii s-au simțit umiliți văzând cum intervin Statele Unite ale

Americii în politica țării lor de parcă ar fi fost nu ştiu ce țară înapoiată, anexată, condusă sau deposedată de putere după toanele preşedintelui SUA şi ale consilierilor săi din CIA.

Şahul a ordonat ca Mossadegh să fie judecat de un tribunal militar, iar pe primele pagini ale ziarelor au apărut fotografii care îl înfățişau pe prim-ministrul în dizgrație intrând în sala de judecată arhiplină, părând mai memorabil ca oricând cu statura sa slăbită şi trăsăturile acviline. Judecătorul l-a condamnat la moarte, reducându-i apoi pedeapsa la trei ani de închisoare, în cinstea şahului, care se arătase mărinimos. Mossadegh a zăcut trei ani într-o închisoare din centrul Teheranului, după care s-a retras în satul său, Ahmadabad, şi şi-a petrecut zilele răspunzând la scrisorile trimise de susținătorii săi credincioşi şi nemângâiați. Peste câțiva ani, răspunsurile sale aşternute cu un scris fin şi limpede au apărut înrămate pe pereții din birourile liderilor de opoziție ai Iranului, care aveau să-l alunge pe şah un sfert de secol mai târziu, în timpul revoluției din 1979.

Cu opt ani înaintea loviturii de stat care avea să le schimbe viața, precum şi istoria Iranului, părinții mei s-au cunoscut şi s-au căsătorit, după cutuma iranienilor din generația lor: printr-un ritual tradițional de pețire, denumit *khastegari*. Într-o după-amiază însorită de primăvară din 1945, în străvechiul oraş Hamadan, mângâiat de adierea rece a unui vânticel de munte, tatăl meu s-a prezentat acasă la familia mamei pentru a-i cere mâna. Cei doi erau rude îndepărtate şi se cunoscuseră în urmă cu câteva luni în casa unui văr de gradul al doilea. Familia l-a primit în salonul somptuos pentru musafiri, iar mama l-a servit cu ceai şi *shirini* (cuvântul are sensul de „dulciuri” având aceeaşi rădăcină ca numele meu), admirând profilul arătos al tatălui meu în timp ce îi turna ceai cu cardamom, cu gesturi grațioase, îndelung exersate pentru ocazia

respectivă. El s-a îndrăgostit de ea până peste cap şi niciodată n-am văzut bărbat mai devotat decât s-a arătat el în adoraţia pe care i-o purta mamei mele. De-a lungul îndelungatei lor vieţi petrecute împreună nu i s-a adresat decât cu un reverenţios „Minu *khanum*", adăugând adresarea persană politicoasă de „doamnă" după numele ei, de parcă s-ar fi temut să nu-şi întineze respectul pe care i-l arăta printr-un aer prea familiar. Iar mama îi spunea Mohammad-Ali Khan.

În copilărie, mama a visat să studieze medicina şi să devină doctor. Însă înainte de *khastegari*, cei din familie nu i-au luat deloc idealul în considerare, conform unor judecăţi pe care mama nu avea cum să le ia în discuţie. La începutul adolescenţei, toată lumea a început să observe că se făcuse extraordinar de frumoasă. Dacă s-ar fi născut cu o generaţie înainte, când nicio femeie n-ar fi putut să meargă la facultate, ar fi avantajat-o mult tenul de un alb luminos şi talia zveltă pe piaţa căsniciilor, singurul domeniu în care ar fi putut să concureze. Însă o femeie născută la sfârşitul anilor 1920, pe vremea când ordinea patriarhală iraniană se relaxase oarecum, permiţându-le câtorva femei să intre la universităţi, îşi vedea ambiţiile superioare unei eventuale căsnicii periclitate de propria frumuseţe.

Nu purta deloc văl, căci nu era dintr-o familie atât de tradiţionalistă încât să le ordone fetelor să-şi ţină capul acoperit. Însă a fost martoră la interzicerea *hijab-ului* într-o campanie de modernizare lansată de Reza Shah, care a devenit rege al Iranului în 1926. Schimbarea peste noapte a unei ţări imense, cu locuitori în majoritate ţărani, într-o naţiune centralizată, cu căi ferate şi o legislaţie bine pusă la punct, i se părea lui Reza Shah cu neputinţă fără participarea femeilor ţării, pe care şi-a propus să le emancipeze prin interzicerea oficială a vălului, simbolul subjugării tradiţionale. Reza Shah a fost primul, însă nu

ultimul conducător iranian care şi-a înfăptuit politica – de modernizare prin secularizare şi minimalizare a influenței clericilor – la frontiera corpurilor femeieşti.

Condițiile sociale şi epoca în care s-a născut nu i-au permis mamei să urmeze studiile universitare, însă măcar s-a măritat cu un bărbat cât se putea de nepatriarhal pentru vremurile acelea. Tatăl meu avea o fire senină, îşi stăpânea fără greş mânia şi nimic nu-l făcea să ridice vreodată tonul. Când se simțea mâhnit sau enervat, avea obiceiul să se plimbe de colo-colo prin casă cu mâinile la spate sau să-şi ruleze tacticos o țigară de foi, pe care o umplea grijuliu cu tutun dintr-o tabacheră de argint, timp în care mintea i se calma încet-încet şi putea să ridice capul odată ce se potolise de tot.

Tata s-a născut într-o familie bogată, ca fiu al unui proprietar de pământuri, fost colonel în armată pe la sfârşitul dinastiei Qajar care domnise înaintea lui Reza Shah. Bunicul se însurase cu o prințesă Qajar, pe care o iubise enorm, însă care nu putuse să-i ofere copii. După ce s-au chinuit ani în şir, bunicul a cedat în sfârşit la insistențele fraților săi şi, cu acordul soției sale, şi-a luat o a doua soție, pe Shahrbanu, care a devenit mama tatălui şi a unchiului meu. Bunicul meu s-a stins din viață cânt tata avea şapte ani, lăsând-o pe Shahrbanu să-şi crească singură cei doi copii. Rudele i-au contestat testamentul şi au reuşit s-o deposedeze pe văduva Shahrbanu de mai toate proprietățile şi averile sale. Aceasta, indignată, a hotărât să se lupte. S-a dus la Qom, cel mai sfânt oraş din Iran, unde se află înaltele şcoli religioase ale țării, cu speranța că va găsi clerici care s-o ajute să câştige custodia copiilor săi şi bunurile rămase. Cu sprijinul lor, Shahrbanu a reuşit să-şi păstreze fiii şi strictul necesar pentru întreținerea familiei. Pe atunci, drepturile femeilor se limitau la simțul lor înnăscut ai dreptății. Nici n-ar fi conceput să solicite

despăgubiri în instanță, ci doar apelau la ajutorul bărbaților influenți din societate, adesea clerici considerați destul de puternici pentru a îndrepta nedreptățile mărunte sau mari.

M-am născut pe 21 iunie 1947, în ultima vară pe care am petrecut-o la Hamadan, înainte să ne mutăm la Teheran. În amintirile din copilărie îmi apare casa din capitală, situată pe o stradă care se numea pe atunci „Strada Şahului" (ca mai toate străzile oraşului, aceasta avea să primească un alt nume după Revoluția Islamică). Era o casă destul de mare, cu etaj şi multe camere, un teren de joacă numai bun pentru mine, frații şi surorile mele. După tipicul vechilor case iraniene, avea o curte centrală cu o grădină de trandafiri şi crini albi. În mijloc avea un iaz cu câțiva peştişori argintii, iar în serile de vară ne scoteam paturile la aer, ca să dormim sub cerul înstelat, în mireasma florilor şi în liniştea nopții întreruptă de cântecul greierilor. Mama ținea casa curată lună – o enerva să vadă dezordine –, cu ajutorul servitorilor casei. Mulți lucrători de pe pământurile de la Hamadan ale tatii ceruseră să fie angajați în casa noastră din Teheran. Mama încredințase câte o sarcină fiecărui servitor: unul făcea cumpărăturile, altul gătea, al treilea făcea curățenie, iar al patrulea le servea ceai şi felini de mâncare musafirilor.

Mama părea să-l iubească sincer pe tatăl meu, chiar dacă fusese o căsnicie aranjată, care nu-i permisese să meargă la facultate. Era nerăbdătoare să-i audă glasul profund, răsunător, venind din curte la sfârşitul zilei. Însă după ce s-a căsătorit a devenit din cale-afară de neliniştită. Dacă întârziam cinci minute, o găseam aşteptându-ne la poartă pe străduță, frământându-se de teamă că ne-a răpit sau ne-a călcat cineva cu maşina. Nervozitatea aceasta i-a afectat sănătatea, astfel încât se simțea adesea rău, în grija unui doctor sau a altuia, niciunul nereuşind să-i vindece sau să-i depisteze cauza acestei agitații permanente în care

trăia. Nu părea să existe niciun motiv de nelinişte. După toate aparenţele, era o femeie cât se poate de norocoasă, vegheată de un soţ bun şi iubitor, cu copii sănătoşi şi cu o situaţie socială şi financiară relativ bună. Mai toate iranienele de la vremea aceea s-ar fi simţit mulţumite. Însă nu ţin minte s-o fi văzut vreodată pe mama cu adevărat fericită.

Pe măsură ce înaintam în vârstă, mama se îngrijea şi arăta impecabil ca întotdeauna, împletind surâzătoare în cel mai întunecat cotlon al casei imaculate, însă neliniştea o chinuia mai departe, stârnind tot felul de afecţiuni în corpul ei revoltat. Era tot timpul bolnavă, iar grija cu care îşi trata sănătatea şubredă îi sporea şi mai tare nervozitatea. Cât a avut astm, se plimba de colo-colo prin casă plângându-se că se sufocă. Când aveam paisprezece ani, sora mea mai mare s-a măritat şi s-a mutat la Hamadan, astfel că am rămas cea mai mare odraslă a casei. Firea bolnăvicioasă a mamei ne-a marcat tuturor viaţa, tot timpul mă temeam să nu moară. Noaptea stăteam trează cu ochii în tavan, prin pologul pentru ţânţari, şi-mi făceam griji pentru fratele şi surorile mele. Ce s-ar fi ales de ei dacă murea mama? Noapte de noapte mă rugam la Dumnezeu s-o ţină în viaţă până creşteau fraţiorul şi surioara mea mai mică. Cum eram mică, credeam că dacă ar fi murit aş fi fost silită să renunţ la şcoală ca să preiau sarcinile gospodăriei.

În anul acela m-am furişat într-una din zile în podul casei, pentru a mă ruga în linişte la Dumnezeu. Te rog, Doamne, te rog s-o ţii pe mama în viaţă, ca să pot să-mi văd de şcoală. Dintr-odată m-a cuprins un sentiment de nedescris, răspândindu-se din măruntaie până în vârfurile degetelor. Senzaţia aceea mi-a arătat că Dumnezeu îmi răspundea la rugăciuni. Toată tristeţea mi-a trecut într-o clipă şi mi-am simţit inima străpunsă de o euforie ciudată. Din clipa aceea mi-am păstrat o credinţă neclintită în

Dumnezeu. Înainte îmi rostisem rugăciunile mecanic, pentru că aşa învăţasem că se face, cum mă spălam pe faţă înainte de culcare. Însă după clipele acelea petrecute în pod, am început să mă rog cu o credinţă adevărată. Mi-e greu să-mi descriu această trezire spirituală prin care am trecut, e ca şi cum i-ai descrie cuiva care n-a fost îndrăgostit niciodată ce anume ai simţit când ai trecut prin această experienţă. Revelaţia din pod îmi aminteşte de un vers dintr-un poem persan: „Vai, suferindule, / Dragostea îţi soseşte în suflet, nu se învaţă".

Mai toată copilăria mea, aşa cum se întâmplă cu cei mici, a căror lume se rezumă la familia lor, nu mi s-a părut că traiul în casa noastră să fi avut ceva deosebit. Nu mi se părea deloc excepţional faptul că părinţii mei nu se purtau cu fratele meu altfel decât cu fiicele lor. Era ceva absolut firesc, aşa că am presupus că toate familiile erau la fel. Însă nu erau deloc. În cele mai multe gospodării iraniene, copiii de gen bărbătesc se bucurau de un statut superior, fiind răsfăţaţi şi delectaţi de o armată de mătuşi şi alte rude femei. Adesea aceştia simţeau că toată familia se învârte în jurul lor, iar când erau neascultători, lumea îi ierta sau îi lăuda şi întreaga activitate din bucătăria casei căuta să le facă pe plac. Pe măsură ce creşteau copiii, privilegiile băieţilor – de la bătutul străzilor până la întrunirile între amici – creşteau, iar ale fetelor se micşorau, pentru a nu-şi pierde calitatea de *najeeb* – fete cinstite şi bine-crescute. Potrivit culturii iraniene, era normal ca taţii să-şi iubească fiii mai mult decât fiicele, doar fiii duceau la îndeplinire toate ambiţiile familiei, afecţiunea pe care i-o purtai unui fiu era o formă de investiţie.

La noi în casă, părinţii mei îşi împărţeau în mod egal atenţia, afecţiunea şi spiritul de disciplină. N-am simţit niciodată că tata ar fi ţinut mai mult la Jafar pentru că era singurul băiat sau că Jafar era mai special decât mine. Toţi

trebuia să respectăm strict acelaşi program când plecam şi ne întorceam acasă până când intram la liceu. De-abia după ce am terminat liceul am avut voie să merg la film şi la petreceri cu prietenii, la fel ca fratele meu.

Uneori purtarea egalitaristă a tatii faţă de noi, copiii, îi uluia pe servitorii casei. Aceştia îl considerau pe fratele meu viitorul lor şef şi se aşteptau să-l vadă de mic dictându-le celor de sex opus ce să facă. Fireşte că ştiau din educaţia lor tradiţionalistă că băieţii merită să se bucure de independenţă şi libertăţi speciale, pentru a se pregăti să-şi exercite autoritatea ca bărbaţi în toată firea. Cum eu eram cu cinci ani mai în vârstă decât fratele meu, de obicei câştigam când ne luam la ceartă. Părinţii noştri nu mă pedepseau şi nici nu mă mustrau niciodată, ci doar mediau conflictul dintre noi cu blândeţe, de parcă luau parte la stabilirea unui acord de pace serios, între doi adulţi. Servitorii se plângeau în gura mare, îngroziţi de această încălcare a ordinii sociale.

— De ce laşi o fată să dea în Jafar Khan? îl întrebau ei pe tata.

— Sunt copii, o să se împace ei, le răspundea tata zâmbind.

De-abia când m-am maturizat mi-am dat seama că învăţasem despre egalitatea de gen chiar în sânul familiei, prin puterea exemplului. De-abia când mi-am apreciat locul în lume din perspectiva adultului mi-am dat seama că educaţia pe care o primisem acasă mă scutise de stima de sine scăzută şi dependenţa dobândită pe care le observam la femeile care crescuseră în familii mai tradiţionaliste. Independenţa pe care se străduise să mi-o insufle tata încă de pe terenul de joacă şi până mai târziu, când am hotărât să devin judecător, mi-a conferit o încredere în mine inconştientă la început, pe care am ajuns s-o consider cea mai preţioasă moştenire de familie.

Când îmi amintesc acei ani de început, tot oscilez cu mintea între Hamadan şi Teheran şi nu reuşesc să fixez niciun eveniment în timp sau ca semnificaţie, în afară de epifania mea religioasă din pod şi de ziua în care a fost înlăturat Mossadegh de la putere, ziua în care primul lider ales democratic al Iranului a fost dat afară din guvern printr-o lovitură de stat pusă la cale de CIA şi de marioneta ei. Cu toate că nici nu-mi amintesc prea bine ce s-a întâmplat înainte de asta, iar din evenimentele de după mi-au rămas doar frânturi răzleţe şi cu toate că la vremea respectivă n-am înţeles mai deloc semnificaţia acelei zile de rău augur, ţin minte chipurile celor mari, tonul bunicii, până şi luciul carcasei de lemn a radioului.

De-abia peste im sfert de secol, când Revoluţia Islamică l-a răsturnat pe şah de la putere, iar revoluţionarii radicali au luat ostatici membrii Ambasadei SUA, am înţeles felul în care ajunsese să marcheze acea lovitură de stat un lung interval din istoria secolului al XX-lea, aşa cum o cunoşteam noi. Însă la început, pe vremea când eram doar un copil, am resimţit repercusiunile pe care le-a avut acea răsturnare a lui Mossadegh de la putere asupra căminului nostru. Tata, ca vechi susţinător al prim-ministrului demis, a fost silit să-şi dea demisia. Înaintea loviturii de stat, avansase în funcţia de ministru-adjunct al agriculturii. Mulţi ani după aceea s-a chinuit în tot felul de posturi mai mărunte şi n-a mai fost niciodată numit în vreo funcţie înaltă. Ca urmare a marginalizării tatălui meu, în casa noastră nu s-a mai discutat niciodată politică. La început, tata n-a mai ieşit deloc în lume, ci a rămas să bântuie pe coridoarele casei toată ziua, nu doar serile. Nu ne-a explicat niciodată nouă, copiilor, ce s-a întâmplat, cum de tatăl nostru ajunsese brusc să-şi petreacă toată vremea în casă, tăcut şi căzut pe gânduri. Când se întâmplă ceva grav, iranienii au tendinţa să le ascundă această realitate copiilor

lor, care observă imediat că lucrurile nu sunt chiar cum trebuie şi, pe lângă senzaţia de nelinişte, se mai simt apăsaţi şi de propria necunoaştere. În acei ani mi-am propus să mă port altfel şi să le vorbesc deschis copiilor mei despre nenorocirile care aveau loc.

După lovitura de stat, mulţi iranieni au rămas cu impresia că politica este un joc murdar, complicat de acorduri secrete şi interese voalate, în care cetăţenii de rând sunt doar simpli pioni. Ne-a întărit convingerea că nu suntem deloc stăpâni pe destinele noastre, precum şi credinţa că ramificaţiile unui eveniment anume i-au servit de fapt drept cauză. Din acea zi, tata nu a mai vrut niciodată să discute politică acasă, pentru ca astfel copiii săi să crească neîntinaţi de vreun interes pentru acest proces în care nu aveau niciun cuvânt de spus. Convins că ajungea o carieră distrusă în familie, tata a insistat că trebuie să studiem la universităţi cât mai bune, pentru a ne servi mai târziu ţara ca tehnocraţi. Ca urmare a acestui lucru, am avut parte de o copilărie unică dintr-un alt punct de vedere: cu excepţia acelei seri din 1953, politica nu m-a mai atins niciodată.

Capitolul 2
Descopăr justiţia

Anul 1965, în care am intrat la drept, a fost unul de răscruce pentru mine. Campusul Universităţii din Teheran, în care activau o mulţime de intelectuali, fusese cuprins de discuţii tot mai aprinse pe teme politice de larg interes pentru Iran, despre schimbări pe care eu, care crescusem în atmosfera neatinsă de politică pe care o impusese tata, nici nu prea le realizam pe atunci. Când mă hotărâsem să dau la drept, nici nu-mi închipuisem că studenţii la drept se

implicau atât în politica de stat. În anul acela am luat prima oară contact cu viața universitară, căci în Iran, Facultatea de Drept însemna mulți ani de specializare în domeniul avocaturii. La sfârşitul primăverii anului 1965, atunci când îmi alesesem domeniul de studii superioare, optasem la început pentru ştiințele politice, dorindu-mi să ajung ambasador. Sincer însă, ştiam că aveam mai multe şanse să trec dificilele examene de admitere la drept, pentru care eram mai dotată. Potrivit sistemului judiciar iranian, judecătorii nu au obligația de a activa în vreo altă funcție înainte, astfel că m-am pus pe învățat cu intenția de a obține un post de judecător. În grupa mea erau mulți studenți care-şi propuseseră să ajungă teoreticieni ai dreptului, experți sau, ca mine, judecători. Deşi parcurgeam cu orele dreptul penal la bibliotecă, străduindu-ne să ne construim pledoariile în cazurile pe care le studiam, majoritatea colegilor mei acordau o atenție egală sau chiar mai mare vieții politice.

Într-o după-amiază senină s-au apucat să strige că taxele de studiu erau prea mari. Le-au cerut socoteală în gura mare celor de la conducerea facultății. Practic, studenții care se adunau la Universitatea din Teheran strigau orice, cu excepția scandărilor pentru care i-ar fi arestat pe loc poliția. Aflându-mă în rândurile mulțimii de protestatari – femei în minijupe, cu coafuri înfoiate şi sofisticate, şi tineri bărbați severi, în cămăşi cu mânecă scurtă, m-am simțit cuprinsă de un val de energie. Protestele mă atrăgeau ca un magnet. Nici nu prea conta ce scandau studenții. De cele mai multe ori, protestau împotriva taxelor, însă şi dacă ar fi protestat împotriva scumpirii ceaiului, tot m-aş fi prezentat la fața locului. Confruntările acelea aveau ceva care mă atrăgea – poate valul de adrenalină, efervescența ideilor, conştiința trecătoare a propriei puteri de acțiune –, astfel că mergeam

regulat la demonstrații. Din fericire, pentru că eram la sfârşitul anilor 1960 şi studenții ieşeau mai în fiecare zi în stradă, nu duceam lipsa protestelor.

Demonstrațiile nelinişteau agenții SAVAK, poliția secretă a şahului, care activau intens în campus, ca şi pe străzile celor mai multe oraşe din Iran şi în grupările studenţeşti iraniene din Statele Unite ale Americii şi Europa, pentru a-i descoperi pe acei disidenți implicați în acțiuni politice reale care nu frecventau doar demonstrațiile la modă. Căci toți tinerii iranieni – fie ei credincioşi sau laici, intelectuali sau mondeni, serioşi sau doar curioşi – participau din când în când la proteste. Erau necesare activitatea şi resursele unui imens organ polițienesc pentru a depista cine lucra organizat pentru subminarea puterii şahului şi cine voia doar să afle ce e cu toată agitația aceea. Pentru a scăpa de tentaculele SAVAK, studenții se făceau că protestează împotriva taxelor de studii, deşi ar fi vrut să scandeze mai degrabă „Nu mai da banii din petrol pe avioane militare americane!" sau „Ce-ar fi să te ocupi, te rugăm, de problema sărăciei de la oraşe în loc să stai la St. Moritz?"

În ziua aceea îmi căutam din ochi prietenele printre copacii arcuiți şi clădirile anoste, însă elegante ale imensului campus în care se afla una dintre puținele universități bune dintr-o țară care-şi putea permite mult mai multe cu banii câştigați din petrol. Ca majoritatea prietenilor mei împrăştiați în acea zi prin mulțime, nici nu bănuiam că protestele acelea inaugurau o nouă eră. Nici nu mi-am închipuit că într-o zi aveau să ne schimbe cu totul viața, lansând unde de şoc în toată lumea şi declanşând ultima revoluție majoră a secolului al XX-lea. Protestele se derulau în fundalul vieții noastre universitare, erau injecția cu adrenalină de după-amiază, după care mergeam la

cafeneaua de lângă universitate, unde sorbeam câte o *café glacé* cu înghețată de vanilie, după cursuri.

Însă în ziua aceea n-am mai mers la cafenea, pentru că o amică îşi parcase pe stradă Paykanul alb şi hârbuit. Ne-am înghesuit şase persoane în maşină şi am luat-o spre Darband, unde se aflau o mulțime de cafenele şi restaurante împrăştiate pe culmea joasă a Munților Elburz, care împrejmuiesc oraşul la nord. Cum tocmai veneam de la un protest, te-ai fi aşteptat să discutăm lucruri cât de cât serioase. Nu era cazul. Ne-am apucat să bârfim despre colegi, filme şi unde să mergem data viitoare cu maşina – discuții tipice pentru nişte tinere studente, în cercurile universitare ale vremii era de bonton să-ți dai aere de intelectual şi să-l critici abil pe şah până la cele mai mici defecte în discuțiile de zi cu zi, însă, sincer, asemenea chestiuni pe noi ne lăsau reci.

În timp ce ne deplasam încet spre nord, depăşind o mulțime de maşini care rulau în viteză în direcția din care veneam, Teheranul se preschimba sub ochii noştri dintr-o capitală discretă, înconjurată de livezi, într-o metropolă gigantică. La mai fiecare colț se înălțau schelele şantierelor de construcție, camioane cu saci de ciment şi cherestea se mişcau prin oraş ca nişte furnici harnice, panouri cu staruri europene tronau peste piețele aglomerate, iar la chioşcurile de ziare se vindeau reviste cu starlete americane în bikini Deja nu mai recunoşteam Teheranul copilăriei mele: acum erau mai multe cartiere sărace, mai multe restaurante, cinematografe şi mai mulți tineri din provincie în haine prăfuite şi cizme înnoroite care mergeau sau se întorceau de la muncă.

Curioase să vedem cu ochii noştri elegantele restaurante franțuzeşti din Darband de acum legendare, economisisem trei zile banii de buzunar pentru a ne regala cu o cină fenomenală. Am ales un restaurant cu privelişte

spre râul şopotitor care şerpuia printre colinele de la poalele Elburzului, cu mese aranjate cu gust la ferestrele sclipitoare. Un chelner în haine scrobite ne-a întins meniurile şi ne-am plimbat alarmate ochii peste preţurile exorbitante. Nu ne permiteam să ne luăm decât câte ceva de băut, aşa că, pentru a ne sustrage, am hotărât să ne comandăm un fel de mâncare pe care eram convinse că nu-l serveau: *kabob-koobideh*, frigărui ieftine din carne de vită tocată care nu-şi aveau rostul printre *coq au vin* şi preparatele gratúlate care dominau meniul. Chelnerul a clătinat din cap şi ne-am ridicat de la masă, prefăcându-ne cât se poate de dezamăgite.

În ziua aceea am învăţat că era mai bine să ignorăm localurile de plăceri mai scumpe ale Teheranului, restaurantele greceşti unde se spărgeau farfurii sau cafenelele în aer liber în care cupluri strălucitoare ascultau Four Tops sorbind din paharele cu vodca tonic. Ne-am mulţumit să mergem în restaurantele mai modeste din Shemiran – nume care delimitează Teheranul de nord atât geografic, cât şi figurativ – în care puteam să punem bani mână de la mână şi să ne comandăm câte o cupă de îngheţată la trei persoane.

Era un mod de socializare cuminte, în grupurile noastre mixte de băieţi şi fete. Bine, era epoca minijupei, iar tinerele stilate de la universitate – şi din tot oraşul de fapt – îşi etalau picioarele în cinstea lui Twiggy, un manechin celebru pe atunci, însă imitarea modei occidentale era doar o tendinţă superficială. Studenţii de la Universitatea din Teheran proveneau din clasa de mijloc sau muncitoare şi nu-şi vedeau viaţa ca pe un experiment. Nu purtam văl – de fapt cele trei femei din grupă care purtau ieşeau imediat în evidenţă –, însă nici nu ieşeam cu băieţi în stilul occidentalilor. Mergeam mereu la cafenea sau în ieşiri de weekend în grupuri mixte şi studiam laolaltă la bibliotecă,

însă la cursuri femeile stăteau mai departe în rândurile din față, în timp ce bărbații stăteau în spate.

Pentru clericii conservatori, universitatea era un cuib de desfrânare, un loc murdar, în care bărbații şi femeile păcătuiau sub pretextul educației în comun. Pentru familiile cu concepții tradiționaliste, supravegheate de tați care preferau să nu-şi dea fiicele la şcoală, ci să le țină închise în curtea casei, tocând zarzavat pentru cină, etalarea minijupei a devenit un simbol al invaziei culturale occidentale, scuza perfectă pentru interzicerea educației universitare.

Spre sfârşitul anilor 1960, atmosfera politică din țară a devenit tot mai încărcată. În 1964, înainte să intru la drept, şahul exilase un cleric aproape necunoscut, cu chip mereu încruntat, ayatollahul Ruhollah Khomeini, la Najaf, în Irak, din pricina predicilor sale incendiare care atacau subtil guvernul. Însă, în lipsa ayatollahului, nu se mai impusese nicio ideologie sau lider politic care să coalizeze forțele ostile şahului. Astfel, era uşor să te arăți împotriva şahului, pentru că majoritatea oamenilor iară legături directe cu elita de la curte erau nemulțumiți, iar dacă aveai o poziție critică nu însemna automat că te situezi într-o anumită tabără opusă puterii. Pe atunci, dacă erai împotriva şahului nu însemna că erai pentru ayatollahul Khomeini. Adesea, când îmi ajungeau la urechi frânturi de discuții pe holurile facultății, aveam impresia că studenții îl antipatizau din ce în ce mai tare pe şah fără să ştie de ce, de parcă ar fi fost un soi de blazon intelectual, ca lectura cărților lui Simone de Beauvoir.

Într-o dimineață, un student la drept din anul patru a intrat cu întârziere în sală la cursul de franceză înveşmântat în negru din cap până-n picioare. Am presupus că-i murise vreo rudă, aşa că l-am întrebat cu blândețe ce se întâmplase.

— Țin doliu pentru Mossadegh, ne-a anunțat el.

Ne-am închipuit că vorbeşte despre colegul nostru Hamid Mossadegh, un tânăr poet îndrăgit cu care mai beam din când în când ceai la cantină.

— Ce tânăr era! Vai, ce groaznic! Avea cancer? ne-am tânguit noi, şocaţi de cât de nedrept era să mori tânăr.

— Vorbesc de *doctorul* Mossadegh, ne-a întrerupt tânărul în negru.

— A, el era oricum bătrân, ce mai contează! am răsuflat noi uşuraţi.

Tânărul s-a uitat lung la noi, ne-a întors spatele şi n-a mai vorbit cu noi o săptămână.

După ce ştirea s-a răspândit prin toate ziarele şi am văzut cât de afectat era tata acasă, m-am căit pentru insolenţa mea. Fostul prim-ministru Mohammad Mossadegh nu era doar un simplu diplomat decedat, ci unul dintre liderii cei mai măreţi din istoria noastră, care dirijase prima perioadă de regim democratic pe care o cunoscuse Iranul de secole întregi. Chiar şi în ultimii ani de viaţă, înainte să se îmbolnăvească de cancer şi să moară într-un spital din Teheran, cariera sa încheiată mult prea devreme marcase întreaga ţară. Înlăturarea lui Mossadegh de la putere declanşase o animozitate permanentă împotriva Occidentului şi mai ales a Statelor Unite ale Americii care se acutiza tot mai mult cu timpul. Deşi bătrânul prim-ministru murise de cauze naturale, a fost jelit ca un mare erou-martir căzut într-o bătălie măreaţă. Durerea pe care o simţeau tinerii iranieni era un semn al alienării lor tot mai puternice faţă de regimul şahului, stare care se acutiza tot mai mult pe zi ce trecea.

În martie 1970, la vârsta de douăzeci şi trei de ani, am devenit judecător. Legea nu impunea nicio limită minimă de vârstă pentru această funcţie. Alături de cele douăzeci şi ceva de femei din grupa mea, făcusem doi ani de practică în drept prin diferite departamente ale Ministerului Justiţiei.

Adesea, odată ce judecătorii districtuali considerau că ne-am însuşit Codul juridic, ne acordau permisiunea de a conduce completul de judecată. După ce absolveam dreptul şi făceam doi ani de practică, puteam să obţinem postul de judecător.

La ceremonia depunerii jurământului, la care asistau ministrul justiţiei, înalţi judecători şi profesori de la Facultatea de Drept, cei mai buni studenţi din grupă aveau sarcina să poarte un Coran imens până pe podium. Eu, una, eram foarte scundă, iar celălalt student era foarte înalt. În timp ce traversam clătinându-ne scena, Coranul se tot bălăbănea între noi, mai să se prăbuşească într-o parte.

— Lasă-ţi mâinile mai în jos, i-am şoptit printre dinţi celuilalt purtător de Coran, gata să-mi pierd echilibrul.

— Ba ridică-ţi tu mâinile, mi-a şoptit el.

Într-un sfârşit, am reuşit să cărăm cartea sfântă, care cântărea o tonă, până la destinaţie şi mi-am rostit tare şi răspicat discursul. Am recitat jurământul, ceilalţi studenţi l-au repetat şi ei şi am coborât de pe scenă, pregătindu-ne cu toată bună-credinţa să ne închinăm viaţa justiţiei.

Când mi-am început cariera, vremurile erau de aşa natură, încât am putut să mă alătur instituţiei unui guvern deloc popular fără să am senzaţia că trebuie să mă aliez cu vreo tabără anume. Majoritatea iranienilor mocneau sub regimul de represiuni şi extremism al şahului, însă nemulţumirile nu creaseră o falie între popor şi regim şi nici nu discreditaseră diverse sectoare guvernamentale cum era justiţia. Cu toate că tremurau de frica SAVAK, oamenii încă aveau încredere în sistemul judiciar, convinşi că drepturile le erau apărate prin lege.

Până şi eu, care de-abia începeam să plec urechea la discuţiile politice din jur, mă îmbrăcam în fiecare dimineaţă în *deux-pièces* şi mergeam cu maşina la lucru, mândră că reprezint Ministerul Justiţiei. Regimul şahului îşi persecuta

opozanții politici prin tribunale militare, în simulacre de procese care nu-şi aveau locul în sistemul de justiție public. În tribunalele militare, disidenții erau învinuiți de tot felul de delicte vagi – sabotaj, periclitarea siguranței naționale şi altele asemenea – cu care regimurile represive etichetau orice activitate pe care o considerau periculoasă. Însă sistemul de justiție la care apelau majoritatea iranienilor în tot felul de cazuri, de la divorț la fraudă, opera în paralel şi, ca urmare, îşi menținea în mare parte o imagine de corectitudine şi incoruptibilitate în opinia publică.

De obicei, la minister nu lucram cu televizorul deschis, însă în acea zi a anului 1971 în care şahul şi-a expus orgoliul imens şi discernământul modest în fața unei națiuni fascinate n-am putut să nu ne uităm şi noi. Organizase serbări fastuoase pentru a comemora două milenii şi jumătate de imperiu persan lângă ruinele de la Persepolis, unde regii Iranului îşi stabiliseră tronul înainte de naşterea lui Hristos. În Iran au venit monarhi şi preşedinți din toată lumea pentru a asista la festivitățile menite să pună în lumină progresele impresionante pe care le realizase Iranul pentru a se moderniza şi a se impune pe scena mondială, precum şi trecutul său glorios. Iranienii trebuiau să observe ascensiunea Iranului pe scara de valori mondială. Însă cei mai mulți au observat doar că şahul cheltuise 300 de milioane de dolari pe corturi de mătase temporare, dotate cu săli de baie din marmură, ca şi pe mâncăruri şi băuturi aduse cu avionul de la Paris pentru a ospăta 25.000 de oameni. Nu pot să uit gărzile imperiale costumate în oşteni din vechea oaste a imperiului ahemenid, cu bărbile lor lungi, aranjate în cârlionți. Păreau că se desprinseseră ca prin farmec din străvechile basoreliefuri ale ruinelor pentru a mărşălui în fața curții imperiale din secolul al XX-lea.

De la Najaf, ayatollahul Khomeini a condamnat nervos festivitățile, de invocând milioanele de iranieni săraci care,

declara el, ceruseră ajutorul clerului pentru a-şi clădi băile publice care le lipseau: „Nelegiuirile regilor Iranului au înnegrit filele istoriei [...] Ce s-a ales de promisiunile aurite, de declaraţiile pompoase [...] cum că poporul prosperă mulţumit?”

Din birourile răcoroase ale Ministerului Justiţiei, cum mă uitam în acea zi la televizor, am avut o rară premoniţie. Iranul şahului, asemenea serbărilor de la Persepolis, era doar o seară vrăjită care avea să se încheie. Ca şi ospăţul acela, era prea baroc, prea străin de realitatea noastră, de o grandoare efemeră. Nici retorica de la Najaf nu îmi stârnea interesul, nici eu, nici majoritatea iranienilor nu urmăream îndeaproape criticile aduse de ayatollah şahului. Cum urmăream totul din biroul meu, n-am făcut nicio legătură între ceea ce vedeam pe ecran şi locul unde mă aflam. Nu-l recunoşteam conştient pe şah la conducerea Iranului în care prezidam eu ca judecător, aşa cum nici în revoluţia care urma nu mi l-am închipuit pe ayatollahul Khomeini în fruntea unui Iran în care eu nu mai puteam să prezidez.

Deşi ţara era condusă de un guvern secular, iar eu, femeie fiind, activam ca judecător cu o carieră promiţătoare, cultura iraniană era în continuare dominată de ordinea patriarhală, care-i îndepărta pe toţi pretendenţii mei. Din fericire, nu mă deranjau dificultăţile pe care le crea funcţia de judecător într-o eventuală căsnicie. Mă interesau mai mult legile şi ideile şi mai puţin aranjamentele de masă şi designul interior, iar munca mea îmi îmbogăţea atât de mult existenţa, încât nici nu simţeam în sinea mea vreun gol acut pe care doar un soţ îl putea umple.

Totuşi n-am putut să nu observ că, deşi eram dintr-o familie bună, arătam bine şi aveam o slujbă respectabilă, nu prea se înghesuiau pretendenţii în jurul meu. Problema era că bărbaţii iranieni se simţeau tare ameninţaţi de cariera mea. Cum le trecea prin cap să-mi ceară mâna, cum îşi

imaginau cum ar fi arătat o ceartă maritală cu o judecătoare ca mine – bănuind, cred, că n-aveau cum să-mi arunce un „Facem cum zic eu şi gata” şi să trântească uşa după ei –, moment în care fugeau încotro vedeau cu ochii. Din câte am descoperit, aşa se purtau atât bărbaţii iranieni cu educaţie şi pretenţii moderne, cât şi cei tradiţionalişti. Pur şi simplu preferau să se simtă superiori şi mai importanţi decât femeile cu care se însurau. Iar o femeie independentă, care-şi urma propriile pasiuni, nu s-ar fi simţit la fel de înclinată să-i giurgiulească şi să-i servească la orice oră din zi sau din noapte.

Aveam să descopăr această realitate de multe ori, destui pretendenţi nu se sfiau deloc să mi-o declare pe faţă, de parcă funcţia de judecător ar fi constituit o bilă neagră pentru întreaga societate. Într-una din seri, când eram la petrecerea unui prieten, un tânăr mi-a tot dat târcoale până când a convins gazda să ne facă cunoştinţă. S-a arătat atât de amabil şi de insistent, încât atunci când a venit gazda la mine să mă întrebe dacă vreau să-l cunosc, m-am învoit Am pus la punct o întâlnire în săptămâna care urma, la o altă petrecere. Mi-a declarat că era îndrăgostit până peste cap de mine şi, dacă i-aş fi arătat acelaşi interes, urma să se ducă întins la ai mei să mă ceară de nevastă. Din câte se părea, nu aflase că sunt judecător. În mult-aşteptata zi a următoarei petreceri, a aflat în sfârşit, chiar înainte să mă salute, şi s-a dus imediat la gazdă ca să-i declare că n-ar fi insistat deloc atât să mă revadă dacă ar fi ştiut de la bun început că sunt judecător.

Într-o dimineaţă rece şi senină de primăvară a anului 1975, Javad Tavassolian, un tânăr inginer electrician, s-a prezentat în sala de judecată în care prezidam şi s-a prefăcut că-mi solicită opinia într-o chestiune legală obscură. Era îmbrăcat într-un costum alb şi o cămaşă maronie cu gulerul răsfrânt şi a rămas să mai discutăm o

vreme despre una, alta. Un vecin de-al meu care îi era prieten ne propusese să facem cunoştinţă. Nu m-am simţit pe loc atrasă de el, însă eram destul de interesată încât să-i accept invitaţia la masă. După ce ne-am întâlnit de mai multe ori şi am stat de vorbă la o cafea sau o îngheţată, m-a cerut de nevastă. M-am uitat la el, cum stătea în faţa mea la masă. După ce am chibzuit îndelung, i-am spus că nu puteam să-i dau încă un răspuns definitiv.

— Uite ce idee mi-a venit, i-am propus eu. Ce-ar fi să ne mai acordăm şase luni să ne cunoaştem mai bine, apoi să nu ne vedem deloc o lună. La finalul ei, putem să decidem dacă ne potrivim sau nu.

S-a învoit şi chiar aşa am făcut.

Părinţii mei erau deschişi la minte şi considerau că trebuie să-mi cunosc bine viitorul soţ înainte să ne legăm pe viaţă unul de altul. Ne-au permis să socializăm şi să ne mişcăm cu toată libertatea. Cinam cu Javad în oraş de două, trei ori pe săptămână, avântându-ne în traficul nebun din orele de vârf spre localul pe care-l alesesem dintre celelalte restaurante europene din tot Teheranul. După masă rămâneam până târziu, cu mâna pe ceştile cu ceai fierbinte, şi ascultam solistele care cântau pe atunci prin cluburile din Teheran, comparându-ne ţelurile şi închipuindu-ne un viitor ideal. Ne înţelegeam fără probleme, de parcă ne ştiam de mult, nu doar de câteva luni. Într-una din seri, după ce am luat cina, chelnerul se tot fâţâia pe lângă masa noastră, uitând să ne aducă nota. Javad s-a lăsat răbdător în scaun, însă eu mi-am luat încruntată poşeta.

— Ce faci? m-a întrebat el. Încă n-am plătit.

— Uite cum sileşti omul să-ţi acorde atenţie, i-am zis eu.

M-am ridicat şi am luat-o spre ieşire. Javad a şovăit o clipă, apoi m-a urmat. Desigur că la uşă ne-am trezit lângă

noi cu chelnerul, care ne-a întins, scuzându-se, nota. Am studiat chipul lui Javad ca să văd dacă-l descumpănise îndrăzneala mea, însă el îşi căuta prin buzunare cheile, de parcă i se păruse cât se poate de firesc să ieşim.

La sfârşitul intervalului de şase luni în care îmi făcuse curte, am luat o pauză de o lună, aşa cum stabiliserăm. Cele treizeci de zile cât nu ne-am văzut ne-au permis să chibzuim. Nu ne simţiserăm atraşi unul de altul doar prin puterea obiceiului şi a familiarităţii dintre noi, am decis amândoi, ci dintr-o convingere mai profundă, că eram capabili să ne clădim o viaţă de succes împreună. Familia lui Javad s-a înfiinţat acasă la ai mei în Teheran şi am îndeplinit toate obiceiurile şi ritualurile tradiţionale cuvenite. Potrivit ritualului clasic de *khastegari*, mi-au cerut mâna pentru fiul lor. Familia mea a organizat petrecerea de *aghd-konoon* la noi acasă şi ne-am reunit la *sofreh aghd*, masa tradiţională de nuntă în Iran, alături de cei mai apropiaţi prieteni şi membri ai familiei. Procurorul general din Teheran trebuia să ne fie martor la nuntă, însă întârziase. În timp ce aşteptam să sosească, mama a apucat să observe cu îngrijorare Coranul prea mic de pe masa de nuntă. Chiar atunci a sosit şi procurorul general, aducându-ne drept cadou un Coran tocmai potrivit Un semn de bun-augur, mi-am zis eu, aşezând Coranul nou în mijlocul mesei. Femeile singure sau cu căsnicii reuşite din familie (femeile divorţate nu puteau lua parte la ritual, ca să nu ne molipsească cu nefericirea lor) ne-au ţinut deasupra capetelor un acoperământ de dantelă, mărunţind între faldurile lui cuburi de zahăr înfăşurate în tifon, pentru a ne îndulci viitoarea căsnicie. Javad avea treizeci şi trei de ani, iar eu douăzeci şi opt.

După o lună de miere idilică de o săptămână petrecută la Shiraz, ne-am întors în noua noastră casă pentru a ne începe viaţa împreună. Javad deţinea o casă cu etaj în

Niavaran, în nordul Teheranului. În zilele noastre, la nordul oraşului, până mult dincolo de Niavaran, se întind blocuri turn de culoarea cremei de ou, iar pe străzi este un trafic la fel de dificil ca în restul oraşului, însă pe atunci era o zonă nu prea populată şi plină de livezi, departe de centru. Am hotărât să dăm casa cu chirie şi să ne luăm un apartament în Amirabad, aproape de ai mei.

La vremea când ne-am mutat acolo, nu ştiam că la parterul clădirii modeste cu două etaje locuieşte un judecător al Curții Supreme. Însă judecătorul se interesase cine sunt noii vecini, astfel că ne-a bătut la uşă tocmai când încercam să aranjez canapelele. Era un bărbat impunător şi plinuț, cu nişte favoriți stufoşi, şi ne-a făcut cadou de casă nouă o carte scrisă de el despre cum să eviți conflictele maritale. Cum stătea rezemat de tocul uşii, ne-a dat şi nişte sfaturi prin viu grai.

— Trebuie neapărat, a început el foarte solemn, să vă păziți de resentimente în căsnicia voastră. Încercați mereu să vă rezolvați conflictele înainte să degenereze în certuri violente, în care vă vărsați năduful în capul celuilalt.

I-am mulțumit foarte politicos. Câteva seri mai târziu am auzit pe fereastra deschisă o bufnitură puternică, urmată de un soi de mieunat furios, scos de o ditamai felina. După larma aceea de început, s-a auzit un glas mânios, pe care l-am recunoscut ca fiind al judecătorului, scoțând un potop de injurii, căruia soția lui i-a dat imediat replica, la fel de violent. Şi după ce am închis fereastra, tot le-am auzit țipetele răsunând prin apartament. Poate n-ar fi rău să mă duc jos să-i împrumut propria carte, mi-am zis răutăcioasă.

În a patra sau a cincea seară de când ne mutaserăm în apartament, în jurul orei zece şi jumătate, am auzit un ciocănit tare în uşă. Când a deschis, Javad s-a trezit cu mai mulți amici de-ai mei de la universitate, cu buchete de flori

în mână. Voiau să vadă dacă o să mă port ca acea Shirin de pe vremuri sau ca o femeie proaspăt măritată. Potrivit căsniciei iraniene tradiționale, soțiile încetau adesea să mai socializeze spontan cu vechii lor prieteni. Pentru soți, casa e un soi de castel numai al lor, în care se refugiază din lumea exterioară şi păşesc într-un sanctuar dedicat doar propriei linişti. Amicii apăruți seara târziu la porți nu aveau dreptul să pătrundă în castel. Neştiind cum o să reacționeze Javad, m-am uitat cu emoție la el. Părea sincer fericit şi i-a poftit amabil în casă.

Javad provenea dintr-un mediu conservator, însă pe când majoritatea bărbaților din tradiția lui erau pretenționoşi şi rigizi, el era flexibil şi tolerant. De la bun început mi-a îngăduit să fiu eu însămi, încurajându-mă în munca mea de parcă ar fi fost parte din ființa mea, nu doar un hobby sau un moft. În afară de tatăl meu, el a fost al doilea bărbat important din viața mea care a încercat să-mi întărească independența, în loc să mi-o reprime. Asta nu înseamnă că n-a trebuit să mă achit de străvechea înțelegere dintre soții iranieni. Mi-am făcut timp în programul meu plin ca să trec pe la piață şi să-mi umplu sacoşele cu legume şi fructe pentru bucătăria noastră. Curățenia? Era, desigur, tot sarcina mea, ca şi cheltuielile casei. Nu exista o diviziune a muncii domestice, căci toate sarcinile, de la gătit la curățenie şi facturi, cădeau strict în seama mea. Nu i-am purtat pică pentru asta, asta era viața şi gata. Aproape din prima zi mi-am dat seama că nu se putea să am parte de tot ce voiam. Faptul că Javad mă sprijinea în carieră era ceva extraordinar, iar dacă munca domestică cădea exclusiv pe umerii mei, era un compromis pe care eram dispusă să-l fac.

Urmărindu-mi prietenele de la universitate în timp ce se angajau sau îşi găseau parteneri de viață, deciziile mele şi compromisurile pe care le implicau mi se păreau cu atât mai

juste. Cele mai multe dintre noi lucram, astfel că situația mea nu era deloc anormală. Din cercul de prietene numai una, să-i spunem Roya, a renunțat la carieră de dragul căsniciei. Roya, o femeie cu o coamă impresionantă de păr arămiu şi gusturi rafinate, a trezit interesul unui tânăr inginer bogat la scurt timp de la absolvire. În opinia lui, femeia nu trebuia să muncească decât dacă soțul nu era în stare să asigure un trai comod pentru amândoi. Cum avea o situație materială foarte bună, nu vedea de ce Roya trebuia să muncească, aşa că a descurajat-o în cariera de judecător pe care noi, restul, o urmaserăm. Roya şi-a zis că mai bine încerca să-l convingă încet-încet cu frumosul s-o lase să muncească, că avea să-şi dea seama că îşi dorea o slujbă pentru a-şi îmbogăți viața interioară, nu conturile din bancă. I-am propus să-şi ia autorizația de avocat pentru a putea să înceapă să lucreze imediat ce şi-ar fi schimbat el opinia. Roya şi-a obținut autorizația, el a rămas neclintit pe poziții, iar ea n-a mai avut niciodată o carieră.

Două dintre prietenele mele apropiate, Maryam şi Sara, s-au căsătorit cu bărbați care s-au adaptat bine la ambițiile lor profesionale. Cel mai apropiată eram de Maryam. Amândouă ne doream fierbinte să ne facem judecători, dezbătând cu orele pe teme de drept. Îmi citeam în fața ei articolele pe care începusem să le scriu prin ziare şi ea mă egala în aspirațiile mele de a contribui cât puteam în societate din poziția de judecător pe care o ocupam. Spre deosebire de mine şi Maryam, Sara avea aptitudini de academiciană. O fascina complexitatea legislației, aşa cum pe noi ne atrăgea dinamica proceselor juridice, iar subiectele soporifice precum dreptul comercial i se păreau de-a dreptul palpitante, potrivit firii sale studioase. După absolvire s-a angajat cercetător la Facultatea de Drept şi s-a îndrăgostit de un tânăr profesor. După căsătorie şi-a văzut de munca ei, aşa că în reuniunile de la cină ale cercului de la

universitate, în afară de Roya, toate aveam încă destule subiecte de discutat.

Într-o dimineață din toamna anului 1977, când mi-am ridicat ochii de la pupitrul meu din tribunal, am zărit un fluturaş pe dosare. Era adresat şahului, ca o avertizare că făcea abuz de puterile cuvenite prin constituție şi că monarhul nu trebuia să se amestece în treburile guvernului. Cuvintele îi aparțineau defunctului prim-ministru demis Mossadegh. Am luat fluturaşul şi am parcurs semnăturile. Între semnatari se număra şi Dariush Forouhar, un avocat pledant. Pe atunci nu ştiam că în următorii ani aveam să-i văd numele în numeroase dosare, unele mai sinistre decât eram în stare să-mi imaginez la vremea aceea. Prin birourile ministerului lumea vorbea aprins despre fluturaşul acela. Nu prea ştiam cum să interpretez faptul că o asemenea declarație pătrunsese până în sălile guvernului. Țin doar minte că m-a impresionat îndrăzneala semnatarilor, care sfidau monarhul de la putere cu declarațiile de luptă ale prim-ministrului pe care-l înlăturase.

Şi atmosfera de pe străzile Teheranului se schimbase. Înainte să se succeadă vertiginos evenimentele care țineau prima pagină a ziarelor, le-am resimțit din plin în lumea justiției din care făceam parte. La puțin timp de la punerea în circulație a fluturaşilor, regimul şahului a încercat să reducă din puterile tribunalelor înființând un aşa-numit Consiliu de mediere, un organ extrajudiciar care urma să-şi adjudece cazuri în afara sistemului legal oficial. Mai mulți judecători au semnat o scrisoare de protest împotriva consiliului, solicitând ca toate cazurile să se judece la tribunal. Era prima dată când judecătorii treceau la o acțiune comună, ceea ce a stârnit discuții aprinse. Am semnat şi eu scrisoarea de protest, căci mi se părea o chestiune destul de clară – bineînțeles că nu puteai să laşi legea pe seama unui consiliu ad-hoc. Semnatarii scrisorii au

fost amenințați că vor fi dați afară din tribunale, însă amenințările au rămas fără urmări şi ne-am văzut cu toții de treabă.

Regimul şahului avea necazuri mai mari pe cap decât scrisoarea politicoasă semnată de o mână de judecători. În 1977, preşedintele Jimmy Carter a sosit la Teheran într-o vizită de Anul Nou, numind Iranul „o insulă de stabilitate". La ştirile de seară a apărut şahul care închina o cupă de şampanie în cinstea lui Carter – era prima oară când o națiune preponderent musulmană îşi vedea conducătorul bând alcool pe postul național. La puțin timp după aceea, într-un ziar a apărut un articol în care era atacat violent ayatollahul Khomeini. A doua zi, seminariştii din oraşul sfânt Qom s-au revoltat, mărşăluind spre sanctuar şi scandând lozinci care cereau întoarcerea ayatollahului. Poliția a deschis focul asupra mulțimii, ucigând mai mulți bărbați.

Nu pot să spun că a existat un moment anume în care m-am oprit să desluşesc tabloul care se contura în fața ochilor mei. Nimic nu a semnalat că toată tevatura aceea însemna ceva mai mult decât nişte jocuri politice mult prea aprinse, că tocmai se desfăşura o revoluție sub steagul islamului. Intervenția mullahilor în politica iraniană constituia un fenomen istoric la fel de prezent de-a lungul diverselor epoci ca şi la sfârşitul anilor 1970. În 1906, de exemplu, mullahii au sprijinit mişcarea ce a dus la revoluția constituțională care a silit dinastia de pe tron să stabilească prin decret o constituție şi un corp legislativ în stil european. De-a lungul celor două secole dinainte, în centrul atenției publice se aflaseră moscheea şi bazarul. Moscheea oferea mai ales un loc de întrunire, unde publicul îşi putea exprima liber nemulțumirile împotriva regelui aflat pe tron, la adăpostul destul de trainic al zidurilor sfinte. Istoria noastră ilustra din plin asemenea intervenții fructuoase ale

mullahilor, aşa că pentru iranienii de rând ca mine nu era deloc şocant sau amenințător să-l auzim pe ayatollahul Khomeini potopindu-l pe şah cu invective din exilul său.

În vara anului 1978, atmosfera se înveninase de tot, protestele luaseră şi mai mult amploare şi nu mai puteai să urmăreşti confruntările care zguduiau țara de pe tuşă. La începutul lui august a fost incendiat din temelii un cinematograf aglomerat din Abadan, un oraş din sud. Flăcările au cuprins 400 de oameni, arzându-i de vii. Şahul a dat vina pe mişcarea conservatoare religioasă, iar ayatollahul Khomeini a învinuit furios SAVAK, poliția secretă a regimului, care devenise deja o forță legendară pentru brutalitatea cu care îi trata pe oponenții guvernului.

Tragicul incendiu a convins numeroşi iranieni că şahul nu era doar o marionetă a americanilor care trăda interesele statului, ci im despot rău, dispus să-şi sacrifice supuşii de dragul tronului de care se agăța. Cu doar două decenii mai târziu am realizat cât de puternic era momentul acela, cât de mult putea să anime un act de sfidare populația până atunci ambivalență, convingând oamenii că o anume dispută restrânsă dintre două forțe politice avea destule consecințe pentru a-i scoate din casele lor, în vâltoarea evenimentelor. Peste o lună, la sfârşitul postului de Ramadan, 100.000 de oameni s-au revărsat pe străzi în primul dintre marşurile masive împotriva şahului. O mare de iranieni se întindea cât vedeai cu ochii pe bulevardele largi ale Teheranului, înălțând glasul împotriva şahului.

M-au atras vocile din opoziție care-l recunoşteau drept lider pe ayatollahul Khomeini. Nu mi se părea deloc o contradicție ca eu – o femeie educată, de carieră – să sprijin opoziția care lupta împotriva neajunsurilor de zi cu zi sub semnul religiei. Credința avea o importanță centrală pentru noi, cei din clasa mijlocie, deşi la modul liniştit şi privat. Mama stătuse aplecată cu orele peste *jah-namaz* pentru a

mă învăța să mă rog, iar tata m-a încurajat toată viața să-mi spun rugăciunile. La o adică, de cine mă simțeam mai apropiată: de opoziția condusă de mullahi care vorbeau pe înțelesul iranienilor de rând sau de curtea aurită a şahului, ai cărei membri se hârjoneau cu starlete americane pe la petrecerile scăldate în şampanie franțuzească de lux? Sigur că nu de curte, căreia nu-i rămâneau credincioşi decât camarila, unii demnitari de vârf şi familiile care se îmbogățiseră făcând afaceri cu regimul. Țara se identifica mai degrabă cu opoziția, între care se numărau naționalişti laici, socialişti şi marxişti. Dintre aceste grupări din opoziție vocile mullahilor se auzeau cel mai tare – erau clericii din rețeaua de moschei răspândite în toată țara care aveau poziții cheie din care să ia cuvântul şi să organizeze mişcarea. Nu ne îngrijora prea tare această preluare a conducerii de către mullahi.

Pe măsură ce trecea timpul, toți cei din jur se molipseau de această fervoare şi toți căutam să contribuim cum puteam, într-o dimineață, ayatollahul Khomeini i-a îndemnat public pe oameni să-i dea afară pe miniştri din birourile lor. Mai mulți judecători şi funcționari de stat de la tribunal s-au strâns pe hol, aşa că m-am alăturat lor. Ne-am recules, apoi am reuşit să ne mobilizăm şi am dat buzna în biroul ministrului justiției. Ministrul nu era, însă la un birou stătea unul din judecătorii cu vechime. Ne-a privit uimit, iar când a dat cu ochii de mine a rămas o clipă descumpănit.

— *Tu*! Tocmai tu dintre toți, ce cauți aici? m-a întrebat el sever, în culmea mirării. Nu-ți dai seama că sprijini tocmai oamenii care o să-ți răpească postul dacă ajung la putere?

— Mai bine iraniană liberă decât avocat rob, i-am replicat eu cu îndrăzneală, simțindu-mă cât se poate de virtuoasă.

Ani buni după aceea, de câte ori ne întâlneam, îmi va reaminti propria remarcă fatidică.

Din acea dimineață înainte cele mai aprinse dezbateri din minister aveau de obicei loc la mine în birou şi, ca judecătoare, simpatiile mele revoluționare erau cu atât mai apreciate, într-una din zile am semnat cu toții o scrisoare-poem adresată preşedintelui Franței după ce ayatollahul s-a stabilit acolo în exil, continuând să scandeze „Jos şahul!" de la Paris în loc de Najaf. Într-o altă după-amiază simbolică am hotărât să dăm jos de pe perete fotografia înrămată a şahului de la minister. Şahul încă nu fugise din țară şi nici nu se ştia dacă urma să fugă sau nu. Ne-am strâns mai mulți şi ne-am deplasat până la fotografie – din care ne privea de sus şahul cu ochi goi, într-o postură regală –, în timp ce un grup de colegi se postaseră între noi şi portret, rugându-ne să nu ne atingem de el. Într-o altă zi, personalul ministerial a intrat în grevă, paralizând cu totul activitatea tribunalului. Chiar şi cât a durat greva, atmosfera aceea revoluționară m-a captivat atât de tare, încât m-am dus mai departe la lucru doar pentru a fi de față şi a-mi sprijini colegii.

Oricât m-ar fi hipnotizat revoluția, cel mai mult mă fascinau figurile renegate care schimbau peste noapte taberele. În vremurile acelea se vedea peste tot oportunismul omenesc de joasă speță, lepădarea sau preluarea unei anume ideologii ca pe un palton. Judecătorii şi slujbaşii ministerului cunoscuți pentru că ar fi colaborat cu regimul şahului şi mai ales cu SAVAK, au monitorizat atent opinia publică incendiară şi, atunci când s-a văzut clar că revoluția nu mai putea fi deturnată – când marşurile au atins două milioane de oameni, continuând ore întregi –, s-au alăturat revoluționarilor.

La 16 ianuarie 1979, într-o zi geroasă de iarnă, şahul a fugit din Iran, ducând cu el o casetă cu pământ iranian.

Fuga sa marchează sfârşitul unui regim monarhic persan de două milenii. Lumea a ieşit pe stradă să sărbătorească. M-am îmbrăcat rapid şi m-am dus cu maşina acasă la părinții mei, ca să le iau pe mama şi pe sora mea. Am legat două batiste de ştergătoarele de parbriz, care fluturau în vânt ca atârnate de brațele unui robot în dans în timp ce mergeam să ne alăturăm mulțimii, pradă euforiei generale. Simțeam că ne-am recâştigat o demnitate pe care, până de curând, mulți dintre noi nici nu realizaseră că o pierduseră.

La 1 februarie 1979 ayatollahul Khomeini, cu chipul sever, cu pleoape grele, a coborât dintr-un avion cu reacție Air France; imamul a păşit încet pe asfaltul Aeroportului Mehrabad, punând capăt exilului la doar şaisprezece zile de când şahul îşi începea propriul exil. Ne-am strâns întreaga familie, plus câțiva prieteni, în jurul televizorului din sufragerie să urmărim fascinați festivitățile, care erau cu atât mai spectaculoase, cu cât era una din primele emisiuni pe care le urmăream la un televizor în culori. *Chelo-kebab*, frigăruile de vită cu orez pe care le comandaserăm la prânz ni se răceau în farfurii în timp ce urmăream cum se urca prezentatorul în avionul imamului.

— Cum vă simțiți la reîntoarcerea în Iran după un exil atât de îndelungat? a fost întrebat.

Ne-am aplecat toți să-l auzim.

— Nu mă simt nicicum, a răspuns el, fără să trădeze nicio emoție.

— Ce întrebare ridicolă! a exclamat un prieten. E conducător revoluționar, nu un star de cinema pe covorul roşu.

— Dar cum se poate să stai în exil paisprezece ani, l-a întrerupt soția lui, apoi să te întorci în nişte condiții atât de extraordinare şi să declari „Nu mă simt nicicum”?

Camera a prezentat în panoramă străzile ticsite de milioane de iranieni care sărbătoreau claxonând în extaz

întoarcerea ayatollahului de şaptezeci şi opt de ani. Brusc transmisiunea s-a întrerupt şi ecranul s-a înnegrit.

— E lovitură de stat! a strigat tata ridicând mâinile în aer.

O clipă am rămas toţi locului îngroziţi, închipuindu-ne că ayatollahul fusese asasinat şi pe străzi avea să curgă sângele.

Armata îi rămăsese credincioasă şahului, iar cu o zi în urmă Garda Imperială defilase pe străzile din Teheran cu tancuri şi camioane pline de soldaţi pentru a arăta că n-aveau de gând să renunţe aşa de uşor la putere. O procesiune de tancuri lungă de aproape doi kilometri a rulat prin oraş, ridicând baricade şi deschizând focul asupra demonstranţilor care le stăteau în cale.

Ne-am sunat toţi amicii revoluţionari pe care-i ştiam, însă niciunul n-a răspuns. Ne-am frământat mai departe neliniştiţi până când un văr s-a dus cu maşina pe străzi şi s-a întors cu ştirea că lumea sărbătorea mai departe. Ayatollahul Khomeini n-a pomenit de niciun stat islamic în ziua aceea şi nici nu ne-a zis ce va urma. Însă s-a rugat la Dumnezeu să reteze mâinile duşmanilor Iranului.

Timp de o lună după aceea toată ţara a rămas în expectativă, în majoritatea oraşelor activa un guvern militar de urgenţă, iar ayatollahul le-a ordonat oamenilor să se întoarcă seara la casele lor. Le-a zis oamenilor să se urce toţi pe acoperişurile caselor la ora nouă seara şi să strige *Allahu akbar*, „Allah e mare”. Era o modalitate ingenioasă de a canaliza energia marşurilor, de a amplifica la propriu furia şi nemulţumirea generală fără a pune lumea să se alinieze în bătaia armelor pe stradă. Mai presus de orice, această tactică dezvăluia cât de bine se pricepea ayatollahul să manevreze religiozitatea maselor în campania sa împotriva şahului.

Seară de seară, eu şi soţul meu urcam scara până pe acoperiş şi urlam credincioşi *Allahu akbar* o jumătate de oră încheiată, până răguşeam. Îmi amintesc cum mă uitam la acoperişurile oraşului şi la oamenii care mişunau pe clădirile joase cât vedeai cu ochii, ridicând capul spre cerul nopţii pentru a-şi înălţa glasurile. Strigătele înălţate cu un timbru splendid, de imn religios, răsunau în aerul oraşului încremenit, creând un farmec spiritual atât de puternic, încât până şi amicii mai cinici şi impasibili se declarau mişcaţi.

Într-o dimineaţă din acele luni de *Allahu akbar*, eu şi mama ne-am întâlnit cu o vecină la bancă. Mama, care de obicei se arăta şarmantă şi sigură pe sine, s-a apucat să explice pe un ton ciudat, forţat, că, vârstnici fiind, ea şi tata se chinuiau să urce scara abruptă până pe acoperiş.

— În loc de asta, a zis ea, o să strigăm *Allahu akbar* de la fereastra camerei noastre.

Am simţit că îi era jenă de vecini, odată ce nu se simţea în stare să se urce pe acoperiş şi să strige în cor cu cartierul.

— *Maman*, am întrerupt-o eu, nu-i nimic, strig eu şi pentru tine.

Pe atunci, dacă vreo casă rămânea cufundată în întuneric şi cu acoperişul pustiu, toată lumea se întreba de ce. Acum, când guvernul le ordonă oamenilor să se urce pe acoperiş în a douăzeci şi două zi de Bahman în amintirea acelor nopţi, doar câteva case strigă *Allahu akbar*, cu voci plângăreţe, şi nimeni nu se mai întreabă de ce.

Armata, ferm pe poziţii, impusese populaţiei să meargă acasă la patru după-amiază. La 11 februarie, ayatollahul Khomeini a îndemnat lumea să ignore interdicţia şi să iasă pe străzi. În ziua aceea am ieşit din casă pe străzile pe care răsunau împuşcăturile şi m-am uitat cum lumea lua cu asalt posturile de poliţie. Numeroşi soldaţi şi poliţişti s-au

pierdut pur şi simplu în mulţime, alăturându-se puzderiei de oameni care i-au îmbrăţişat în culmea emoţiei, împărţind poporului armele şi muniţia. Doar câţiva soldaţi şi ofiţeri s-au menţinut pe poziţii, iar împuşcăturile pe care le auzeam în aer erau ultimele zvâcniri. A doua zi, la 22 Bahman, potrivit calendarului iranian, comandanţii armatei au dat o declaraţie potrivit căreia forţele armate nu se vor alătura niciunei tabere, ci vor rămâne la bază. Asta însenina că armata se predase, iar în seara acelei zile prim-ministrul a fugit din biroul său şi apoi din ţară. Posturile de televiziune şi de radio au încetat transmisiunea, ca apoi o voce răguşită şi tremurătoare să anunţe că posturile naţionale fuseseră preluate de popor.

De atunci sărbătorim revoluţia victorioasă la fiecare zi de 22 Bahman. În persană nu se spune deloc că revoluţia a început, a avut loc sau a survenit, ci se uzează un verb pompos, se declară că revoluţia a învins. În acea zi m-a cuprins un sentiment de mândrie care mă face acum să râd. Simţeam că şi eu învinsesem, odată cu această revoluţie victorioasă. Nu mi-a luat nicio lună să-mi dau seama că de fapt participasem voit şi cu entuziasm la propria cădere. Eram femeie, iar această victorie revoluţionară îmi cerea să mă dau bătută.

Capitolul 3
O revoluţie amară

„Invitaţia” la batic a fost primul semn că revoluţia urma să-şi devoreze surorile, aşa cum îşi spuneau femeile între ele când militaseră pentru descăunarea şahului. Imaginaţi-vă doar scena, la doar câteva zile de la victoria revoluţiei. Un bărbat pe nume Fathollah Bani-Sadr fusese numit procuror general interimar la Ministerul Justiţiei. Într-o după-amiază

răcoroasă, încă plesnind de mândrie, ne-am strâns mai mulți să mergem la el în birou pentru a-l felicita. Am intrat unul după altul în încăpere să facem schimb de salutări cordiale şi felicitări înflorite. Apoi Bani-Sadr a dat cu ochii de mine. Mă aşteptam să-mi mulțumească sau să se declare impresionat de faptul că un judecător dedicat muncii sale ca mine se alăturase revoluției.

În loc de asta, mi-a zis:

— Nu crezi că, din respect pentru prea-iubitul nostru imam Khomeini, care ne-a binecuvântat țara cu întoarcerea sa, ar fi mai bine să-ți acoperi capul?

M-am cutremurat. Chiar acolo, la Ministerul Justiției, după ce o mare revoltă populară înlocuise străvechea monarhie cu o republică modernă, îşi găsise noul păzitor al justiției să vorbească despre păr. Păr!

— În viața mea n-am purtat batic, am spus eu, ar fi o ipocrizie din partea mea să încep acum.

— Atunci nu fi ipocrită, ci poartă-l din convingere! a spus el de parcă găsise soluția la dilema mea.

— Uite ce e, nu vorbi cu atâta uşurință, i-am răspuns eu. N-ar trebui să mă silească nimeni să port văl, dacă nu cred în aşa ceva, n-am de gând să-l port şi gata.

— Chiar nu vezi cum evoluează situația? m-a întrebat el ridicând glasul.

— Bine, însă nu vreau să mă prefac că aş fi altcineva decât sunt, am zis eu şi am ieşit din încăpere.

Nici nu voiam să aud sau să mă gândesc doar ce anume ne rezervă „situația”. Aveam alte griji pe cap atunci. În primăvara aceea, după ce pierdusem a doua oară sarcina în urmă cu un an, eu şi Javad aveam de gând să mergem la New York, la un specialist în fertilitate. Făcusem programarea cu mult timp în urmă, înainte să se dărâme cu totul ordinea socială, iar acum era aproape imposibil să plecăm peste hotare. Se decretase că nimeni nu are dreptul

să plece din țară, eram *mamnoo ol-khorooj*. M-am prezentat în fața lui Abbas Amir-Entezam, prim-ministrul adjunct, cu o scrisoare specială din partea procurorului-şef. Amir-Entezam, care a fost arestat la scurt timp după aceea şi se află şi la ora asta în închisoare, ne-a acordat permisiunea să plecăm, astfel că în aprilie am luat avionul spre Statele Unite ale Americii. Aeroportul Mehrabad din Teheran, care de obicei forfotea de călători care plecau spre Europa, părea mai degrabă pe jumătate oraş abandonat şi pe jumătate bază militară. Ne-au scotocit în bagaje cât se poate de bine, ca să nu cărăm cu noi antichități şi valută ilicită de-a guvernului, apoi ne-am îmbarcat în Boeing alături de alți cincisprezece pasageri. În timp ce ne lungeam pe şirurile goale de scaune, m-am uitat prin hublou la Teheranul care se făcea nevăzut sub noi, întrebându-ne în ce Iran aveam să ne întoarcem.

Specialiştii de la New York s-au arătat înțelegători. Şi poate ceva mai deschişi pe atunci în ce priveşte progresele medicinei cu o femeie trecută de treizeci de ani care se chinuia să conceapă un copil. Un ginecolog iranian de la clinica de fertilitate din Long Island mi-a explicat în manieră tipic persană, cu o metaforă despre pomi înfloriți:

— Mărul poate să dea sute de muguri, însă nu toți se transformă în mere. Oare putem explica de ce se scutură unii muguri pe când alții dau rod, când se bucură toți de aceeaşi apă şi climă? Sigur că nu.

M-a lămurit că doctorii pur şi simplu nu pot descoperi cauza anumitor pierderi de sarcină şi că aş face mai bine să nu mă las copleşită de deprimare şi să încerc mai departe.

A doua zi după ce am aterizat la Teheran m-am dus direct la lucru. Nu lipsiserăm nicio lună, însă oraşul se schimbase cu totul. Străzile care se intersectau în tot Teheranul – bulevardele lungi cu nume ca Eisenhower, Roosevelt, Regina Elisabeta şi Tronul Păunului – purtau

acum numele unor imami şiiți, prelați martiri şi eroi antiimperialişti din Lumea a Treia. În timpul scurtei noastre absențe, lumea începuse să-şi etaleze la propriu credința revoluționară pe mâneca hainelor. În timp ce taxiul rula pe lângă clădirile guvernamentale din centrul Teheranului, am observat că maşinile de obicei parcate pe marginea străzii lipseau, iar în locul lor erau parcate un şir lung de motociclete. Când am sosit la tribunal, trecând de pe un hol pe altul, mi-am aruncat neîncrezătoare ochii prin birouri. Bărbații nu mai purtau costume cu cravată, ci pantaloni simpli de stofă şi cămăşi fără guler, majoritatea destul de şifonate şi chiar pătate. Până şi eu am mirosit schimbarea în aer. Mireasma uşoară de colonie sau parfum care plutea pe coridoare mai ales dimineața nici nu se mai simțea. Când mi-am întâlnit o colegă pe hol, i-am dezvăluit în şoaptă cât de mult mă şoca metamorfoza aceea, de parcă personalul ministerial făcea repetiții cu costume pentru o reprezentație despre sărăcia de la oraş.

La un moment dat în timpul scurtei mele absențe, revolta populistă se oprise pentru a se concentra asupra unor chestiuni de mare efect, cum ar fi interzicerea prin lege a cravatei pe proprietatea guvernului. Mullahii radicali îi ridiculizau deja de mult pe tehnocrații occidentalizați, numindu-i *fokoli*, din franțuzescul *faux-col*, guler detaşabil; acum cravata era considerată un simbol al relelor Occidentului, iar mirosul apei de colonie semnala tendințe contrarevoluționare, pe când mersul cu maşina la minister dovedea privilegiu de clasă. În această atmosferă nouă, toată lumea ținea să pară săracă, iar hainele murdare se voiau un semn al integrității politice, al simpatiei pentru cei dezmoşteniți.

— Ce-i cu toate scaunele astea?! se ştia că uriaşe ayatollahul Taleghani, unul dintre clericii de frunte ai revoluției, pentru a-şi arăta nemulțumirea când sosise la

senat pentru rescrierea constituției şi văzuse sala plină de scaune elegante, tapițate cu brocart.

— Aici le-am găsit, s-au apărat asistenții săi, doar nu le-am cumpărat special.

Zile în şir, ayatollahul şi consiliul său au redactat constituția stând turceşte pe podea, însă până la urmă n-au mai rezistat şi şi-au lăsat tururile pe marginea scaunelor depravate.

Erau ceva teatral pe atunci, însă eram distrasă de zvonurile care circulau prin magistratură, zvonuri atât de îngrozitoare că, de câte ori le auzeam, trebuia să trag tare aer în piept ca să-mi stăpânesc disperarea. Pe holuri se auzise că islamul le interzicea femeilor să fie judecători. Am încercat să râd de asemenea zvonuri. Printre amicii mei se numărau destui revoluționari cu vechime, astfel că îmi spuneam că am contacte puternice. Merită să menționez doar pentru a arăta ce anume simboliza o eventuală înlăturare a mea din funcție că eram cea mai distinsă judecătoare din tribunalul de la Teheran. Articolele din presă mă făcuseră oarecum cunoscută şi, mai mult, susținusem revoluția în calitate de judecătoare importantă. Doar n-aveau cum să mă atace, mi-am zis eu. Dacă mă atacau însenina că femeile nu mai aveau niciun amestec în sistemul justiției şi poate nici în guvern.

Mai multe luni, cât a durat şi sarcina mea, m-am menținut pe poziții. Într-una din zile, procurorul general interimar Bani-Sadr, cel care mă poftise să port batic, m-a chemat la el în birou şi mi-a propus amabil să fiu transferată la oficiul de investigații al ministerului. Ar fi fost o slujbă prestigioasă, însă mă temeam ca retragerea din funcție să nu aibă urmări neplăcute, semnalând publicului că femeile nu mai aveau dreptul să activeze ca judecători. Am refuzat. Bani-Sadr m-a avertizat că era posibil să se

înființeze un comitet de epurare care m-ar fi putut retrograda, numindu-mă un simplu funcționar de tribunal.

— Nu renunț de bunăvoie la post, am spus eu.

„O grupare care şi-a luat titlul de Adepții Căii Imamului Khomeini a ocupat Ambasada SUA, luându-i ostatici pe angajați!", s-a anunțat de urgență la radio într-o seară de la începutul lui noiembrie 1979, în timp ce eu spălam plante aromatice proaspete pentru cină la chiuveta din bucătărie, însărcinată în luna a cincea. În mod ciudat, numele grupării nu-mi spunea nimic. La vremea aceea toți erau adepții imamului Khomeini şi, dacă nu erau, n-ar fi îndrăznit s-o declare. Am lăsat strecurătoarea şi mi-am amintit imediat de Convenția de la Viena privind relațiile diplomatice. Ce radicali nesăbuiți erau tinerii ăştia, mi-am zis eu. Cum puteai să iei diplomați ostatici? Mi-am închipuit că SUA aveau să se mânie din cauza acestei invazii violente şi o să atace Iranul cuprins de degringolada postrevoluționară şi incapabil să se apere. Mă aşteptam ca ayatollahul Khomeini, măcar pentru a preveni un atac american, să le poruncească acestor copii (chiar erau nişte copii, dacă le vedeai chipurile la ştirile de noapte nu le dădeai nici douăzeci de ani) să elibereze ostaticii. Au trecut mai multe zile. Nu doar că nu le-a ordonat să elibereze oamenii, ci chiar i-a lăudat pentru curaj. Iar America nu ne-a atacat. A declarat doar că urma să înghețe toate proprietățile iraniene din Statele Unite ale Americii, ceea ce mi s-a părut foarte ciudat, de parcă America ar fi considerat banii un bun tactic corespunzător: voi ne luați diplomații ostatici, noi vă luăm banii ostatici.

Când îmi amintesc de vremurile acelea, mă minunez cât de naivă am putut să fiu. Era o chestiune de etică absolut simplă. Luarea de ostatici contravine legilor internaționale. Este ilegală, aşadar greşită şi condamnabilă. Cum de se întâmpla aşa ceva? Această buimăceală îmi

aminteşte de Amir Abbas Hoveyda, un prim-ministru aflat paisprezece ani în serviciul şahului, care a fost azvârlit după gratii de monarhul necredincios în anul dinaintea revoluției, drept jertfă umană tardivă menită să potolească nemulțumirea tot mai mare a poporului. În ziua în care a izbucnit revoluția, gardienii care-l păzeau pe Hoveyda şi-au părăsit posturile, propunându-i să fugă şi el. Neclintit în convingerile sale că nu era deloc vinovat, Hoveyda nu vedea de ce trebuia să fugă din închisoare ca un infractor de rând. Aşa că a rămas unde era, închipuindu-şi că se va pune curând la punct un proces corect pentru a-l declara nevinovat. Cunoştea la fel de bine ca mine istoria marilor revoluții, prezentările de manual despre revoluțiile franceză şi bolşevică în care lumea vânturase capete înfipte în bețe. Însă, tot ca mine, concepția sa despre lume nu admitea furia şi tumultul inerente răsturnării violente a vechii ordini. Poate că ne copleşise prea tare imaginea Teheranului care se prăbuşea sub ochii noştri ca să ne dăm seama că tot haosul avea să înghită legile şi dreptatea, aşa cum se întâmplă în orice revoluție. Ce fusese în capul lui? Ce-a fost în capul meu? Chiar crezuse că lumea o să se potolească brusc şi o să pună capăt marşurilor de milioane de oameni ca să țină un proces corect, într-o sală cu aer condiționat şi cu un grefier care să transcrie toate dezbaterile instanței? Chiar am crezut că puştii aceia de douăzeci de ani înarmați şi îmbătați de putere de la Ambasada SUA aveau să se răzgândească după ce frunzăreau Convenția de la Viena? De fapt niciunul dintre noi nu reuşise să înțeleagă ce însemna revoluția. Eram doi proşti.

După ce ayatollahul Khomeini a sărbătorit asediul, numindu-l „a doua revoluție”, n-a mai îndrăznit nimeni să-l contrazică în public. Mulți iranieni se opuneau cu totul luării de ostatici, însă n-au zis nimic în afara căminului lor, temându-se să nu fie învinuiți că sunt agenți americani şi

condamnați la închisoare. Susținătorii asediului nu se gândeau deloc la imaginea Iranului în lume. Ayatollahul spusese „America nu mai are ce să facă”, slogan care apăruse pe toate zidurile Teheranului Lumea fusese cuprinsă cu totul de o mândrie perfidă. Credeau că dacă au reuşit să ocupe Ambasada SUA însenina că învinseseră America.

Sunt destul de sigură când spun că iranienii îngrijorați de efectele Convenției de la Viena asupra crizei ostaticilor erau doar o minoritate. Majoritatea iranienilor, fermecați de nemaipomenit de charismaticul ayatollah, vedeau în studenții aceia nişte eroi.

Asediul de la ambasadă a devenit repede evenimentul central al revoluției. Studenții au dat de ştire că descoperiseră informații secrete şi au început să numească mai mulți iranieni care ar fi spionat pentru guvernul american. Cu fiecare declarație pe care o făceau, studenții care luaseră ostatici îi condamnau practic la moarte pe presupuşii colaboratori. O mulțime cuprinsă de agitație s-a strâns în fața ambasadei, ocupând intersecțiile circulate din jurul vastului complex de clădiri şi strigând în gura mare „Moarte Americii”. Militanți cu caş la gură patrulau în complexul de dimensiunile unui campus universitar, dotat cu terenuri de tenis, grădini şi o imensă sală de spectacole – ambasada reflecta prin mărimea sa relațiile apropiate dintre guvernul american şi Iranul de pe vremea şahului.

Într-o după-amiază m-a sunat o prietenă să mă întrebe dacă vreau să merg la ambasadă.

— O să ne lase să intrăm? am întrebat-o.

— Nu, însă s-a strâns ditamai mulțimea, a spus ea. Cred că ar fi o plimbare distractivă.

La vremea aceea vânzătorii îşi aliniaseră tarabele cu sfeclă la aburi, porumb la grătar, suc la gheață şi tot felul de gustări iraniene de-a lungul străzilor din jurul ambasadei de

parcă ar fi venit lumea la picnic. Părinții îşi aduceau copiii mici în cărucioare, copiii mai mari lingeau cornete de înghețată, iar credincioşii cumpărau portrete cu ayatollahul, la un pahar de suc proaspăt de pepene. Practic, dacă la început fusese o demonstrație, evenimentul se transformase într-o încălcare dureroasă a relațiilor internaționalã, iar ambele deveniseră un soi de bâlci de stradă.

— Îmi pare rău, i-am zis prietenei mele, nu mă dau în vânt după spectacolul nebuniei generale.

Seară de seară, declarațiile de presă ale tinerilor apăreau la televizor, odată cu spectacolul omniprezentei mulțimi. Asediul a durat mai mult decât ne-am închipuit, 444 de zile încheiate, îmi amintesc că țări din toată lumea şi-au trimis reprezentanții în fața ayatollahului Khomeini pentru a-l ruga să elibereze ostaticii. Până şi papa a trimis pe cineva. „În numele papei, în numele întregii omeniri", a implorat trimisul, „vă rog, eliberați-i". „Unde era papa", i-a răspuns nepăsător ayatollahul, „când tinerii noştri erau torturați în închisorile şahului?"

Mulți dintre viitorii politicieni ai Republicii Islamice au provenit din gruparea care a ocupat ambasada, intitulată Adepții Căii Imamului Khomeini. De la celebri tradiționalişti dintre cei mai duri până la figuri reformiste, asediatorii au făcut parte din guvern, deşi în următorii ani majoritatea iranienilor nu i-au mai considerat nişte eroi, mai ales după războiul cu Irakul, atunci când lumea a început să se resimtă de pe urma dezastrului pe care-l provocase asediul asupra poziției Iranului în lume. Odată cu prăbuşirea Uniunii Sovietice, s-a instaurat o ordine globală unipolară, iar relațiile duşmănoase cu cea mai mare supraputere a lumii au devenit foarte apăsătoare. Prin sancțiunile economice impuse Iranului de Statele Unite ale Americii, acesta nu putea apela la firmele americane pentru întreținerea utilajelor petroliere construite în totalitate de

americani. Nu mai putea cumpăra aeronave Boeing şi nici repara flota de avioane Boeing pe care o deținea, iar până la urmă n-a mai reuşit să achiziționeze nici aeronave europene Airbus, din cauza motorului fabricat în SUA. Flota iraniană de transport civil se degrada de la an la an, iar guvernul a început să cumpere avioane ruseşti Tupolev, care se prăbuşeau cu o regularitate îngrijorătoare. Până şi azi, dacă iei o cursă aeriană din Iran în Europa, se poate să te pomeneşti la bordul unui străvechi Boeing 747 din anii 1970, relicvă rară din epoca în care ambasadorul Iranului la Washington dădea cele mai faimoase petreceri din capitală, iar ambasadorul SUA la Teheran organiza brunchuri la care se servea Bloody Mary.

Criza ostaticilor a legat soarta Statelor Unite ale Americii de cea a Iranului în deceniile viitoare, deşi a fost probabil ultima confruntare directă dintre cele două state. Iranul revoluționar a luat mai departe americani în vizor în haosul stârnit la Beirut pe la începutul anilor 1980 şi şi-a trimis radicalii şi Gărzile Revoluționare în Liban, un mic stat mediteraneean cuprins de un război civil, pentru a pune bazele grupării militante şiite Hezbollah. În primăvara anului 1983, un atentator sinucigaş cu bombă a intrat cu o camionetă plină de explozibil în clădirea Ambasadei americane din Beirut, omorând şaizeci şi trei de oameni. În toamna aceluiaşi an 241 de puşcaşi marini au fost ucişi într-un alt atentat sinucigaş cu bombă survenit la o bază militară americană din Beirut. După ce au probat cu succes atentatele sinucigaşe cu maşini-bombă ca armă în luptele de stradă, extremiştii islamişti, cu sprijinul Iranului, din câte se pare, au început să răpească americani, printre care s-a numărat şi un şef de post (*station chief*) CIA. Făptaşii aveau legături cu Gărzile Revoluționare Iraniene, iar diplomații care duceau tratative de eliberare au aterizat la Teheran pentru negocieri.

Din câte se părea, între Statele Unite ale Americii şi Iran relaţiile erau cât se poate de ostile, cel din urmă lovea în duşmanul său de dată recentă pe îndepărtatul câmp de luptă al capitalei levantine. Însă şi de partea iraniană a asediului cu ostatici au circulat zvonuri cum că între cei doi inamici publici existau contacte secrete. Unii membri din eşalonul superior al guvernului lui Jimmy Carter susţineau că răpitorii se înţeleseseră prin căi ascunse cu americanii să amâne eliberarea ostaticilor până în ziua investiturii preşedintelui Reagan. Şi iată, la doar câteva ore de la ceremonia depunerii jurământului, Reagan a anunţat naţiunea că asediul s-a încheiat

Scandalul Iran-Contra de la mijlocul anilor 1980 a stârnit şi mai multe suspiciuni atunci când s-a aflat că Statele Unite ale Americii vindeau Iranului rachete în schimbul eliberării ostaticilor. Scandalul a fost o pată ruşinoasă pentru mandatul lui Reagan, însă nici iranienii n-au mai putut să se încreadă de atunci înainte în poziţia belicos antiamericană a guvernului lor, mai ales când au transpărut tot felul de detalii despre o misiune secretă în Iran: în 1986 preşedintele Reagan l-a trimis pe consilierul pe probleme de securitate naţională Robert McFarlane la Teheran, cu un tort de ciocolată în formă de cheie rămas celebru şi o Biblie cu dedicaţie scrisă chiar de preşedinte în persoană. Tortul în formă de cheie a ajuns o adevărată legendă politică în Iran, un simbol glazurat al cooperării private dintre cele două naţiuni aflate pubbe în conflict.

Asediul de 444 de zile nu a fost o simplă confruntare banală dintre două state suverane. Potrivit concepţiei stereotipe de la Washington, relaţia respectivă era considerată un soi de căsnicie cu probleme, în care paroxismul emoţional este la fel de important precum calculele strategice din cele două tabere. Perspectiva aceasta interpretează în mod convenabil acţiunile Iranului drept un

reviriment al islamismului radical împotriva şahului secular. Doar că în Iran memoria colectivă are bătaie mai lungă, iar primele lovituri datează din 1953, când americanii au organizat lovitura de stat care l-a înlăturat pe Mossadegh de la putere.

Mulți dintre răpitori, ca şi dintre figurile revoluționare, au trecut printr-o transformare intelectuală în anii 1990, concluzionând că revoluția s-a îndepărtat de la cursul ei corect şi a ajuns să-şi ignore propriile idealuri de bbertate şi independență, ahenându-i pe iranieni prin corupția şi măsurile sale represive. Aceste figuri au contribuit la formarea unei noi mişcări reformiste la sfârşitul anilor 1990, în care membri din interior ai regimului au încercat să limiteze autoritarismul Republicii Islamice. În 2001, când Ambasada americană a fost deschisă publicului în cadrul unei expoziții macabre dedicate „crimelor internaționale ale Americii", care etala efigii ale Unchiului Sam cu coame diavoleşti şi o Statuie a Libertății cu un porumbel viu închis în stomac, aceşti intelectuali au refuzat să participe.

Şedința în care mi-au retras postul de judecător a avut loc într-o sală mare a tribunalului districtual în ultimele zile ale anului 1979. Mai degrabă m-au pus pe liber, cum s-ar spune, căci membrii consiliului de epurare nici măcar nu m-au invitat să iau loc. Ei erau instalați la o masă de lemn. Doi dintre ei erau judecători şi îi cunoşteam bine, unul chiar îmi fusese subordonat cu doi ani în urmă. M-am încăpățânat să rămân în picioare, cu mâinile pe speteaza unui scaun. Eram însărcinată în luna a şasea şi mă întrebam dacă erau în stare să se arate cât de cât omenoşi şi să mă îndemne să iau loc. Unul dintre ei a luat o foaie de hârtie şi mi-a azvârlit-o nepoliticos peste masă.

— Să te prezinți la biroul de investigații când o să te întorci din vacanță, mi-a zis el fără niciun preambul.

În „biroul de investigații” nu lucra niciun judecător. „Să te prezinți la biroul de investigații” însemna că mă retrogradau din postul de judecător într-unul de simplu cercetător, hârțogar sau copist.

Nimeni n-a mai zis nimic. M-am uitat la cei doi judecători pe care-i cunoşteam, care îl flancau pe epuratorul-şef.

— Nici n-a început să muncească la birou şi deja are pretenții să-şi ia concediu, a zis epuratorul-şef.

De-acum ştiam că vrea să mă zgândăre, aşa că mi-am trecut mâna peste pântecele umflat şi am spus că îmi era garantat prin Codul muncii concediul de maternitate.

Atunci s-a petrecut ceva de neimaginat. S-au apucat să discute despre judecătoare ca şi cum nici nu eram de față.

— Sunt dezorganizate! a spus unul.

— Tot timpul distrate, a mormăit altul.

— Da! a exclamat altcineva. Nu au pic de motivație, e clar că de fapt n-au chef să muncească.

Mi-am îndreptat umerii, mi-am trecut un braț pe sub pântece şi am ieşit cu paşi mari din încăpere, neştiind nici dacă eram în stare să mai zic ceva de furie.

Nici în ziua de azi, când îmi amintesc şedința aceea sau le povestesc altora despre ea, nu mai ştiu cum am ajuns acasă. Cred că pe jos, pentru că, ajunsă acasă, mi-am dat seama că la un moment dat căzusem, deşi nu-mi amintesc deloc. Nu-mi amintesc cum am traversat intersecțiile prin trafic şi nici huruitul Paykanelor vechi. Nici măcar n-am descuiat uşa casei cu cheia mea, ci am sunat, aşteptând în capul scărilor să-mi deschidă cineva. Acolo m-a găsit sora mea, cu chipul palid şi gol, îngrozindu-se să vadă sângele care-mi picura pe picior în jos şi pantalonii rupți. Când m-am uitat în jos am văzut că aveam o tăietură adâncă şi roşie în genunchi. De-abia când m-a îmbrățişat strâns m-am pus pe plâns.

În următoarele zile s-au tot întâmplat lucruri de neimaginat, şi încă uimitor de des. Poate am uitat să precizez, însă v-aţi dat probabil seama că simt o persoană încăpăţânată. Am refuzat să stau cuminte acasă şi să mă las alungată încet-încet din minister. În fiecare dimineaţă mă înfiinţam punctual la ora nouă la biroul de investigaţii, în departamentul în care mă „transferaseră" ruşinos. Însă chiar din prima zi am dat de ştire că, fiind retrogradată fără acordul meu, refuzam să îndeplinesc vreo sarcină, ca acţiune de protest. Şeful biroului de investigaţii mă cunoştea deja şi înţelegea de ce refuzam să muncesc. M-a lăsat în pace. Zi de zi mergeam la birou, unde stăteam în biroul meu fără să fac nimic. Orele s-au transformat în zile şi zilele în săptămâni.

Într-o după-amiază, la minister s-au prezentat mai mulţi oameni care s-au postat la uşa biroului lui Bani-Sadr, care fusese numit procuror general. Inşii respectivi erau dintr-o *Anjoman-e Eslami*, una din numeroasele societăţi islamice răsărite peste noapte, care-şi propuneau să apere puritatea revoluţiei. Când a sosit Bani-Sadr într-un final, nu l-au lăsat să intre în birou. S-au luat la ceartă cu el în gura mare, acuzându-l că nu e un revoluţionar islamic adevărat. În fond, i-au transmis ce-mi transmisese şi el mie atunci când îmi ceruse să-mi acopăr părul din respect pentru ayatollahul Khomeini.

Bani-Sadr a părăsit ministerul. Mai târziu, după ce fratele său a devenit preşedintele Iranului, m-a invitat să lucrez în cabinetul preşedintelui, pe un post de consilier legal. Era o ofertă tentantă, clar mult mai interesantă decât să stau zi de zi în biroul de investigaţii şi să mă uit pe pereţi. Însă am refuzat. Văzusem cât de fragile erau asemenea alianţe politice şi cât de capricioşi erau revoluţionarii, care îşi reinventau zi de zi standardele. Acelaşi om care ţinea lecţii despre limitele spiritului revoluţionar era dat afară a

doua zi din birou de către indivizi şi mai radicali decât el. N-am greşit deloc. Persoana care a primit postul a fost împuşcată de plutonul de execuție atunci când preşedintele Bani-Sadr a fost înlăturat din post.

Într-una din acele zile perfect identice petrecute la biroul de investigații, înainte să renunț la grevă aproape înnebunită de plictiseală, am citit o ştire fenomenală în *Enghelab-e Eslami*, cotidianul cu titlul lipsit de originalitate „Revoluția Islamică".

Când mi-am aruncat ochii pe titlu şi am citit noua propunere de Cod penal islamic înfățişată mai jos, chiar am crezut că am halucinații. Cum e posibil? m-am întrebat Impunerea Codului penal islamic, inspirat de *Sharia*, reprezintă o restructurare masivă a modului de guvernare a unei societăți, care transformă din temelii guvernământul, relația dintre cetățeni şi lege, principiile de organizare şi constructele sociale după care se conduce o societate. Reprezintă o schimbare cu consecințe atât de largi, încât codul trebuie citit de pe metereze şi supus votului popular. În niciun caz nu se poate să apară pur şi simplu în ziarul de dimineață, am meditat eu. Am lăsat pe birou ceaşca de ceai, am întins cu grijă ziarul şi m-am apucat să citesc de la început.

Pe pagină erau expuse sumbru chiar legile cu care aveam să mă lupt de atunci înainte: viața femeii valorează cât jumătate din aceea a unui bărbat (de exemplu, dacă un bărbat şi o femeie erau loviți de maşină pe stradă, pagubele datorate familiei femeii erau jumătate din suma datorată aceleia a bărbatului). Mărturia ca martor la tribunal a femeii conta doar pe jumătate pe lângă cea a bărbatului. Femeia nu putea divorța fără acordul bărbatului. Autorii Codului penal păreau să fi consultat legile de secol VII. Pe scurt, codul reprezenta un regres de 1 400 de ani, până la epoca în care islamul începuse să se răspândească în lume şi în care

lapidarea femeilor adulterine şi retezarea mâinilor hoţilor erau considerate nişte pedepse drepte.

Am simţit că mă furnică pielea şi mă încing toată, pradă unui val de furie imens. Tâmpla îmi zvâcnea vag neplăcut, iar în nicio oră m-a apucat o durere cumplită în partea aceea. Pentru prima oară a trebuit să merg acasă, pradă primei migrene dintr-un lung şir, ca să mă întind în pat, unde am zăcut ore întregi cu perdelele trase. Javad era plecat în Europa, pentru o instruire care se întindea pe mai multe luni. Măcar nu trebuia să mă apuc de gătit sau de pus masa. La vremea aceea iranienii educaţi realizaseră deja că revoluţia o luase într-o direcţie periculoasă. În procesul revoluţionar aflat în derulare nu doar că lipseau simpatiile care ne scoseseră laolaltă în stradă, ci se născuse o sete de violenţă care părea să ia tot mai mult amploare.

După apus, în jurul orei nouă, când larma traficului de seară a amuţit şi Teheranul s-a potolit, m-am dat cu greu jos din pat şi mi-am făcut o compresă rece pe care mi-am pus-o pe frunte. Mi-am luat nişte biscuiţi pe o farfurie şi m-am dus în sufragerie, să mă uit la televizor cu sonorul încet. Nu eram în stare să mănânc nimic, îmi făceam doar de lucru cu firimiturile de pe marginea farfuriei. Când pe ecran a apărut chipul sever al ayatollahului Khomeini, am dat sonorul mai tare, deşi nu suportam deloc zgomotul. În discursul său, rostit cu glasul monoton cu care detronase un rege şi schimbase tot cursul istoriei Iranului, ayatollahul a declarat că oricine se opunea codului era un duşman al islamului şi va fi pedepsit. Atunci s-a creat precedentul pentru ce va urmă: orice critică era opera „duşmanilor”, printre care se numărau tot mai mulţi oameni acuzaţi a fi „împotriva islamului” şi „contrarevoluţionari”. Definiţia termenilor era ştearsă şi retrasată zi de zi. Iar cei care nimereau în tabăra nepotrivită aveau de-a face adesea cu plutonul de execuţie.

Peste câteva zile, un grup de profesori de drept de la Universitatea din Teheran au redactat o scrisoare de protest în care argumentau că noul Cod penal era nepotrivit pentru secolul al XX-lea şi nu trebuia implementat. S-au trezit repede daţi afară din posturi şi suspendaţi până când criza profesorilor survenită ca urmare i-a sfiit pe superiorii lor să-i cheme pe rând înapoi la serviciu.

M-am pregătit pentru toate repercusiunile pe care le putea avea impunerea legilor islamice asupra vieţii mele. Mi-am imaginat toate schimbările posibile: tribunalele în care nu mai aveam dreptul să prezidez, ministerul plin de clerici, cărţile de religie pe care va trebui să le consult de-acum înainte în probleme legale. Însă, oricât m-aş fi nelinişţit în speculaţiile mele, nici nu mi-am închipuit că teama de noua legislaţie într-adevăr catastrofală avea să-mi pătrundă în casă şi în căsnicie. Însă nu aveam cum să neg. Din ziua în care citisem articolul de ziar despre noul Cod penal m-am purtat altfel cu Javad. Parcă mi se întorsese pielea pe dos. Cea mai mică jignire presupusă sau ridicare a tonului îmi stârnea arţagul, mă punea în linia întâi a frontului, cum se spune în persană. Şi nu puteam să mă abţin.

Când eu şi Javad ne-am căsătorit, ne-am reunit existenţele ca egali. Însă, potrivit noilor legi, el a rămas om, iar eu am devenit proprietatea lui. El avea dreptul să divorţeze de mine oricând avea chef, să preia custodia viitorilor noştri copii, să-şi mai ia încă trei neveste şi să le aducă în casa noastră. Chiar dacă ştiam raţional că Javad nu putea să se preschimbe într-un asemenea monstru gata să ne răpească eventualele odrasle şi să se recăsătorească până nu mai putea, mă simţeam mai departe persecutată. După ce am rămas două săptămâni ursuză şi sensibilă la orice atac, am hotărât să discut cu Javad.

— Uite ce e, nu mai suport situaţia asta, i-am zis.

— Dar noi doi ne înţelegem fără probleme, a zis el.

Avea dreptate. Înainte de povestea asta, nu ne împungeam decât pe subiectul sarcinilor domestice.

— Ştiu, i-am răspuns, numai că legea asta ne-a creat automat probleme. Înainte eram egali în drepturi, iar acum ai devenit superiorul meu şi nu suport. Pur şi simplu nu suport şi gata.

— Şi ce vrei să fac? m-a întrebat el ridicând exasperat mâinile.

Atunci am avut un moment de inspiraţie. Ştiam ce poate să facă! Putea să semneze un acord postnupţial prin care îmi acorda dreptul de a divorţa de el, precum şi custodia principală a viitorilor noştri copii în eventualitatea unei separări.

A doua zi ne-am trezit pe la opt, ne-am luat în grabă micul dejun cu ceai îndulcit şi pâine proaspătă şi am mers repede la notar. Ca de obicei, eu eram la volanul maşinii. Lui Javad nu-i plăcea să conducă în oraş, pe când mie îmi plăcea la nebunie să-mi croiesc drum pe bulevardele cotite ale Teheranului, tot schimbând de pe o bandă pe alta şi vărsându-mi, ca atâţia alţii, de la volan năduful pentru viaţa din Iran.

— Mai bine te făceai taximetrist, îmi tot spunea Javad.

Ciudat e că pe autostradă chiar mi-e groază să conduc.

Când ieşim din Teheran trece Javad la volan. Mă tem îngrozitor să conduc cu viteză. Dacă depăşesc şaptezeci de kilometri la oră mă apucă ameţeala.

În perioada de studii pentru obţinerea postului de judecător, am făcut practică la morga metropolitană, pentru a ne familiariza cu procedurile procuraturii publice. Pe mesele reci de oţel zăceau cincisprezece cadavre mutilate, în aşteptarea autopsiei. Erau pasagerii unui autobuz al cărui şofer accelerase până pierduse controlul, iar vehiculul se înclinase într-o parte, ciocnindu-se de altă maşină. De

atunci înainte n-am mai putut niciodată să accelerez pe autostradă.

Când am ajuns la notar, acesta s-a uitat lung la Javad prin lentilele ca două funduri de sticlă ale ochelarilor, de parcă nu era în toate minţile.

— Ai idee ce faci, stimabile? l-a întrebat el crezându-l probabil vreun analfabet care se lăsase fraierit. De ce faci una ca asta?

N-o să uit niciodată răspunsul lui Javad:

— E o decizie personală şi irevocabilă. Vreau să-mi salvez viaţa.

Pe drum spre casă, uitându-mă cum stătea din profil pe scaunul din dreapta, am simţit că legile acelea care mă apăsaseră până atunci de nu mai suportam s-au topit parcă în aer. Eram din nou aşa cum trebuia să fim, egali. Însă, în sinea mea, încă mă mai deranja. La urma urmei, nu puteam să merg la notar cu toţi bărbaţii din Iran, nu-i aşa?

Pe 21 aprilie 1980, când se împlineau cinci ani de când îmi cunoscusem soţul, am născut-o pe fiica mea, Negar. Îmi continuasem „munca" la biroul de investigaţii până înainte de naştere şi nu-mi închipuisem niciodată că fiica mea avea să devină – nu există exprimare mai potrivită – singura lumină într-o viaţă din ce în ce mai întunecată. Recunosc sincer că nu prea m-am dat în vânt după copii înainte să devin mamă. Două luni am stat acasă, s-o veghez pe micuţa făptură misterioasă şi trandafirie, s-o şterg la gură şi s-o frec pe spate prin bluziţă ca să râgâie. Mă captiva cu totul. Şi nu doar pentru că lumea bebeluşului, cu cântecele de leagăn alinătoare şi ritualurile biberonului, mă făcea să uit de realitatea urâtă de afară, de execuţii şi de epurările care nu se mai terminau.

După naştere, nu ne-am permis să angajăm o bonă. Când a trebuit să mă întorc la muncă, o lăsam pe Negar la

mama în fiecare dimineață şi o luam când mă întorceam acasă.

Când m-am întors la minister, frica şi amenințările se intensificaseră. În fiecare zi, revoluționarii păreau să aprobe încă o lege nedreaptă şi arbitrară şi nimeni nu putea să protesteze, nici măcar în şoaptă, ca să nu fie catalogat ca fiind împotriva islamului. Dacă foştii mei colegi mă retrogradaseră fără mare vâlvă, „transferându-mă" într-o altă divizie, ouând s-a dat o lege care decreta explicit faptul că doar bărbații puteau fi judecători, iar judecătoarele trebuiau mutate pe posturi administrative. Printr-o rocadă birocratică nemiloasă, am ajuns secretară la tribunalul în care prezidasem pe vremuri ca judecător. Desigur că multe judecătoare nu au păstrat tăcerea. Am protestat oriunde puteam – pe holuri, de față cu prietenii care aveau cunoştințe printre revoluționari, în fața noului ministru.

Personal, am apelat la revoluționarii care-mi fuseseră apropiați în ultimele zile ale domniei şahului. La acele persoane deschise pe atunci la minte şi care nu mă trataseră ca pe un cetățean iranian de rangul doi atunci când îmi ceruseră sprijinul în campaniile împotriva regimului, când avuseseră nevoie să le semnez scrisorile de protest şi să dau buzna în birourile nefericiților demnitari monarhişti. Pe vremea aceea eram un *mobarez* de-al lor, un tovarăş de luptă egal în drepturi. Le-am amintit de toate astea şi i-am tot pisat la cap. *De ce*? am tot întrebat. *Explică-mi de ce nu poate o femeie* să fie judecător. Am fost de partea revoluției*. Îmi datorezi un răspuns*.

Sigur că ai dreptate. Nu zice nimeni că n-ai. Doar un pic de răbdare. Ne ocupăm şi de drepturile tale, mi-au promis ei. Acum avem alte urgențe pe cap. Nu înțelegi?

Înțelegeam. Cu timpul, bănuielile pe care mi le trezeau revoluționarii s-au adeverit. În ierarhia priorităților lor, drepturile femeilor aveau să rămână mereu pe ultimul loc.

Piu şi simplu nu se găsea niciodată momentul potrivit ca să apere drepturile femeilor. Şi peste douăzeci şi cinci de ani aveau să-mi respingă argumentaţia cu acelaşi răspuns: trebuie să salvăm revoluţia. Domnilor, le spuneam eu în sinea mea, când credeţi că va veni momentul propice să vă ocupaţi şi de drepturile femeilor? în viaţa de apoi?

Însă pe atunci ţara era în pericol şi asemenea argumente defensive fără fond păreau mai convingătoare. Căci pe 22 septembrie 1980, de parcă soarta nu se arătase deja zgârcită cu noi, Saddam Hussein a invadat Iranul.

Capitolul 4
Iranul în război

— Ai auzit ştirile? Ai auzit? Deschide repede televizorul, mi-a zis prietena mea, agitată, de cum am deschis uşa şi a trecut pe lângă mine, dând buzna în sufragerie.

Habar n-aveam despre ce vorbeşte. Negar îmi ocupa toate după-amiezile şi nu mai ascultam buletinele de ştiri, pentru că nu mai credeam nimic. Atunci mi-a zis: la ora două după-amiază avioane de război irakiene atacaseră Aeroportul Mehrabad şi alte câteva zone din Teheran.

Am pus ibricul de ceai la fiert şi m-am dus repede să mă uit la televizor. Transmisiunea obişnuită se întrerupsese, se auzea doar melodia ameninţătoare şi răscolitoare a unui marş patriotic. Din când în când, intervenea o voce care ruga telespectatorii să rămână în faţa ecranelor, pentru a asculta discursul ayatollahului Khomeini. Am rămas.

— Poporul iranian, a declarat el, îşi va apăra patria.

Atunci ne-am dat seama că începuse războiul. A sunat telefonul.

— Ce-ar fi să veniţi la noi? mi-a propus mama. Hai să rămânem împreună în seara asta.

Eu şi Javed ne-am strâns lucrurile şi am mers cu maşina la ai mei, unde am stat treji până târziu, ca să veghem în faţa televizorului, spărgând seminţe de dovleac, prea neliniştiţi ca să dormim. Când am scos capul pe fereastră ca să iau o gură de aer, am văzut lumini aprinse în multe case din cartier.

Seara târziu, ne-am dat seama că Saddam Hussein pornise o invazie în toată regula. La început, de la Bagdad au venit avioane de luptă care au atacat baze aeriene iraniene din Teheran şi din alte opt oraşe iraniene. Tactica lui Saddam se inspira din Războiul arabo-israelian din 1967 şi avea drept scop nimicirea forţelor aeriene iraniene înainte să apuce să se ridice de la sol. Însă avioanele cu reacţie iraniene se aflau ascunse în hangare speciale fortificate, astfel încât, peste câteva ore, avioanele Phantom F-4 au rulat pe pistele ciupite ca de vărsat şi au decolat, pornind să atace diverse ţinte irakiene.

În timp ce avioanele irakiene azvârleau o ploaie de rachete peste bazele aeriene iraniene, şase divizii irakiene au pătruns pe teritoriul Iranului pe trei fronturi şi au avansat cale de mai bine de 700 de kilometri în interiorul ţării. Frontul de nord se întindea dincolo de punctul de frontieră Qasr-e-Shirin, în provincia muntoasă din nord-vestul ţării, în timp ce frontul central se întindea peste pustiul de la poalele Munţilor Zagros. Însă armata irakiană şi-a trimis efectivele cele mai puternice la sud, unde se aflau câmpurile petrolifere pe care Saddam dorea să le anexeze pentru a-şi susţine regimul Baas fascist. Diviziile armate au trecut Arvandul (canal din delta comună a fluviilor Tigru şi Eufrat, frontiera între Iran şi Irak) şi s-au îndreptat spre diverse puncte strategice şi baze militare pe care intenţionau să le ocupe rapid, pentru a respinge trupele de sprijin iraniene.

La vremea când ţara a fost atacată, majoritatea ofiţerilor superiori din armata şahului, care fuseseră

instruiți să piloteze avioanele moderne de luptă cumpărate de şah din Statele Unite ale Americii, putrezeau în închisori. După câteva zile, când comandanții militari din provincii se rugau să primească ajutor din partea forțelor aeriene, n-a mai contat dacă aceşti oameni îi rămăseseră fideli şahului în adâncul sufletului. Preşedintele Bani-Sadr i-a chemat pe piloți la luptă. Săltați din celule şi suiți în carlingile avioanelor de luptă, piloții au reuşit rapid să frâneze înaintarea irakienilor.

În primele săptămâni de război, viața de zi cu zi n-a mai fost posibilă. Instituțiile guvernamentale şi companiile private se închideau devreme, pentru a permite oamenilor să ajungă repede la adăpostul caselor lor. Restaurantele şi cinematografele s-au închis, iar după căderea nopții străzile largi ale Teheranului amuțeau, pustii. Cum nu se ştia când veneau avioanele irakienilor să bombardeze oraşul, lumea se temea să iasă din casă. Când fugeau la cumpărături, cei mai mulți nu se despărțeau de radiourile portabile, ca să nu rateze alarma antiaeriană. Nu peste mult timp, în magazine nu se mai găseau deloc bunuri de larg consum ca zahărul, faina şi detergentul, iar guvernul a implementat un sistem de rații alimentare. Cozile se întindeau de-a lungul străzilor şi uneori stăteai toată ziua ca să cumperi o pungă de făină. Prețurile au crescut enorm, iar bunurile de pe piața liberă au devenit exorbitant de scumpe. Dimineața mă mai suna mama să mă întrebe dacă am nevoie de ceva pentru casă. Cum mergeam la serviciu, n-aveam când să stau la ditamai cozile, fiind ocupată cu munca şi cu Negar.

Încet-încet, cozile şi lipsurile au ajuns la ordinea zilei şi am şi uitat că înainte mergeai repede până la *baghali*, prăvălia de la colț, de unde îți luai tot ce-ți trebuia în cinci minute. Tot mai multe restaurante au început să se redeschidă seara şi petrecerile aniversare au reintrat în normal. Cuplurile în vârstă au ieşit iar la plimbare după-

amiaza. Ne-am adaptat vremurilor de război, aşa cum ne adaptaserăm şi haosului şi tulburărilor revoluţionare. Cât de uimitor şi de tragic este instinctul de supravieţuire omenesc, îmi spuneam.

Războiul a amuţit practic orice nemulţumiri populare faţă de revoluţie. Sufocantele represiuni politice de la începutul revoluţiei nu se potoliseră câtuşi de puţin, dimineaţa găseam ziarele împânzite de liste lungi cu persoane executate, toţi foştii demnitari ai regimului trecut şi aşa-numiţii revoluţionari care fuseseră împuşcaţi sau spânzuraţi. Când întorceam paginile uneori pline de fotografii macabre cu spânzurători şi cadavre, mă cutremuram de scârbă închipuindu-mi procesele spectacol secrete dinaintea execuţiilor. Însă nu aveam unde să ne exprimăm mânia, nici măcar pe marginea paginilor. Nici între noi, când ţineam *dowrehs* – reuniuni de zi cu zi, în care cei cu aceleaşi gusturi discutau despre literatură, ultimele ştiri şi orice le trecea prin minte –, nu ne permiteam să ne arătăm disperarea pe care ne-o pricinuiau atâtea masacre.

Mă străduiam să fiu veselă, deşi odată cu revoluţia umorul a căpătat note macabre pronunţate. Într-una din zile, la o *dowreh*, am luat ziarul şi am scos şi un calculator.

— La numărul de oameni pe care-i execută lunar, am anunţat eu, dacă înmulţim rata aceasta cu populaţia Iranului, potrivit legii probabilităţii, peste şapte ani, zece luni şi douăzeci şi şase de zile vom urma şi noi la rând.

Ca să vă faceţi o idee despre ritmul în care apăreau listele de morţi în ziare. Am ajuns să repetăm această glumă între noi, deschizând fiecare reuniune cu o numărătoare: „Au mai rămas nu ştiu-câte zile!” Acum totul pare de-a dreptul macabru. Însă aveam vreo alternativă? Dacă am fi recunoscut că revoluţionarii trădaseră revoluţia, am fi pierdut sigur războiul. Trebuia să sprijinim guvernul, aşa ne

gândeam, altul nu aveam şi eram în război cu un tiran sângeros. Revoluția ayatollahului

Khomeini nu reuşise să unifice Iranul, însă războiul a dus inevitabil la o înțelegere ambivalentă în sânul populației.

Din câte se părea, Saddam Hussein, despotul măcelar, şi-a lansat *Qadisiya*, cum o numea el, împotriva Iranului pentru a retrasa granițele şi a pune mâna pe provincia iraniană de la sud, bogată în zăcăminte de petrol. Invocând *Qadisiya*, cucerirea Persiei de către arabii musulmani în secolul al VII-lea, Saddam voia să-şi mitologizeze războiul pentru acapararea de teritorii şi petrol imaginându-l ca pe o luptă modernă dintre arabi şi *ajami*. (*Ajam* înseamnă în arabă „străin” şi, mai precis, persan.) Pe de altă parte, ayatollahul Khomeini ținea cuvântări în care îşi recunoştea deschis hotărârea de a răspândi revoluția şută în toată regiunea. Revoluționarii săi susțineau că islamul nu are granițe şi că naționalismul era o atitudine ieftină, pur lumească, pe lângă credință. Din Liban şi până în Irak, zona li se părea propice unei revolte islamice şiite care să şteargă granițele impuse artificial de trupele de colonizare britanice înainte de retragere. Ayatollahul numea confruntarea aceasta *jang-e tahmili*, războiul obligatoriu, imaginând-o în termenii unei lupte şiite străvechi împotriva despotismului, iar pe Saddam asemuindu-l cu Yazid, ticălosul rămas în istoria şiită pentru că l-a ucis pe imamul Hossein, sfântul şiit, în bătălia de la Karbala.

În afara celor două războaie mondiale, secolul acela nu mai cunoscuse lupte armate atât de sângeroase. Războiul dintre Iran şi Irak a fost ultimul război de uzură al secolului al XX-lea, dinainte ca tehnologia militară să facă progresele din prezent, în care s-au înfruntat două state suverane care au trimis valuri întregi de tineri infanterişti pe câmpul de luptă. Avantajul lui Saddam era accesul la armamentul

occidental, agenții chimici pe care-i cumpăra de la firme vest-europene şi armele achiziționate de la americani. De cealaltă parte, Iranul avea cea mai mare populație din regiune. Avea vieți omeneşti din belşug.

Istoria revoluției iraniene nu poate fi separată de aceea a războiului iranian. Al doilea a urmat primei atât de rapid, încât revoluția şi-a clădit ideologia şi simbolismul prin intermediul actelor de război. Pentru a convinge cât mai mulți tineri să se înroleze pe front, promițându-le raiul care îi aştepta imediat după moarte, s-a creat un adevărat cult al martirilor care glorifica sacrificarea de vieți omeneşti în numele islamului. Seară de seară, la televizor apăreau tineri recruți filmați cu bandanele roşii şi cheile raiului la gât, în timp ce se urcau în autocarele care-i transportau pe câmpul de luptă irakian. Mulți erau doar nişte adolescenți care luau cu ei Corane micuțe şi portrete înfățişându-i pe ayatollahul Khomeini şi pe imamul Ali, primul imam şiit. Unii îşi luau cu ei linţoliile pentru înmormântare. Armata irakiană îngropase mine de teren de-a lungul graniței, iar comandanții iranieni se foloseau de tinerii recruți pe post de detectoare de mine ambulante, trimițându-i în număr mare pe câmpuri pentru a curăța terenul pentru trecerea armatei.

Apărarea patriei a devenit *defa-e moqaddas*, apărarea sfântă. Operațiile de război purtau nume precum Allahu Akbar şi Imam Mahdi, bazele se numeau Karbala şi Qod. Gărzile Revoluționare ne-au spus că Occidentul nu voise să le vândă nici măcar sârmă ghimpată sau puşti automate. Comandanții supremi de război erau ayatollahul Khomeini şi Allah.

După suferințele îndurate în revoluția violentă prin care trecusem am uitat de nemulțumiri şi de trădare. Imaginile care mărşăluiau pe ecranele televizoarelor seară de seară ne-au întărit naționabsmul. Mi se rupea inima pentru tinerii noştri care mergeau la măcelul lui Saddam cu armele lor

amărâte, care nu puteau ține piept unui dictator dotat cu ultimele achiziții din magazinele de armament occidentale. Tinerii noştri soldați erau nişte luptători tare buni, ni se părea nouă, şi ne apărau în mod strălucit.

Cum aş putea să încerc să descriu pătrunderea treptată a martiriului în viața noastră? Cum aş putea să prezint procesul lent prin care totul – spațiul public, ritualurile, prezentările, ziarele, televiziunea – a ajuns să existe sub imperiul morții, al doliului şi al jeluirii? La vremea respectivă, nu părea deloc străin sau excesiv acest entuziasm supradimensionat pentru martiriu şi estetica morții.

Lucram în continuare la minister, doar că fusesem numită într-un post nou, de „specialist" la Biroul de protecție a minorilor şi bolnavilor psihic, aflat în subordinea procuraturii publice din Teheran. Ne revenea sarcina de a stabili tutori legali persoanelor cu debilitate mintală şi copiilor orfani de tată sau bunic patern. Zi de zi veneau mame în biroul meu să se intereseze de tutela copiilor lor. La începutul fiecărei zile biroul răsuna de țipete şi urlete de copil, iar de la jumătatea după-amiezii încolo se lăsa o tăcere deplină.

Noul meu birou dădea chiar spre o curte a ministerului în care se țineau funeralii generale pentru cei căzuți în război. Nu aveam nicio rudă pe front, însă am fost martoră la zeci de înmormântări chinuitoare în virtutea poziției biroului meu. Pe prima mi-o amintesc foarte bine.

La început din boxe s-a auzit o voce intonând rugăciunea emoționantă pentru morți. În curte au fost aduse în jur de douăzeci de coşciuge înfăşurate în drapelul iranian, de care s-au apropiat, în genunchi, rudele celor decedați. Soldații erau atât de tineri, că sosiseră şi destui bunici în etate, care veneau şchiopătând din urmă. Apoi din boxe a răsunat marşul funerar şi a început procesiunea. Mi-

am ascuns chipul la perete, să nu mă vadă secretara cu lacrimile şiroindu-mi pe obraji. Nu voiam să mă creadă atât de slabă încât să plâng la înmormântarea unor străini. Până la urmă n-am mai rezistat şi am închis ferestrele, măcar să nu se mai audă plânsetele atât de tare din spatele geamului. Toată vara am năduşit înăuntru, preferând să îndur căldura cu capul acoperit de batic şi în uniforma islamică, decât să mai aud bocetele care se înălțau de jos.

La 30 aprilie 1982, cu câteva ore înainte ca bezna încinsă a nopții să se lumineze, în jur de 40.000 de tineri înarmați cu o credință adâncă şi kalaşnikovuri ruginite au trecut canalul Arvand şi au luat-o pe câmpurile minate. Noaptea, coroanele arse şi decapitate ale palmierilor şi pământul înnegrit şi pârjolit dădeau peisajului un aer aproape selenar. Cucerirea oraşului Khorramshahr, port strategic situat la sudul canalului care delimita Iranul de Irak, reprezentase o adevărată lovitură pentru defensiva iraniană, fiind singura metropolă importantă care căzuse în mâinile lui Saddam. În noaptea aceea, comandanții iranieni au şoptit *Ali ibn Abi Taleb* (parola Operației Beit ol-Moqaddas), şi-au trimis soldații să dea piept cu două batalioane irakiene blindate şi au tot încercat să le smulgă oraşul din gheare.

În prima şi a doua fază a operației, mai multe valuri de soldați iranieni s-au avântat la marginile oraşului, sub bombardamentul aerian, şi au eliberat kilometru cu kilometru. Iar în valul al treilea (parola: *Mahomed*, *trimisul lui Dumnezeu*) au clădit un pod peste canal şi s-au înşirat pe centura oraşului pentru atacul final. Pe 24 mai au mărşăluit triumfători în oraş, luând 12.000 de prizonieri irakieni. La Khorramshahr a curs atâta sânge, că ayatollahul Khomeini l-a numit „Khooninshahr”, oraşul de sânge. Iar când soldații săi au ieşit victorioşi, a declarat „Dumnezeu a eliberat Khorramshahrul”.

Urmăream cu sufletul la gură evenimentele şi ne-am bucurat. Eliberaseră Khorramshahrul! Se termina în sfârşit războiul. Înainte ca Gărzile Revoluționare să recucerească oraşul, toată lumea era de părere că Iranul trebuia să lupte mai departe, chiar dacă pierduserăm deja în luptă mai bine de 100.000 de tineri soldați. Însă bătălia de la Khorramshahr a fost un moment de cotitură politic şi militar. Ne-am recucerit teritoriul, iar trupele mai bine înarmate ale lui Saddam au văzut că nu se puteau pune cu nişte comandanți de război dispuşi să manevreze puhoi după puhoi de oameni pe câmpul de luptă. Astfel că am presupus, cât se poate de uşurați, că războiul avea să se încheie.

Peste o lună, însuşi Saddam ne-a oferit un armistițiu. Însă la acea vreme radicalii încă nu reuşiseră să consolideze revoluția, iar la Teheran se războiau Organizația Mojahedin-e Khalgh (MKO) şi proaspătul regim al ayatollahului Khomeini. MKO se impusese în anii 1960, inspirându-se din mişcările de gherilă din Cuba şi America de Sud. Conducătorii săi considerau Iranul un sistem semifeudal asemănător, numai bun pentru lupta de clasă, însă se temeau că imensul potențial de mobilizare al tinerilor iranieni ar fi rămas fără rezultat dacă ar fi urmat direcția comunistă sau socialistă laică de atac. Facțiunile politice emergente ale vremii deja se delimitau între ele pe baza unor distincții teoretice irelevante, din punctul de vedere al MKO. în contextul iranian, credeau ei, faptul că te declarai maoist, nu leninist, ori marxist, nu troțkist, era un simplu moft intelectual care i-ar fi îndemnat pe tineri să despice în patru firul nemulțumirii lor în loc să-şi vadă de țelul lor: răsturnarea monarhiei Pahlavi prin luptă armată.

Pentru a se opune acestei fragmentări, liderii MKO au construit o interpretare în cheie socialist-militantă a islamului care s-a bucurat de succes mai ales în rândurile

membrilor clasei mijlocii educate, cu destulă cultură încât să aibă o poziție religioasă moderată, însă destul de racordați la tradițiile iraniene încât să răspundă la chemarea puternică a unei asemenea mişcări politice. La sfârşitul anilor 1960 şi începutul anilor 1970, succesul fulminant al MKO s-a datorat operei celui mai important intelectual al vremii, Ali Shariatri, un sociolog cu studii la Sorbona. Pe atunci sociologii puteau deveni atât eroi, cât şi militanți, iar Shariatri, care avea milioane de susținători, era ambele. Deşi în Occident nu este prea cunoscut, a avut un rol cât se poate de important în radicalizarea lentă a tineretului iranian al epocii. Shariatri a reinterpretat narațiunea dominantă a şiismului – lupta martirului împotriva nedreptăților din lume – pentru a pune accentul pe rezistență, nu pe înfrângere. Lecturile sale invocau ingenios antipatia iranienilor pentru occidentalizarea accelerată a şahului şi reimaginau figuri şiite din secolul al VII-lea, precum imamul Ali şi Fatima, fiica Profetului Mahomed, în ipostaze moderne.

Utopistul Shariatri le promitea iranienilor că islamul o să le rezolve toate problemele moderne de care se loveau şi dacă s-ar fi refamiliarizat cu „adevărata" lor tradiție (în locul moştenirii sale pasive), dacă „ar fi redevenit ei înşişi", cum spunea el, ar fi descoperit de la sine soluția la problemele modernității. Utopistul islamist a pregătit societatea iraniană pentru ascensiunea MKO, astfel încât cu greu se poate ilustra popularitatea grupării fără menționarea lui Shariatri, nume aflat ani de zile pe buzele tuturor, înainte să audă sau să-şi amintească de ayatollahul Khomeini. Datorită lui Shariatri masele iraniene au sprijinit un islam militant în locul stângii seculariste, iar drapelul MKO flutura întotdeauna printre cele ale altor grupări în fruntea marilor marşuri. Cu toate că istoria revoluției rămâne

contestată, se crede că tocmai MKO i-a asigurat victoria vertiginoasă.

Însă în 1979, când ayatollahul Khomeini a ajuns la putere, guvernul său de revoluționari s-a distanțat de MKO, iar în 1981 gruparea şi-a relansat atacurile armate împotriva noii conduceri. Revoltele din Teheran şi din toată țara au fost reprimate brutal, iar guvernul a luat măsuri pentru eliminarea totală a opoziției MKO, obligându-i liderii să treacă în clandestinitate sau peste hotare şi arestând pe oricine era bănuit a fi simpatizant. Deşi aliații şi adepții MKO aveau să se răărească tot mai mult în anii următori, gruparea a reuşit o vreme să asasineze demnitari şi să arunce în aer clădiri guvernamentale din Teheran – şi încă des.

Din cauza atacurilor, Teheranul rămânea într-o stare de semianarhie prelungită. Elementele mai radicale din camarila ayatollahului l-au convins că trebuie să înaintăm spre Bagdad şi să-l răsturnăm pe Saddam. Dacă Iranul reuşea să cucerească străvechea Mesopotamie, teritoriul dintre cele două fluvii, ar fi devenit o veritabilă putere în zonă, argumentau ei. Evident că era pură amăgire. Iranul n-ar fi reuşit niciodată şi nici restul lumii – sau cel puțin aliații lui Saddam – nu i-ar fi permis aşa ceva. Însă ne-am apucat să invadăm Mesopotamia, iar Khorramshahr, în loc să devină ultima bătălie din şirul de chinuri, s-a transformat în muza acestei idile dintre Republica Islamică şi războiul ei.

Acasă, în Teheran, m-am apucat să trec în revistă pieziş cărțile din bibliotecă şi am scos de pe raft titlurile incomode din punct de vedere politic, azvârlindu-le într-o cutie de carton, pe care am cărat-o în curtea din spate. Sub privirile uluite ale lui Negar, care rămăsese pe după uşa glisantă de sticlă, am clădit mai multe piramide micuțe la marginea curții şi le-am dat foc. Un morman de Marx. Un morman de Lenin. Uneori mă întrebam dacă o să țină minte

ceva din timpurile acelea bizare, în care cei mari vorbeau regulat la bucătărie despre „execuţii” şi „arestări” şi mama ei se ghemuia în ciute ca să ardă cărţi pe rug. Alcătuisem un dosar cu tăieturi din ziare pe care să i-l dau mai târziu, când va creşte destul încât să-mi pună întrebări şi n-o să-mi mai amintesc aşa de bine totul, speram eu. Din mormane se înălța câte o dâră subțire de fum, de parcă aş fi îndeplinit nu ştiu ce ritual esoteric. Când din ultimul volum a mai rămas doar o grămăjoară de scrum, pe boschetele şi crinii din grădină se aşternuse funinginea, iar în aer pluteau pagini pârlite, ca nişte frunze de hârtie.

În aceea săptămână se anunțaseră în ziar execuții în fața plutonului pentru toți cei suspectați a fi simpatizanți ai unor grupări de stânga declarate contrarevoluționare. De la plecarea şahului şi întoarcerea ayatollahului Khomeini, diversele facțiuni politice se tot fracturaseră şi se întinseseră ca un cancer în metastază, ca apoi să se războiască între ele pe chestiunea conducerii revoluției. Pentru a-şi întări controlul, cercul de apropiați ai ayatollahului începuse să vâneze diverşi membri şi presupuşi simpatizanți ai grupărilor pe care doreau să le slăbească. Fiecare facțiune îşi tipărea propriile reviste şi cărți, în care îşi etala propria definiție a revoluției, şi mulți iranieni le cumpărau pentru a-şi compune minibiblioteci de scrieri politice, catalogând diversele orientări ale revoluției. Însă când au început epurările, posesia de literatură a unei grupări atacate era considerată delict, un act de disidență față de regim. Posesorii cărților şi chiar familiile posesorilor puteau fi condamnați la ani grei de închisoare.

Erau vremuri apăsătoare şi nimeni nu se simțea în largul lui niciodată. Javad l-a invitat pe fratele lui Fuad, mezinul familiei, să stea la noi o vreme. Fuad era un adolescent drăguț de şaptesprezece ani, vrăjit de idealismul revoluționar. Ca mulți tineri de atunci, se simțea atras de

gruparea Mojahedin-e Khalgh, impresionat de insistența cu care susținea că încă nu ne-am îndeplinit viziunea asupra libertății şi independenței revoluționare, şi a început să vândă broşurile grupării la el la şcoală. Pe atunci tinerii se lăsau cu uşurință atraşi de o ideologie sau alta. „Ce vederi liberale ai" era cea mai jignitoare insultă pe care o puteai aduce cuiva. Liberal însemna că priveşti orice ideologie cu suspiciune, că nu te încrezi în nimic din comoditate sau că refuzi din laşitate să-ți aperi convingerile.

La vremea aceea ciocnirile dintre regim şi MKO erau la ordinea zilei, iar conducătorii grupării erau adesea persecutați dur, însă mai târziu persecuția s-a extins şi asupra tinerilor simpatizanți precum Fuad. Cu o săptămână în urmă fuseseră arestați mai mulți prieteni de-ai lui. Temându-se să nu fie urmărit, punându-şi astfel bătrânii părinți în pericol, a început să rămână la noi peste noapte. Era Ramadanul (care în persană se pronunță *Ramazan*), luna postului sfânt, iar Fuad venea în fiecare seară la noi pe la unsprezece şi dormea în camera liberă. Într-una din primele nopți cât a stat la noi, l-am trezit cu binişorul înainte să se crape de ziuă. îi pregătisem o *lavish*, o lipie mică, şi curmale, o simplă gustare care se ia înainte de răsărit pentru a rezista până la *iftar*, când se termina postul zilnic. Fuad a clipit somnoros din genele lui lungi şi a clătinat din cap.

— Ia doar câteva guri, i-am zis, îți trebuie energie.

— Nu, a şoptit el răguşit, vreau să-mi fie foame, cum le e săracilor.

Am stins lumina, i-am tras cearşaful peste umerii uscățivi de adolescent şi l-am lăsat să doarmă.

Într-o după-amiază, când a intrat valvârtej în casă, Fuad m-a rugat să-i împrumut maşina de scris veche. Nu mi-a zis de ce îi trebuia, însă nici nu mi-a trecut prin cap să-l iau la întrebări. La urma urmei, era doar o maşină de

scris. Când s-a întors Javad acasă seara şi a văzut că lipseşte maşina de scris, s-a enervat îngrozitor.

— Ce-a fost în capul tău? m-a luat el la rost. Ştii că n-o s-o mai vedem niciodată.

Javad era mai sperios decât mine. N-a zis-o de-a dreptul – pe atunci încă mai încercam să ne ascundem groaza –, însă se temea că maşina de scris putea să ajungă unde nu trebuia şi să se afle apoi că e a noastră.

— Păi, e fratele tău, i-am zis. Nu puteam să-l refuz. Oricum nu-mi trebuia.

Javad avea bineînțeles dreptate. N-am mai văzut niciodată maşina de scris. Însă am mai găsit destule motive de ceartă cu Javad. Fuad, cu gândul la viziunile sale utopice despre o revoluție islamică mai pură şi mai dreaptă, tot uita diverse lucruri prin casă. Într-o dimineață, când mă pregăteam de lucru, am observat o carte de-a MKO despre imamul Hossein pe raftul bibliotecii. M-am apucat s-o frunzăresc, era destul de interesantă, deşi era un text program al unei organizații care avea să se transforme în sectă. Mai târziu, seara, când s-a întors Javad, tocmai discutam cu Fuad despre carte la bucătărie. Când a luat-o, şi-a dat seama că era un text de-al MKO.

— Fuad *jan*, chiar ți se pare cuminte să laşi aşa ceva pe raft? l-a întrebat el tăios. De ce-ai lăsat-o aici?

— Bine, dar am ars deja toate cărțile politice, l-am întrerupt eu. Nu contează aşa de mult un singur text.

Simțeam nevoia să-l apăr pe Fuad, tânărul ăsta care se adresa prietenilor cu „frate” şi care nu se lăsase atât de demoralizat şi distrus de cursul revoluției ca s-o abandoneze şi să se refugieze în interior ca noi doi.

— Te rog, a ridicat Fuad mâna, în semn că nu trebuie să-i iau apărarea. Javad are dreptate, mai bine nu ținem o asemenea carte în casă. Însă, a promis el cu ochi

strălucitori şi plini de convingere, peste două luni o să-i facă reclamă la televizor. O să vedeți.

Ca toate grupările politice care se străduiau din greu să-şi atragă simpatizanți, MKO le dăduse asigurări susținătorilor că regimul n-o să mai reziste mult.

A doua zi, Fuad mergea pe jos la universitate, ca de obicei. Cu mațele ghiorăindu-i, a trecut pe lângă tarabele vânzătorilor de mirodenii, pe lângă sacii de pânză cu linte galben-aurie, limete uscate şi prăfuite şi fulgi de migdale. Poate că în huruitul autobuzelor şi duduitul şantierelor, n-a auzit paşii care se apropiau din spate.

— Fuad!

Când s-a auzit strigat, s-a întors repede şi nici nu s-a dezmeticit ca lumea, că i-au şi legat mâinile la spate şi l-au vârât într-o maşină care aştepta.

N-am ştiut nimic de el trei zile. Am încercat să visez că se ascundea undeva, alături de amicii săi din MKO, cu care bea ceai şi punea la cale cum să salveze revoluția. În a patra zi i-au dat de ştire mamei sale că era arestat. Aceasta s-a apucat înnebunită să dea telefoane pe la toți cunoscuții şi, într-un final, chiar a reuşit să ia legătura cu prim-ministrul.

— Nu pot să intervin, a zis el, decât dacă fiul dumneavoastră îşi reneagă convingerile şi cooperează cu regimul.

Cum să-i explici aşa ceva unui adolescent cuprins de euforie revoluționară, absolut convins că e nevinovat? Şi chiar era nevinovat. Ce făcuse, până la urmă? La şaptesprezece ani, Fuad a fost condamnat la douăzeci de ani în închisoare, pentru că vânduse nişte ziare. Iar după gratii Fuad a refuzat să coopereze cu autoritățile închisorii. În context carceral, termenul de lemn „cooperare” înseamnă de obicei să-ți torni prietenii (care urmează şi ei să fie târâți la interogatorii asemănătoare, ca să-şi toarne, la rândul lor, prietenii), să implori iertare, să renunți la orice afiliere

politică şi să te laşi în voia lui Allah. În închisoare nu-ţi solicită pur şi simplu cooperarea, ţi-o smulg. Odată l-au bătut atât de rău, că i-au spart falca, după care au sunat-o pe mamă să-i ceară bani să i-o fixeze la loc. Altă dată i-au rupt braţul. Iar au sunat: Fuad are un braţ care-i atârnă din umăr, au zis, dacă vrei să-l tratăm, trimite bani.

Tatăl lui Javad a murit în anul acela într-un accident rutier şi familia a solicitat ca Fuad să fie eliberat din închisoare cât să meargă la înmormântare. Unchiul său a semnat un document prin care garanta că avea să se prezinte înapoi cu el la închisoare şi Fuad a ieşit de după gratii în permisie de doliu de o noapte. Când a ajuns cu unchiul acasă, nu l-am recunoscut. Chiar era Fuad? Băiatul acela palid şi ghemuit, care se uita nesigur în jur? Şi azi îmi pare rău pentru ce i-am zis atunci.

— Fuad, azi fii bărbat, am zis.

Voiam să-l îndemn să se ţină tare de dragul mamei sale aproape isterice şi să-şi controleze propria jale pentru tatăl său. Însă a înţeles greşit. A crezut că-l critic pentru că s-a arătat slab în închisoare, la interogatoriu.

— Chiar sunt bărbat, doar am dovedit-o, a spus el cu glas ascuţit, stârnind atenţia lumii.

Rudele l-au văzut atunci şi l-au înconjurat. Peste vreo jumătate de oră, a zis că vrea să evadeze din închisoare. Toate capetele s-au clătinat în jurul lui, ca la un semnal. Nu! Ce idee proastă... Cum rămâne cu unchiul tău, care a garantat pentru tine... O să te prindă şi ce te faci atunci? Un adevărat potop de dezaprobare.

I-am făcut semn lui Javad, din cealaltă parte a camerei, şi i-am şoptit aprins:

— De ce nu? De ce nu-l lăsaţi pe băiat să fugă?

— Dacă fuge, o să se ducă probabil drept la MKO, a spus Javad. Şi sigur o să-l omoare. Ştiu, şi mie mi-e groază

când mă gândesc că trebuie să se întoarcă acolo. Însă măcar aşa o să rămână în viaţă.

Când Fuad a văzut că rudele sale nu se lăsau convinse, a tăcut şi n-a mai vrut să scoată o vorbă toată seara. După masă, când s-a dus la toaletă, o rudă l-a însoţit până la uşă, poruncindu-i să n-o încuie. Se temeau să nu fugă pe fereastră. Dimineaţă, Fuad s-a urcat în maşină, lângă unchiul său, şi a rămas privind în gol în faţă, lăsându-se condus înapoi la închisoare.

Capitolul 5
Războiul oraşelor

De-acum, sub noul regim, baticul era obligatoriu la femei de doi ani, însă eu tot uitam de el. De obicei, chiar înainte să ies în grabă pe uşă, mă uitam repede prin sufragerie, simţind că am uitat ceva. Cheile? Lista de cumpărături? O dată, ajunsă la capătul străzii, am observat că toată lumea se uita lung la mine, de la bătrânul vecin care mergea sprijinit în baston şi până la copiii care se jucau în prag. Nici nu-mi trecea prin cap care putea fi motivul, mai ales că păşeam mai vioi şi mă simţeam mai în apele mele decât de obicei.

— *Khanum* Ebadi, a strigat până la urmă un vecin după mine, v-aţi uitat *hijab-ul*!

Am dat fuga acasă şi mi-am pus pe cap un batic de bumbac.

— Ia închipuie-ţi, i-am zis la telefon unei prietene seara. Dacă mă vedea vreun poliţist, m-ar fi arestat.

— Asta nu-i nimic, a zis ea. Săptămâna trecută mi l-am uitat pe al meu când am plecat cu maşina de acasă. Deja eram prinsă în trafic, la o intersecţie, când am văzut că lumea care traversa strada se uita mirată la mine. Ce

puteam să fac? Eram deja la volan. Aşa că mi-am tras fusta peste cap ca să-mi acopăr părul.

Până la urmă, am atârnat un văl într-un cui din hol, ca să-mi amintesc de el.

Pe atunci, ca şi acum, destule iraniene nu şi-ar fi acoperit capetele, dacă ar fi avut de ales. Însă anii de război chemau la rezistenţă, nu la reflecţie. Mânia femeilor faţă de impunerea *hijab-ului* (ca simbol al lipsei lor generalizate de drepturi) încă nu li se impusese în conştiinţă ca o problemă de bază. Tot aşa, nemulţumirea faţă de noul regim politic – cu cenzura lui, cu exterminarea brutală a disidenţilor şi decizia radicală de a prelungi războiul – constituia încă o dezamăgire privată, nu era o dispoziţie generală dominantă.

În 1983 s-a născut a doua noastră fiică, Nargess. Mă înţelesesem cu Javad că, dacă era băiat, o să-i aleagă el numele, însă dacă aveam încă o fiică, alegeam eu. I-am dat numele unei flori care înfloreşte iama, *nargess*. Când a început travaliul, mama a luat-o la ea pe Negar, care avea pe atunci trei ani, promiţându-i că o să-i aducem o tovarăşă de joacă. Consultasem mai multe cărţi de psihologie infantilă pe tema introducerii ideale a unui nou bebeluş într-o familie cu un copil mic. I-am cumpărat lui Negar hăinuţe noi, jucării, bomboane de ciocolată, toate lucrurile ei preferate, prezentându-i-le drept daruri din partea noii surioare. Am lăsat-o pe Nargess în pătuţul ei de cum a adus-o dădaca pe Negar de la mama. Javad a rămas la uşă, gata să imortalizeze clipa în care Negar se va repezi în braţele mele. Nu suporta deloc să stea fără mine şi nu ne mai văzuserăm de două zile, cea mai lungă perioadă de până atunci.

Am deschis uşa, zâmbind larg. Javad a luat poziţie cu aparatul foto în mâini. Negar a trecut pe lângă mine, fără să-mi arunce nici măcar o privire. S-a dus în sufragerie cu mânuţele încrucişate pe piept şi s-a aşezat tăcută pe canapea. Nu mă aşteptasem să resimt atât de puternic furia

fetiței mele de trei ani. M-am simțit îngrozitor de vinovată că suferă din cauza mea.

Ciondănelile dintre cele două surori şi isprăvile lor copilăreşti mi-au înviorat un pic viața într-o perioadă când mi-am încheiat munca deprimantă şi mi-am început retragerea la fel de deprimantă. La un an de la naşterea lui Nargess am atins vârsta la care mă puteam retrage de la minister. Funcționarii de stat aveau dreptul de a ieşi legal la pensie după cincisprezece ani de serviciu. La exact o zi de la încheierea intervalului de cincisprezece ani, mi-am înaintat cererea de ieşire la pensie, care desigur că a fost aprobată urgent de ministru, bucuros să scape de o pacoste ca mine, un funcționar femeie.

Anul în care am ieşit la pensie a constituit un moment de cotitură atât pentru mine, cât şi pentru prietenele mele de la universitate care îşi începuseră carierele cam odată cu mine. Trecuse destul timp ca să ne dăm seama că sistemul n-avea să se schimbe semnificativ. Avea o ideologie bătută în cuie, ca şi gradul de toleranță pentru femeile din guvern. Era vremea să-ți pui în balanță ambițiile, sensibilitățile şi etica pentru a hotărî cum să faci față noului regim. Eu, una, eram mult prea indignată şi aveam o personalitate mult prea rebelă ca să nu-mi exprim dezgustul în dreapta şi-n stânga. Pensionarea era singura soluție de bun-simț. Nici nu m-am gândit măcar la consecințele pe care le avea asupra carierei mele, căci ştiam deja că regimul ne pusese capăt oricărei cariere. Nici nu mi-am închipuit că într-o zi regimul ar putea să devină mai moderat şi că poate aş fi putut să urmez o carieră în justiție dacă mi-aş fi ținut acum gura. Prietena mea Maryam, judecătoarea pasionată pe care o ştiam din facultate, a fost mai calculată decât mine. Şi-a asumat postul de funcționară măruntă, de parcă retrogradarea ar fi fost o cinste supremă. Prietenia noastră a suferit în consecință, iar în după-amiaza când ne-am întâlnit ultima

oară la ceai şi i-am spus că mă retrag, ne-am certat la cuțite. Mă dezamăgeau profund noua ei atitudine mieroasă şi ceea ce consideram eu a fi un comportament de parvenită, astfel că i-am trântit în față tot ce credeam în sinea mea.

— Maryam, până la urmă de ce te-ai mai făcut judecătoare? am întrebat-o. Nu-mi vine să cred că poți să-ți laşi deoparte toate principiile.

— Nu ştii cum e regimul ăsta, mi-a replicat ea. Continuă să trăncăneşti aşa, ai să devii o țintă. O să te hărțuiască şi o să-ți pierzi slujba.

— Adică minunea asta de post funcționăresc? Postul ăsta după care eşti aşa de înnebunită, că ai uitat cine eşti şi ți-ai lăsat baltă vechii prieteni?

S-a uitat şocată la mine. Chiar şi între prieteni, cultura iraniană îți cam interzicea să vorbeşti aşa pe şleau.

La mânie am zis multe lucruri care ne-au stricat definitiv prietenia, însă în momentul acela deja nu mai socializa cu mine în public (căci dacă era văzută cu un critic al regimului ca mine putea să se compromită), aşa că nu simțeam o mare pierdere. I-am zis că-şi dorea atât de mult puterea, încât era în stare să-şi calce în picioare atât prietenii, cât şi valorile pentru a o obține. I-am zis că şi dacă avea să fie promovată în cine ştie ce post de mare cinste, ar fi fost o victorie găunoasă, căci o poziție de top într-un sistem nepopular era mai ruşinoasă decât să fii un neică nimeni. Asta practic a pus capăt relației dintre mine şi Maryam. În următorii ani aveam să ne prezentăm regulat la aceleaşi conferințe. De obicei ea era femeia veselă în *chador* care se lăuda că legea islamică emancipase femeile iraniene. Când treceam una pe lângă alta pe holuri, nici nu ne salutam.

Vechea noastră prietenă Sara, cercetătoarea care se măritase cu profesorul de drept, nu critica în gura mare noile legi ca mine, însă nici nu le lăuda ca Maryam. Fusese

numită la Ministerul de Externe chiar înainte de revoluție, pentru a lucra în domeniul dreptului internațional comercial şi, cum era o cercetătoare măruntă, ministerul a ținut-o în funcție, deşi n-a fost promovată cum ar fi meritat decât peste câțiva ani. În tot acest timp, Sara a reuşit să nu-şi compromită convingerile. Nu s-a prefăcut niciodată că susține noul regim şi, în general, şi-a ținut pentru sine opiniile pe alte teme decât chestiunile de nişă ale dreptului comercial. Mai târziu avea să reprezinte Republica Islamică la diverse conferințe internaționale de drept comercial, însă iară să trateze decât chestiuni din propriul domeniu de specializare şi refuzând să răspundă la orice întrebări despre statutul legal al femeilor, atunci când i se adresau.

Ministerul de Externe ştia că Sara nu era o revoluționară devotată, însă superiorii ei aveau nevoie de cunoştințele ei dintr-un domeniu atât de specializat, încât putea să-şi vadă de carieră fără să i se ceară să legitimeze valori cărora li se opunea. Pentru mine, Sara făcea parte din acea pătură de iranieni norocoşi, cu profesii aparținând unor domenii relativ apolitice, care le permiteau să muncească şi să prospere în sfera lor îngustă. Bineînțeles, nu însemna că îi e uşor. Sunt sigură că, de-a lungul carierei sale, şi-a văzut colegii mai puțin pregătiți promovați pe posturi superioare şi a ştiut că n-avea să-şi atingă niciodată potențialul deplin. Era destul de dotată pentru a deveni ministru de finanțe, însă era femeie, prea nerevoluționară şi prea desprinsă de elitele politice pentru a se ridica pe asemenea culmi însă a reuşit să-şi vadă de munca ei, pentru a demonstra că, da, munca în Republica Islamică e sufocantă, însă nu trebuie neapărat să devii portdrapelul regimului pentru a te bucura de carieră.

Astăzi, când încerc să povestesc despre perioada de la mijlocul anilor 1980 sau să-mi amintesc cum trăiam în anii primei copilării a fiicelor mele, în anii tumultuoşi de război,

nu-mi vin în minte decât o serie de amintiri răzlețe cu mine în sufrageria casei. Pe vremea aceea o duceam greu şi stăteam mai mult în casă. Eu ieşisem la pensie, iar firma lui Javad fusese desființată sub pretextul că era infiltrată de comunişti. Erau perioade lungi în care nu aduceam niciun ban în casă. Inflația era ridicată şi, cu doi copii în familie, aveam cheltuieli de asemenea ridicate. Pentru a ne permite scutece, lapte praf şi alte bunuri absolut necesare copiilor, ne-am redus mult cheltuielile, renunțând la luxul de a merge din când în când la restaurant. Fetele adorau să mănânce în oraş, iar seara cereau insistent ceva deosebit, nu masa pe care o luam de obicei la bucătărie. Aşa că am mutat masa într-un alt colț al apartamentului, am întins o față de masă curată şi am deschis restaurantul „La Shirin".

— Bine-ați venit, domnişoarelor, le ziceam când mă prefăceam că le iau comanda, după ce se aşezaseră tacticos în cafeneaua noastră imaginară.

Speram că aşa le învăț să-şi creeze propriile ocazii favorabile în realitatea de față. Şi mai speram să învețe să aprecieze plăcerile mai puțin imediate.

Toți aceşti ani liniştiți din sufragerie se petreceau pe un fundal hidos. În 1984, pentru prima oară, Saddam Hussein a atacat armata iraniană cu arme chimice. La început a folosit gaz sarin, un gaz neurotoxic inodor care acționează fatal la câteva minute de la inhalare. După ce a fost clar că Saddam avea de gând să facă uz de „otrava infernală", cum îi spusese Winston Churchill, comandanții iranieni şi-au înarmat tinerii soldați cu seringi cu atropină, un antidot la gazul neurotoxic, însă, pe caniculă, cei mai mulți n-aveau cum să supraviețuiască. Echipamentul chimic nu era de ajuns pentru toată armata, iar în arşița insuportabilă a deşertului puținii soldați care aveau măşti în dotare fie nu le purtau, fie nu reuşeau să le fixeze ca lumea din cauza bărbilor. La urma urmei, luptau un război poruncit de

Dumnezeu, iar musulmanul adevărat poartă barbă, mai ales când se pregăteşte să ajungă în rai. Adesea seringile se stricau sau atropină îşi pierdea efectul pe caniculă. Supraviețuitorii au relatat incidente înfiorătoare, în care câmpul de luptă era presărat cu seringile soldaților căzuți, care încercaseră să-şi injecteze substanța în intervalul de câteva minute de la prima inhalare mortală şi până când au sucombat.

Saddam a terminat rapid cu gazul neurotoxic şi a trecut la arma sa chimică preferată, agentul iritant numit iperită. Spre deosebire de gazul neurotoxic, iperita are un miros specific, neaşteptat, de usturoi, însă nu există niciun antidot, iar moartea survine înfiorător de lent. Aproape imediat după ce simțeau mirosul respectiv, soldații de pe front începeau să vadă ca prin ceață şi nu se mai opreau din tuşit şi, adesea, din vomitat. Pe măsură ce treceau orele, pe pielea tot mai vineție le apăreau băşici. Curând începea să li se jupoaie pielea, iar la subsuori şi în zona inghinală apăreau răni negre. Supraviețuitorii stăteau în spital mai multe zile sau săptămâni, în funcție de cât de grav se expuseseră substanței. Dacă se restabileau pe deplin, erau trimişi înapoi pe front.

În mare, întreaga lume urmărea situația fără să spună nimic. Misiunile ONU venite în cercetări au descoperit că Irakul făcea uz de arme chimice, însă nu s-a format nicio coaliție dispusă să-l condamne pe dictatorul irakian, darămite să-l oprească. Statele Unite ale Americii, dorind să limiteze şi să slăbească regimul revoluționar pe care-l desemnase ca ostil intereselor sale din regiune, chiar a oferit ajutoare Irakului. Mai multe foste oficialități militare de la Washington au confirmat ulterior convingerile conducătorilor iranieni – şi anume că guvernul lui Reagan a furnizat irakienilor imagini prin satelit care trădau poziția efectivelor armate iraniene. Peste mai mulți ani, s-a aflat şi

că existase un program american secret care îi asistase mult mai serios pe irakieni în domeniul strategiei militare, la vremea când serviciile secrete americane ştiau că Irakul face uz de arme chimice în majoritatea operațiilor sale majore. Odată ce opinia publică internațională nu lua nicio poziție, Saddam Hussein beneficia de ajutorul celei mai mari supraputeri din lume şi regimul clericilor de la Teheran nu renunța deloc la „sfânta luptă de apărare", curând ne-am dat seama că războiul nu se va termina prea curând. Cam atunci a început propriu-zis şi mişcarea de emigrare masivă a iranienilor.

Imediat după revoluție, un val de iranieni care se opuseseră revoluției sau care se temeau pentru viața lor din cauza legăturilor cu regimul au fugit în Europa sau în Statele Unite ale Americii, începând o existență nouă în Occident. Însă, după ce a devenit clar că războiul nu se apropia de sfârşit şi că Saddam avea să folosească chimicale mortale iară să-şi atragă niciun protest, au început să plece o categorie mult mai largă de oameni, printre care se numărau mai ales cei care aveau fii, temându-se să nu fie recrutați şi ucişi pe front. Zi de zi plecau tot mai mulți. Unii dintre ei au reuşit să obțină vize şi au plecat cu avionul de pe Aeroportul Mehrabad, demn şi în deplină siguranță. Sute de mii însă, deciși să fugă neapărat, au tocmit bandiți care să-i treacă ilegal granița, prin Turcia şi Pakistan. Traficanții s-au ales cu câştiguri imense păstorind la adăpostul nopții turme întregi de iranieni prin trecători şi prin deşertul de la frontiere. Era riscant să pleci pe calea asta din țară, însă îşi spuneau că e şi mai riscant să rămână.

Cei plecați s-au împrăştiat prin toată Europa şi America de Nord, formând diaspore mai întâi la Los Angeles şi în capitale europene ca Parisul şi Londra. Mai târziu, emigranții s-au refugiat în Scandinavia, iar granițele relativ deschise ale Canadei i-au atras pe iranieni spre Vancouver

şi Toronto. Fie muncitori, fie bogaţi, au plecat în valuri, ajungând să umple pieţele de pielărie din Florenţa, să vândă cocaină pe străzile din Tokyo şi să-şi construiască un adevărat imperiu comercial din vânzarea de covoare în Manhattan. Profesionişţii bine pregătiţi s-au înghesuit în Silicon Valley, iar doctorii, inginerii şi bancherii pe coasta de est a Statelor Unite ale Americii, în timp ce mondenii socializau în Kensington şi Beverly Hills. Cifrele sunt aproximative, însă se estimează că între patru şi cinci milioane de iranieni au plecat din ţară de-a lungul a două decenii, printre ei numărându-se cei mai dotaţi cetăţeni ai ţării. Iranul a suferit şi suferă în continuare de pe urma unui exod al creierelor dintre cele mai grave din lume. Noi, cei rămaşi, ne-am văzut tinerii împrăştiindu-se în toată lumea şi impulsionând societăţile şi economiile altor state.

Migraţia nu ocupă un loc central în istoria modernă a Iranului, în sensul în care, spre deosebire de imaginile din război şi revoluţie, imaginile sale nu surprind filmic câmpurile de luptă presărate de membre smulse sau trei milioane de oameni mărşăluind cu pumnii în aer. Însă dacă întrebi cei mai mulţi iranieni care e cea mai amară *keeneh*, nemulţumire, a lor împotriva Republicii Islamice, o să-ţi răspundă că şi-au văzut familiile destrămate. Amintirea războiului se şterge încet-încet şi puţini oameni au destulă energie să resimtă la nivelul intelectului după suferinţele îndurate în viaţă, însă absenţa celor dragi – despărţirea aproape definitivă dintre două surori sau dintre mamă şi fiică – nu devine mai puţin dureroasă cu vremea. Să mă apuc să fac inventarul familiilor de cunoscuţi care au locuit pe vremuri în acelaşi oraş, ca acum să se împrăştie pe tot globul, cu fiecare copil în alt oraş occidental şi părinţii în Iran? în opinia multora, Republica Islamică se face vinovată pentru aşa ceva. Dacă revoluţionarii şi-ar fi temperat radicalismul sălbatic şi dacă n-ar fi înlocuit regimul şahului

cu unul care a dus la exil în masă, familiile lor ar fi fost încă împreună.

Cei mai buni prieteni ai mei au dezertat rând pe rând. Şi-au făcut bagajele, şi-au luat rămas-bun şi, în opinia mea, au întors spatele Iranului. De câte ori puneam mâna pe pix ca să tai încă un nume din agendă, mă apuca o dezamăgire cruntă. Mă simţeam de parcă aş fi trăit într-o casă părăsită, rămasă în ruină, doar cu stafiile să-mi ţină de urât.

La început, m-am împotrivit. Fiecare dintre ei, după ce mi-a declarat că e gata să plece, s-a trezit cu un potop poate nedrept de contraargumente şi proteste. Ştiam că decizia de a pleca era întotdeauna profund personală. Şi e adevărat că nu aveam niciun fiu. Însă, din punct de vedere etic şi politic, nu credeam că plecarea din Iran este o soluţie.

Un văr de-al meu m-a sunat în săptămâna în care pleca în Germania, să mă roage să trec pe la el. Fâţâindu-se prin apartament pentru a-şi strânge lucrurile, mi-a tot repetat că pleacă „de dragul copiilor". Până la urmă, n-am mai rezistat.

— Uită-te în jur! Nu vezi un popor întreg de iranieni cu copiii lor? Toţi copiii merg aici la şcoală. Ce te deranjează? Rămâi să-ţi dai copiii la şcoală aici.

— Aici n-au niciun viitor. Trebuie să-i duc undeva unde o să aibă viitor.

— Dar cum rămâne cu viitorul copiilor de aici? Dacă rămân înseamnă automat că nu au viitor?

— Dacă ai avea copii mai mari, Shirin *jan*, şi tu ai pleca.

— Nu, eu n-aş abandona niciodată Iranul, i-am ripostat. Dacă ar fi nevoie să plece, mi-aş trimite copiii de aici. Fiecare generaţie trebuie să rămână acolo unde a crescut. Dacă noi doi plecăm din Iran, ce-o să facem? Aici suntem cineva. Ne-am realizat, am muncit ca să ajungem pe o anume treaptă a societăţii. Avem prieteni la fel de

inteligenți şi de educați. Dacă plecăm peste hotare, crezi c-o să ne primească cu brațele deschise, cu tot cu diplomele şi accentele noastre străine? Copiii noştri simt mici, o să-şi însuşească cultura lumii noi. Şi după ceva timp, o să-i pierdem şi pe ei.

N-a părut prea convins. Am schimbat foaia.

— Uite ce, o fată care a crescut afară de la şapte ani o să se mărite cel mai probabil cu un străin. Fireşte că o să se adapteze la cultura soțului ei şi o să se depărteze tot mai mult de noi. Într-o zi, o să ne trezim că nu mai putem să trăim niciunul în lumea celuilalt, nici ea în a noastră şi nici noi în a ei, nu ca la început. Mai bine ne gândim din timp la eventualitatea asta şi nu mai plecăm nicăieri cu copiii. Mai târziu, în ultimii ani de studii, n-au decât să plece o vreme peste hotare. Însă atunci deja s-au format aici. O să ajungă să se adapteze, ca noi, oricărei realități dureroase a zilei şi n-o să-şi scoată niciodată din inimă țara asta. O să se întoarcă.

După ce mi-am încheiat discursul, s-a lăsat o linişte lungă. Varul meu a oftat din greu şi şi-a văzut mai departe de împachetat, evitând să se uite la mine.

— Ia ce vrei, mi-a zis el arătând spre obiectele casnice împrăştiate.

Deşi îmi trebuia una-alta, am refuzat să mă ating de ceva şi am plecat Nu-mi doream nicio tavă sau măsuță de la cineva care mă lăsa baltă, odată cu țara lui.

Au mai urmat multe alte drame mărunte de sufragerie. O prietenă a hotărât să-şi scoată la vânzare ce avea prin casă şi m-a sunat într-o zi să stau cu ea. Am găsit-o învârtindu-se prin suflagerie, ca să lipească etichete micuțe cu prețurile pe tot ce vedea. Sperasem să stăm la un ceai mai întâi, ca să discutăm, însă, aproape ca mai toți cei care se pregăteau de plecare, în ultimele zile era mereu prinsă, împresurată de cutii şi bandă adezivă, în loc să mai stea la

discuții. M-am luat după ea prin sufragerie, desprinzând furioasă abțibildurile, până ne-am înfruntat, cu degetele acoperite de etichete albe. Chiar atunci ne-a întrerupt soneria. Era de-abia trei şi jumătate, iar vânzarea începea la patru.

În casă a intrat o femeie masivă, care s-a apucat să cerceteze sfeşnicele şi ramele fotografiilor cu ochii strălucitori, de parcă sufrageria prietenei mele, în care făcuseră copiii ei primii paşi, ar fi fost o tarabă de bazar. M-am mâniat. Mai aveam doar jumătate de oră să vorbesc cu prietena mea, s-o conving să se răzgândească, iar acum vulturoaica asta venită la vânătoare de chilipiruri îmi răpea din timp. Am înşfăcat-o de braț şi am scos-o din casă.

— Aşteaptă aici până se face patru, i-am zis trântindu-i uşa în nas.

— Te rog, mi-am implorat prietena rămasă înăuntru. Încetează cu nebunia asta. Ce faci? *E țara noastră*!

Însă la ora patru a început vânzarea. Niciun argument pasional n-a reuşit să schimbe planurile prietenilor sau rudelor. Probabil că nu părea deloc să merite să-ți sacrifici fericirea de zi cu zi şi ambițiile viitoare de dragul unei eventuale reabilitări a țării, cine ştie când. Într-un final, agenda mi s-a umplut de numere tăiate. De-acum puteam să rup pagini întregi cu totul. Cumva, când îmi amintesc toții anii aceştia grei şi dureroşi, această perioadă mi se pare cea mai neagră. Îmi pierdusem profesia mea iubită. Îmi pierdusem țara. Şi-mi pierdusem prietenii.

Nu voiam să le scriu scrisori celor plecați. Am încercat de câteva ori, însă stiloul îmi atârna mort în mână şi mă apuca disperarea doar la gândul că trebuia să scriu atâtea pagini. Îmi aminteam doar că pierdusem atâția oameni dragi, care nu mai făceau de-acum parte din viața mea. Mă tot sunau să-mi spună:

— Shirin *jan*, trimite doar un bilet acolo, ştii cât ne-am bucura să primim măcar un bilețel de la tine?

Însă nu puteam. Unii prieteni s-au supărat pe mine, însă sper că au înțeles cu timpul că mă încăpățânam atâta din prea mult devotament, nu din prea puțin.

Când cineva pleacă din Iran, omul acela e cumva mort pentru mine. Nu putem fi prieteni decât atât timp cât aceleaşi speranțe ne luminează viața şi ne chinuie aceleaşi nelinişti noaptea. Peste câțiva ani, când prietenii mei au revenit pentru scurt timp în Iran, am văzut că am avut mare dreptate. Vorbeam tot *în farsi*, ne curgea acelaşi sânge în vine, însă ei trăiau pe altă planetă decât mine. Vorbele pe care le schimbam se găseau în acelaşi dicționar persan, însă parcă am fi vorbit fiecare în altă limbă. De fapt îmi pierdusem prietenii. Prietenii *mei*, cei cu care pe vremuri îmi făcusem cumpărăturile la aceleaşi tarabe şi citisem şocați titlurile ziarelor, erau practic morți. Cu morții nu se poate coresponda, nu? Aşa cum nu mi-ar fi trecut prin cap să le scriu morților (absurdă şi dureroasă sarcină, nu vi se pare?), tot aşa nu-mi vine deloc să le scriu prietenilor care au plecat din Iran. Asta pentru că-i iubesc foarte mult, nu pentru că i-am uitat. îi iubesc atât de mult, că mă doare până şi să pun mâna pe stilou şi să scriu primul paragraf al scrisorii, în absența oricărei corespondențe, între existențele noastre din ce în ce mai deosebite se cască un hău ascuns, tot mai mare.

Într-un an din toiul războiului, eu şi Javad am hotărât să plecăm cu familia într-o călătorie în India. Odată ajunşi, Saddam a anunțat că începe oficial să atace companiile aeriene de călători. Cât am rămas în India ne-am tot făcut griji pentru zborul de întoarcere, iar când avionul a intrat în spațiul aerian al Iranului, toți pasagerii şi-au plecat capetele şi au început să se roage în şoaptă, de parcă eram în *hajj*, în pelerinaj la Meca. Iar când ne întorceam cu maşina de la

Aeroportul Mehrabad, mai neliniştiţi decât la plecare, Javad a hotărât să evităm cursele aeriene cât mai ţinea războiul.

După călătoria aceea, timpul părea să se scurgă cu ţârâita. În anul 1988 a început o nouă fază a războiului, numită Războiul oraşelor. Atacurile aeriene irakiene, care până atunci se concentraseră intermitent asupra unor zone strategice ale frontului de la graniţă, au ajuns la ordinea zilei în Teheran şi alte oraşe. Ne duceam viaţa în huruitul avioanelor de luptă irakiene şi în unele zile cădeau şi douăzeci de rachete în oraş. În anul acela războiul s-a mutat la noi în cartier şi ne-a întors nopţile pe dos.

Armata irakiană a declarat că nu bombarda oraşele pentru a ucide civili, ci pentru a-i determina să facă presiuni asupra guvernului să accepte armistiţiul. În acest scop declarat, armata alegea anumite cartiere pe imaginile din satelit şi anunţa la ştirile de dimineaţă unde anume aveau să lovească seara, pentru a da ocazia locuitorilor să părăsească zona. Cei care îşi permiteau sau aveau unde să stea fugeau din casele lor, pe când alţii se perpeleau în pat toată noaptea. Comandanţii irakieni fie erau incapabili să-şi bombardeze ţintele, fie duceau un război psihologic; oricum ar fi fost, rachetele îşi atingeau rareori ţintele declarate. Când au anunţat „Diseară o să atacăm Yusefabad", cartierul nostru, i-am sunat pe părinţii mei ca să plecăm în altă parte peste noapte. Tata a refuzat categoric.

— Dacă e să se întâmple, o să se întâmple şi gata, a spus el.

Aşa că am rămas toţi peste noapte la părinţii mei, gândindu-ne că dacă tot trebuia să murim, măcar să murim împreună. Am stat toţi la ultima noastră cină – o mâncare de linte cu miel şi limete uscate ne-am băut ceaiul uitându-ne distraţi la televizor şi apoi am mers la culcare. Până la urmă, nu s-a întâmplat nimic, iar la micul dejun ne-am sărutat pe obrajii scobiţi de nesomn, stânjenitor de uşuraţi

că scăpaserăm de data asta, deşi ştiam că alţi oameni aproape sigur nu avuseseră norocul nostru.

N-am pierdut nicio rudă în atacurile asupra oraşelor, însă Javad a avut un prieten mai puţin norocos. Într-o seară, când s-a întors de la lucru, şi-a găsit casă, nevasta şi cele două fiice făcute scrum într-un atac cu rachete survenit în timp ce era plecat. Văzându-şi toată viaţa nimicită, puţin a lipsit să nu înnebunească.

Tot auzind asemenea istorii, din ce în ce mai mulţi iranieni au plecat din Teheran. Cei care-şi permiteau să renunţe la slujbe s-au mutat în provincie. Bogaţii cu iniţiativă şi-au stabilit reşedinţele prin hotelurile Hilton sau Hyatt, magnifice pe vremuri, ale căror turnuri nu erau ţintite de rachete sau rezistau unui eventual atac. Acum hotelurile acestea naţionalizate şi cu numele schimbate mişunau de clienţi dispuşi să plătească de trei sau patru ori mai mult pentru o cameră.

Într-una din seri mă plimbam prin holul fostului hotel Sheraton, în aşteptarea unui corespondent sosit în oraş. (Din 1987, după ce am ieşit la pensie şi înainte să se sfârşească războiul, am început să scriu cărţi pentru a contribui prin cunoştinţele mele la progresele din domeniul justiţiei, în care nu mai puteam să activez. Adesea mă mai căutau şi jurnalişti, pentru expertiza mea în drepturile femeilor şi alte chestiuni de drept.) Mă tot plimbam uluită de la restaurant la cafenea şi înapoi, uitându-mă la tinerii şi tinerele aranjate şi stilate care mâncau pe fundalul unei melodii cântate la pian. Îşi tăiau cu graţie fripturile şi luau cu linguriţele din crema de zahăr ars, în timp ce restul locuitorilor din Teheran nu găseau nici jumătate din lucrurile de strictă necesitate şi obţineau cealaltă jumătate doar pe cartela de la guvern. Holul hotelului era ca o insulă de linişte în oraşul sfârtecat de război, iar cei cu stare, în

veşmintele lor scrobite şi cu chipurile lor senine, păreau să resimtă războiul altfel decât noi, ceilalţi.

Atacurile cu rachete de care fugeau iranienii nu au distrus stradă cu stradă oraşul. Dacă mergeai cu maşina prin Teheran, observai ici-colo mici zone spulberate. Avioanele irakiene nu ne-au ras de tot oraşul, ci ne-au obligat să trăim zi de zi cu frica în sân.

Într-o dimineaţă din perioada aceasta, eram în centru cu treburi şi am aşteptat să treacă un taxi într-o intersecţie aglomerată. După vreun sfert de oră, îngreţoşată de gazele de eşapament ale autobuzelor hârbuite, am luat-o pe jos. Nici n-am ajuns la capătul străzii lungi, că a răsunat o bufnitură asurzitoare, care a scuturat pământul, iar caldarâmul de sub picioarele mele s-a deplasat sub ochii mei, ca prin ceaţă. Forţa impactului m-a izbit de peretele unei clădiri, unde am zăcut privind năucă agitaţia din jur. Lumea striga în gura mare, arătând spre colţul unde mă aflasem cu câteva clipe înainte. Mi-am croit şchiopătând drum prin mulţime, pe lângă maşini carbonizate şi fumegânde, şi m-am uitat uluită la craterul imens săpat în stradă, plin de dărâmături şi răniţi.

Seara Javad a insistat că nu mai suntem în siguranţă la Teheran şi că trebuie să plecăm din oraş. Însă părinţii mei, în etate la vremea aceea şi deloc dispuşi să-şi lase casă, au refuzat să plece. Până la urmă, am acceptat să plec cu copiii şi cu sora mea în nordul Iranului, lângă Marea Caspică, în timp ce Javad a rămas la Teheran cu părinţii mei.

Am închiriat o căsuţă într-un orăşel din nord, iar Negar mergea zi de zi cu bicicleta la o şcoală plină de copii din toată ţara, refugiaţi acolo de teama războiului. Seara venea acasă şi stătea la masă să-şi facă temele până târziu, la zece. Oare de ce îi dădeau atâtea teme pentru acasă, avea doar opt ani? m-am întrebat eu. A doua zi m-am dus cu ea

la şcoală pe străduțele înguste, cu garduri de ciment nefinisat, aproape rustice pe lângă Teheran, ca să vorbesc cu învățătoarea.

— Am clase de trei ori peste capacitate, mi-a explicat femeia în grabă. Cum n-avem destule manuale noi, le predau o groază de lecții ca să-i țin ocupați şi liniştiți.

După vreo două luni, guvernul a anunțat că Războiul oraşelor s-a sfârşit şi ne-am întors la Teheran.

Într-o seară de vară de la începutul lunii iulie 1988, când am deschis televizorul, am văzut imagini cu cadavre plutind pe mare, printre bucăți din epava unui avion. În dimineața acelei zile, un vas de război american din Golful Persic lansase o rachetă cu senzori infraroşu spre un avion de pasageri iranian, aruncându-l în aer. Toate cele 290 de persoane de la bord pieriseră, iar acum le vedeam cadavrele pe postul de televiziune iranian, legănându-se pe apele calde ale golfului. Preşedintele Ronald Reagan n-a reuşit să explice convingător cum de vasul *Vincennes* din flota de război americană, dotat cu cel mai sofisticat radar din arsenalul marinei, confundase mătăhălosul Airbus iranian cu un avion de luptă supersonic, zvelt şi de trei ori mai mic. Puțini iranieni chiar credeau că e vorba de o eroare – nu ne-a scăpat nici când căpitanul navei a fost medaliat pentru performanțele sale –, iar conducătorii țării şi-au luat un timp să reevalueze desfăşurarea războiului, bănuind că Statele Unite ale Americii aveau de gând în sfârşit să intre în război. Intervenția SUA nu doar că l-ar fi ajutat pe Saddam să recâştige teren, ci ar fi pus în pericol revoluția iraniană. Astfel că au hotărât, după aproape opt ani şi o jumătate de milion de morți, să încheie luptele şi să accepte o rezoluție a Consiliului de Securitate ONU privind încetarea ostilităților. La 18 iulie, la radio s-a difuzat o declarație istorică a ayatollahului Khomeini. „Am jurat să lupt până la ultimul strop de sânge”, a spus el. „Şi chiar dacă această decizie

seamănă cu a bea o cupă cu otravă, mă supun vrerii lui Dumnezeu”.

Am răsuflat atunci cu toţii uşuraţi, nevenindu-ne să credem că războiul pe fundalul căruia trăiserăm şi singura realitate pe care o cunoscuseră fiicele mele se încheia cu adevărat, în sfârşit puteam să nu ne mai facem griji că o să pice vreo rachetă mâine. Puteam să nu ne mai ducem zilele stând la coadă la zahăr. Oare viaţa o să reintre în normal? Ce-o mai fi însemnând şi „normalul” ăsta? Războiul se desfăşurase mai mult pe teritoriul Iranului. Terenurile agricole şi fermele din provincie, oraşele, economia şi industria ţării erau la pământ. De la beţia revoluţiei porniserăm direct la război, iar acum aveam de tras după amândouă.

Şase zile mai târziu, gruparea Mojahedin-e Khalgh a trimis la atac 7.000 de luptători dintr-o bază irakiană în provincia iraniană de vest Kermanshah. La sfârşitul anilor 1980, MKO începuse să-şi trimită trupele de gherilă în Irak, în tabere de instrucţie, pentru a lupta în armata lui Saddam. Ajutându-l pe Saddam să slăbească regimul iranian, se gândeau ei, îşi vor atinge propriul scop – înlăturarea guvernului. Închipuindu-şi că regimul se resimţea dur după armistiţiu şi era vulnerabil la o revoltă populară, au hotărât că a venit vremea să mărşăluiască spre Teheran. Înaintea operaţiei intitulate Lumina Eternă, conducătorul MKO le-a promis soldaţilor săi că masele iraniene se vor alătura luptei, asigurându-le victoria.

— Va fi ca o avalanşă din ce în ce mai mare pe măsură ce înaintează. Într-un sfârşit, avalanşa va destrăma pânza ţesută de ayatollahul Khomeini. Nu aveţi nevoie de nimic. O să înotăm ca peştii în marea de oameni.

Cât de amarnic se înşelau şi ce eroare tragică de calcul au săvârşit Iranienii chiar nu mai voiau un alt val de violenţe. Şi nu aveau să ierte niciodată MKO pentru că se

alăturase soldaților lui Saddam, trupelor care nimiciseră jumătate de milion de tineri iranieni, împroşcând batalioane întregi cu gaz neurotoxic. Gărzile Revoluționare au spulberat rapid atacul MKO, ucigând aproape 1 800 de luptători şi respingându-i pe ceilalți înapoi în munții Irakului. La Teheran ni s-a interzis trei luni să ne vizităm rudele din MKO aflate după gratii. De ce? ne întrebam noi nelinişтiți, cu gândul la Fuad.

Soacra mea a fost sunată într-o dimineață rece din toamna lui 1988 şi întrebată despre fiul ei, Fuad. Era trecută de şaptezeci de ani de-acum şi nu prea auzea bine ce spune interlocutorul ei telefonic. Nici nu a observat că interlocutorul neidentificat s-a exprimat la trecut:

— Aveați cumva un fiu care se numeşte Fuad?

— Da, desigur, Fuad e fiul meu mai mic.

— Atunci transmiteți-i tatălui său să se prezinte mâine la închisoarea Evin.

— Tatăl său nu mai e cu noi de câțiva ani, a răspuns ea.

— Bine, atunci spuneți-i fratelui să vină.

Şi cu asta i-a închis.

Închisoarea Evin este ascunsă undeva la marginea unei autostrăzi cu acelaşi nume din nordul Teheranului. Este una dintre puține instituții care şi-au păstrat neştirbită reputația de pe vremea şahului şi în Republica Islamică. Cu zidurile ei de fier şi arhitectura joasă, închisoarea are renumele sinistru de a fi scena a mii de execuții de la începutul revoluției. La auzul numelui de

Evin îți închipui pe dată sălile de interogatoriu de la subsol şi şirurile lungi de celule de izolare umede şi înguste, reprezentând poate cel mai întunecat cotlon al imaginarului iranian.

Javad şi unchiul său au apucat-o a doua zi pe drumul şerpuitor ce duce la închisoare, cu piscurile Munților Elburz

înălțându-se în depărtare. Nu le-a fost greu să dea de biroul respectiv, nu le-a rămas decât să se ia după mulțimea rudelor plânse şi pământii la față şi să ajungă la uşa cu pricina.

— Poftim, i-a spus şeful închisorii lui Javad, întinzându-i o plasă. Acestea sunt bunurile fratelui dumneavoastră. A fost executat, a adăugat el de parcă uitase. Un an de zile nu aveți voie să țineți înmormântare sau să vă exprimați doliul în public. Dacă peste un an se consideră că v-ați purtat cum trebuie, vă vom dezvălui locul unde este îngropat.

Javad şi unchiul său s-au apucat imediat să caute prin plasă. De unde ştiu că sunt lucrurile lui Fuad? Cum Evin era aglomerată mult peste capacitate, cum reuşeau autoritățile să stabilească al cui era fiecare bun în parte? Poate că de fapt aveau o bstă de oameni pe care-i declaraseră în mod eronat decedați. Javad a scos din plasă un trening pe care nu-l recunoştea şi mai multe obiecte de lenjerie care puteau fi ale oricui. Când a scotocit la fund, a dat peste o *tasbeeh*, un şirag de mătănii, iar atunci a ştiut că fratele lui este mort. Fuad nu se despărțea niciodată de acest *tasbeeh* al lui, era bunul său preferat, pe care-l ținea atârnat între degete până şi când intra sau ieşea de la ore.

Javad şi-a sunat surorile din închisoare ca să se ocupe de mamă, înainte să-i dea vestea, iar mie mi-a spus să iau maşina şi să mă duc imediat la ea. Am făcut rapid un duş şi m-am îmbrăcat, simțind că mi s-a pus un ditamai nodul în gât, însă n-am putut să plâng. Când am întors cheia în contact şi din stereo s-au prelins notele melancolicei melodii „Roozegar-e Ma” („în vremurile noastre”), interpretate la pian, mi-au dat lacrimile. Am plâns tot drumul, ştergându-mă la ochi cu colțul baticului.

L-am luat pe Javad deoparte în bucătăria soacrei mele, lângă samovarul electric în care se ținea ceaiul ca să nu se

răcească, şi l-am întrebat de ce-l executaseră pe Fuad. Potrivit autorităților închisorii, membrii MKO uciși în atacul Mersad (aşa cum numise guvernul atacul MKO) îşi prinseseră de haine bilete cu numele susținătorilor din Evin. Numele lui Fuad s-ar fi aflat printre numele de pe liste. Am râs amar. Un băiat de douăzeci şi patru de ani care putrezea în închisoare, ispăşind o condamnare de douăzeci de ani pentru că vânduse ziare reuşise cumva să ia contact cu luptătorii MKO de la granița cu Irakul? Chiar dacă ar fi reuşit, chiar dacă această acuzație cusută cu ață albă ar fi fost printr-o minime adevărată, gardienii închisorii s-ar fi făcut vinovați prin faptul că le-au permis deținuților să comunice cu cei din exterior. Nu reuşeam să-mi revin din şoc. Cum se putea să ordoni din scurt executarea unui cetățean iranian deja aflat de ani de zile după gratii fără nicio nouă condamnare la tribunal?

Ce făcuse oare? în calitate de judecător, o condamnare la moarte mă apăsa mai tare decât pe oricine altcineva. Ordinul de executare, de a lua viața unui om, reprezintă hotărârea cea mai importantă din orice sistem judiciar, survenind după un îndelungat proces de deliberare, în ton cu enorma gravitate a cazului. Fuad, acest băiat naiv, ce putuse să facă? Singurul lucru de care se făcuse vinovat fusese vânzarea de ziare, delict pentru care deja îşi sacrificase tinerețea, ispăşind şapte ani din cei douăzeci. Executat! Nu reuşeam să accept vestea. Nu mai există nicio lege, mi-am zis în sinea mea, iar viața oamenilor nu mai valorează mare lucru.

În seara aceea am simțit o mânie mută în adâncul ființei mele. Când îmi rememorez viața, încercând să descopăr clipa începând din care n-am mai fost aceeaşi, care mi-a schimbat cursul vieții, îmi dau seama că totul a început în seara aceea. Cumnata mea, doctoriță, de cum mi-a văzut fața a scos tensiometrul ca să-mi ia tensiunea. Când

limba micuță a început să joace deasupra gradației cu roşu, mi-a zis să mă duc imediat la urgență. A doua zi am luat primele pastile de tensiune şi de-atunci îmi încep dimineața înghițind o mică grămăjoară de pastile menite să-mi amelioreze anxietățile şi să-mi mențină tensiunea scăzută. Cât despre Javad, el a început să se trateze de astm, de care suferea înainte într-o formă uşoară, care s-a agravat până când nu mai reuşea să respire.

După moartea lui Fuad, am devenit şi mai încăpățânată. Ni se spusese să nu discutăm cu nimeni despre moartea lui, aşa că am început să vorbesc zi şi noapte despre execuția lui. În taxi, la prăvăua din colț, la coadă la pâine, intram în vorbă cu tot felul de necunoscuți ca să le povestesc despre băiatul acesta bun care a primit douăzeci de ani de închisoare pentru că vânduse ziare şi apoi fusese executat. Nimeni nu se uita ciudat la mine. Mă ascultau doar, înțelegători. Nici nu m-am gândit că făceam ceva periculos, că poate trăgea cineva cu urechea să noteze la catastif cine nu ascultase de ordine, cine vorbea când i se poruncise să păstreze tăcerea. Însă aveam atâta durere în mine, că simțeam nevoia să torn totul. Iar dacă nu ne-ar fi interzis, n-aş fi simțit nevoia să strig totul sus şi tare.

Ne-au spus să nu-l jelim, însă cum am fi putut? Sub pretextul comemorării unui an de la moartea tatălui lui Fuad, am ținut o ceremonie pentru Fuad, pe care am anunțat-o în ziar. Unchiul lui Fuad, care-l scosese din închisoare pentru înmormântarea tatălui său, a condus ceremonia, cântând o *nowheh* sfâşietoare, lamentarea tradițională pentru morți. Glasul său ne-a emoționat pe toți şi, în toiul ceremoniei, m-am trezit gândindu-mă la tot felul de lucruri. M-am gândit că familia ar fi trebuit să-i îngăduie lui Fuad să evadeze în acea zi când l-am avut în sânul nostru şi ne ceruse ajutorul. Dacă l-ar fi lăsat să fugă, poate că azi ar fi încă printre noi.

Peste un an, în 1989, Javad s-a dus iar la autorități, să întrebe unde era îngropat Fuad. I-au spus că în Behesht-e Zahra, cel mai mare cimitir din Teheran, care se întinde de la marginea de sud a oraşului, pe kilometri întregi, de-a lungul autostrăzii care se pierde în deşert. Behesht-e Zahra serveşte de cimitir, deşi pare mai degrabă o mică suburbie sau camping dotat cu şosele mărginite de copaci, un teren de joacă, un restaurant şi standuri cu gustări. Cei sosiți la morminte rămân de obicei toată după-amiaza acolo, la picnic printre morminte, cu cei mici alergând de colo-colo, şi n-ai cum să te orientezi în zonă fără ghid sau hartă. Zona cea mai extinsă le e dedicată soldaților uciși în războiul dintre Iran şi Irak, iar priveliştea este absolut copleşitoare: kilometri de pietre de mormânt care se întind până în zare, un peisaj grotesc, cu morminte cât vezi cu ochii.

A doua zi am mers la cimitir şi ne-am făcut loc prin mulțimea îndoliată, căutând timp de două ore mormântul lui Fuad. Era înmormântat într-o zonă veche a cimitirului, umplută ochi de decenii, iar atunci ne-am dat seama că mormintele celor executați fuseseră împrăştiate prin tot cimitirul acela imens, pentru ca numărul victimelor să nu poată fi estimat cu ochiul liber. Numeroase zone din Behesht-e Zahra sunt organizate tematic: activiştii împotriva şahului uciși înainte de revoluție, aceia uciși de SAVAK în toiul revoluției şi aşa mai departe. Fiecare zonă are un scop instructiv, revelând cu câte pierderi omeneşti s-a soldat fiecare perioadă de violențe din istoria Iranului. Dacă ar fi existat o zonă dedicată simpatizanților MKO şi altor deținuți politici executați după eşecul Operației Mersad, ar fi conținut undeva între 4.000 şi 5.000 de morminte, reprezentând numărul aproximativ al celor uciși alături de Fuad în cele trei luni de execuții accelerate din anul 1988. Potrivit unor organizații pentru drepturile omului şi de foşti deținuți, majoritatea celor executați erau fie liceeni, fie

studenți sau proaspăt absolvenți de facultate, iar femeile reprezentau 10% dintre ei.

Abia mai târziu, când s-au răspândit din gură în gură detaliile evenimentelor, am auzit de „procesele" organizate înaintea execuțiilor. Procedurile durau doar câteva minute, cât să-i întrebe pe deținuți „Eşti musulman?", „Cărei grupări aparții?", „Te rogi?", „Este Coranul de la Dumnezeu?" „Eşti dispus să te dezici public de materialismul istoric?" Dacă deținutul – buimac, legat la ochi şi neînvățat cu asemenea interogatorii religioase – răspundea greşit, nu-i mai puneau nicio întrebare, stabilind pe loc ordinul de execuție.

Dacă deținutul îşi declara credința în islam, era întrebat dacă e dispus să colaboreze cu regimul şi dacă se dezicea de convingerile inițiale. Dacă răspundea cu un, îl aştepta tot pedeapsa cu moartea. Dacă răspundea cu da, deținutul era silit să participe la executarea altor deținuți, pentru a-şi dovedi convertirea. Deținutele, numeroase de altfel, se zicea că erau violate înaintea execuției, pentru a fi condamnate la chinurile infernului, deoarece se credea că fecioarele mergeau drept în rai după moarte. Directorul închisorii era în acele vremuri sângeroase un conservator pe nume Asadollah Lajevardi. Când se împlineau zece ani de la execuții, mai mulți asasini din MKO s-au strecurat în spatele lui Lajevardi, de acum foarte bătrân, în prăvălia lui de draperii situată în bazarul din Teheran, şi l-au împuşcat mortal cu un pistol-mitralieră Uzi.

De câte ori mergeam la cimitir, ne simțeam priviți, de parcă ne urmărea cineva. Comuniştii executați nici măcar nu fuseseră înmormântați în cimitir, căci regimul refuza să permită îngroparea ateilor (adică a necredincioşilor, apostaților) la un loc cu musulmanii. Mormintele lor se află într-o zonă părăsită din sud-estul Teheranului numită Khavaran, căreia fundamentaliştii religioşi îi spun „Pământul blestemat".

Cu ce ne-am ales din războiul acesta? Granițele au rămas neschimbate. Lumea a uitat repede totul. De câte ori mă duc la Behesht-e Zahra şi mă uit la mormintele celor căzuți în război, cei care vor dăinui în amintire doar ca o notă de subsol, un număr estimativ, mă întreb: Cine a câştigat de fapt? Nu Iranul, care şi-a ruinat economia şi două treimi din provincii şi şi-a supus soldații la armele chimice ale lui Saddam, ajungând apoi să zacă prin spitale speciale, arzând din tot corpul lor vezicat. Nici Irakul, a cărui populație a rămas şi ea cu sechele, iar kurzii au suferit şi ei de pe urma gazului neurotoxic. Cine a avut de câştigat? Traficanții de arme. Companiile europene care i-au vândut lui Saddam armele chimice, firmele americane care au vândut arme ambelor tabere. Au făcut avere şi şi-au umflat conturile, iar familiile lor au stat la adăpost în Bonn sau Virginia.

Trebuie să mai zăbovesc puțin asupra războiului pentru că impactul său a marcat poziția iranienilor în ce priveşte viitorul şi locul pe care-l ocupăm în lume. În primul rând, ne-a făcut sceptici şi neîncrezători în acțiunile motivate de americani în zonă. Închipuie-ți cum te-ai simți ca iranian văzând toți băieții din cartier plecând în autocare pe front, de unde n-aveau să se mai întoarcă niciodată. Închipuiți-vă cum e să te uiți amuțit de groază la televizor şi să vezi cum Saddam lansează o ploaie de arme chimice asupra băieților tăi, ghidându-şi avioanele morții după fotografiile din satelit furnizate de americani. Să facem un salt peste vreo cincisprezece ani. Acum te uiți la o filmare în ceață în care Donald Rumsfeld dă mâna cu Saddam Hussein, zâmbindu-i măcelarului care a transformat cimitirul capitalei într-un oraş în sine. Apoi îl asculți pe preşedintele George W. Bush promițând că vrea să aducă democrația în Orientul Mijlociu. îl auzi cum se adresează poporului iranian în discursul său anual în fața

Congresului, asigurându-l că America le va sta alături în lupta pentru libertate. Chiar îl crezi?

E aproape imposibil să se stabilească un număr care să indice precis valoarea pierderilor de război suferite de populația şi economia ambelor țări. Ambele tabere au pierdut aproximativ 500 de miliarde de dolari din vânzarea sistată de petrol, cheltuieli militare şi infrastructură distrusă. Ambele tabere şi-au minimalizat propriile pierderi umane şi le-au exagerat pe cele ale inamicului. Cifra asupra căreia s-a convenit până acum este un milion şi ceva de iranieni şi irakieni ucişi sau răniți. Peste 100.000 de soldați au fost luați prizonieri în război, iar luptele au dus la un număr de 2, 5 milioane de refugiați.

Capitolul 6
Ciudate vremuri, draga mea

Ayatollahul Khomeini a murit într-o sâmbătă nu prea caldă, pe 3 iunie 1989. La ştiri se tot anunța de câteva seri că ayatollahul este bolnav. În sâmbăta aceea, când am deschis televizorul, crainicul ne cerea să ne rugăm pentru el, înălțând rugăciunea pentru cei grav bolnavi. Probabil e pe moarte, mi-am zis în sinea mea, altfel nu ne puneau să ne rugăm aşa. A doua zi dimineață m-am trezit mult mai devreme decât de obicei şi m-am întins să dau drumul la radio. Din două mişcări, am ştiut că murise. Dacă te afli într-o țară musulmană şi auzi cum se recită încontinuu din Coran la radio, îți dai seama fără să te anunțe nimeni că a murit marele conducător.

La moartea sa, ca şi la sosirea sa din exil, în Teheran a izbucnit haosul. Milioane de iranieni – între patru şi nouă milioane, potrivit cifrelor oficiale – şi-au pus veşmintele negre de doliu şiit şi s-au revărsat pe străzile şi şoselele

oraşului, luând-o spre cimitirul Behesht-e Zahra de la sud, unde urma să fie înmormântat ayatollahul, printre martirii din războiul cu Irakul. Femei în *chador-uri* negre se băteau cu pumnii în piept, bocind după ritualul şiit al jelirii morților şi martirilor, vechi de secole.

Nicio poliție metropolitană nu poate face față unui asemenea ocean de oameni. Am rămas captivați în fața ecranului, urmărind noianul în fierbere al mulțimii în negru, închipuindu-ne doar murdăria şi sudoarea în care era scăldată mulțimea care mergea pe lângă coşciugul ayatollahului, înnebunită să-i atingă sau să-i rupă un crâmpei din *kafan*, lințoliu. Forțele de ordine au pus furtunurile cu apă pe mulțime, sperând să tempereze lumea îndeajuns încât să reuşească să-l transporte pe ayatollah până la locul înmormântării. „Ce se alege de popor fără tine?" a scandat mulțimea împingându-se în față şi împresurând camionul frigorific.

Când a răsunat în aer motorul unui elicopter militar, masa neagră de oameni s-a destins, în timp ce toți şi-au întors fețele spre cer. Camionul a fost oprit, au dus coşciugul până la elicopter, care urma să-l transporte la locul de înmormântare, unde aştepta altă mulțime îndurerată. Un fotograf abil a surprins ceea ce s-a întâmplat mai departe, imortalizând una dintre cele mai faimoase imagini ale secolului al XX-lea: trupul înfăşurat în lințoliu al ayatollahului Khomeini, cu un picior atârnându-i din coşciugul de lemn din care alunecase. Mulțimea se apropiase de coşciug şi se călca în picioare, înnebunită să pună mâna pe un crâmpei din lințoliu. În haosul creat, coşciugul a cedat pur şi simplu. Mai târziu, au circulat zvonuri cum că mai mulți membri MKO din mulțime au încercat să înjunghie cadavrul. S-au auzit împuşcături, iar soldații s-au repezit să recupereze trupul neînsuflețit şi să-l transporte înapoi la elicopter. Mai mulți oameni îndoliați s-

au agățat de trenul de aterizare al elicopterului, care s-a tot ridicat şi s-a lăsat de mai multe ori ca să scape de ei.

Peste câteva ore, la mormânt au descins mai multe elicoptere militare, transportând trupul neînsufleţit într-un coşciug de metal de data aceasta. Un elicopter a aterizat rapid într-o porțiune eliberată de lume, unde se aflau acum fiul ayatollahului Khomeini şi succesorul său în funcția de lider suprem, ayatollahul Ali Khamenei, precum şi Akbar Hashemi Rafsanjani, vechiul politician de mare influență pe scena Iranului. După ce au studiat barierele de securitate reconstruite în jurul mormântului simplu, au stabilit că puteau să înmormânteze trupul neînsufleţit fără riscul de a-l pierde din nou. Au scos trupul din coşciug, căci şiiții îşi îngroapă morții doar în linţoliu. Oameni din mulțimea îndoliată au sărit iar barierele şi s-au repezit spre mormânt. Au fost împroşcați cu apă din elicopterele care se învârteau prin aer şi, într-o hărmălaie de urlete şi huruit de motoare, în praful ridicat de furtunurile cu apă, ayatollahul Khomeini, eroul *mustazafin-lor* (dezmoşteniților), părintele statului islamic, idolul charismatic al luptelor din Lumea a Treia, a fost în sfârşit depus în mormânt.

Crainicii de la televiziunea de stat au plâns la buletinul de seară, însă lumea reacționa diferit. Mulți erau absolut neconsolați, ca zecile de mii care au rămas la mormânt în noaptea aceea. Alții erau mai degrabă înspăimântați, temându-se că după moartea ayatollahului o să izbucnească anarhia şi luptele de stradă. Alții erau mai cu cap. Deşi nu îndrăzneau s-o spună, sperau că după moartea lui țara putea să ia o altă direcție, mai moderată.

Charismaticul ayatollah care îi vrăjise pe iranieni strigând „Jos şahul!”, o lozincă în aparență banală, nu mai era. I-au luat locul o şleahtă de revoluționari – niciunul posedând statura emblematică a ayatollahului Khomeini sau aerul său impunător –, iviți în fruntea unei națiuni

brutalizate, care începea să se întrebe: Oare revoluția şi războiul de opt ani chiar au meritat? Cum războiul se terminase, guvernul se concentra de-acum asupra unor probleme urgente, pe care le neglijase pe timp de război, de exemplu, să se asigure că iranienii nu ies în oraş la întâlniri romantice şi nu se uită la emisiuni indecente.

Nesiguri de puterea pe care o dețineau în țară şi de direcția revoluției doar parțial consobdate, noii conducători s-au apucat în forță să impună tot felul de restricții în societate. Poate că dacă iranienii erau rupți de evenimentele din restul lumii, dacă perechile nu aveau voie să meargă la cafenea, Republica Islamică de-abia lansată avea să câştige cumva dragostea poporului? Fie că-şi propuseseră să semene frică şi să descurajeze protestele, fie să impună o interpretare nepopulară şi dură a islamului, rezultatul a fost că politica regimului s-a insinuat în existența noastră, ne-a urmat în sufragerie, a transformat existența de zi cu zi într-un joc de-a şoarecele şi pisica, în care fiecare se păzea cum putea de autorități.

Komiteh, poliția moralității, îi hărțuia pe toți iranienii – fie ei musulmani, creştini sau evrei, bătrâni sau tineri –, însă pe femei le vâna cu un entuziasm deosebit. Am învățat încet să ne descurcăm în cursa cu obstacole a spațiului public. Cuplurile care se curtau înainte de nuntă, de exemplu, luau cu sine o nepoată sau nepot când ieşeau în oraş, pentru a părea o familie printre altele şi a trece nehărțuiți de punctele de control. Ne autosupravegheam întru totul, de la personalitate până la vestimentație, având grijă să nu ne exprimăm nicio opinie în public şi să purtăm şosete în sandale. Însă adesea erai hărțuit cu totul arbitrar şi absurd, astfel încât n-aveai cum să te pregăteşti din timp. Când cei mai mulți îşi amintesc de anii aceia, în minte le apar scene crude, care le-au dat atâtea dureri de cap şi un munte de resentimente. Unii îşi amintesc incidente atât de

dureroase, că nu le va ajunge o viață să-şi revină trupeşte sau sufleteşte.

Uneori aveam impresia că acele *komiteh* ne terorizau pur şi simplu pentru că nu ştiau ce altceva să facă. Nimeni nu ştia de fapt. Poetul Ahmad Shamlou, într-una din cele mai îndrăgite poezii ale sale, înşiră numeroase acte de violență la care am asistat la începuturile revoluției. Fiecare strofe se încheie cu versul „ciudate vremuri, draga mea". Primii doi ani de după război au fost într-adevăr tare ciudați. Parcă am fi gonit tot înainte prin beznă, fără să ştim încotro ne îndreptăm şi nereuşind să încetinim câtuşi de puțin.

Unii dintre iranienii care plecaseră din țară în timpul războiului s-au întors pentru scurt timp, să evalueze noile vremuri. Printre ei se număra şi prietena mea, Soraya, care a descoperit că noile *komiteh* deschideau atacul asupra concetățenilor lor, acum că nu se mai războiau cu irakienii. Părinții ei locuiau într-un sătuc înverzit de la Marea Caspică şi, la doar două săptămâni de la încheierea războiului, Soraya a aterizat acasă şi s-a dus la ei cu maşina, însoțită de logodnicul ei şi doi amici bărbați. Au luat-o mai pe ocolite, ca să exploreze terenul, trecând prin provincia de nord-vest în care MKO îşi lansase operația eşuată cu câteva zile înainte.

În timp ce aşteptau cu maşina într-o intersecție dintr-un orăşel, un membru al *komiteh* a venit întins la ei şi le-a ordonat sec să deschidă portbagajul. Unul dintre amici, în loc să tacă, aşa cum învățase lumea să facă în următorii ani, s-a răstit la el:

— Deschide-l singur.

Niciuna, nici două, insul din *komiteh* a şi chemat întăriri şi le-a ordonat să parcheze în fața unei clădiri care servea drept tribunal, centru de interogatorii şi cazarmă a *komiteh-ului*. Soraya a fost separată de bărbați şi au fost

interogați pe rând. După ce le-au luat datele, autoritățile – sau, mai bine zis, grupul format din anchetator, *komiteh* şi judecătorul revoluționar care se declarase autoritatea locală – au ajuns la concluzia că sunt cu siguranță membri MKO.

Soraya, au declarat ei bănuitori, era prea educată pentru a fi o tânără iraniană din popor aflată în provincie în drum spre părinții ei. Completase procesul-verbal de interogatoriu cu un scris frumos, în fraze dare şi bine gândite. I-au fluturat procesul-verbal sub nas de parcă ar fi fost un cuțit plin de sânge cu amprentele ei pe el. Când le-a explicat că studiase la Facultatea de Drept şi că acolo învățase să gândească şi să scrie aşa, anchetatorii au clătinat neîncrezători din cap. Iar când au aflat că unul dintre bărbații grupului îşi făcuse studiile în Marea Britanie, n-au mai căutat alte dovezi. Puseseră mâna pe o şleahtă de complotişti.

I-au ținut două zile închişi. Soraya a stat singură într-o încăpere golaşă şi murdară, dintr-un complex separat de clădiri pe care-l încuiau cu totul peste noapte. După patruzeci şi opt de ore informațiile au fost confirmate de la Teheran. Soraya era într-adevăr o angajată a rețelei naționale de televiziune. Identitățile amicilor erau de asemenea în regulă. Niciunul dintre superiorii sau profesorii lor nu ştiau să aibă vreo legătură cu MKO. Ți-ai fi imaginat că de-acum se terminase cu supliciul. Însă de ce ar fi încetat? Doar îi arestaseră dintr-o simplă toană şi îi reținuseră din cauza unor bănuieli fără temei. Era clar că-i hărțuiau pentru că aşa aveau chef. *Komiteh-vi* putea să-şi verse năduful pe MKO pe pielea a doi iranieni care se făceau vinovați că reuşiseră să plece din țară şi a unei femei care se făcea vinovată pentru faptul că era educată şi însoțită de mai mulți bărbați, deşi nu-i erau frați.

Judecătorul, un cleric şleampăt, aşezat la o masă improvizată, i-a chemat la el în sală, pe rând.

— Mai întâi să vină Engilis, a spus el referindu-se la bărbatul cu studii în străinătate.

Apoi a chemat-o pe Soraya, care era o tânără cu adevărat frumoasă.

— Nu e păcat, a şoptit el, ca o fată inteligentă ca tine să facă puşcărie, înhăitată cu tinerii ăştia? Dacă mărturiseşti, te iau eu provizoriu de nevastă.

Cât i-au interogat, i-au despărţit iar şi au încercat s-o oblige pe Soraya să declare că întreţinea relaţii sexuale cu toţi bărbaţii.

— Toţi au zis că s-au culcat cu tine, a rânjit anchetatorul. Iar aşa-zisul tău logodnic zice că îl interesează doar să se culce cu tine, atât.

Soraya era aproape înnebunită de nopţile nedormite, chinuită de frică şi de bâzâitul ţânţarilor.

— Să vină aici, a ţipat ea cu lacrimi în ochi. Să mi-o zică în faţă.

În final, judecătorul i-a chemat încă o dată la el. Deşi nu se dovediseră a fi spioni, nici agenţi MKO, nici vreun pericol la adresa regimului din ţară, măcar putea să-i pedepsească pentru nerespectarea legii islamice, căci apăruseră împreună în public, deşi nu erau căsătoriţi, nici rude.

— Tu, a zis el arătând din cap spre Soraya, patruzeci de bice.

Soraya s-a uitat înmărmurită la el. Bărbatul era la masă, cu o farfurie de *chelo-kebab* sticlind de unt.

— Eşti judecător? i-a zis ea printre dinţi. Dacă eşti, ce-ar fi să termini de mâncat înainte să dai sentinţa. Sau eşti aşa de pornit să mă biciui, că n-ai mai putut să aştepţi? Cum de Coranul înseamnă numai plesnete de bici pentru tine? Ai sărit peste toată partea de la început, în care e vorba de milă şi de compasiune? Nu ştii că, după legea islamică, numai o femeie are dreptul să mă biciuie?

Bărbatul a părut descumpănit. Ultima frază era indiscutabilă. *Sharia*, legea islamică, spune că doar o femeie are dreptul să aplice o pedeapsă corporală altei femei. I-a sărit țandăra că îl luase o femeie la rost şi că îl corectase pentru pedeapsa pe care i-o dăduse lejer, la masă. Cum n-aveau nicio femeie la dispoziție s-o biciuie pe Soraya, judecătorul şi-a vărsat furia pe logodnic.

— El primeşte optzeci de bice, s-a răstit el. Luați-o şi pe ea, ca să privească.

Pe logodnicul Sorayei l-au dus în camera alăturată şi l-au pus să se întindă pe podea. Unul dintre ei a scos o funie groasă şi bineînțeles că n-a ținut niciun Coran sub braț, pentru a domoli loviturile, aşa cum se face. Căci în spiritul *Sharia*, biciuirea este menită să demoralizeze făptaşul umilindu-l, nu rănindu-l trupeşte. Cele mai multe şcoli principale susțin că biciuitorul trebuie să țină un Coran sub brațul cu care mânuieşte biciul, ca să nu uite asta. În cazul de față, *komiteh-ul* nu s-a sinchisit de niciun spirit, ci doar de răzbunare.

După treizeci de lovituri, cămaşa logodnicului s-a îmbibat de sânge. După cincizeci, a început să țipe, iar atunci Soraya a bătut cu pumnii în uşa judecătorului.

— O să plăteşti pentru asta, îți promit! i-a urlat ea. Dacă nu mă întorc şi te omor cu mâna mea, tot o să-ți primeşti pedeapsa, animal ce eşti.

Cazul acesta ilustrează perfect, cred, modul de operare al *komitehmilor* de-a lungul multor ani. Hărțuiau lumea pentru că aşa aveau chef, apoi căutau pretexte să-i intimideze, iar când nu găseau, inventau ceva. Dacă te uitai urât, dacă îți scăpa ceva nelalocul lui, dacă te apărai câtuşi de puțin, se mâniau la culme şi, niciuna, nici două, te țineau trei zile ca să te interogheze, timp în care te acuzau de orice le trecea prin minte, de la adulter la trădare de țară. Atunci, în perioada aceea, cred eu, în vremurile ciudate de

după război, au început iranienii să observe rănile sufleteşti pe care le pricinuia amestecul *komiteh* în viaţa lor. Soţii erau umiliţi în faţa nevestelor şi mamele în faţa fiilor. Adesea oamenii nu-şi împărtăşeau suferinţele unii altora, preferând să nu se facă de ruşine, însă aşa cum mai toţi iranienii aveau câte o rudă sau prieten ucis în război sau executat ca simpatizant MKO, tot aşa cunoşteau toţi câte un apropiat arestat, biciuit sau umilit în public de membrii *komiteh*.

Uneori, campaniile *komiteh* ne furnizau material pentru glumele noastre tot mai negre. Poate că singurul aspect pozitiv al acestor vremuri ciudate a fost faptul că uneori se mai întâmpla ca poliţia moralităţii să pună lumea – fie legiuitor, fie supus – să se confrunte cu absurdul propriei poziţii. Mama şi fiicele mele îmi amintesc un incident petrecut într-o iarnă când am încercat să mergem la schi în Dizin, fenomenala staţiune situată la vreo oră de Teheran. An de an ne petreceam câteva zile acolo, pentru ca fetele să înveţe să schieze. Schiatul fiind un sport care necesita o îmbrăcăminte foarte groasă, era văzut cât de cât cu ochi buni de guvern. În anul acela am hotărât să nu mai mergem cu maşina, ci să luăm un autocar din centrul Teheranului, care ne lăsa chiar în vârf. Am pornit la drum în zori, iar eu cu fetele ne-am urcat în autocarul pentru femei, făcându-i cu mâna lui Javad, care a dispărut în cel pentru bărbaţi. Când am ajuns într-un punct de control de pe şoseaua bătută de vânt, acoperită cu zăpadă, care ducea la Dizin, i-am amintit şoferului că eu şi fiicele mele nu ne întorceam cu acelaşi autobuz, aşa că nu trebuia să ne includă în numărătoare. Remarca mea a trezit bănuieli şi poliţistul de la punctul de control ne-a dat jos din autocar.

— Soţul meu e în autocarul pentru bărbaţi, am explicat, şi urmează să ne petrecem câteva zile acolo.

Pe geamul aburit al cabinei de control, vedeam cum autocarul bărbaţilor urca serpentinele şoselei de munte. N-

aveam cum să iau legătura cu Javad ca să-mi confirme povestea.

— *Khanum*, nu puteți să rămâneți peste noapte în altă parte fără acordul părinților dumneavoastră, a răspuns şeful de post ridicând din umeri.

M-am uitat uluită la el. Fetele erau lângă mine.

— Am două fiice, am spus. Sigur că nu locuiesc cu părinții. Autocarul pentru bărbați a plecat, aşa că n-am ce să fac.

— Îmi pare rău, s-a încăpățânat el. Nu pot să las autocarul să plece mai departe.

Douăzeci de perechi de ochi femeieşti se uitau enervate la noi pe geamul autocarului.

— E chiar absurd, am spus. Nu e deloc corect față de restul pasagerelor.

— Nu văd decât o singură soluție, a oftat el.

Să ne trimită înapoi la Teheran? m-am întrebat eu în sinea mea.

— Trebuie să vorbesc cu mama dumneavoastră la telefon ca să văd dacă vă lasă să mergeți la schi.

Deja mă enervasem la culme, însă când m-am gândit la femeile care aşteptau pe ger în autocar, m-am învoit.

— Dați-mi-o mai întâi puțin la telefon, i-am zis.

Mama avea probleme cu inima, aşa că dacă s-ar fi trezit în zori cu un telefon de la poliție s-o întrebe de mine, pe loc ar fi făcut atac de cord.

Şi iată cum, la patruzeci şi cinci de ani cât aveam, m-am văzut sfiită s-o sun pe mama ca s-o rog:

— *Maman*, ai putea, te rog, să-i spui omului pe care ți-l dau la telefon că îmi dai voie să merg la schi?

Polițistul a luat receptorul.

— Doamnă, aveți cunoştință că Shirin, fiica dumneavoastră, nu se va întoarce acasă patru nopți la rând?

Mama a încuviințat, polițistul a închis şi, chiar înainte să ieşim pe uşă, m-am oprit.

— Apropo, l-am întrebat, de unde v-ați dat seama că ați vorbit cu mama mea? De unde ştiți că nu e un număr fals?

Polițistul a părut şocat. M-am trezit cu două coate ascuțite în şolduri şi Negar s-a uitat la mine de parcă mă întreba „Chiar trebuia să-i aminteşti?”

— Păi, a zis el ridicând din umeri, legea zice că trebuie să sun, aşa că am sunat.

După ce am urcat chicotind în autocar şi am pornit mai departe printre culmile munților, m-am uitat la pinii îngropați sub mormane de nea şi m-am gândit că legile noastre deveniseră de-a dreptul fantomatice. Oamenii care întruchipează legea – fie ei avocați, judecători sau polițişti – sunt cei care îi pun sensurile în aplicare, căci altfel legile sunt doar simple cuvinte pe hârtie.

Când ne-am întors la Teheran, mama m-a tachinat o lună întreagă.

— Shirin, când mă mai sună cineva de-acum încolo, mi-a zis ea, o să le zic că nu!

Adesea, opreliştile de care se izbeau femeile la începutul anilor 1990 conduceau la incidente ca acela petrecut în drum spre stațiunea de schi – adică la tot felul de confruntări neplăcute şi inutile cu tineri care îți vorbeau grosolan chiar dacă le puteai fi mamă. Însă la fel de des se întâmpla şi ca poliția moralității să se comporte cu un autoritarism înspăimântător şi violent. În diverse piețe din Teheran se ştia că umblă patrulele *komiteh*, care, cu timpul, au adoptat metode înfiorător de eficiente pentru a bloca eschivele femeilor. Dacă, de exemplu, o femeie de pe stradă vedea în depărtare vreo patrulă *komiteh*, îşi trăgea repede *hijab-ul* ca să-şi acopere bine părul şi îşi ştergea machiajul. Astfel că poliția moralității a început să primească în rândurile ei femei în haine simple, care purtau aparate de

emisie-recepție pe sub *chador-un*, cu care îi convocau pe bărbații din *komiteh* în dubițe, pentru a ridica pe nesimțite diverse femei.

Pentru femei, spațiul public – de la taraba de zarzavat la parcuri şi stații de autobuz – a devenit cât se poate de incert. Pur şi simplu nu aveai de unde să ştii unde, când şi sub care pretext erai hărțuită, iar adesea confruntările cu *komiteh*-ul deveneau de-a dreptul alarmante. După ce m-au arestat şi pe mine de vreo două ori pentru *bad hijabi*, vestimentație islamică nepotrivită, am concluzionat că nu prea aveai cum să te aperi de amestecul unui stat care nu voia decât să semene frica. Acesta era țelul lor suprem, bănuiam, o frică atât de generalizată, încât femeile nu mai îndrăzneau să iasă din casă, adică de unde le era locul conform tradiționaliştilor iranieni.

Prima dată m-au arestat într-o după-amiază însorită de primăvară, la Ramsar, un orăşel de la Marea Caspică unde mai mergeam uneori de Anul Nou persan. Eram îmbrăcată într-un palton lung şi nişte pantaloni lungi şi lălăi, iar pe cap aveam un batic, când m-a abordat un polițist în piața centrală a oraşului.

— Urcă în minibuz, mi-a spus el fără menajamente, arătându-mi o dubă albă parcată în apropiere.

Când am protestat, m-a apucat de braț şi m-a tras după el în dubă, în cealaltă parte a străzii. Pe scaune şedeau înghesuite alte trei femei ghinioniste. Una dintre ele era o fostă profesoară arestată pentru că purta papuci în picioare.

— Mi s-au umflat picioarele şi nu pot să port pantofi! i-a strigat ea polițistului, care cerceta piața, vânând alte femei.

— Scrie undeva în Coran că e o crimă să porți papuci? a continuat ea.

A tot țipat din ce în ce mai tare, până când polițistul n-a mai avut astâmpăr şi a renunțat să umple dubița, ducându-ne pur şi simplu la sediul poliției. Acolo ne-au vârât într-o încăpere şi ne-au zis să aşteptăm să vină o polițistă să ne „îndrume”. Conform conceptului tradițional de *amr be marufva nahi monker*, musulmanii pioşi îşi iau în grijă să apere virtutea şi să descurajeze viciul prin tragerea la răspundere a celor din jur pentru purtarea lor.

Uşa s-a deschis cu un scârțâit şi în încăpere a intrat cu paşi mari o fată de vreo optsprezece ani în *chador* negru. Ne sosise îndrumătoarea, care, judecând după tonul înțepat şi familiar, era analfabetă.

— O să vă recit o poezie scrisă de Hazrat-e Fatemeh, ne-a anunțat ea.

Fatemeh, sau Fatima, era fiica Profetului Mahomed, însăşi întruchiparea devotamentului şi evlaviei feminine islamice.

— O, femei! a început ea. Iată ce vă zice Fatemeh: cea mai scumpă podoabă a femeii este *hijab-ul*.

Şi cu asta s-a oprit, scrutându-ne chipurile, cu un aer autosatisfăcut.

— Mă scuzi, dar Hazrat-e Fatemeh nu a fost poetă, a corectat-o profesoara.

Îndrumătoarea s-a făcut că n-o aude şi s-a apucat să înşire câteva generalități despre Ziua Judecății, rai şi iad, părând mirată când nu ne-am dat seama că predica ei dezlânată se sfârşise.

— Ei, ce mai aşteptați? Puteți să mergeți, a spus ea.

Ne îndrumase destul.

Pe când stăteam pe podeaua murdară a sediului de *komiteh* în orăşelul acela de coastă şi o ascultam pe fata de optsprezece ani ținându-ne predica, brusc mi-am dat seama că îndrumătoarea noastră reprezenta un fenomen emblematic pentru Republica Islamică. În Iranul şahului

această tânără ar fi stat la ea acasă, spălând sau tocând mai ştiu eu ce. Guvernul n-ar fi putut să-i solicite contribuția nici dacă ar fi încercat, căci părinții ei tradiționaliști şi provinciali ar fi ținut-o în casă, pretextând că-i apără onoarea. Revoluția chema acum la ea asemenea femei. La început de tot, regimul islamist avea nevoie de votul femeilor din familiile tradiționaliste, pe care le-a atras în secțiile de votare. Dacă votezi, înseamnă că ai dat o mână de ajutor islamului, le-au spus clericii. Astfel că femeile din familiile tradiționaliste au prins un curaj nemaivăzut. Contrar aşteptărilor lor, ele şi-au dat seama că nu erau bune doar în casă şi atât. Votul lor conta. Puteau să contribuie cu ceva.

În anii aceia alegerile aveau mai degrabă rolul de a legitima automat sistemul. Chiar şi sub şah urna de vot era un concept cu care majoritatea iranienilor nu erau familiarizați deloc. Curtea aproba dinainte lista de candidați, astfel că nimeni nu se mira când se anunțau câştigătorii, pentru că nu exista nicio competiție serioasă. O rudă care a ajuns parlamentar în timpul şahului nu fusese în districtul care îl alesese, chipurile, ca reprezentant decât de două ori. Oamenii habar n-aveau la ce sunt bune alegerile şi de aceea, când Republica Islamică i-a mânat în masă la urne, încă nu apucaseră să se dumirească în ce anume constă procesul acesta. Îmi amintesc interviurile de la televizor din primele zile ale revoluției, cu diverşi oameni înghesuiți pe la cozi. Când crainicul îi întreba: „Pentru cine votați?", majoritatea răspundeau: „Pentru izbânda islamului, desigur!"

Iranienii nu ştiau nimic despre revoluționarii de pe listele electorale, însă au dat ascultare îndrumărilor de la moschee – „Votează ca să-l ştii pe imamul Zaman [al doisprezecelea imam şiit] mulțumit de tine!" – şi s-au prezentat la urne. Puteau să aleagă pe cine doreau din lista de candidați necunoscuți şi se încredeau în legitimitatea

alegerilor, deşi probabil că nu prea le păsa cine ieşea sau nu. Cu timpul, au devenit mai versați în procesul electoral, înțelegând încet-încet că alegeau reprezentanți ce urmau să pună în aplicare măsuri care le afectau profund viața, astfel că s-au gândit mai bine cu cine votau. Din păcate, la începutul anilor 1990, când iranienii tocmai se prinseseră că alegerile le dădeau ocazia să hotărască în ce fel era condusă țara lor, s-a votat o lege prin care o grupare de clerici numiți de sus, intitulată Consiliul Gardienilor Constituției, era investită cu drept de veto în ce privea candidații atât din alegerile parlamentare, cât şi din cele prezidențiale. Legea aceasta le-a răpit iranienilor dreptul de a-şi alege liber reprezentanții. Alegerile şi-au păstrat caracterul competitiv, fără să se transforme într-o simplă farsă, cum se întâmpla în dictaturile vecine, însă n-au mai exprimat deloc voința poporului.

Totuşi, pentru femeile analfabete sau din prima generație pe băncile şcolii, votul la urne a rămas un simbol puternic. Tocmai această convingere că femeile pot să-şi aducă contribuția în societate i-a permis fetei de optsprezece ani din provincie să-mi toarne în gura mare o predică de doi bani mie, o fostă judecătoare trecută de patruzeci de ani. Nu m-aş fi mirat să aflu că verişoarele fetei mergeau la facultate, căci în anii aceia universitățile se islamizaseră, dedicându-se educării acestor femei. Fetele mergeau la şcoală în *hejab* şi învățau în clase separate. Până şi cantinele în care mâncau la prânz erau segregate. Dacă înainte, în Iranul şahului, universitățile erau cuiburi de desfrânare, acum ce erau? Reabilitate! Sănătoase! Patriarhii familiilor nu mai aveau niciun pretext să nu-şi dea fiicele la şcoală, astfel încât acestea s-au trezit că pătrund încet-încet în sălile de clasă, departe de părinți, prin internatele din Teheran. O întreagă generație de femei ale căror mame nu putuseră să iasă din casă s-au trezit la oraş, cu cartea în

mână. Încet-încet, a devenit la modă în familiile tradiționaliste să-şi dea fiicele la facultate.

Încă nu se vorbea deloc de feminism, desigur. „Feminismul" era încă un termen peiorativ folosit de fundamentalişti împotriva persoanelor ca mine, care luau în discuție codul de legi discriminatorii. Însă era încă prea devreme pentru o campanie pentru drepturile femeilor. Majoritatea femeilor încă nu sprijineau asemenea idei, pentru că de-abia intrau în contact cu oportunitățile care le stăteau la dispoziție şi cu problema propriilor drepturi. Uneori conştiința se formează lent şi, pe parcurs, mai confundă brutalitatea cu autoritatea şi accesul la diverse oportunități cu egalitatea în drepturi. Însă în ziua aceea am asistat la începutul acestui proces, nu foarte plăcut, desigur, căci mişcarea care o purta pe îndrumătoarea noastră spre facultate pe mine mă expulzase din postul de judecător.

Extinderea educației academice la o întreagă castă de femei a creat firește multe tensiuni în sânul familiei. O fată încurajată să voteze şi să meargă la facultate nu prea mai poate să asculte fără comentarii de poruncile tatălui ei. Vecinii noştri mi-au oferit un exemplu dinamic, pe termen lung al fenomenului. Chiar înainte de revoluție, tatăl ultrareligios şi-a măritat fata cea mare cu un *bazaari* şi mai evlavios. (Termenul desemnează un comerciant sau negustor provenit adesea dintr-un mediu extrem de tradiționalist.) Acest *bazaari* a silit-o numaidecât să poarte *chador*, ca apoi să-i interzică să mai meargă singură la părinții ei. Sărmana fată era tare nenorocită, stând închisă toată ziua în casă, până se întorcea soțul ei seara ca s-o ducă la părinții ei. Se certau aprig. Părinții ei ştiau că pe vremuri fusesem judecătoare şi că eram musulmană practicantă, astfel încât mă chemau să-i sfătuiesc cum să-şi ajute fiica.

M-am abținut din greu să nu-l iau la rost pe bărbatul acesta sfâşiat de contradicții, care-şi făcea griji pentru fericirea fiicei sale, însă nu ținea în fond decât la propria onoare, care era totuna cu virtutea fiicei sale, după concepția atâtor tradiționalişti.

În toiul discuțiilor, tot auzeam plânsete răsunând din camerele fiicei mijlocii.

— De ce e necăjită? am întrebat în sfârşit într-una din seri.

— Vrea să dea la facultate, mi-a zis mama, uitându-se supărată la soțul ei. Însă n-o lasă tatăl ei.

— Cum adică? s-a apărat el. Să-mi dau fiica la şcoală cu femeile alea despletite, ca să flirteze băieții cu ea?

Pentru fiica mijlocie revoluția a venit prea târziu. Au dat-o pe mâna unui bărbat mai puțin sever decât soțul surorii sale, însă care nici nu voia să audă că soția lui ar putea să plece de la cratiță la şcoală. Când a absolvit fata mai mică liceul, tocmai începea Revoluția Islamică. După revoluție, tatăl ei a pus mâna pe un post guvernamental cu ştaif, căci pe atunci evlavia plină de ostentație era atuul suprem în orice CV. Ajuns acum demnitar al Republicii Islamice, o teocrație care segregase sălile de cursuri pentru a ocroti moralitatea universităților, nu mai putea să se agațe de argumentele sale false despre desfrânarea inerentă oricărei educații. Fiica mezină a dat la medicină şi a ales să se mărite cu un coleg.

În anii 1990 tot mai multe femei şi-au luat diploma în studii superioare, astfel încât femeile au ajuns să depăşească uşor bărbații în universități. Nu era puțin lucru într-o țară din Orientul Mijlociu cu o cultură încă profund patriarhală. Peste graniță, în Afghanistan, talibanii le interziceau femeilor să citească. Dincolo de golf, în Arabia Saudită, femeile nu aveau dreptul să şofeze. Însă progresele Republicii Islamice îi îngrozeau pe părinții fondatori. Clericii

tradiționaliști au încercat fără succes să revoce această tendință îngrijorătoare impunând o cotă obligatorie de gen în universități.

Din păcate, accesul egal la învățământ nu însemna automat egalitate în drepturi sau oportunități pe piața muncii. Războiul prelungit silise sistemul să mobilizeze femeile, recrutându-le ca muncitoare în spălătorii și cantine pentru soldații de pe front. Însă totodată tradiționaliștii le-au permis femeilor accesul doar în acele domenii publice care le serveau propriile interese. Posturile de conducere și de decizie, ca și instituțiile judiciare le erau interzise în cea mai mare parte. Femeile care își deschideau orizonturile studiind la facultate, cum era fiica vecinului meu, vedeau cum se închid la loc după absolvire. Republica Islamică pur și simplu nu crea destule locuri de muncă pentru a face față populației tot mai mari, iar posturile de pe piață erau ocupate în mare majoritate de bărbați. Deși numărul femeilor educate îl depășea pe cel al bărbaților educați, rata șomajului era de trei ori mai mare în rândurile femeilor. Dreptul la educație superioară nu a minimalizat deloc discriminarea de gen inerentă culturii și instituțiilor noastre. Însă a insuflat iranienelor un anume lucru care, cred eu, va schimba pe termen lung Iranul: conștiința profundă a propriei oprimări.

Toate aceste femei educate care ieșeau pe porțile universităților nu se mai mulțumeau să-și reia rolurile tradiționale, să-și pună diploma în cui și să-și ignore noile aspirații în viață. Această nouă conștiință și așteptările trădate – trădate de tații și soții lor, care nu trecuseră printr-o transformare similară – au dus la conflicte dureroase și uneori tragice în sânul familiei. Țin minte că, peste câțiva ani, aveam să citesc în ziar despre autoimolarea unei fiice de imam care conducea rugăciunile de vineri într-o moschee din provincia Azerbaidjan. Simțindu-se nefericită

în căsnicie, femeia a încercat să divorțeze de soțul ei. Tatăl ei, un cleric cât se poate de ortodox, a refuzat. Văzând că o aşteaptă doar prizonieratul pe viață în căsnicia ei îngrozitoare, femeia şi-a turnat benzină pe haine şi şi-a dat foc. Poate dacă femeia ar fi crescut sub regimul şahului, m-am gândit eu, şi-ar fi însuşit supunerea conservatoare a mediului ei social şi şi-ar fi acceptat căsnicia nefericită în loc să aleagă să moară în flăcări. Ar fi învățat că aşa este lumea, iar rostul femeilor este să îndure totul.

Republica Islamică sprijinise fără să vrea femeile din familiile tradiționaliste, ca apoi să le abandoneze cu multă cruzime, lăsându-le vulnerabile, deoarece căpătaseră o nouă conştiință a propriilor drepturi, deşi nu posedau decât cele mai rudimentare instrumente pentru a avansa pe această cale. Unii simt de părere că un asemenea trai dus în bezna ignoranței este o adevărată binecuvântare pentru asemenea femei. Măcar ignoranța îți creează o vagă stare de mulțumire. Fiica imamului de vineri nu a fost un caz singular. După Revoluția Islamică rata sinuciderilor a crescut în rândurile femeilor, automutilarea fiind forma cea mai comună. E convingerea mea că acest exhibiționism tragic reprezintă modalitatea prin care femeile îşi silesc comunitatea să se confrunte cu oprimarea crudă la care le supun. Altfel n-ar fi mai uşor să te îndopi cu pastile în vreo odaie întunecată a casei?

La vreo doi ani de la război, Republica Islamică a schimbat pe nesimțite direcția. Până şi cel mai militant şi hirsut ideolog îşi dădea seama încotro dusese politica revoluționarilor – marginalizarea femeilor, programul de creştere a natalității care interzicea contracepția. La vremea aceea era deja clar că revoluția şiită nu se va extinde în toată regiunea. Era clar că economia iraniană nu putea să susțină o populație tot mai numeroasă, care creştea în cel mai accelerat ritm din toată lumea. Iranul, au concluzionat

conducătorii sistemului, trebuia să se integreze în economia mondială pentru a nu risca să decadă până la nivelul unei țări din Lumea a Treia cu adevărat sărace. Statul şi-a asumat pentru prima dată priorități ca privatizarea, concentrarea pe sectorul industrial, nu pe agricultură, şi atragerea investitorilor străini. Exista doar un singur impediment: Iranul nu poseda cunoştințele şi resursele umane necesare îndeplinirii acestor planuri ambițioase. Republica Islamică învelise femeile în văluri şi le încuiase la bucătărie. Acum trebuia să reconstruiască țara după un război nimicitor, aşa că avea iar nevoie de ele.

Ca urmare a acestui pragmatism involuntar, în 1992 sistemul judiciar a cedat, permițându-le femeilor să profeseze în domeniul dreptului. Baroul Iranian mi-a eliberat o autorizație cu care mi-am deschis un birou de avocatură la parterul clădirii, în care îmi primeam clienții. Îmi umpleam zilele cu cazuri de drept comercial şi al afacerilor, deşi mai acceptam din când în când câte un caz *pro bono*, de obicei pe teme politice incomode. Nu mi-a luat mult, după ce am început să-mi reprezint clienții în instanță şi să pornesc mai multe acțiuni juridice, să-mi dau seama că sistemul de justiție exista numai cu numele. Îmi închipuisem că, în cazurile de drept comercial, politica şi ideologia noii Republici Islamice nu aveau cum să se infiltreze în procesul de justiție. Însă corupția se întinsese peste tot. Ca avocat, treaba mea era să pledez cazul clientului meu, să-i recâştig banii sau proprietățile sau să-l apăr de acuzații nedrepte. De destule ori s-a întâmplat să-mi intre un client în birou ca să mă anunțe radios că acuzarea se învoise să regleze problema oferind mită. Ce rost mai avea să cunoşti legislația şi să-ți pregăteşti pledoaria? Ce rost mai avea să te prezinți la tribunal şi să pretinzi că respecți procedura legală, când de fapt totul se reducea la mica înțelegere din culisele tribunalului? De două ori s-a

întâmplat ca judecătorul, văzând că nu mai are ce să spună, să declare că mi se văd nişte şuviţe pe sub batic şi să amâne procesul până la următoarea prezentare, sub pretextul că mă făceam vinovată de *bad hijabi*.

Ani de zile ne descurcaserăm fără două surse de venit, aşa că o să ne descurcăm în continuare, mi-am zis. Nu lucram de dragul salariului, ci pentru a mă simţi împlinită profesional, pentru a-mi folosi cunoştinţele şi pentru a-mi aduce contribuţia la situaţia ţării în care alesesem să rămân. Acceptând cazuri de drept comercial, mă vedeam silită să aleg: fie renunţ la principii, fie îmi trădez clienţii. Niciuna din variante nu mi se părea acceptabilă. În acest punct am făcut alegerea de a renunţa la drept ca profesie remunerată şi a accepta exclusiv cazuri *pro bono*, în care măcar puteam să demonstrez cât de nedrepte sunt legile Republicii Islamice. Era un sistem ale cărui legi trebuiau probate la tribunal şi apoi schimbate.

Trebuia, mi-am dat seama, să-mi aleg acele cazuri care ilustrau repercusiunile tragice ale discriminării femeilor prin lege în regimul teocratic în care trăiam. Puteam să înşir un pomelnic întreg de legi inadmisibile – viaţa unei femei valorează cât jumătate din viaţa unui bărbat, după prima copilărie, tatăl este numit automat tutorele legal al copiilor săi –, până nu mai aveam aer. Însă o poveste personală are mai multă forţă decât orice pledoarie seacă pentru schimbarea unei legi. Pentru a atrage atenţia oamenilor, pentru a-i sensibiliza şi convinge că aceste legi nu doar că sunt nedrepte, ci de-a dreptul patologice, trebuia să le spun poveşti. Cultura iraniană, deşi axată pe ruşine şi onoare, cu codurile lor patriarhale corespunzătoare, are o conştiinţă acută a nedreptăţilor. Revoluţia împotriva şahului promisese la urma urmei un anume etos, al luptei împotriva asupririi (*zolm*). Era o revoluţie dusă în numele dezmoştenilor

(*mustazafin*). Lumea trebuia să vadă acum că dezmoştenitii ajunseseră să dezmoştenească la rândul lor pe alții.

Capitolul 7
Din sufragerie la tribunal

Leila Fathi a dispărut într-o zi însorită din vara lui 1996, în timp ce culegea flori sălbatice pe dealurile de la marginea satului său situat în apropierea oraşului kurd Sanandaj, în nord-vestul țării. Părinții ei, ca mulți oameni din regiune, erau foarte săraci, iar Leila, care pe atunci avea unsprezece ani, culegea ierburi şi flori sălbatice, pe care familia le usca şi apoi le vindea la bazarul din zonă. Leila pornise cu verişorul ei dimineața târziu, cu coşulețele împletite în mână, şi se opriseră din cules ca să se joace în iarba înaltă. Cum copilăriseră în Sanandaj, unde oamenii ieşeau la picnicuri, organizau nunți în aer liber şi dansuri pe malul râurilor, se fugăreau pe dealuri de parcă s-ar fi aflat în micuța sufragerie a casei lor, fără să posede atenția instinctuală a copiilor de la oraş. Cum stătea aplecată, umplându-şi poalele fustei cu petale, Leila nu i-a observat pe cei trei inşi apropiindu-se. Au apărut de după deal şi s-au mişcat fără zgomot până când au ajuns aproape lângă ea, iar apoi s-au repezit. Unul i-a răsucit brațele subțiri la spate, iar altul s-a chinuit să-i prindă picioarele, cu care lovea în jur. Vărul ei a reuşit să scape şi să se ascundă după un copac, de unde i-a urmărit pe inşi cum o trag pe Leila, care se zbătea din răsputeri, până pe o coastă de deal. I-a văzut cum i-au sfâşiat fusta țărănească, au violat-o, au omorât-o cu o lovitură în cap şi i-au azvârlit trupul maltratat de pe o stâncă în valea abruptă.

Polițiştii din partea locului i-au arestat pe cei trei, însă după ce principalul suspect şi-a mărturisit crima, s-a

spânzurat singur în închisoare, prin nu ştiu ce mister. Într-o închisoare în care deținuții nu au voie nici măcar să poarte ceas la mână, ciudățenia a făcut ca făptaşul să găsească un metru de sfoară împletită numai bună de spânzurătoare. Ceilalți doi suspecți au negat că ar fi implicați, însă au fost condamnați pentru viol, primind pedeapsa cu moartea.

Am pomenit mai devreme că potrivit Codului penal islamic de după revoluție, viața bărbatului e de două ori mai valoroasă decât aceea a femeii. În majoritatea țărilor islamice se acordă despăgubiri doar în cazuri băneşti, cum ar fi moştenirile. Însă în Republica Islamică se acordă prin lege despăgubiri, sume de „bani însângerați", cum li se spune, şi în cazurile penale. Potrivit legii islamice, familia victimei unei omucideri sau a unui omor prin imprudență are dreptul să aleagă între pedepsirea prin lege a făptaşului şi plata unor despăgubiri, aşa-zişii bani însângerați. Mulți specialişti islamici susțin că despăgubirea aceasta nu trebuie să țină cont de gen, însă în Iran se pune în aplicare o interpretare discriminatorie. Potrivit legislației iraniene, viața femeii valorează cât jumătate din cea a bărbatului şi aşa se ajunge adesea la sentințe legale groteşti, care de fapt pedepsesc victima. În speță, judecătorul a hotărât că suma de „bani însângerați" datorați celor doi bărbați depăşea valoarea copilei de unsprezece ani ucise, solicitând familiei o sumă de mai multe mii de dolari pentru a finanța execuțiile bărbaților.

Tatăl Leilei a vândut tot ce avea, până şi micuța colibă de lut în care dormea familia. Ajunşi fără adăpost, însă convinşi că aşa măcar îşi salvau onoarea, au oferit banii tribunalului. Nu a fost de ajuns. Familia a ajuns să doarmă în lăcaşul ayatollahului Khomeini, un mausoleu imens, situat pe drumul spre Qom, cât încerca să strângă suma de bani rămasă. Tatăl Leilei a încercat mai întâi să-şi vândă un rinichi, fiind respins din cauza abuzului de droguri de pe

vremuri. Atunci şi l-a oferit fratele Leilei pe al lui, însă doctorul l-a refuzat pentru că rămăsese cu un handicap în urma poliomielitei de care suferise.

— De ce ţineţi morţiş să vă vindeţi rinichii? i-a întrebat doctorul.

I-au turnat întreaga poveste. Nu puteau să se întoarcă la ei în sat, au explicat, după ce violul Leilei făcuse familia de ruşine. Onoarea familiei se sprijină pe virtutea femeilor sale şi numai executarea făptaşilor putea să şteargă pata aceea.

Îngrozit de această poveste bizară, doctorul i-a scris magistratului-şef, ameninţând că va raporta cazul unei organizaţii internaţionale, Médecins Sans Frontières, dacă trezoreria de stat nu plăteşte diferenţa necesară execuţiei. Magistratul s-a învoit, însă, printr-o întorsătură de situaţie şi mai incredibilă, cu doar câteva zile înainte de execuţie, unul dintre condamnaţi a evadat din închisoare, iar între timp familia neconsolată a Leilei îşi încropise un cort amărât de pânză pe trotuarul din faţa tribunalului. Familia a aflat înmărmurită că tribunalul redeschisese cazul. Poate din cauza ambiguităţii sistemului legal iranian, care face oricând posibilă revizuirea unui caz clasat. Sau poate, cum susţinea familia Leilei, unul dintre acuzaţi a tras sforile printr-o rudă de-a lui, un deputat conservator. Întregul proces s-a prăbuşit.

În acest punct s-a întâmplat să aud eu de caz şi am hotărât să studiez dosarul. Mai întâi am fost sceptică. Sistemul penal postrevoluţionar îşi avea defectele sale şi nu le permitea femeilor care căzuseră victime violenţelor despăgubiri egale. Însă cazul cu care se confrunta familia Leilei sugera că atinsese pur şi simplu dimensiuni patologice, reuşind să distrugă traiul celor care cereau să li se facă dreptate victimelor apropiate lor. M-am dus să mă întâlnesc cu familia, în cortul lor din faţa tribunalului, şi

după ce mi-au relatat toată această poveste sordidă, m-am învoit să-i reprezint în instanță.

Era un caz cât se poate de clar, astfel încât am construit o pledoarie simplă şi elegantă: era nedrept că o fată fusese violată şi ucisă şi că familia ei îşi pierduse tot ce avea şi ajunsese pe drumuri din cauza procesului care urmase. Era nedrept că victimele erau la rândul lor persecutate din cauza legii.

— Nu critica legea islamică, m-a atenționat sever judecătorul la proces.

— Nu fac decât să întreb dacă s-a făcut într-adevăr dreptate, i-am ripostat.

Când procesul se apropia de sfârşit, cineva mi-a şoptit la ureche că frații Leilei îşi dosiseră cuțite de bucătărie în haine şi plănuiau să-l atace pe singurul acuzat rămas înainte să iasă din sală. Am solicitat o scurtă pauză şi i-am scos pe băieți pe hol.

— Vă rog, le-am zis, vă rog, lăsați-mă să văd ce pot să rezolv mai întâi cu procesul.

Amândoi stăteau pe o banchetă şi plângeau.

— Dacă i-am fi dat unui asasin *jumătate* din banii pe care i-am plătit tribunalului, a țipat unul, s-ar fi făcut dreptate până acum. Noi am ajuns în stradă, în timp ce unul din ei e liber, iar celălalt o să scape şi el imediat.

— Ştiu, am şoptit. Ştiu. Dar hai să încercăm.

În cursul acestui proces, instanța i-a achitat pe amândoi acuzații, după care şi-a anulat decizia şi a lansat o nouă anchetă. Familia a înnebunit încet de durere. Mama Leilei s-a postat în fața tribunalului, într-un lințoliu alb, ținând în mâini o pancartă pe care era descris supliciul prin care trecuse fiica ei. Într-una din şedințe a amenințat că-şi dă foc şi a început să înjure în gura mare instanța judecătorească. De parcă întregul proces nu era destul de dramatic, judecătorul a acuzat-o de ultraj, depunând o

plângere oficială pe care am soluționat-o după săptămâni întregi de mediere.

Nu vă mai obosesc cu toate detaliile procesului, ajunge doar să spun că acest caz a rămas nesoluționat şi deschis până în ziua de azi. Nu am reuşit să oblig sistemul de justiție să facă dreptate, însă chiar cred că am reuşit altceva: am adus în atenția publicului deficiențele legislației iraniene în ceea ce priveşte drepturile femeilor şi copiilor. Cazul a stârnit iute dezbateri publice, astfel încât candidații electorali din provincia Leilei şi-au inclus pozițiile față de cazul ei în platformele program. Presa iraniană a prezentat istoria Leilei pentru a ilustra cât de revoltătoare erau problemele sociale cu care se confrunta Republica Islamică.

Procesul a continuat să stârnească ecouri mult după ultima şedință de tribunal. S-a derulat pe paginile ziarelor, precum şi la tribunal, creându-mi reputația de avocat specializat în drepturile femeilor şi copiilor. Nu mi-a luat mult să învăț că mass-media este unul dintre cele mai puternice instrumente de care te poți folosi dacă nu ai nicio putere în fața legii. Renumele mi-a permis să-mi apăr mai eficient clienții, odată ce judecătorul ştia că atât el, cât şi ceilalți membri ai completului de judecată vor trebui să-şi justifice decizia în fața opiniei publice. Adesea nu se sinchiseau deloc de asta, însă atunci îmi reaminteam că efortul de a informa oamenii despre drepturile lor era în sine o contribuție socială.

În cursul lunilor sumbre în care am urmărit cum familia Leilei cade tot mai mult pradă disperării şi cazul a stârnit tot mai mult interes, am realizat şocată că foarte puține femei ştiau că sistemul legal este cumplit de discriminatoriu când vine vorba de ele. Majoritatea femeilor cunoşteau în mare legile care priveau custodia copiilor şi divorțul, pentru că multe se lovesc de aşa ceva la un moment dat. Însă, în general, majoritatea femeilor nu au de-

a face cu cazuri de omucidere şi accidente mortale. N-aveau de unde să audă sau să se informeze despre soarta care se putea abate asupra lor sau despre mlaştina judiciară în care se puteau afunda dacă familia lor s-ar fi confruntat cu o nenorocire ca aceea prin care trecuse Leila.

Am hotărât să scriu un articol pentru revista *Iran-e Farda* într-un limbaj accesibil, lăsând deoparte orice stil voit academic sau jargon juridic, pentru a prezenta cât se poate de clar statutul inferior al femeilor potrivit Codului penal. Secțiunea care ia în discuție despăgubirile de sânge, *diyeh*, stipulează că dacă un bărbat suferă o rană care îi afectează testiculele, are dreptul să ceară despăgubiri de valoarea vieții unei femei. Iată ce am explicat în articol: dacă o femeie de carieră cu studii doctorale este ucisă de o maşină pe stradă, iar un bandit analfabet se răneşte la un testicul într-o încăierare, viața ei face cât testiculul lui rănit. În persană, dacă vrei să-ți arăți disprețul pentru cineva, există o expresie vulgară: „Nu prețuieşti nici cât un testicul de-al meu". În articolul meu am prezentat acest caz într-un limbaj politicos, pentru a explica pe înțelesul oricărui iranian cât de revoltătoare sunt asemenea legi şi că femeile sunt tratate de parcă nu ar fi oameni. La final am întrebat: Oare chiar asta crede Republica Islamică despre femei?

Articolul a făcut furori în rândurile oamenilor de cultură din Teheran. Editorul se arătase foarte dornic să publice articolul, ştiind că o să scandalizeze legiuitorii cei mai duri, ca mai toată revista de altfel. Revista şi-a epuizat pe loc tirajul şi lumea a venit în redacție, solicitând insistent copii ale articolului. Am rămas înmărmurită. Mă aşteptasem ca articolul să devină cunoscut, însă nu îmi închipuisem că o să stârnească atâta vâlvă în oraş. Un deputat dur m-a amenințat în public, declarându-le reporterilor: „Dacă n-o opreşte careva pe femeia asta, îi închidem noi gura". Când am auzit, mi-am dat seama pentru prima oară că sistemul

chiar se simțea amenințat de mine şi de impactul acțiunilor mele asupra opiniei publice.

În 1996, anul în care s-a judecat cazul Leilei, regimul islamic nu prea tolera criticile la adresa represiunilor sale. Nemulțumirile politice nu mai erau înăbuşite la fel de brutal ca la începuturile revoluției, când erau pline ziarele de fotografiile şi numele celor executați, însă sistemul pedepsea aspru orice act care-i submina autoritatea – în optica reprezentanților săi. Zi de zi ni se ofereau drept exemplu mari ayatollahi de seamă caterisiți (ceva nemaiauzit în islamul şiit) sau ținuți sub arest la domiciliu pentru că protestaseră împotriva execuțiilor sau pedepselor aspre pentru delicte, cum era retezarea mâinilor. Dacă sistemul era în stare să dezonoreze şi să arunce practic în închisoare distinşi teologi de pe poziții înalte, care participaseră activ la revoluție, ce scrupul ar fi putut avea să mă pedepsească pe mine, care nu eram nici revoluționară, nici cleric şi, fiind femeie, eram o persoană fără drepturi?

Eram neliniştită. În timp ce pledam în cazul Leilei, judecătorul m-a acuzat în repetate rânduri că mă opun islamului şi legilor lui sfinte. Potrivit concepției politico-religioase a unor asemenea tradiționalişti, cel care critică islamul este privit numaidecât drept un apostat. Şi tot ei dețineau şi puterea de a interpreta – puterea de a face distincția între critica respectuoasă a unei legi lumeşti şi atacul împotriva unei credințe sfinte. Mă luptam pe câmpul lor de luptă. Nu puteam să scot pur şi simplu Declarația universală a drepturilor omului şi să le-o vâr sub nas clericilor care se inspiraseră din justiția penală din secolul al VII-lea. Pentru a argumenta că familia Leilei nu se cuvine să finanțeze execuția ucigaşului ei sau pentru a argumenta că viața femeii se cuvine să fie egală în fața legii cu aceea a bărbatului, şi eu trebuia să mă inspir din principii şi precedente legale islamice.

Cele două fiice ale mele crescuseră destul încât să mă potopească cu întrebări de câte ori se întorceau de la şcoală. *Buf* îşi azvârleau ghiozdanele în vestibul. *Buf*, *buf* o luau la fugă pe hol, cu degetele lipicioase de la vreo gustare pe care o luaseră în drum spre casă. A fi femeie în Republica Islamică devenea o chestiune tot mai spinoasă şi tot aşa şi a fi mamă în Republica Islamică. *Maman*, chiar e greşit să mă arăt verilor mei băieţi fără văl pe cap? *Maman*, Mossadegh chiar a fost un om rău? Era un exerciţiu delicat de echilibru să-mi educ fetele în spiritul unor valori progresiste şi să le arăt cât de găunoasă era dogma revoluţionară cu care erau îndopate la şcoală şi în acelaşi timp să mă asigur că învaţă şi se supun de ochii lumii dogmei respective, pentru a putea parcurge sistemul de învăţământ.

— Există multe greşeli în ceea ce aţi învăţat, le spuneam de obicei, însă trebuie să învăţaţi mai departe, ca să vă luaţi examenele şi să mergeţi la facultate.

Ca de obicei, soţul meu Javad mă lăsa pe mine să mă ocup de aceste lecţii delicate. Tot aşa cum mă lăsa şi să gătesc, să merg la cumpărături, să fac curăţenie, să mă ocup de cheltuielile casei şi să le duc pe fete la şcoală şi de acolo acasă. Cum acceptasem destul de multe cazuri, mi-era din ce în ce mai greu să le ofer fetelor atenţia de care aveau nevoie acasă şi în acelaşi timp să lucrez. Iar acum fetele nu aveau nevoie doar să le citeşti poveşti la culcare. Trebuia să le îndrum existenţa de adolescente în capcanele şi haosul Teheranului.

— Zi-mi dacă ai nevoie să te ajut cu ceva, îmi spunea Javad.

Ceea ce mi se părea cât se poate de nedrept, pentru că eu nu aşteptam niciodată să-mi spună „Shirin *jan*, poţi te rog să pregăteşti cina?” în fiecare seară găteam pentru că era evident responsabilitatea mea. El se aştepta tot timpul

să-i spun ce să facă, pe când eu credeam că trebuie să-şi dea seama singur ce e de făcut.

Pe lângă avocatură, care-mi ocupa dimineţile, şi scrierea de articole seara, începusem să lucrez la noua mea carte, un tratat pe tema drepturilor refugiaţilor. Înainte să devin avocat, scrisul îmi ţinea mintea ocupată, însă acum, că trebuia să-mi reprezint şi clienţii în instanţă, aveam de-a face cu un volum de muncă adesea copleşitor. Doar planificând totul din timp reuşeam să mă ocup de gospodărie. Nu exista propriu-zis varianta de a comanda mâncare acasă, era de la sine înţeles că soţiile iraniene trebuie să gătească. Nu se poate să laşi nici vasele nespălate în chiuvetă sau un maldăr de rufe murdare în coş. Dacă trebuia să călătoresc sau să plec pentru scurt timp de acasă cu treburi de serviciu, pregăteam din timp toate mesele familiei. Ai casei ştiau că pe raftul de sus al frigiderului găseau cotletul pentru cină, iar în congelator felurile de mâncare pentru restul săptămânii, etichetate frumos. Chiar pregăteam destul sos pentru salată şi îl lăsam în frigider. Nu vreau să se înţeleagă că aş fi cine ştie ce nevastă minunată sau bucătăreasă nemaipomenită. După standardele iraniene, sigur mi se puteau găsi destule cusururi şi neglijenţe mărunte. Însă de la bun început îmi condusesem gospodăria astfel încât să fie mai degrabă comod pentru toată lumea decât impecabil, aşa că familia se obişnuise cu stilul meu fără pretenţii. Poate că lejeritatea cu care tratam uneori problemele prezentului era oarecum fatalistă. Însă de când cumnatul meu Fuad fusese executat şi simţisem prima oară apăsarea gravă a morţii, mi se părea lipsit de noimă să mă aplec asupra fleacurilor de zi cu zi. Dacă toţi vom muri odată şi odată şi ne vom preface în ţărână sub pământ, e cazul să punem la inimă că n-am mai spălat pe jos de ceva timp? Nu însemna că nu mă îngrijeam de copiii mei, ci doar că stabileam cu grijă care detalii contează şi care nu.

Pentru a nu-mi mai face griji că lipsesc prea mult de acasă, m-am străduit să-mi aduc cu mine de lucru seara acasă şi să le fac pe fete părtaşe la temele mele zilnice de reflecţie şi scris. Era mai bine să le atrag în sfera preocupărilor mele, mă gândeam, decât să se întrebe de ce mă absorbeau atâtea lucruri străine lor. Cred că, în adâncul inimii, speram că le voi insufla credinţele mele, conştiinţa acută a nedreptăţilor şi tendinţa mea nestăpânită de a întinde coarda.

În seara în care s-a anunţat rezultatul alegerilor parlamentare din 1996, le-am aşezat pe fete lângă mine pe canapea şi le-am povestit totul. Uneori încercam să le vorbesc despre munca mea, ilustrându-le conceptul abstract ai drepturilor femeilor cu personajele pe care le întâlneau în viaţa lor. Ştiau, de exemplu, că prietena mea Shahla Sherkaz fondase în urmă cu patru ani o revistă pentru femei intitulată *Zanan*. Shahla mă sunase să-mi spună de cazul Leilei şi să mă întrebe dacă aş putea să ofer familiei sale consiliere legală. Într-un fel, fiicele mele puteau să urmărească evoluţia rolurilor femeii de-a lungul vieţii mele şi a prietenelor apropiate ale familiei. Înainte de 1992 n-aş fi putut să-mi obţin autorizaţia de avocat. Shahla era directoarea unei reviste săptămânale editate de guvern, care se adresa femeilor conservatoare şi credincioase. În anul în care am obţinut autorizaţia şi am început să preiau cazuri, Shahla a fondat *Zanatt*, care la început a tatonat timid, iar apoi a tratat mai ferm chestiuni cotidiene de interes pentru o paletă tot mai largă de iraniene. Uneori îmi pasa diverse cazuri, iar alteori scriam articole pentru revista ei.

Activismul nostru incipient se baza pe câteva date simple: trăiam într-o Republică Islamică, al cărei regim nu dădea semne că se apropie de sfârşit sau că vrea să-şi modifice doctrina conducătoare după valori laice; sistemul legal se întemeia pe legea islamică; şi locul femeii în

societate, sub toate aspectele sale – de la accesul la anticoncepționale la drepturile legate de divorț şi purtarea obligatorie a vălului –, era determinat de diverse interpretări ale Coranului.

Dacă doream să schimbăm simțitor existența femeilor din jur şi a celor ca Leila şi ai ei, nu ne rămânea decât să pledăm pentru egalitatea în drepturi a femeilor într-un cadru islamic. Sensibilitățile personale şi vederile politice erau cu totul irelevante în acest sens. Personal, se întâmpla să cred în separarea dintre religie şi guvernare pentru că, în fond, islamul, ca orice altă religie, este supusă interpretărilor. Interpretări menite atât să oprime femeile, cât şi să le emancipeze. Într-o lume ideală, aş alege să nu devin vulnerabilă la capriciile interpretărilor, pentru că ambiguitățile dezbaterilor teologice se întind tumultuos din secolul al VII-lea până în prezent. Nicicând nu vor fi soluționate definitiv, căci aşa este interpretarea islamică prin natura şi spiritul ei, o dezbatere care se amplifică şi evoluează de-a lungul epocilor, fără a fi elucidată niciodată. Cum sunt avocat de meserie, ştiu prea bine cât de limitate sunt eforturile de a întemeia drepturi inalienabile pe surse nedefinite, cu termeni inexacți. Însă, cum sunt şi cetățeană a Republicii Islamice, ştiu că este inutil să abordezi această chestiune altfel. Obiectivul meu nu este să-mi exprim propriile sensibilități politice, ci să militez pentru o lege care ar scuti orice familie ca a Leilei să mai ajungă pe drumuri pentru că a finanțat execuțiile făptaşilor condamnați pentru uciderea fiicei sale. Dacă simt silită să frunzăresc tomuri mucegăite de jurisprudență şi să mă bazez pe surse care subliniază etica egalitaristă a islamului, cu atât mai bine. E mai dificil aşa? Desigur. Însă mai există vreun alt teren de luptă pentru asta? Lăsând la o parte orice dorință disperată, nu văd să existe.

Într-o dimineață de vară a anului 1997, frunzărind un ziar la birou, am dat peste un articol despre un copil maltratat care murise într-un spital local, după ce fusese lovită de mai multe ori în cap. Fotografia care însoțea articolul înfățișa o fetiță încovoiată, ale cărei mădulare subțiri erau presărate cu arsuri de țigară. Era o poză atât de dureroasă, că am pliat-o repede şi am citit mai departe. Fetița se numea Arian Golshani. După ce părinții ei divorțaseră, tribunalul acordase custodia micuței Arian tatălui ei, un bărbat brutal, cu cazier pentru fraudă şi dependență de droguri. Potrivit vecinilor, tatăl o ținea pe Arian ca în temniță. Fetița de nouă ani cântărea doar cincisprezece kilograme, avea multiple fracturi la mâini, tratate cu ghipsuri improvizate acasă, iar după ce profesoara îl sunase pe tată să se intereseze de arsurile de țigară de pe tot corpul, acesta a ținut-o acasă cu lunile. Mama lui Arian a pledat la tribunal pentru a obține custodia, a explicat în ce stare se afla fiica ei şi că fostul ei soț se făcea vinovat de abuzuri îngrozitoare. Tribunalul i-a respins nepăsător cererea.

N-am reuşit să-mi scot din minte toată dimineața imaginea copilei chinuite. Trebuia făcut ceva, simțeam eu, dar ce anume? Peste vreo două ore a sunat telefonul. O prietenă fotograf văzuse şi ea poza lui Arian în ziar.

— Shirin, trebuie să facem ceva, mi-a zis ea.

— Ştiu, lasă-mă să mă gândesc un pic, i-am răspuns.

După-amiază am pus la punct o întrunire cu mai mulți prieteni de la o societate pentru drepturile copilului şi ne-am strâns la o ceşcuță de cafea turcească. Până la urmă, am venit cu un plan secret: vom aranja o ceremonie oficială de doliu, de care să ne folosim pentru a protesta împotriva Codului civil care dusese la această moarte. Am rezervat o moschee mare din centrul Teheranului, Al-Ghadir, şi am dat anunț în ziar că organizam o ceremonie funerară în cinstea

lui Arian Golshani. L-am rugat pe unchiul lui Javad, cleric, să țină o cuvântare despre abuzarea minorilor şi să vorbească despre scurta şi chinuita viață a lui Arian.

Revoluția Islamică desemnase familia musulmană drept fundamentul central al ideologiei sale naționale. Revoluționarii considerau că imaginea mamei musulmane dedicate casei, crescându-şi numeroasele odrasle, este elementul cheie al restaurării valorilor autentic tradiționale. Şi totuşi nu vedeau nimic contradictoriu în instituirea unei legi a familiei care răpea automat copiii de lângă mamele lor în eventualitatea divorțului sau făcuse poligamia la fel de accesibilă ca obținerea unui al doilea credit ipotecar. Tot meditam la chestiunea custodiei de ani buni, căci sora mea mai mare era de mult prizoniera căsniciei sale eşuate de teamă că îşi va pierde copiii. Era una dintre cele mai pernicioase legi din codurile sistemului de justiție şi an de an apăreau tot mai multe articole şi proteste publice împotriva legii custodiei.

În ziua ceremoniei, în toamna lui 1997, am înşirat buchete de flori în sala funerară, iar la intrare am pus pe o măsuță curmale cărnoase. Chiar înainte să înceapă ceremonia, în moschee au intrat mai multe femei uluite, cu lacrimile curgându-le pe obraji. Erau mama şi mătuşile micuței Arian.

— Nu ştiam că fiica mea avea atâția prieteni, a spus mama cu glas stins, cercetându-mi nedumerită chipul. Dacă da, cum de a murit singură?

Am înghițit cu greu, emoționată, şi am condus-o încet spre un loc din față.

Unchiul lui Javad era un orator talentat, reuşind să mişte publicul de la primele fraze. Pe la mijlocul cuvântării, un bărbat pe nume Alavi s-a dus la el cu un copilaş de mână.

— Avem aici pe altcineva ca Arian, a spus el şi s-a apucat să depene povestea copilului, care ajunsese în custodia tatălui deşi băiatul dorea să trăiască alături de mama lui. Oameni buni, faceți ceva pentru copiii aceştia, a declarat domnul Alavi în fața publicului, săltând copilaşul deasupra capului.

Dintr-odată aerul s-a electrizat şi lumea a izbucnit în lacrimi. M-am dus la microfonul din secțiunea femeilor şi am spus:

— Suntem aici astăzi pentru a apăra drepturile altor copii ca Arian. Trebuie să reformăm legea răspunzătoare pentru moartea ei.

Publicul a început să scandeze sloganeşi, la plecare, i-am rugat să împartă florile pe străzi. Întreaga sală a luat-o spre ieşire, scandând „Să reformăm legea!" şi smulgând petalele de pe lujerele florilor.

În nici jumătate de oră, străzile aglomerate din jurul moscheii erau presărate cu petale albe, iar taximetriştii şi navetiştii care îşi făceau cu greu loc prin trafic s-au oprit să se uite la moschee. Povestea a ajuns în ziare, iar universitățile au început să țină seminare despre abuzarea minorilor. Dintr-odată dreptul la custodie al femeilor a ajuns în centrul unei campanii autodemarate pentru sensibilizarea publicului. Telefonul de la birou, care suna mai des de la procesul Leilei, acum suna încontinuu. Nu erau doar clienți interesați, ci şi jurnalişti şi observatori de la organizații internaționale pentru drepturile omului care aveau nevoie de interlocutori din partea locului ca să le explice cum funcționa sistemul şi cum acționau femeile – care pe atunci încă nu se organizaseră – pentru a schimba situația.

Când a început procesul, am reprezentat-o pe mama lui Arian în instanță, acuzându-i pe tatăl şi fratele vitreg al fetei de tortură, respectiv crimă. Tribunalul era ticsit de reporteri, inclusiv de la televiziune şi radio, iar încă de la începutul

şedinţei cei din rândul doi au afişat un banner pe care scria PENTRU A RĂSCUMPĂRA MOARTEA LUI ARIAN, SĂ APĂRĂM COPIII IRANIENI PRINTR-O NOUĂ LEGE. Cum cazul încinsese spiritele, prezida şeful tribunalului local, un cleric.

Pledoaria mea de deschidere nu necesita cine ştie ce înfloriturі, tragedia micuţei Arian vorbea de la sine. Am povestit că fata se simţise tot mai slăbită, malnutrită şi dezorientată după săptămâni întregi de cazne şi că începuse să se atingă, iar când fratele ei vitreg a găsit-o cu mâinile între picioare a început s-o lovească violent cu picioarele, azvârlind-o prin cameră, cât era de plăpândă. Am descris impactul căpşorului cu peretele, rezultând o contuzie care avea să-i fie fatală peste câteva ore. Am tot insistat şi asupra legilor existente, nu doar asupra cazului Arian. M-am vânturat dintr-o parte în alta, ţăcănind cu tocurile joase pe podeaua tribunalului, acuzând în fond legea şi mai puţin acuzaţii de faţă.

Când am terminat, şeful tribunalului mi-a luat microfonul.

— Islamul, a început el sforăitor, este o religie egalitară, însă Coranul stipulează că dreptul la moştenire al femeii este jumătate din cel al bărbatului.

Cu totul irelevant! Nici măcar nu discutam despre dreptul la moştenire. Era doar un pretext să mă acuze de defăimare religioasă.

Am cerut judecătorului permisiunea să iau cuvântul.

— Nu critic islamul, am declarat sec. Să i se taie limba oricui îndrăzneşte aşa ceva. Critic o lege anume, votată de parlamentul iranian. E drept oare, am zis întorcându-mă spre sală, ca o copilă să fie abuzată atât de cumplit de tatăl ei şi ca tribunalul să respingă cererea de custodie a mamei sale? E drept să ne aşteptăm ca mama unui copil ucis să plătească pentru a se face dreptate?

— Nu-ți face griji, a spus judecătorul, asigurându-mă că răscumpărarea de sânge va fi plătită din trezoreria statului.

— Bine, dar nu vrem ca taxele noastre să ajungă pe mâinile ucigaşilor! am spus, exasperată.

Judecătorul l-a condamnat pe fratele vitreg al lui Arian la moarte, iar pe tatăl şi pe mama ei vitregă la un an de închisoare. Mama lui Arian s-a învoit până la urmă să se anuleze execuția fratelui vitreg. I-am admirat compasiunea, căci fratele vitreg era din a doua căsnicie a tatălui şi fusese la rândul său luat de lângă mama lui după divorț. Deşi săvârşise un abuz monstruos, era şi el victima aceluiaşi sistem.

Procesul a atras la încheiere atenția întregii lumi. Corespondentul CNN Christine Amanpour m-a intervievat alături de mama micuței Arian, iar când i-am văzut chipul suferind, acasă, la televizor, m-am simțit o clipă mângâiată: deşi Arian murise absurd, măcar soarta ei ajunsese să servească unui țel grandios. Poate că Republica Islamică nu se îndura să răspundă pentru faptele sale în fața cetățenilor săi, însă an de an îşi dorea din ce în ce mai tare să-şi lepede statutul de paria pe scena mondială. Încet-încet, a ajuns să realizeze că o națiune situată pe o treaptă mai jos decât Occidentul nu-şi permitea să calce în picioare drepturile cetățenilor săi.

Când m-am uitat la emisiunea aceea, ştiind că era difuzată în toată lumea, mi-am dat seama pentru prima oară că devenisem, cum s-ar spune, o celebritate. Renumele se creează treptat. Îți vezi de munca ta, vorbeşti despre asta, scrii articole şi ții cuvântări, te întâlneşti cu clienții şi îi aperi în instanță zi de zi şi noapte de noapte, iar într-o dimineață te trezeşti că ți-ai creat o reputație care te urmăreşte ca o umbră prelungă, în orice caz, mie aşa mi s-a întâmplat. Ca om, mi se părea atât de neînsemnat, însă ca

profesionistă, m-a ajutat foarte mult. Însemna că ziariştii mă ascultau când îi abordam şi mă ajutau să duc vorba atât în țară, cât şi peste hotare. Însemna că observatorii organizațiilor pentru drepturile omului din toată lumea mă ştiau şi aveau încredere în mine, pledând de urgență pentru cazurile pe care le aduceam în atenție. Însemna că termenul abstract de „drepturile omului" în Iran avea acum un chip şi un nume aferent şi că milioane de femei care nu puteau să-şi exprime frustrările şi dezideratele aveau în sfârşit o reprezentantă care să vorbească în numele lor. Nu mi-aş permite niciodată să mă declar singură aşa ceva, însă noi, cetățenii Republicii Islamice, avem o problemă de reprezentare. Diplomații noştri de la nivel mondial servesc, desigur, fidel regimul, iar credibilitatea regimului nu reflectă deloc adevărata opinie publică. Aşadar le revine ambasadorilor neoficiali ai Iranului să relateze vederile şi speranțele cetățenilor în toată lumea.

Date fiind reputația mea tot mai amplă şi curiozitatea tot mai mare a lumii în ce priveşte soarta femeilor într-o societate ca Iranul, ideea de a sili sistemul să plătească pe scena internațională pentru refuzul său de a-şi reforma legile de acasă părea an de an tot mai viabilă.

Capitolul 8
Teroarea şi republica

De-abia când şoferul s-a dat a doua oară jos din autocarul aflat în mişcare şi-a dat seama Fereshteh Sari că acesta voia să-i omoare. În jur de douăzeci de romancieri şi poeți iranieni care mergeau la o conferință literară din Armenia au angajat un şofer de autocar să-i transporte pe serpentinele muntoase din nordul Iranului, acoperite de păduri de stejari, peri şi aluni sălbatici, până în provincia de

vest a țării. Când prietena mea Fereshteh venise la un ceai în ajunul plecării, îmi prezentase călătoria drept un prilej mult visat de a vedea pietrele de caldarâm străvechi din capitală şi de a sta seara la lungi discuții între tovarăşii săi scriitori.

Pe la două dimineața, când mai toți scriitorii picoteau în scaune, şoferul a tras autocarul pe marginea drumului şi a sărit afară. Un scriitor din față a observat că şoferul nu trăsese frâna de mână şi a strigat după el, închipuindu-şi că-l apucase somnul şi îşi luase o scurtă pauză. Şoferul s-a urcat în autocar, a pornit şi a luat-o mai departe pe drumul cu două benzi înguste de circulație care şerpuia printre creste, la lumina lunii. Când a accelerat brusc, mai toți scriitorii s-au dezmeticit şi au văzut cu groază că autobuzul se năpustea spre marginea prăpastiei. Când a ajuns aproape, şoferul a deschis portiera şi a sărit afară. Un scriitor din față a fugit la volan şi a apăsat pe frână, oprind autocarul cu un şuierat. În autocarul care se clătina nesigur, scriitorii s-au uitat la hăul întunecat care se căsca peste buza prăpastiei. Un cauciuc aproape că alunecase peste margine, astfel că botul autocarului atârna deasupra prăpastiei. Scriitorii au coborât unul câte unul.

S-au strâns cutremurați pe marginea Trecătorii Heyran şi s-au uitat amuțiți unul la altul. Nu după mult timp, a apărut un ofițer de pază şi i-a condus la un orăşel de pe câmpia bogată şi înverzită de la Marea Caspică, pentru interogatorii. Anchetatorul i-a avertizat să nu discute cu nimeni incidentul, după care i-a lăsat să se întoarcă la Teheran. În ziua în care s-a întors, Fereshteh mi-a povestit totul la mine în sufragerie. Mi s-a strâns stomacul de frică. La începutul şi la mijlocul anilor 1990, regimul îşi vâna disidenții prin Europa, trimițând asasini să lichideze oficialități în etate de pe vremea şahului, activişti politici şi, într-un anume caz, un îndrăgit cântăreț cunoscut pentru

opiniile sale critice. Atunci, în august 1996, nu mai puteam să ne prefacem că această campanie semăna groaza doar peste hotare. Cu două zile înainte să plece Fereshteh în Armenia, o altă prietenă, poeta Simin Behbahani, îmi povestise că poliția a descins în casa unui diplomat german în timpul unui dineu şi a ținut-o peste noapte în arest pe ea şi doi alți scriitori, în toamna dinainte fusese ucis un traducător din Isfahan, iar trupul neînsufleţit îi fusese lăsat să zacă în plină stradă. Un alt scriitor, Ghafar Hosseini, a murit în urma unui stop cardiac dubios, la el acasă, două luni mai târziu.

Mulți scriitori erau membri ai Asociației Scriitorilor din Iran, o grupare de romancieri, traducători, poeți şi intelectuali care se reuneau lunar ca să discute despre literatură, cenzură şi apărarea libertății de exprimare în țara noastră. Şi eu mă alăturasem asociației, iar după călătoria cu autocarul spre Armenia şi dispariţiile misterioase, ne-am convins că împotriva noastră se inițiase un val sumbru şi secret de teroare. Erau vremuri infernale. Toți bănuiam că ne interceptau convorbirile telefonice şi ne urmăreau orice mişcare. Numărul mult prea mare de coincidențe stranii – descinderile poliției în întrunirile noastre la momentul cel mai potrivit, chipuri necunoscute ivite în grupul nostru – ne dădeau de înțeles că stăteau tot timpul cu ochii pe noi.

De câte ori mergeam la întrunirile noastre, îmi luam măsurile de precauție pe care le consideram cu toții necesare. Ne întâlneam în diverse locuri din Teheran, la început lângă o librărie principală din Piața Palestinei, apoi la Naderi, o cafenea veche şi ponosită din centru cu tavane boltite, care dădea spre o grădină, faimoasă spre începutul secolului pentru scriitorii şi intelectualii care o frecventau. Pe drum schimbam mai multe taxiuri. În Iran avem şi maxitaxiuri pe anumite rute, astfel că făceam semn unui maxitaxi, apoi, într-o intersecție principală, urcam într-un

taxi particular, ca apoi să mă dau jos la câteva străzi distanță şi să iau altul. Se ştia prea bine cine suntem. În trecut semnaserăm scrisori de protest pentru a înştiința guvernul că nu facem politică în opera noastră, în calitate de intelectuali. În 1994, când un cunoscut critic literar a murit în condiții misterioase în închisoare, 134 de scriitori semnaseră o scrisoare deschisă adresată guvernului, în care protestau împotriva cenzurii şi cereau libertate de expresie şi de asociere. Şi eu semnasem scrisoarea aceea. După ce a apărut, mai mulți semnatari au fost uciși sau au dispărut. Acum se părea că o brigadă a morții fără chip ne luase în colimator, eliminându-ne pe rând.

În zilele sumbre care au urmat n-aveai cum să nu compari represiunile pe care le înduram cu suferințele activiştilor care activaseră în timpul şahului, în închisori şi în mâinile SAVAK, poliția secretă. Însă această campanie de intimidare era cu totul altfel decât măsurile pe care le luase şahul împotriva disidenților săi. SAVAK opera ca o trupă de securitate clasică, tipică unei autocrații. Lua în vizor anumite ținte din rândul activiştilor politici care se opuneau deschis regimului şahului şi încercau să-i facă să cedeze prin metode tradiționale de tortură fizică: electroşocuri sau unghii smulse.

Tehnicile utilizate de Republica Islamică se deosebeau de stilul represiv al SAVAK, cât şi de valul de teroare din primii ani ai revoluției, marcând o nouă fază din evoluția politică a regimului, o schimbare care reflecta o grijă mai modernă pentru sensibilitățile comunității internaționale. În primul rând, serviciile secrete ale Republicii Islamice erau foarte extinse şi nu se limitau doar la disidenți. Mandatul lor avea drept țintă atât traducătorii axați pe literatura franceză, cât şi activiştii politici organizați, care pledau pentru un guvern secular.

La începutul anilor 1990, după război, raportorii organizațiilor pentru drepturile omului şi grupurile de monitorizare au documentat valurile de execuții şi încălcările sălbatice ale drepturilor omului perpetrate de regim. Execuțiile în masă ale membrilor MKO din 1988, în care fusese ucis Fuad, laolaltă cu alte mii de oameni, pătaseră grav reputația unui sistem care încerca să se reintegreze în comunitatea internațională pentru a se putea reconstrui după război şi pentru a face față creşterii de populație. Cam pe la vremea incidentului cu autobuzul am observat turnura pe care o luaseră măsurile de represiune.

Sistemul nu-şi mai permitea să dea de ştire lumii, în paginile pline de poze cu cadavre ciuruite de gloanțe ale ziarelor: Ne omorâm disidenții. Pentru a evita condamnările şi protestele comunității internaționale, oficialitățile au concluzionat că procesele şi execuțiile trebuiau să se desfăşoare altfel. Pe vremuri orchestrau procese pe baza probelor proprii, fără avocați ai apărării, cu uşile închise – judecăți fulger, secrete, care condamnau acuzații la moarte. Într-un sistem de justiție în care procurorul, judecătorul şi anchetatorul împărțeau în mare aceleaşi atribuții era mai uşor să eliberezi sentințe fulger. Cum acuzații reținuți de poliție nu se apucau de obicei să-şi construiască o apărare, argumentau oficialitățile, şi cum avem deja atâtea probe împotriva lor, ce rost mai are un proces oficial? Ce-ar fi să prezentăm dosarul câtorva clerici, care să aprobe condamnarea la moarte? Astfel erau satisfăcute cerințele teologice, iar Ministerul Informațiilor şi Securității Naționale putea să-şi trimită brigăzile morții pentru executarea sentinței. Asasinii acționau prin diverse tehnici – unele victime mureau în accidente de maşină, altele erau împuşcate în jafuri înscenate, unele erau înjunghiate sau împuşcate în plină stradă, iar o metodă frecventă era injectarea subiectului țintă cu o doză de potasiu, pentru a

produce un stop cardiac aparent natural. Cei care ordonaseră asasinatele probabil se credeau foarte deştepți. Probabil îşi închipuiau că nu vor exista suspiciuni ale comunității internaționale dacă o dată la câteva luni se mai descoperea câte un scriitor sau vreo figură din opoziția iraniană decedată la marginea drumului sau pradă vreunui neaşteptat stop cardiac.

Pe atunci înfiorător era că statul părea să-şi aleagă victimele dintr-un simplu capriciu. Poate că asta îşi şi propuseseră de fapt: să terorizeze atât de profund cercurile de intelectuati şi literați de la Teheran, încât să nu mai îndrăznească nimeni să critice în gura mare regimul. Dacă un academician specializat în literatura persană neoclasică murea asasinat în închisoare, ce soartă îi aştepta pe cei care chestionau pe față chiar miezul sistemului, dreptul divin al ayatollahului la conducerea supremă? Pe atunci ne întâlneam adesea să citim în frunzele de ceai, chinuindu-ne să desluşim un tipar sau un motiv care să explice țintele regimului.

Deşi Republica Islamică se străduia să-şi reabiliteze reputația internațională, activitățile sale din trecut îi subminau eforturile, astfel că apela la metode tipic sovietice de minimalizare a daunelor care mai mult înrăutățeau situația. În 1997 un tribunal german a ordonat arestarea ministrului informațiilor Ali Fallahian pentru că pusese la punct asasinarea mai multor disidenți iranieni de etnie kurdă în 1992, într-un restaurant berlinez. A fost un verdict umilitor pentru Republica Islamică. Un ministru în funcție implicat în execuția în stil mafiot a unor disidenți compromitea eforturile timide ale regimului de a-şi construi o imagine mai moderată. Ca ripostă, guvernul a susținut că în Iran se infiltraseră spioni germani. Cine să fie? Unde? Oficialitățile s-au hotărât asupra lui Faraj Sarkuhi, un jurnalist blajin, membru al Asociației Scriitorilor, care din

nefericire avea rude în Germania. Faraj fusese invitat şi la dineul diplomatului german unde avusese loc razia, astfel că reținerea lui din seara aceea a invocată mai târziu ca probă pentru acte de spionaj.

Faraj a plecat într-una din seri cu maşina la Aeroportul Mehrabad din Teheran ca să ia avionul spre Germania şi nu s-a mai ştiut nimic de el. Soția sa a anunțat că nu a sosit, deşi în documentele de la aeroport apare că i s-a pus ştampila pe paşaport pentru plecare. Am rămas toți nedumeriți, făcându-ne griji pentru el. Peste o lună Faraj şi-a făcut iar apariția la Mehrabad, turnând o poveste palpitantă despre cum fugise în Tadjikistan şi apoi în Georgia după ce se certase în Germania cu soția sa. N-a pomenit deloc că fusese reținut de agenți, aşa că am rămas la fel de uluiți. În ton cu atmosfera *de film noir* din anii aceia, în librăriile din Teheran a început să circule copia unei scrisori în care Faraj îşi prezenta în detaliu răpirea la aeroport şi reapariția ridicolă ulterioară. În scrisoare se povestea că anchetatorii din închisoare îl siliseră să „mărturisească" în fața unei camere de filmare că spionase în serviciul nemților şi că avusese mai multe aventuri cu diverse femei. „M-au arestat şi nu mă îndoiesc că mă vor ucide în curând", scria el. Într-adevăr, peste două săptămâni l-au arestat iar.

Într-o după-amiază, mama lui Faraj a venit să mă vadă la birou. Era o femeie vârstnică şi nesigură care s-a aşezat pe scaunul din fața mea şi m-a rugat să preiau cazul lui Faraj, ca apoi să izbucnească în lacrimi. Faraj făcuse închisoare pe vremea şahului, a spus ea neconsolată. Nu era de-ajuns? Cât mi-a povestit plângând de chinurile pe care le îndurase prin închisorile şahului, mi-am dat seama că nu prea mai avea din ce să trăiască. Voiam s-o ajut fără să-i rănesc orgoliul.

— Doamnă Sarkuhi, i-am spus, Faraj mi-a lăsat nişte bani. Îmi permiteţi să vi-i dau?

Desigur că nu era adevărat, însă mă gândeam că dacă-i ofeream nişte bani în felul acesta, mi-ar fi permis s-o ajut, cu toată mândria ei. Era o femeie bună şi curajoasă, care mi-a mirosit şiretlicul şi mi-a refuzat banii.

Înarmată cu puterile cu care eram investită în calitate de avocat al apărării, mi-am început investigaţiile, deşi habar n-aveam de unde s-o iau. Am hotărât să mă ocup mai întâi de Comisia Islamică pentru Drepturile Omului, o organizaţie chipurile nonguvernamentală (ONG) care îşi avea sediul într-o clădire guvernamentală şi era condusă de magistratul-şef. Numai ONG nu era. Principala lor contribuţie în apărarea drepturilor lui Faraj a fost să mă informeze că redactase din închisoare o scrisoare în care-mi refuza ajutorul. Le-am atras atenţia că scrisoarea respectivă data *dinainte* ca mama lui să mă roage să-l reprezint. Degeaba. Nu mi-au permis să-l apăr pe Faraj în instanţă, astfel că mi-am pledat cazul în faţa presei când s-a dat verdictul oficial. Am argumentat că, potrivit constituţiei, delictele politice trebuie judecate oficial la tribunal şi, cum Faraj era acuzat că răspândise minciuni pentru a submina statul, procesul său cu uşile închise era ilegal. Într-un final, curtea i-a numit un avocat din oficiu şi Faraj a stat un an după gratii, izolat în celulă, reuşind din fericire să supravieţuiască. Cred că acele copii ale scrisorii sale cel mai probabil l-au salvat.

Când l-au eliberat, Faraj m-a invitat să cinăm la Sorrento, un restaurant de pe Vali Asr, aglomeratul bulevard central mărginit de sicomori care străbate Teheranul. După ce ne-am aşezat în fotoliile de vinii grena, Faraj mi-a spus că vrea să plece din ţară, însă se teme să nu-l aresteze iar dacă va face o cerere de paşaport.

— Nu-ţi face griji, l-am liniştit eu, o să merg cu tine.

A doua zi am mers împreună la biroul de paşapoarte din centrul agitat al Teheranului, o clădire cu etaj în care Faraj a păşit uitându-se nelinişti în jur. I s-a eliberat un paşaport, a plecat în Germania şi nu s-a mai întors niciodată.

Cazul lui Faraj ne-a demonstrat în ce mod îi trata guvernul pe presupuşii săi opozanți. Cei pe care-i aresta sub acuzația de spionaj sau complot împotriva regimului erau supuşi de obicei unor metode sofisticate de tortură şi intimidare care nu lăsau semne pe corp, reuşind însă să brutalizeze persoanele reținute până le smulgeau mărturisiri înregistrate, difuzate ulterior la televiziunea de stat. Privarea de somn, execuțiile simulate, bătăile la tălpi, jocurile psihologice cu articole false de ziar care prezentau arestări în masă şi lovituri de stat, detenția la izolare, în celule cât un şanț de înguste – acestea sunt metodele care au înlocuit torturile fizice mai crude la care recurgea SAVAK. S-a renunțat la smulgerea unghiilor, fierul înroşit în foc şi bastoanele electrice pentru vite, iar după ce ieşea din închisoare deținutul respectiv nu avea pe corp cine ştie ce cicatrice sau indicii fizice ale interogatoriilor la care fusese supus. Deşi asemenea deținuți slăbiseră 15 kilograme, nu mai puteau să doarmă noaptea şi rămâneau cu o expresie pierdută pe chip, sistemul putea să-i afişeze în fața lumii drept dovadă că nu făcuse uz de vreo metodă de tortură fizică.

Era o poveste de groază în registru gotic, cu un răufăcător malefic şi macabru, precum şi un mister anchetat de mântuială, în care era implicat im jurnalist de scandal care depăna intriga folosindu-se de nume de cod ca „Éminence grise" şi de im loc al acțiunii numit „Casa întunecată a stafiilor". Ca urmare, între guvernul preşedintelui reformist Mohammad Khatami şi predecesorul

său încă puternic Akbar Hashemi Rafsanjani s-a creat o breşă serioasă.

În seara zilei de 22 noiembrie 1998, buletinul de seară al postului de radio în limba persană s-a întrerupt pentru o ultimă ştire. Dariush şi Parvaneh Forouhar, doi intelectuali disidenţi, fuseseră ucişi în casa lor din Teheran. Asasinii înjunghiaseră de mai multe ori cuplul în vârstă şi se pierduseră în noapte. La vremea aceea eram plecată pentru scurt timp în Statele Unite ale Americii şi m-am gândit dacă nu era cazul să-mi amân întoarcerea la Teheran. Până la urmă m-am întors, căci aceste crime erau atât de nemaipomenite în brutalitatea lor, că nici nu mi-am închipuit că erau doar începutul.

Peste trei zile, la ştiri s-a anunţat că la morgă fusese identificat cadavrul lui Majid Sharif, un traducător care ieşise să alerge cu o săptămână în urmă şi nu se mai întorsese. Peste zece zile, a dispărut scriitorul Mohammad Mokhtari, plecat să cumpere nişte becuri pe Bulevardul Iordaniei din nordul Teheranului.

Cadavrul strangulat a apărut peste câteva zile în sudul Teheranului. În seara aceea a dispărut Mohammad Jafar Pouyandeh, un alt scriitor, al cărui cadavru avea să fie identificat la morgă pe 13 decembrie 1998.

Liderul suprem, ayatollahul Ali Khamenei, s-a declarat cutremurat de aceste crime la rugăciunea de vineri. Preşedintele Khatami le-a numit „nişte acte dezgustătoare”, menite să răstoarne sistemul islamic. A ordonat unui comitet să investigheze crimele în serie. M-am bucurat oarecum să aud declaraţiile preşedintelui, însă cum statul îşi nega de ani de zile actele de violenţă extrajudiciare, m-am arătat sceptică.

La 6 ianuarie 1999 m-a sunat un prieten să-mi spună:

— N-o să crezi ce s-a întâmplat.

În acea zi, Ministerul Informațiilor şi Securității Naționale dăduse publicității un anunț în care declara: „Din nefericire, mai mulți colegi de-ai noştri, iresponsabili, rebeli şi induşi în eroare [...], au săvârşit aceste acte criminale”. Pentru prima dată în istoria Republicii Islamice, guvernul îşi recunoştea implicarea în asasinarea unui critic de-al său. După aproximativ o lună, ministrul informațiilor, Ghorbanali Dorri-Najafabadi, a demisionat. Incidentul a atins o notorietate şi mai mare.

Peste vreo două luni, Parastou Forouhar, fiica celor doi intelectuali înjunghiați, m-a vizitat pentru a mă ruga să-i reprezint familia în instanță. Am acceptat. Ore în şir ne-am străduit să punem cap la cap informațiile furnizate de poliție, vecini şi servitorul casei, pentru a stabili ce anume s-a întâmplat în seara funestă în care fuseseră ucişi părinții ei.

În zilele dinaintea asasinatului, Dariush şi Parvaneh Forouhar au trăit cu frica morții în oase. Amândoi erau critici vechi şi răspicați ai regimului, mai ales Dariush. Era liderul Partidului Poporului Iranian (Hezb-e Mellat-e Iran), partid care îşi avea originea în acela al prim-ministrului înlăturat de la putere Mohammad Mossadegh, şi făcuse închisoare mulți ani sub regimul şahului pentru activismul său. A sprijinit revoluția, devenind primul ministru al muncii din Republica Islamică, însă, ca mulți naționalişti secularişti care se opuneau radicalismului islamic care a luat amploare ca urmare a revoluției, a renunțat la postul său şi şi-a reluat rolul bine-cunoscut din opoziție. Deşi, de-a lungul timpului, soții Forouhar au ajuns să se opună tot mai fățiş regimul islamic şi să critice constituția regimului autocrat, care preda puterea în mâinile conducătorului suprem, organizația din care făceau parte nu constituia un pericol real pentru guvern. Printre susținători se numărau

intelectuali şi academicieni în etate, precum şi o mână de tineri studenţi.

Cu toate că nu periclitau regimul islamic mai mult decât o furtună într-un pahar cu apă, Ministerul Informaţiilor şi Securităţii Naţionale i-a hărţuit pe soţii Forouhar zi de zi, ani la rând. Cei doi copii ai lor au fost interogaţi de atâtea ori, că până la urmă s-au mutat în Germania. Li se înregistrau toate convorbirile. Şi-au pus gratii la ferestre şi Dariush avea pregătită o valiză cu articole de toaletă în caz că îl duceau la închisoare.

Cândva după ora unsprezece, într-o seară friguroasă de noiembrie, Dariush se afla cu mai mulţi prieteni în biroul său când un invitat s-a repezit la el şi l-a legat de un scaun. Asasinii l-au înjunghiat de unsprezece ori, i-au întors corpul spre Meca şi au plecat, lăsând sângele să bălteaască în jurul său. Parvaneh se pregătea de culcare la etaj. Au înjunghiat-o de douăzeci şi patru de ori. Apoi i-au făcut bucăţi pe amândoi. Prietenii i-au găsit a doua zi când au trecut pe la ei şi au aflat uşa din faţă deschisă şi câinele familiei sedat.

Covoarele, mobila şi cearşafurile erau acoperite de sânge uscat. După ce anchetatorii au cercetat casă, s-a constatat că lipseau mai multe obiecte: un caiet cu poezii de-al lui Parvaneh, jurnalul lui Dariush, în care îşi notase meditaţiile pe tema principiului *velayat-e faqih*, doctrina ayatollahului Khomeini despre guvernarea absolută a clerului (juriştii-teologi), precum şi corespondenţa dintre Dariush şi eroul său, prim-ministrul Mossadegh, la care ţinuse atât de mult.

Cazul s-a stins înainte chiar să se ajungă la proces. Se părea că o facţiune din interiorul statului ţinea neapărat să muşamalizeze scandalul, în timp ce preşedintele voia să dea la iveală totul. Deşi preşedintele Khatami avea de felul său vederi democratice şi le promisese iranienilor un stat în care legile erau mai respectate decât înainte, nu i-a luat mult să-

şi dea seama că în Republica Islamică ramura executivă nu prea avea nicio putere. Saeed Emami, un ministru-adjunct al informaţiilor cu contacte la vârf, a devenit principalul suspect. La puţin timp după ce a fost acuzat şi reţinut, s-a aflat că s-a sinucis în închisoare înghiţind un flacon de cremă depilatoare. Odată cu moartea lui Emami s-a pierdut orice şansă reală de a se acţiona în instanţă împotriva demnitarilor de la vârf care ordonaseră asasinatele. Emami, funcţionar de rang mijlociu cu contacte în serviciile de siguranţă a statului, era clar mai mult decât comandantul unei celule a morţii. Prietenii săi au declarat că făcea parte dintr-o celebră bandă de extremişti religioşi care credeau că duşmanii islamului trebuie ucişi. La Teheran se tot zvonea despre banda asta şi isprăvile ei învăluite în mister. Dacă într-adevăr exista o conspiraţie în sânul sistemului, având misiunea de a lichida opozanţi şi a crea un climat de teroare care să descurajeze orice critică, puţini oameni negau rolul central pe care îl jucase Saeed Emami.

Când am citit în ziar despre sinuciderea lui, am devenit curioasă.

— Doamnelor, vă rog să mergeţi să cumpăraţi toate mărcile de cremă depilatoare de pe piaţă, le-am cerut celor din echipa mea.

Toate flacoanele pe care mi le-au adus aveau pe etichetă menţiunea „fără arsenic”. Părea de-a dreptul imposibil să te sinucizi cu o cremă depilatoare cumpărată de pe piaţa iraniană. Mă întrebam dacă nu cumva povestea cu sinuciderea era o maşinaţie şi Emami era în viaţă. Puteam să aflu asta doar mergând la ceremoniile comemorative, pentru a vedea dacă rudele sale varsă lacrimi adevărate sau de crocodil.

Într-o după-amiază caldă din iunie 1999 mi-am luat sora după mine şi ne-am dus să participăm la ceremoniile

dintr-o moschee a Teheranului. Înăuntru era atât de cald, că am golit pe loc două pahare de *sharbat* de portocale.

— Acum că a murit, i-am şoptit surorii mele, poate să facă şi cinste.

Am chicotit în *chador-urile* noastre negre şi, după ce am trecut în revistă încăperea, a trebuit iar să-mi înăbuş zâmbetul. În mulţime se aflau destule figuri cunoscute, jurnalişti şi activişti ca mine care se uitau la fel de suspicioşi în jur, pentru a vedea dacă lumea boceşte sincer sau prefăcut. Puţini observatori atenţi ai evenimentelor au fost convinşi de această sinucidere oportună după gratii. Soţia şi sora lui Saeed Emami boceau zgomotos în rândul din faţă, iar o femeie îndesată care părea o poliţistă sub acoperire le sâsâia tot timpul, ca să tacă. Sora lui ţipa încontinuu aproape isteric: „*Haj* Saeed, ce n-aş da să pot spune tot". După ceremonie, sora mea m-a tras de braţ să plecăm, însă m-am dus la doamna Emami să-mi exprim condoleanţele. De cum i-am văzut ochii înroşiţi şi i-am simţit mâna tremurătoare în a mea, am ştiut că soţul ei era mort.

Cam pe la vremea aceea au apărut o serie de anchete în ziarul de mare circulaţie *Sobh-e Emrouz*, care prezentau publicului întregul scandal. Autorul, un jurnalist de investigaţie pe nume Akbar Ganji, expunea acţiunea iniţiată de stat pentru a-şi elimina criticii, bazându-se pe surse din serviciile secrete ale ţării.

Iranienii au rămas captivaţi de stilul jurnalistic al lui Ganji, stând la cozi în fiecare dimineaţă la chioşcurile de ziare pentru a afla ce surprize le mai revela întreaga poveste. Deşi Ganji îi indica doar prin nume de cod pe clericii care dăduseră acele *fatwa*, decrete islamice, de condamnare la moarte, toată lumea ştia cine sunt demnitarii la care făcea trimitere.

În vara lui 1999, când Ganji îşi vedea mai departe de reportajele sale agresive, sistemul de justiţie a cedat în sfârşit solicitărilor noastre de a ni se permite accesul la dosare. Totodată, sistemul încerca să ne submineze investigaţiile. Şeful magistraturii a ordonat să se ţină un proces cu uşile închise şi le-a impus avocaţilor interdicţia de a se exprima şi de a vorbi cu jurnaliştii. Mai mulţi demnitari importanţi au declarat că suspecţii, printre care şi defunctul Saeed Emami, acţionaseră la ordinul „duşmanilor străini" ai Republicii Islamice, pentru a întina imaginea internaţională a sistemului Presa a intrat în posesia unei mărturisiri filmate în care soţia lui Saeed Emami confirma întreaga poveste (printr-o tehnică pe care Ganji o numise „interviul autoimpus"). Cât au reţinut-o pe femeie (perioadă în care a avut loc şi filmarea), au supus-o la torturi atât de groaznice, că i-au provocat insuficienţă renală la unul din rinichi în cele zece zile în care ni s-a permis nouă, avocaţilor care reprezentam familiile victimelor, să citim documentele, n-am putut să facem copii xerox, deşi întregul dosar însuma mii şi mii de pagini Datele lipseau peste tot, la fel şi orice informaţie cu greutate, cum ar fi transcrierile interogatoriilor la care fusese supus principalul suspect. Cu toate că în dosar am găsit puţine date direct relevante pentru ancheta noastră, am dat totuşi peste destule detalii captivante, care făceau lumină în istoria acestor cazuri de omucidere extrajudiciară. Atunci, în timp ce citeam dosarele, s-a întâmplat să dau peste numele meu şi să descopăr că această brigadă a morţii mă luase drept ţintă.

Mult timp nu am pomenit deloc ce aflasem de faţă cu vreun membru al guvernului. La vreo doi ani după aceea, un funcţionar de stat a venit la mine la birou să-mi solicite să iau cuvântul la o conferinţă organizată de guvern în Europa pe tema activităţilor teroriste ale grupării Mojahedin-e Khalgh.

— Dacă doriți să vin să vorbesc despre terorişştii din MKO, i-am spus eu, atunci va trebui să adaug şi că voi, guvernul, ați încercat să mă omorâți. Aveți ceva împotrivă?

Nu a comentat.

— Cred că până la urmă nu sunt genul de orator util vouă, am concluzionat.

Uneori mă uimea psihologia regimului islamic şi felul în care cu o mână chema pe cineva în ajutor şi cu cealaltă încerca să-l omoare.

În vara lui 1999 procesul şi-a atins inert sfârşitul dezamăgitor. Doi suspecți au primit închisoare pe viață, asasinii au fost condamnați la moarte, iar restul s-au ales cu câțiva ani de închisoare. Curtea supremă a mai anulat ulterior din verdicte, însă avocații familiilor nu au aflat ce decizii definitive s-au luat, căci procedurile au fost confidențiale, sub pretextul siguranței naționale. Niciun demnitar de top nu a fost acuzat vreodată, iar ministrul informațiilor aflat atunci în funcție a fost promovat mai târziu pe un post extrem de înalt al sistemului de justiție. Superiorul direct al lui Saeed Emami din Ministerul Informațiilor şi Securității Naționale a candidat mai târziu la preşedințe. Era de aşteptat ca, de vreme ce nimeni n-a fost pedepsit cu moartea şi demnitarii de vârf implicați în afacere şi-au continuat netulburați carierele politice, aceste asasinate în serie să stârnească ecouri slabe pe termen lung în Republica Islamică.

Însă după ce s-a terminat procesul, am început să primesc des la birou vizite din partea văduvelor şi rudelor altor disidenți asasinați. Pecetea tăcerii care amuțise pe toată lumea de fiica unui minister considerat de neînvins fusese ruptă. Republica Islamică a aflat că țara era profund divizată: falia din interiorul regimului a dus la întregul scandal, iar scandalul a adâncit şi mai mult prăpastia dintre regim şi populație. După vara aceea Ministerul Informațiilor

şi Securităţii Naţionale nu a mai ordonat executarea disidenţilor şi intelectualilor.

Mi-e greu să-mi evaluez propria experienţă în cazul acesta. Pentru prima oară în viaţă, a trebuit să mă confrunt direct cu eventualitatea morţii, iar după aceea îngrijorarea fără un temei anume pe care o simţisem până atunci s-a transformat definitiv în teamă adevărată. Când mă gândeam unde să merg în concediu, mă trezeam că mă întreb cu ochii la hartă: Hm, oare ar putea să mă asasineze mai uşor aici sau acolo? Lumea m-a lăudat pentru faptul că nu m-am lăsat bătută nici după ce am aflat că devenisem ţinta regimului însă la vremea aceea întregul caz devenise mai presus de mine, de asasinate şi de tot ce ne-am fi putut închipui vreodată.

Nu s-a numărat printre cazurile mele de succes, odată ce nu a dus la nicio reformă în justiţie şi nici măcar la vreo condamnare semnificativă. Însă a revelat ceea ce Ganji numea „întunecata casă a stafiilor", o ţară în care asasinii îşi căsăpeau victimele în toiul nopţii şi apoi se furişau de la locul faptei, scăpând de orice responsabilitate. Omorurile şi-au pierdut astfel aerul banal şi facil. Iar Republica Islamică a trebuit să-şi tempereze excesele şi să renunţe la omorurile extrajudiciare, aşa cum renunţase şi la execuţiile în masă cu un deceniu în urmă. Dacă nu mi s-ar pune un nod în gât numai la gândul ăsta, aş putea să-l numesc un progres.

Capitolul 9
Un experiment plin de speranţă

Pe 23 mai 1997, 22 de milioane de iranieni au decis la urne să mai dea o şansă Republicii Islamice. Sub bolta

veselă de primăvară aproape neatinsă de nori, lumea a stat la cozi pe străzile din Teheran şi din alte oraşe din ţară ca să voteze pentru un om aproape necunoscut, pe nume Mohammad Khatami, care la ora aceea simboliza mai degrabă inversul a ceea ce iranienii ştiau că nu-şi doresc decât ceea ce-şi doreau într-adevăr. Era primul caz din istoria recentă în care un candidat aparent nesemnificativ îl pusese în dezavantaj pe un politician de renume, iar această întrecere neaşteptată le insuflase oamenilor speranţa că, după victoria lui Khatami, aveau s-o ducă simţitor mai bine.

Spre deosebire de favorit, Khatami nu provenea din rândurile elitei politice revoluţionare, iar din discursurile sale lipseau referirile permanente la duşmani şi martiri, gen „Marele Satana" şi „Duşmanul sionist". A promis să transforme Iranul într-o democraţie islamică, un stat de drept aflat în relaţii mai cordiale cu vecinii şi restul lumii. Alegerile de faţă, ca atâtea altele din trecut, nu erau un exerciţiu pur democratic, căci destui candidaţi – consideraţi „străini", fie ei naţionalişti religioşi, fie secularişti – nu au putut să intre în cursă. Însă cei aflaţi deja în cursă se diferenţiau destul de mult între ei pentru a se înscrie într-o competiţie reală, iar lumea încă simţea că îşi poate spune cuvântul prin vot asupra direcţiei în care o lua naţiunea. Ziua alegerilor a căzut într-o vineri, pe data de 2 Khordad după calendarul iranian, iar cozile din faţa şcolilor şi moscheilor transformate în secţii de votare se întindeau de-a lungul a străzi întregi.

Era prima cursă electorală prezidenţială la care participa Negar, fiica cea mare, şi până şi mezina s-a încălţat şi a venit să ne vadă cum votăm. Ne-am dus pe jos până la secţia de votare din cartier, situată la o şcoală apropiată, şi ne-am aşezat la coadă alături de tinerii şi bătrânii votanţi, cu care am stat la poveşti de parcă eram de acelaşi neam. N-am văzut nici măcar o femeie în *chador*, iar

căldura şi vioiciunea oamenilor de la coadă mi-a amintit de primele zile ale revoluției, în care ne vorbeam cu „frate” şi „soră”, ne ajutam cu sacoşele de cumpărături şi ne purtam în general ca o mare familie. Toate acestea s-au întâmplat înainte să se instaureze cultura mercenară din anii revoluției, în care oamenii au căpătat purtări disfuncționale, au început să se suspecteze unii pe alții, să mintă şi să înşele din oficiu, pentru a nu fi fraieriți de alții, şi să le trântească uşa în nas vârstnicilor.

— Khatami nu e ca restul, îmi amintesc că a zis o femeie de la coadă. El chiar vrea să ne ajute.

Când ne-am dus să luăm prânzul la mama, ca în fiecare vineri, ne-a întâmpinat cu mâinile în şold din bucătărie.

— De ce nu m-ați luat cu voi? ne-a întrebat ea nemulțumită.

— Pentru că era prea multă lume, i-am zis, şi nu puteai să stai o oră în picioare la coadă.

— Bine, a oftat ea, însă atunci trebuie să mă iei neapărat cu tine după-amiază.

Pe la ora şase, înainte să năvălească votanții de seară, am găsit o secție mai mică, unde aştepta mai puțină lume. Mama mea, atunci în vârstă de optzeci de ani, nu mai votase de la revoluția din 1979. Angajații secției au început să se agite în jurul ei când au văzut-o aşteptând, până când s-au îndurat să o invite să ia loc pe un scaun pliant de metal, cât i-am ținut eu rândul. Mai multe doamne în vârstă care votaseră deja s-au strâns în jurul ei şi din când în când îmi mai ajungeau la ureche frânturi din discuțiile lor – „Totul e din ce în ce mai groaznic”, „*Inshallah*, Khatami poate să ne ajute cumva”. Când i-a venit rândul, am chemat-o şi m-am apucat să mă ocup de buletinul ei de vot. Însă m-a apucat de mână spunându-mi:

— Te rog, Shirin *jan*, e treaba mea. Ce bine-ar fi fost dacă mai trăia tatăl tău, mi-a zis ea plecând.

Rar o auzeam să spună asta. De fapt prin asta spunea: Mă simt fericită.

Pe atunci nu prea mai ieşea din casă, aşa că m-am gândit să profit şi am mers să iau îngheţată.

— Shirin, nu-mi lua o îngheţată-sandvici, mi-a spus mama. O să mă pătez.

La optzeci de ani ajunsese mai grijulie ca oricând. I-am luat o cupă de îngheţată de vanilie proaspătă, iar mie mi-am luat o îngheţată-sandvici. Bineînţeles că m-am pătat, iar mama a clătinat doar din cap. În seara aceea, Javad a întârziat la cină, explicându-mi că fusese la mica noastră livadă de la marginea Teheranului, unde fusese nevoit să transporte muncitori la secţia de votare din satul apropiat şi înapoi.

Cartierele oraşului au fost cuprinse de un val spontan şi nebunesc de bucurie – aşa cum, vă rog să vă amintiţi, nu se mai văzuse pe străzile Teheranului de mai bine de două decenii – atunci când la radio s-a anunţat victoria preconizată a lui Khatami. Eram pe stradă şi am văzut cum oamenii se reped să se îmbrăţişeze din toate părţile şi să se felicite unii pe alţii. Pe stradă, în faţa patiseriei de cartier, stătea ucenicul patiser şi servea trecătorii cu dulciuri.

Victoria lui Mohammad Khatami a surprins pe absolut toată lumea, de la vecini la clericii din vârful aparatului de stat. Un fost ministru al culturii recunoscut ca om al cărţii, Khatami nu poseda niciunul din atuurile obişnuite cu care clericii ajung la putere în Republica Islamică, adică fapte revoluţionare, legături solide cu ayatollahii care trăgeau sforile şi aşa mai departe. În mai toate privinţele – fireşte, în afara turbanului pe care-l purta pe cap şi a fidelităţii pe care o arăta revoluţiei –, se distanţase de imaginea liderilor obişnuiţi de după 1979. Pe buze îi juca permanent un

zâmbet sincer, radios, în locul grimasei seci cu care eram obişnuiţi. Purta robe fine şi elegante din lână, de culoarea ciocolatei şi a perelor coapte, nu din acele şifonate, de culoarea nămolului, pe care le preferau clericii. În picioare purta mocasini de piele în locul sandalelor de piele sau, mai rău, al şlapilor de plastic care deveniseră de rigoare după revoluţie. Ani în şir, la televizoarele din sufragerie, ne văzuserăm conducătorii ţinând şedinţe de stat aşezaţi turceşte pe podea, cu robele şi, adesea, bărbile neîngrijite. Rafinamentul lui Khatami era pe placul poporului nu pentru că iranienii nu mai răspundeau la populism sau pentru că n-ar mai fi existat atâţia săraci printre ei, ci pentru că în ultimii douăzeci de ani ajunseseră din ce în ce mai dezgustaţi de ipocrizia clericilor.

Doar ştiau foarte bine că revoluţionarii care îi săltaseră pe oamenii şahului din scaune şi din vilele lor construite în pădurile din nordul Teheranului le luaseră pe nesimţite locul. Vastele zăcăminte de petrol care-l îmbogăţiseră pe şah acum le ofereau apropiaţilor noului regim oportunităţi similare de a face avere, în două decenii se înălţase o nouă elită revoluţionară bogată din rândurile radicalilor populişti de la 1979, care declaraseră că islamul avea să rezolve toate problemele economice ale Iranului. Desigur că nu-şi respectaseră promisiunile bombastice: maşini şi mâncare gratis. Câştigul pe cap de locuitor a scăzut în realitate după revoluţie şi majoritatea iranienilor au trebuit să-şi ia două sau mai multe slujbe ca să se întreţină. În tot acest timp, clericii de la putere s-au instalat cu familiile lor în reşedinţele de lux de la nordul Teheranului, unde aerul era curat. Circulau în maşini străine scumpe, unele cu şofer propriu, ca pentru a trâmbiţa ce „politician revoluţionar puternic” se deplasează în marea de automobile Paykan iraniene hârbuite şi huruitoare care umpleau arterele oraşului.

Imensa corupție alienase marea majoritate a iranienilor, care nu mai reuşeau să-şi rezolve cele mai elementare probleme de trai fără să apeleze la mită şi relații. Clericii şi oamenii lor nu mai mergeau să ia cina în Europa ca miniştrii şahului de pe vremuri, însă goliseră simțitor vistieria statului. De exemplu, vânzătorul de bazar din Teheran care-l dusese cu maşina pe ayatollahul Khomeini la întoarcerea din exil a devenit unul din cei mai bogați iranieni din toată țara. Politicieni importanți au ajuns renumiți pentru monopolurile cu produse de import sau export pe care şi le câştigaseră folosindu-se de relațiile din interiorul regimului.

Însă, în fața corupției tot mai galopante, regimul se agățase de ideologia sa revoluționară şi astfel îşi pierduse încet-încet din legitimitate. În oraş erau peste tot afişe şi picturi murale înfățişând martiri de război solemni şi portretele clericilor care fondaseră republica şi mai toate străzile primiseră nume de martiri. Frescele proclamau sus şi tare MOARTE AMERICII, celebrând cultul martirilor, care luase amploare după războiul dintre Iran şi Irak, pe când mulți iranieni se bucurau că statul sprijină grupări militante de peste hotare, din locuri îndepărtate cum erau Libanul şi Palestina. Adesea operele adoptau o estetică macabră sau kitsch, înfățişând Statuia Libertății cu o hârcă pe post de cap sau o mamă care-şi legăna la sân copilaşul în echipament de atentator sinucigaş. Dogmatismul unor asemenea imagini domina spațiul public iranian, alimentând indignarea cetățenilor de rând, care îi vedeau pe clerici îmbogățindu-se pe zi ce trecea şi predicând totodată poporului în fiecare vineri la moschee despre jertfe, lupte şi islamul revoluționar.

Când Khatami a ieşit la rampă pe fundalul acesta, națiunea a rămas fermecată. A renunțat la discursurile învechite despre duşmani şi comploturi străine şi a invocat

statul de drept şi democraţia. Bun cunoscător în ale filosofiei, de la Platon la Alexis de Tocqueville, îi captiva mai ales pe tineri şi pe femei cu declaraţiile sale respectuoase şi sincere despre importanţa acestora în societatea iraniană. Tocmai caracterul deosebit al lui Khatami s-a dovedit a fi util. Republica Iraniană avea o nevoie disperată să-şi recâştige credibilitatea în ochii generaţiei mai tinere decepţionate. Prin simpatia de care se bucura în rândurile tineretului şi loialitatea profundă faţă de sistemul islamic, Khatami putea să dezmorţească Iranul fără să slăbească deloc regimul, ceea ce era ideal.

Victoria sa masivă, prin câştigarea a 70% din voturi, însemna un mandat popular pentru schimbare absolut clar. Însă mă nelinişteau visele pe care şi le făceau alegătorii care stăteau cu mine la coadă în ziua alegerilor. Lumea nu părea să-şi dorească reforme, ci mai degrabă un Iran nou-nouţ şi, dacă se poate, în patru ani, nu mai mult, mulţumim frumos. Lumea voia să se scoată din legislaţie toate legile care discriminau femeile. Voia să se desfiinţeze cu totul corupţia finanţelor. Îşi închipuia că sistemul de justiţie o să devină peste noapte independent. Credea că toţi cei care le executaseră rudele în ultimele două decenii, care dăduseră plutoanelor ordinul de tragere o să fie în sfârşit judecaţi. Cu toate aceste dorinţe şi aşteptări fierbinţi în aer, mă cam apucase groaza, sincer.

Oamenii tânjeau atât de tare după toate acestea, că pierduseră cu totul simţul realităţii, credeam eu. Chiar nu ştiu cât de limitate sunt puterile preşedintelui prin constituţie? Nu ştiu că există im alambicat cadru legal care le permite câtorva clerici numiţi nedemocratic în posturi de stat să dejoace şi să stabilească politica de stat, astfel încât preşedintele să devină aproape irelevant? Khatami nu avea cum să satisfacă toate aceste aşteptări. Din păcate, iranienii au din fire cultul eroilor. Fie că e Rostam din străvechea

noastră epopee *Shahnameh* („Cartea regilor”), fie că e imamul Hossein, sfântul martir al şiismului, iranienii se încăpăţânează să creadă că o singură figură măreaţă, de legendă, poate să se ivească valvârtej în viaţa lor, să le răpună toţi duşmanii şi să-i salveze de la traiul pe care-l duceau înainte. Poate şi alte culturi se încred în eroii lor, însă iranienii sunt nemaipomenit de devotaţi acestui cult. Nu doar că se îndrăgostesc de eroi, dar se îndrăgostesc şi de propria dragoste pentru ei. Când au votat cu Khatami, au crezut, că-şi făcuseră treaba, aşteptând apoi în beţia adoraţiei lor ca acesta să preschimbe Iranul în paradisul la care visau.

În anii 1998 – 1999, au existat perioade de dezbateri deschise, înfloritoare, şi o Ubertate a presei pe care sufletele mai optimiste le numeau „primăvara de la Teheran”. Poate că nu era un optimism fără temei, căci, de-a lungul istoriei iraniene, cenzura s-a practicat până şi în perioada de modernizare iniţiată de şah. După revoluţie, Republica Islamică controla atât de bine mass-media, că majoritatea prietenilor mei nici nu mai cumpărau ziare, preferând să se informeze din emisiunile în limba persană de la BBC şi Vocea Americii. Khatami însă a schimbat cu totul situaţia când a dat undă verde Ministerului Culturii să elibereze autorizaţii pentru noi publicaţii, iar astfel, pentru scurt timp, mass-media şi-a desfăşurat activitatea într-o atmosferă de libertate şi independenţă relativă.

Ziarele au devenit un tabiet tare plăcut dimineaţa. De obicei îmi luam vreo cinci, şase şi mă aşezam să savurez noul ritual cu o ceaşcă de ceai fierbinte. Era atât de civilizat să porţi în sfârşit dezbateri la nivel naţional despre viitorul ţării. Ziarele au revitalizat şi spaţiile publice. Lumea discuta ştirile de primă pagină la coadă la chioşcuri, pe bancheta taxiurilor şi în autobuze. Încet-încet, am mai pierdut din senzaţia sufocantă că doar la noi în sufragerie puteam să ne

exprimăm liber, că pe stradă era interzis să arăți ce gândeşti şi ce opinii ți-ai făcut. Cei mai mulți iranieni, mai ales tineri, sperau că presa independentă semnala o lărgire a libertăților în societatea iraniană sau măcar că ne îndreptam într-acolo. Dacă viitorul părea dintr-odată mai luminos, asta se datora ziarelor, care îi trasau orizonturile pe pagina întâi.

Toleranța celor de la putere pentru libertatea presei s-a epuizat repede. O presă liberalizată crea un spațiu în care puteai să-ți exprimi nemulțumirile, iar clericii dogmatici se temeau că toate aceste critici începeau să le submineze pozițiile. Hotărâți să nu-şi piardă din influență, au trecut la acțiune pentru a-şi reduce criticii la tăcere. În dimineața zilei de 7 iulie 1999, corpul judecătoresc al clericilor dogmatici a ordonat închiderea cotidianului independent de largă circulație *Salaam*. Atât ziarul, cât şi directorul său au fost acuzați de violarea siguranței naționale, ceea ce însemna că întinseseră prea mult coarda. Ziarul publicase articole care prezentau implicarea a diferiți demnitari de vârf în asasinarea a zeci de disidenți, trăgând practic statul la răspundere pentru că îşi asasina în secret opozanții şi orice persoană devenită incomodă. Când studenții din oraş au auzit vestea, s-au strâns în campusul Universității din Teheran pentru a protesta împotriva închiderii ziarului.

În seara aceea, în jur de 400 de militari în haine civile au descins într-un cămin al universității, comunicând în şoaptă prin stații cu unde ultrascurte şi mânuind bastoane. Potrivit studenților, polițiştii în uniforme au stat cu mâinile în sân. Trupele paramilitare au spart uşile şi au pătruns pe holuri. Au luat studentele de păr şi au incendiat camerele. Au dat în stânga şi-n dreapta cu bastoanele şi au azvârlit studenți de la balcoanele de la etajul doi. Mai mulți şi-au frânt oasele pe asfalt, iar unul a rămas paralizat. Probabil că s-au tras şi focuri de armă, pentru că au existat studenți spitalizați cu răni prin împuşcare. Martorii au declarat că

un student cel puțin a fost ucis, 300 au fost răniți şi mai multe mii au fost arestați în următoarele zile.

În weekendul acela am fost plecată cu famiha din oraş şi ne-am întors cu maşina pe la miezul nopții. Când am oprit într-o intersecție principală de lângă universitate, ne-am uitat în jur nedumeriți. Camioane de poliție treceau în viteză în formațiune, îndreptându-se spre o barieră ridicată de forțele de ordine pentru a îngrădi întregul campus. La ştiri se spunea că la universitate avuseseră loc ciocniri, însă zona era baricadată de atâția polițişti, că nici nu îndrăzneam să ne apropiem. Deşi în aer se simțea tensiunea, polițiştii ne-au făcut semn să circulăm, de parcă ne îndrumau departe de zona unui adevărat dezastru.

A doua zi au început tulburările propriu-zise, care s-au întins şi în oraşele de provincie. Cauzele evenimentelor următoare sunt încă disputate în dezbaterile din Iran. Un lucru era clar: după cinci zile de revolte, Teheranul s-a transformat într-un adevărat câmp de luptă; categoric, în cei douăzeci de ani ai săi, sistemul nu mai văzuse asemenea tulburări în masă. Unele scene păreau desprinse din protestele masive care au declanşat revoluția din 1979. După două zile, revoltele s-au aprins de la sine, dezlănțuindu-se cu o violență nimicitoare, care a devastat centrul Teheranului, incendiind autobuze şi spărgând vitrinele magazinelor. Pe bulevardele şi în piețele oraşului s-au dat lupte îndârjite, studenții au aruncat cu pietre în trupele de securitate şi au dat foc portretelor care-l înfățişau pe conducătorul suprem. Ciocnirile deveneau tot mai aprige pe zi ce trecea, agenții de ordine trăgeau gloanțe în aer pentru a dispersa studenții, poliția lansa grenade cu gaz lacrimogen în mulțime, iar camioanele aşteptau pe margine, să transporte sute de studenți spre celulele de detenție. Elicopterele poliției dădeau târcoale deasupra centrului Teheranului, somând la megafoanele lor răsunătoare

studenții să se împrăştie. Fotografiile din acele zile arată un Teheran ca în plin război civil, cu încleştări înaintând de la o stradă la următoarea. Vezi şiruri întregi de poliţişti în echipament de protecție care dau piept cu o mulțime de tineri care-i amenință cu pumnii, iar în jur se întind dâre de fum şi mormane de dărâmături.

În acele zile timpul a părut să încetinească. Nimeni nu ştia ce urmează: o să ruleze tancurile pe străzile Teheranului? Oare protestele o să antreneze milioane de oameni? Părea în joc soarta întregii țări.

Am hotărât că era un moment tocmai bun să le inițiez pe fiicele mele în conflictele de stradă din Iran. Asemenea tinerilor de peste tot, tineretul iranian se lasă prea uşor fermecat de cântecele de sirenă ale protestelor politice. Când eşti tânăr, nu te gândeşti ce s-ar putea întâmpla, la tot ce implică un protest de proporții. Încă nu eşti destul de versat să te întrebi dacă tânărul de lângă tine care strigă curajos în gura mare contra conducătorului suprem nu e de fapt un agent plătit să incite mulțimea. Nu vezi decât chipurile radioase şi entuziaste ale celor din jur, îi simți cum se împing în tine când marşul de protest țâşneşte tot înainte, iar conştiința prețioasă şi palpitantă a propriei puteri îți dă o senzație de euforie. Nu eşti doar un adolescent iranian ca oricare altul, nemulțumit şi neputincios în fața privării de libertate socială, eşti un cetățean, un participant cu puterea de a transforma capitala țării tale într-o zonă de război.

Ca majoritatea părinților iranieni, şi eu îmi făceam griji că fiicele mele aveau să se azvârle fascinate cu capul înainte în vâltoarea şi haosul protestelor. Deja se îngrămădeau destule mame plânse şi temătoare la porțile închisorii Evin, aşteptând neadormite să afle ce s-a întâmplat cu copiii lor dispăruți. Chiar nu voiam să ajung printre ele. Cel mai mult m-am temut întotdeauna ca fiicele mele să nu devină nişte pioni manevrați ca să mă distrugă. Dacă erau oprite pe

stradă sub cine ştie ce pretext – că se dăduseră cu oja sau că treceau pe lângă un protest – şi se afla că sunt fiicele mele, cu siguranță ar avea parte de un tratament mult mai dur decât de obicei.

După prânz, le-am zis lui Negar şi Nargess să se îmbrace în *roopoosh*, haina lungă islamică, şi am luat maşina până la Universitatea din Teheran. Străzile înconjurătoare erau straniu de liniştite, librăriile erau închise şi polițiştii păzeau fiecare colț de stradă. În campus lumea se strânsese sub copaci şi pe treptele din fața amfiteatrelor, discutând aprins. Din când în când, trecea câte un activist cu sacoşe cu suc şi mâncare pentru studenți. Când treceam prin fața unui amfiteatru cu o fațadă în stil modernist, unul din grupurile mai mari a început să scandeze slogane provocatoare în gura mare.

— Vă rog să fiți atente la ce se întâmplă, le-am zis fetelor, conducându-le încet spre grup. Nu contează dacă scandează ceva adevărat sau nu şi nici dacă îl credeți sau nu. Devotamentul vostru pentru dreptate sau libertate sau oricare alt principiu măreț nu atârnă de decizia de a scanda alături de omul respectiv. Uneori sloganurile radicale sunt o capcană. Le strigă agenții infiltrați pentru ca grupul de studenți care protestează doar împotriva atacurilor asupra presei să pară că ar dori să răstoarne regimul. Uneori nu sunt capcane, ci atitudinea unui om curajos şi frustrat. Însă cum vă dați seama? Scopul vostru ar fi să evitați să deveniți nişte simpli pioni, să evitați să intrați fără să vreți în bucluc din curiozitate sau din impresia că sunteți martorele unor evenimente istorice.

Amândouă au încuviințat solemn.

Şi totuşi, după toate astea, ce-a făcut Negar a doua zi? S-a dus țintă în campus cu prietenii şi au rămas să caşte gura. După o vreme, au izbucnit luptele.

Când a sunat, eram acasă.

— *Maman*, mă auzi? m-a întrebat ea cu glas tremurător când am răspuns.

— Unde eşti? am ţipat la ea. Negar, *alea sunt împuşcături!*

Fugise cu prietenii din campus şi se refugiase într-o casă de peste drum.

Mi-a dat numărul de telefon. Peste jumătate de oră, când am încercat să sun, n-a răspuns nimeni. Mi s-a strâns stomacul de teamă. Voiam să mă duc s-o iau imediat cu maşina, însă era prea mare haos pe străzi. Fratele meu locuia în apropiere, aşa că l-am rugat să se ducă să vadă ce e cu ea.

— E bine, m-a anunţat el mucalit. Sunt pe acoperiş, să vadă mai bine ciocnirile.

În sfârşit, pe la unsprezece, când pe străzi s-a lăsat liniştea, am traversat cu maşina centrul întunecat al oraşului, pe lângă secţiile de poliţie incendiate şi vitrinele sparte ale magazinelor, s-o iau pe Negar. Când s-a urcat în maşină, mi-am propus să-mi păstrez calmul. Nu am certat-o şi i-am vorbit pe un ton liniştit.

— Negar *jan*, am zis, ieri te-am dus chiar eu la universitate ca să evităm aşa ceva. Aş vrea să te întreb ceva.

Negar a clipit nevinovată din ochi.

— Dacă ai fi dat peste nişte bărbaţi în casă şi te-ar fi atacat, ce-ai fi făcut? Dacă te-ar fi arestat şi acum ai fi fost la închisoare, nu aici, în maşină, ce-ai fi făcut? Dacă te-ar fi împuşcat, acum unde-ai fi fost? Să nu cumva să uiţi: dacă te arestează vreodată, o să te trateze mult mai rău decât pe restul pentru că eşti fiica mea. De mine nu pot să se atingă, însă de tine pot. O să se folosească de tine ca să mă intimideze. Nu mai trebuie să-ţi spun să te porţi tot timpul cu mare grijă. Însă te rog să nu uiţi totuşi.

Am pornit spre casă în linişte şi, când am ajuns, Javad tocmai se întorcea de la sală, cu părul ud. Când l-am văzut

cât de relaxat era după turele de bazin, am realizat cât de diferiți erau de fapt tații de mame. Nu vreau să sugerez că ar fi fost câtuşi de puțin neglijent. Însă, ca mamă, nu puteam să-mi uit o clipă copiii. Le ştiam schimbările de dispoziție din oră în oră, ce voiau să facă a doua zi, peste o săptămână şi la vară. Nu era clipă sau crâmpei din viața lor de care să nu ştiu la modul intim. Şi totuşi el ratase atâtea momente din dezvoltarea lor. Şi nu doar Javad era aşa. Le adora pe fiicele noastre. Însă în Iran mama este stâlpul familiei, mereu cu grijă la nevoile şi primejdiile care pândeau de aproape. De când sunt nu cred c-am văzut mai mult de cinci bărbați iranieni care să nu lase cu totul sarcinile domestice şi copiii pe seama nevestelor. Pe lângă toate muncile astea, mai trebuia şi să-mi învăț fiicele chestiuni de politică şi cum să se comporte într-o societate instabilă.

În Iran, puterea cea mai mare o deține conducătorul suprem religios, conform doctrinei dreptului divin al clerului de a conduce națiunea, *velayat-e faqih*, inventată şi instaurată de ayatouahul Khomeini. Urmaşul său, conducătorul suprem ayatollahul Ali Khamenei, este cel care deține de fapt puterea în Iran. Este comandantul suprem al armatei şi cel care numeşte în funcții demnitarii instituțiilor influente ale statului, de la justiție până la mass-media de stat şi, cel mai important, Consiliul Gardienilor Constituției, gruparea cu drept de veto asupra noilor legi şi alegerilor. Într-un asemenea sistem, legislativul şi executivul sunt simple accesorii. Dacă în posturi sunt puşi demnitari care duc o politică pe aceeaşi linie cu a conducătorului suprem, atunci au dreptul de a vota legi şi de a-şi institui programul politic. Însă dacă poporul alege prin vot un preşedinte sau membri ai parlamentului cu altă agendă politică decât a conducătorului suprem (neales), aceştia pur şi simplu nu sunt luați în seamă. Reformele şi legile propuse de aceştia sunt blocate în labirintul instituțional al Republicii Islamice.

În a şasea zi de revolte, preşedintele Khatami s-a întors împotriva protestatarilor. I-a acuzat că „sapă temeliile regimului, din dorința de a isca tensiuni şi haos”, amenințându-i că vor fi „înăbuşiți cu toată forța şi hotărârea”. Reacția lui Khatami i-a uimit pe studenții activişti, care crezuseră că preşedintele moderat al țării îi va sprijini. Destui studenți erau încredințați că liderii dogmatici ai regimului infiltraseră agenți provocatori în mulțime pentru a scanda sloganuri incendiare. După ce mulțimea a început să scandeze „Moarte conducătorului suprem”, forțele de ordine atacaseră şi protestele deveniseră violente. Şi reformiştii erau convinşi că se instigase o trecere de la proteste paşnice la ciocnirile de stradă. Dacă protestele studențeşti îşi creau imaginea de mişcare de instigare la violențe de stradă în masă şi distrugerea ordinii sociale, reformiştii nu mai puteau să se folosească de unul din principalele lor instrumente: atragerea tineretului pe stradă.

Mai târziu, preşedintele Khatami a declarat că întregul scandal – de la atacul asupra căminului până la periculoasele frământări sociale care, ca prin farmec, se amplificau – a reprezentat prețul plătit pentru că trăsese la răspundere statul, în şirul de crime orchestrat de sus. După vara aceea am avut impresia că preşedintele se simțea mereu rău, temându-se că dacă întinde coarda, dogmaticii o să instige iar la violențe sociale. În fond, preşedintele Khatami fusese doar un om al cărții şi ministru al culturii. În vara aceea a văzut cum sunt ucişi studenți sub mandatul său, astfel că de atunci şi-a schimbat direcția, de la transformarea Iranului la prevenirea unor asemenea acte în viitor.

Pe mine şi pe toți cei care crezuseră că anchetarea asasinatelor în serie putea inaugura o nouă eră a răspunderii statului în fața legii, vara aceea ne-a dezamăgit profund. Prea-puternicii lideri fundamentalişti din umbră ai

Republicii Islamice nu păreau dispuşi să lupte deschis, în arena politicii. Păreau la fel de indiferenți ca oricând față de opinia publică din Iran sau de la nivel mondial. Dintr-odată viitorul apropiat a părut şi mai sumbru. Reformiştii şi preşedintele țării s-au confruntat atunci cu opozanții lor duri, oțeliți, şi şi-au dat seama cu câtă brutalitate urma să fie combătut orice pericol politic real. Cum rămânea cu celelalte idealuri pe care şi le făcuseră? Să lucreze la constituție şi să-i rectifice legile pentru a întări brațul guvernului ales? Acestea erau schimbările de substanță şi structură pe care le urmăreau reformiştii şi pe care le considerau necesare democratizării din interior a Iranului. Vara aceea a fost un moment de cotitură pentru formațiunea pestriță de naționaliști religioşi, seculariști, loialişti ai fostului regim şi intelectuali care alcătuiau mişcarea reformistă. Aşa cum s-a întâmplat încă de la începuturi cu organizațiile politice iraniene, mişcarea s-a scindat şi apoi s-a divizat în formațiuni tot mai mărunte. Nu mai reuşeau să se înțeleagă nici măcar ce tactică să adopte, nu mai spun de strategii concrete. Să cerem referendum național! Să atacăm conducătorii în presă! Gata, hai să ne-apucăm să militățm pentru secularism! S-o luăm încet! Să ne grăbim!

Capitolul 10
Deţinută pe motive de conştiinţă

De-a lungul istoriei, marile catastrofe rămân adesea în amintire sub forma unei unice imagini emblematice. Fotografia cu studentul chinez care dă singur piept cu tancurile din Piața Tiananmen. Boris Elțîn pe un tanc

rusesc. În cazul revoltelor studenţeşti din 1999, imaginea emblematică a rămas aceea a lui Ahmad Batebi, un tânăr chipeş de douăzeci şi trei de ani, cu păr şaten închis lung şi o legătură neagră pe braţ, care ţine deasupra capului tricoul alb însângerat al unui prieten. Batebi a fost condamnat la moarte, iar prietenul al cărui tricou îl ţinea, ei bine, era deja mort. Figura în cifrele oficiale disputate ale celor ucişi şi se numea Ezzat Ebrahimnezhad.

Într-o dimineaţă de vară târzie a anului 1999, după ce revoltele au fost înăbuşite şi s-a reintrat în aşa-zisa normalitate, am citit în ziar că tatăl lui Ezzat dorea să-şi vândă căsuţa din provincie pentru a angaja un avocat care să-i urmărească în instanţă pe ucigaşii fiului său. Atât de tare m-a mâhnit disperarea bătrânului, că am luat legătura cu el, oferindu-mi serviciile gratis. Peste câteva zile am primit-o pe sora lui Ezzat, înfăşurată într-un *chador* negru, care a luat loc pe scaun, oftând uşurată.

— Tare mă bucur, a zis ea, că eşti femeie. Aşa pot să vin să te văd din satul meu fără să mă bârfească lumea.

Era văduvă de război, mi-a explicat ea, şi deja se dusese vorba că a dat la facultate. Nu mai voia necazuri.

Peste o săptămână a venit cu tatăl ei, un bătrân îndoliat, cu un volum de poezii de-al lui Ezzat.

— Nu ştiam că Ezzat era poet, am spus.

— A, da, mi-a zis el răsfoind cu degetele sale aspre cartea. Citeşte-o pe asta.

Era o poezie frumoasă, cu un vers în care Ezzat concluziona că o să moară la douăzeci şi unu de ani. M-au copleşit portretul pe care i-l făcea familia lui Ezzat şi moartea sa tragică. Talentat, muncitor şi ambiţios, Ezzat era genul de tânăr care lua drumul Occidentului, în exodul de creiere tot mai mare cu fiecare an. El însă rămăsese şi perseverase, prosperând în ciuda tuturor obstacolelor de care se lovesc tinerii din ţara asta. Ezzat întruchipa pentru

mine calitățile pentru care mă mândream cu tinerii iranieni – faptul că alegeau să reziste în loc să se piardă în haosul general, să fie creativi, nu dogmatici. Iar acum acest tânăr poet duios, cu versurile sale sumbre şi presimțirile sale tulburătoare, era mort. De regulă nu prea lăcrimez. Însă în ziua aceea m-am retras şi am plâns în baie până am simțit că-mi ard ochii.

Peste câteva zile a început la tribunalul militar procesul şefului de poliție din Teheran şi al polițiştilor aflați la fața locului care fuseseră acuzați de atac la adresa studenților. Şeful de poliție în civil a asudat în boxă cât cuprinde, s-a lăudat cu faptele din război şi s-a plâns că-l deranjează Splina. La sfârşitul unui proces lung şi dezlânat, toți acuzații au fost achitați. Un singur polițist a primit condamnare. Pentru ce anume? Pentru furtul unui aparat de ras electric dintr-o cameră de cămin. Verdictul a devenit o glumă celebră printre studenți, o culme a tragicomediei care egala doar sinuciderea cu cremă depilatoare a lui Saeed Emami, comandantul brigăzii morții: o altă abolire absurdă a dreptății în numele epilării.

În următoarele săptămâni m-am ocupat de cazul lui Ezzat, care se judeca separat. Cu cât aflam mai multe detalii şi bâjbâiam după indicii, cu atât mă îngrozeam mai tare. Într-o după-amiază, rudele lui Ezzat au venit să mă vadă la birou, îndurerate după o vizită la mormântul său. Cu câteva zile în urmă, când îi puneau o coroană de flori, un grup turbulent s-a ivit dintre morminte şi a început să-i înjure şi să arunce cu pietre în ei. Au fugit speriați. Acum se mai duseseră o dată, să se roage în linişte pentru el. Iarăşi, ca din senin, au apărut hărțuitorii din cimitir care le-au urlat obscenități şi i-au împroşcat cu pietricele şi bulgări de pământ. Sora lui Ezzat m-a anunțat că nu-i mai permiteau accesul în două birouri guvernamentale şi că prin sat se zvonea că ar fi antirevoluționari.

— Nu contează că sunt văduvă de război, a spus ea, plângând.

După ce o studentă însoțită de o tânără reporteră au venit să mă vadă la birou, mi-am câştigat pentru scurt timp optimismul. Studenta se afla lângă Ezzat când l-au împuşcat şi l-a transportat alături de alții la spitalul unde a murit câteva ore mai târziu. Femeia văzuse şi ploaia de gloanțe cu care îl ciuruiseră. Uşurată că aveam în sfârşit un dosar mai consistent, am adăugat mărturiile. Însă după ce femeile au depus mărturie oficial, procesul şi-a schimbat brusc direcția. Tribunalul militar a anunțat că nu este în măsură să dea o sentință şi a transferat cazul procuraturii, care a declarat că nu e în jurisdicția ei. Sistemul de justiție l-a tot pasat dintr-o parte în alta, până când a ajuns în sfârşit la Curtea Supremă, care urma să hotărască de a cui jurisdicție ținea cazul.

Mi-am dat seama că dacă nu găseam nişte dovezi care să-i inculpe pe atacatorii de la cămin, cazul lui Ezzat avea să circule la nesfârşit dintr-un domeniu birocratic în altul. Conform atât poliției, cât şi martorilor studenți, misterioşii făptaşi care acționaseră de-a lungul protestelor erau *lebas-shakhsi* – însemnând la propriu „civilii". Termenul desemna trupele paramilitare în civil, oamenii de care dogmaticii aflați la putere din Iran se foloseau pentru a potoli tulburările, pentru a teroriza spațiile publice şi, în general, pentru a pune în acțiune planurile pe care forțele polițieneşti şi de ordine preferau să le evite. În raziile lor, îi recunoşti după obrajii neraşi, statura îndesată şi vigilența lor sordidă. Nu prea se ştie cine îi comandă şi le finanțează tacticile mercenare. Sunt mai degrabă un fel de mafie de-a noastră, care terorizează cartierul, amenință pe şoptite comercianții, dau lovituri violente, menite să provoace teama şi sentimentul de nesiguranță permanentă. Aşa cum mafiotul din filme se recunoaşte de la o poştă, toată lumea îi ştia pe

loc pe *lebas-shakhsi*, fără să le cunoască identitatea propriu-zisă. Cum poți să le intentezi proces unor paramilitari care se fac nevăzuți pe străzile dosnice ale oraşului, accelerând motoarele motocicletelor şi învârtindu-şi bâtele deasupra capului? Acționau cu sprijinul tacit al sistemului, care refuza să-i controleze. Însă cum puteau fi traşi la răspundere când ei nici nu existau de fapt? Parcă ai fi încercat să judeci un strigoi.

Într-o dimineață din martie 2000, un tânăr pe nume Amir Farshad Ebrahimi a venit la mine la birou, dându-se drept un *lebas-shakhsi* acuzator. Mi-a spus că deține informații de primă mână despre tovarăşii săi care atacaseră căminul. A declarat că face parte din unul dintre cele mai violente grupări paramilitare, Ansar-e Hezbollah (fără legătură cu militanții libanezi cu acelaşi nume), şi că şeful grupării îl aruncase în închisoare pentru că încercase să se retragă din unitatea sa. Oare nu era prea frumos ca să fie adevărat? Povesteşte-mi mai în detaliu, l-am îndemnat, prudentă.

Odată ce s-a pornit, Amir Farshad nu s-a mai oprit. Chiar el făcuse rost de bani şi echipament pentru atacul acela şi putea să dovedească participarea altor oameni. Cât activase în grupare, se implicase şi în mai multe atacuri violente împotriva a doi miniştri reformişti. Dacă spunea adevărul, Amir Farshad era un martor nepreţuit, nu doar în cazul lui Ezzat, ci şi ca element de legătură în numeroase atacuri tenebroase care rămăseseră neelucidate din lipsă de probe.

— Acum că vreau să mă retrag, a spus el, încearcă să-mi facă o înscenare.

Erau un soi de bandă, mi-a explicat el, nu puteai să laşi totul în urmă. Ştiai prea multe. Câteva luni l-au ținut închis, mi-a spus el, şi l-au torturat. Odată l-au vârât într-

un dulap îngust cam cât un coşciug şi l-au ținut acolo douăzeci şi patru de ore.

— Amir Farshad, i-am zis, trebuie să mărturiseşti public tot ce ştii. Eşti mai în siguranță aşa. Secretele tale te pun în pericol, însă odată ce ajung în sfera publică, s-a terminat.

Mi-a dat dreptate şi am aranjat o mărturie filmată. Am ținut să pun totul la punct chiar eu, pentru că ştiam că îmi interceptau convorbirile telefonice. Am mai rugat doi oameni să ni se alăture ca martori, în caz că susținea cineva mai târziu că îl momisem sau îl silisem pe Amir Farshad să mărturisească totul. În ziua stabilită, când am deschis uşa, l-am văzut pe Amir Farshad cu sora lui şi m-am uitat înmărmurită la ea. Amir Farshad se întorsese împotriva tovarăşilor săi, însă se arătase destul de credincios pentru a se alătura unei grupări paramilitare care rivaliza cu talibanii prin interpretarea radicală a islamului. Era logic ca sora lui să se îmbrace în *chador* negru sau măcar în stil conservator. În loc de asta, ea era machiată şi mi-a întins grațios o mână cu unghiile date cu ojă roşu aprins. Ciudat, mi-am zis eu.

Ne-am dus în încăperea unde aşteptau martorii şi, după ce am dat jos o plăcuță şi alte obiecte care trădau identitatea biroului meu, am început să filmez mărturia. După ce am terminat, o martoră, cercetător într-o organizație americană pentru drepturile omului, m-a chemat să vorbim în altă încăpere.

— Shirin, mi-a zis ea îndată, e o capcană. Dacă Amir Farshad chiar vrea să depună mărturie, de ce nu a apelat la guvern? Doar guvernul e condus la ora actuală de reformişti care i-ar arăta simpatie. Cum de a venit la tine? Pot să te aresteze pentru filmare. Pot să te acuze că falsifici informații despre Republica Islamică.

— Nu fac nimic ilegal, i-am răspuns. Sunt avocat şi strâng probe pentru un proces.

Însă atenționarea mi-a dat de gândit. Mai eram și sincer neliniștită. Am hotărât că nu vreau să am asupra mea caseta aceea. A doua zi m-am dus la biroul ministrului-adjunct de interne și i-am lăsat-o. Mi-am zis că, dacă era o capcană, măcar caseta nu mai era la mine.

Reza Shah
(fotografie din anii 1930).

Mohammad Mo
prim-ministrul Iranul
1951–1953, înlăturat
lovituri de stat susțin
Marea Britanie (fotogr

Construit în 1971 pentru comemorarea a 2 500 de ani de la
imperiului persan, turnul Shahyad, ridicat în cinstea șahului Mo
Pahlavi, a fost redenumit Azadi („Libertate") după revoluția

Ayatollah
se întoarc
după 14 a
(1 februar

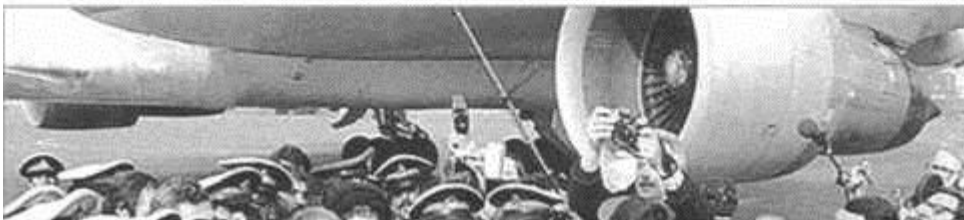

Studenții de la Universitatea din Teheran dau jos de pe soclu statuia șahului în timpul revoluției din 1979.

Studenții iau cu asalt Ambasada americană din Teheran (4 noi
Ei au luat ostatici diplomați și cetățeni americani;
52 dintre aceștia au rămas acolo până la 20 ianuarie 1
Criza ostaticilor din Iran a fost cea mai lungă din istorie (44

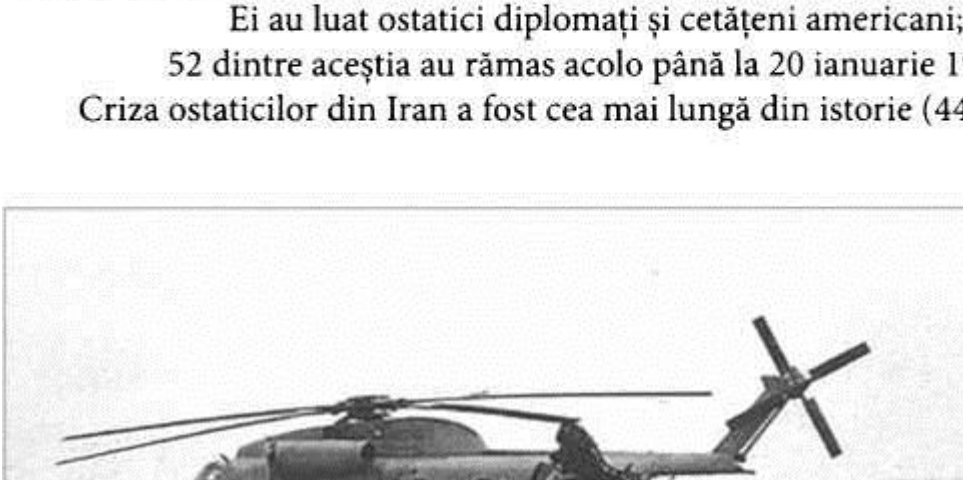

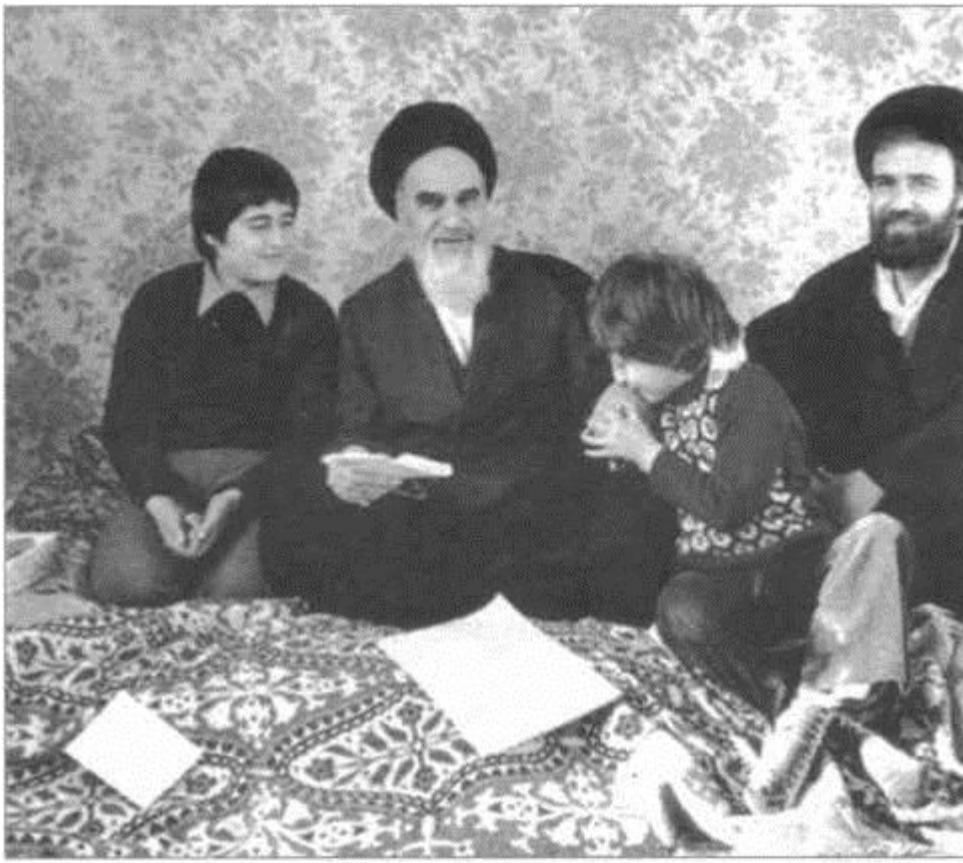

Ayatollahul Khomeini în familie,
cu fiul Ahmad și nepoții.

Shirin Ebadi trăiește în exil la Londra din anul 2009 (fotog

Peste câteva zile au început să apară articole în ziare, pomenind de o casetă video care circula prin Teheran şi peste hotare, în care un tânăr demasca acţiunile faimoasei Ansar-e Hezbollah. Articolele m-au îngrijorat, mai ales când au început să apară prin presa fundamentalistă, care insinua că doi avocaţi erau responsabili de casetă şi au intervievat-o pe mama lui Amir Farshad, care susţinea că fiul său era instabil psihic şi toate revelaţiile acelea fuseseră obţinute prin spălare de creier, între timp, Amir Farshad a dispărut. Tatăl său a spus că poliţia descinsese la domiciliul lor şi agenţii îl luaseră cu ei.

— Am căzut chiar în mâna celor de care fugeam, i-a şoptit Amir Farshad tatălui său când îl trăgeau în maşina care-i aştepta.

Au urmat zile pline de tensiuni şi griji. Situaţia scăpase de sub control. Nu trecea zi fără ca ziarele fundamentaliste să nu-i atace pe aceia care întinau revoluţia cu caseta aceea plăsmuită. S-a ţinut proces şi m-au chemat să mă interogheze. Cu fiecare zi care trecea eram şi mai neliniştită, tot mai convinsă că fusese o capcană şi că o să ajung până la urmă la închisoare.

În seara dinaintea celui de-al doilea interogatoriu, mai mulţi prieteni şi rude au venit la ziua mea. Toată seara am zâmbit chinuit, am împărţit felii din tortul de ciocolată şi m-am prefăcut că totul era în ordine. Însă mă tot gândeam la închisoare şi, mai ales, mă întrebam cum o să facă faţă ai mei. Noaptea, după ce mi-am pus pijamaua şi m-am pregătit de culcare, m-am aşezat la birou şi am redactat o scrisoare pentru familia mea:

Dragii mei.

Când veţi citi aceste rânduri, eu mă voi afla după gratii. Vreau să vă asigur pe toţi că totul va fi bine. Mă vor elibera teafără şi nevătămată, pentru că nu am greşit cu nimic. Aş

vrea să vă rog ceva. Aţi putea să vă închipuiţi o clipă că am suferit un stop cardiac şi că m-au dus cu salvarea la spital. N-ar fi îngrozitor? Ar fi mult, mult mai grav decât dacă mă arestează. Aşa că vă rog să priviţi totul în perspectivă.

Ghorban-e hamegi, *cu mult drag*.

Shirin

I-am înmânat scrisoarea lui Javad, care nu prea ştia nimic despre tot ceea ce se întâmplase. A citit-o repede şi s-a uitat întrebător la mine.

— Ăă, Shirin *jan*, mi-a zis el, ai putea să-mi explici te rog ce se întâmplă?

Am încercat să-i povestesc totul pe un ton cât mai puţin sumbru.

— Şi, i-am zis eu, poţi citi scrisoarea în faţa familiei pentru a consola pe toată lumea.

În general, am tendinţa să-mi încep frazele cu echivalentul persan al expresiei „de bine, de rău”, care s-ar traduce prin „din fericire sau din nefericire”. Nu că am vreo înclinaţie pentru preambuluri dezlânate, însă în Republica Islamică adesea rămâi în ceaţă după un eveniment sau altul şi nu mai poţi să măsori nimic obiectiv. De parcă ai privi mereu realitatea în nişte oglinzi de bâlci sparte, iar ceea ce pare înalt sau lat devine atât de relativ, încât începi să renunţi la orice categorie obiectivă: ce este, înalt sau lat? Noroc sau ghinion? Cine ştie?

Aşadar, din fericire sau din nefericire, în Republica Islamică, înainte să te aresteze, eşti anunţat din timp prin intermediul presei fundamentaliste. Aşa cum dai pagina ca să citeşti buletinul meteo pe săptămâna curentă sau iei cotidianul de largă circulaţie *Hamshahri* ca să te uiţi la anunţurile de mică publicitate, aşa parcurgi rapid şi prima pagină a doua, trei ziare fundamentaliste ca să-ţi faci o idee pe cine o să mai aresteze zilele astea. Dacă titlurile sunt amplasate în jumătatea de jos sau apar mai rar, înseamnă

că mai simt două, trei săptămâni până-ți pun cătuşele. Însă dacă eşti calomniat pe pagina întâi zi de zi şi dacă îşi varsă mânia pe tine chiar în primele articole, e clar cazul să-ți pregăteşti o valiză cu strictul necesar.

Din fericire sau din nefericire, aparatul de stat dogmatic este versat în domeniul comunicării, îşi lansează din timp aşa-zisele declarații de presă, pentru ca mass-media occidentală care operează cu termene din alte fusuri orale să intercepteze din timp ştirea. Uită să te pună sub interdicție până la ora arestării, iar aşa te trezeşti cu telefoane ca acela pe care l-am primit într-o dimineață de iunie, la prima oră.

— Alo? am zis în receptor.

— Alo? a repetat apelantul. Cine e la telefon?

— Shirin Ebadi.

— Doamnă Ebadi! Mă bucur tare mult să vă aud vocea! Adineauri am primit un fax cum că v-au arestat...

— Serios? Nu mai spuneți...

În ziua aceea telefonul a sunat încontinuu. Ore în şir le-am repetat jurnaliştilor că nu eram la închisoare. Încă. M-a sunat până şi sora mea după ce a auzit buletinul de ştiri în limba persană de la un post de radio european.

— E doar o greşeală, am liniştit-o.

La ora cinci în după-amiaza zilei de 28 iunie 2000, în sfârşit am primit telefonul mult aşteptat.

— Vă rog să vă prezentați la Sediul numărul 16 al Tribunalului General din Teheran, mi s-a spus de la celălalt capăt al firului.

Însemna că venise vremea. Urma să ajung la Evin.

În timp ce mă mai uitam o dată prin apartament, ca să verific dacă mi-am luat medicamentele de tensiune şi o periuță de dinți în plus, am încercat să mă conving că n-o să lipsesc mult.

— Eu şi tatăl vostru avem o şedinţă diseară, le-am strigat fetelor care se uitau la televizor în sufragerie. Comandaţi-vă o pizza la cină.

Îmi făceam griji că Javad o să stea prea mult la ministerul unde mi se ordonase să mă prezint mai întâi şi fiicele noastre se vor nelinişti.

Judecătorul nu m-a ţinut mai mult de douăzeci de minute. Mi-a promis că-mi va anunţa soţul, care bănuiam că aşteaptă la uşă, că m-au trimis la închisoare. Paznicii m-au condus la o parcare pe care n-o mai văzusem până atunci, pe o uşă dosnică. Se făcuse destul de târziu, era trecut de zece, iar lumina fluorescentă a felinarelor de stradă scălda parcarea într-un portocaliu straniu. La ora aceea traficul greu trecuse, astfel că am ajuns destul de repede pe autostradă, pe lângă cele două minarete în spirală ale noului complex de moschei şi complicata firmă electrică de pe coasta unui deal din apropiere, care forma cuvântul YA HOSSEIN. Şoferul s-a oprit la un chioşc de la marginea drumului să-mi ia un suc. Mi se uscase gura.

Într-un final am ajuns la Evin. Evin, pe ale cărei porţi cu sârmă ghimpată au intrat mai toţi deţinuţii politici din ultima jumătate de secol. Evin, unde îşi petrecuse cumnatul meu Fuad ultimii ani ai tinereţii sale. Mi-am amintit vremuri de demult şi cât de prezentă era Evin în istoria noastră. Prima întrebare care mi s-a pus la sosire m-a luat cu totul pe nepregătite:

— Sunteţi aici pentru că aţi săvârşit un delict de moralitate?

Femeile arestate care ajung la Evin după căderea întunericului sunt de obicei prostituate. După ce am rămas o clipă şocată, mi-am dat seama că gardianul mă luase drept un asemenea caz.

— Nu! Ce tot spuneţi? Sunt aici pentru un delict politic!

Mi-am amintit de o glumă a cărei poantă era „Sunt un infractor politic” şi m-am pus pe râs, ceea ce l-a enervat la culme pe funcționarul închisorii.

— De ce râdeți? m-a luat el la rost, iritat.

— Sunt un infractor politic, am spus eu, mai să mă apuce o criză de isterie.

Funcționarul a aşteptat să-mi revin şi, văzând că nu reuşesc, a întors dezgustat capul.

— Scrieți ceva acolo şi luați-o de aici.

O gardiană m-a condus pe un coridor lung, spre „cea mai bună celulă” pe care o avea liberă. O prietenă, şi ea avocat, fusese reținută în urmă cu câteva săptămâni şi îmi spusese în glumă că vorbise să-mi rezerve celula ei, „cea mai bună” din închisoare. Iar acum iată-mă. Cea mai bună celulă era absolut mizerabilă, fără apă la chiuvetă. Toaleta de metal din colț era prăfuită şi ruginită.

— Alta mai bună nu aveți? m-am încumetat să întreb.

Gardiana mi-a îngăduit să trec în revistă încă trei celule şi mi-am dat seama cu tristețe că a mea într-adevăr era ceva mai acceptabilă decât restul. Pierzându-mi curajul de a mă întoarce în prima, m-am lăsat pe vine pe coridor. Mai multe deținute din aripa aceea au trecut pe lângă mine când mergeau să-şi spele vasele.

— Pentru ce te-au închis? m-au întrebat.

Cazul lui Amir Farshad primise în presă numele de „cazul casetei”, aşa că, fără să ridic capul, am şoptit:

— Pentru casetă.

— Serios? Cum se chema? m-a întrebat una. Cât te-au plătit?

— Regizorul s-a purtat drăguț? s-au interesat celelalte.

Vai de mine, mi-am zis, îşi închipuie că am ajuns aici pentru că am jucat într-un film porno. Am lăsat iar capul în pământ şi am încercat să le. ignor glasurile vulgare.

Peste puțin timp, doctorul închisorii s-a oprit în celula mea ca să-mi ia tensiunea. După ce a plecat trântind uşa de metal după el, m-am uitat la pereții găuriți şi pătați ai celulei, simțind cum mă lasă încet toate grijile strânse în ultimele săptămâni. Nimeni şi nimic nu mai putea să mă ajute, mi-am dat seama, doar Dumnezeu.

— Am făcut tot ce-am putut, am şoptit, acum e rândul Tău.

Apoi mi-am pus valiza sub cap pe post de pernă, m-am învelit în *chador* şi am adormit.

M-a trezit zăngănitul tăvii metalice cu micul dejun. O felie de pâine, un pătrățel mic de brânză sărată şi nişte ceai. O gardiană mi-a bătut în uşă să mă cheme la control. Mi-a aruncat un *chador* de închisoare – albastru, pe care sunt imprimate embleme micuțe cu talgerele justiției care par să-ți facă în ciudă – şi mi-a făcut semn s-o urmez. În biroul administrativ mi-au luat amprentele, mi-au atârnat de gât o plăcuță cu un număr şi m-au fotografiat.

— La ce cânți? m-a întrebat un gardian.

În Iran, când arestează pe cineva îi percheziționează casa ca să găsească probe. Cum unii ayatollahi consideră cântatul la un instrument muzical imoral, am crezut că găsiseră pianul fetelor sau sitarul soțului meu şi încercau să mă acuze şi de aptitudini muzicale.

— Nu cânt la nimic, am pufnit eu.

— Nu te mai prosti, s-a răstit gardianul la mine. Deja ne-am săturat de aiurelile de aseară. Te mai întreb o dată: la ce cânți?

— Pianul e al fiicelor mele, am spus. Nu toată lumea are talente muzicale, ştii?

Gardiana care mă adusese s-a prins că era o neînțelegere şi i-a explicat surâzătoare gardianului că mă arestaseră în cazul Amir Farshad.

Dintr-odată, am înțeles. Mă luase drept o toxicomană! În persană, verbul pentru „a se droga” înseamnă şi „a cânta la un instrument”. „La ce cânți?” înseamnă şi „Ce iei?”, ce droguri iei. Ieri-seară bănuise că eram drogată şi de aceea râsesem în halul acela. Prostituată, star porno, drogată. Nimeni nu credea în închisoarea asta că o femeie putea ajunge deținută pe motive de conştiință?

După ce m-au înregistrat, m-au dus în altă celulă. Nu era deloc mai bună, însă măcar gardienele erau mai de treabă şi am observat că-mi acordau un tratament special. Celorlalte deținute le-au turnat mâncare în castroane din ditamai oala, însă pe mine m-au servit cu *chelo-kebab* pe o tavă specială. Mai multe ore m-am uitat în tavan, apoi în podea, apoi am simțit că mi se împăienjenesc ochii de plictiseală. Aşa că m-am apucat să spionez pe ferestruica din uşă. O deținută era însoțită de fetița ei, care se juca pe holuri, înveselind gardienele.

Am aflat că gardienele aveau toate diplomă şi studii în reformele din domeniul protecției copiilor. Auziseră de o organizație pentru apărarea drepturilor copiilor pe care o fondasem împreună cu alții, iar când au descoperit că eram implicată în ea, s-au purtat mai respectuos şi drăguț. M-au dus pe furiş în biblioteca închisorii, să-mi aleg cărți. (Le era prin lege rezervată deținuților bărbați, chiar şi aici eram considerate cetățeni de rangul al doilea.) Mi-au adus haine cinate. Însă nu puteau să mă apere de nopțile înfiorătoare. Multe deținute din aripa de izolare erau toxicomane aduse aici pentru a se lecui de dependența lor fără nicio substanță care să ajute dezintoxicarea. Toată noaptea urlau şi țipau de răsunau pereții, mai ceva ca nişte lupi răniți sau mai ştiu eu ce. Gardienele s-au împrietenit cu mine, venind uneori să se plângă de slujbele lor în celula mea. Le înțelegeam. Era o muncă grea. Însă măcar puteți să mergeți acasă când ieşiți din tură, îmi ziceam.

Mi se părea foarte ciudat că mă obişnuisem cu ritmul vieţii din închisoare. Cu firile deosebite ale gardienelor, cu mirosul de umezeală şi praf al celulelor, chiar şi urletele toxicomanelor au intrat în normalitate după vreo două zile. În a treia zi, a venit un tânăr la mine în celulă să mă acuze că încercam să transmit un număr de telefon în afara închisorii.

— N-am făcut deloc aşa ceva, i-am zis politicos.

S-a mâniat şi şi-a înfipt mâinile în valiza mea, scotocind fără menajamente. Am rămas uluită. Gardiana, o femeie caldă, pe care ajunsesem s-o cunosc cât de cât, a venit în celulă după.

— De ce naiba nu te-ai apărat? m-a certat ea cu reproş în ochi. De ce nu i-ai spus că gardienele de aici n-au raportat deloc aşa ceva? Ce naiba spunea acolo? La ce facultate de doi bani ai studiat? La ce bun că ai făcut dreptul dacă stai acolo mută?

N-am răspuns, mi-am închis doar ochii de parcă eram obosită. Eram prea demoralizată să mai stau la discuţii cu ea.

Prea mâhnită ca să-i mai explic că pledoariile avocăţeşti nu funcţionează decât acolo unde se respectă legea. Gardiana şi-a pus mâna pe umărul meu, a oftat încet, mi-a zis să mă încred în Dumnezeu şi apoi m-a lăsat în pace.

Mai târziu în aceeaşi seară, un ciocănit tare în uşă m-a trezit din visarea cu ochii deschişi.

— Fii gata, o să te ducă la altă închisoare, m-a anunţat un glas de femeie din spatele uşii.

Dintr-odată, toate temerile pe care reuşisem să mi le ţin în frâu de când sosisem la Evin m-au copleşit. Luându-mi valiza cu degete tremurătoare, au început să-mi treacă prin cap toate mărturiile despre torturile îndurate în închisoare pe care le citisem.

Liniştește-te, m-am îndemnat cam în van. Ştiam că n-o să îndrăznească să mă violeze. Însă mai ştiam şi că puteau să mă bată la tălpi cu cabluri până „mărturiseam”, până spuneam „Da, eu, Shirin Ebadi, am falsificat materiale de propagandă împotriva Republicii Islamice”.

— Unde mă duceți? am întrebat.

Liniște.

— Vă rog, ați putea să-mi spuneți unde mergem?

Dacă mă duceau în locul acela de temut cunoscut doar sub numele de o banalitate sinistră Comitetul Reunit? Acolo torturile erau la ordinea zilei. Dacă acolo mergeam, ştiam ce mă aşteaptă.

Nimeni nu-mi răspundea.

— Mergi înainte, au spus.

Un autobuz aştepta într-o ciute întunecată, în fața clădirii închisorii. Un gardian m-a legat la ochi şi apoi m-a ajutat să urc. Am luat-o huruind din loc şi m-am apucat bine de scaunul de sub mine, privind în gol în bezna de sub cârpa cu care mă legaseră la ochi. Parcă ne-am fi mişcat în cerc. Când ne-am oprit, m-am dat jos din autobuz împleticindu-mă, cu mâinile în față.

— Pe aici, a spus cineva.

Am recunoscut vocea. Era Ali, cel care mă interogase la tribunal.

— Ți-am convocat o şedință la tribunal, a spus el.

Mi-a pus mâna pe măciulia unui soi de baston.

— Urmează-mă.

Aşa am încercat, croindu-mi drum doar cu bastonul, în timp ce în minte mi se perindau toate ororile care mi se puteau întâmpla. Mi s-a uscat gura şi n-am mai putut să tac.

— O să răspunzi în Ziua Judecății, i-am țipat ascuțit lui Ali. Tu nu ți-ai făcut bine treaba! Eşti anchetatorul meu, se presupune că trebuie să faci investigații. Însă în loc să

descoperi cine a pus caseta în circulație, mă condamni pe mine şi gata.

Îmi pierdusem controlul, furia şi groaza îmi topiseră orice inhibiții.

— Să ştii de la mine, am țipat eu ascuțit, în gura mare, n-o să te iert în vecii vecilor la Judecată.

Bastonul s-a oprit brusc.

— Ia-ți legătura de la ochi, mi-a zis Ah.

Am clipit până mi s-au obişnuit ochii cu penumbra de pe holul îngust, lat cât umerii unui zdrahon. Coridorul avea opt uşi, care duceau la opt celule de izolare.

— Aici apa e mai curată (apa contaminată de fântână din cealaltă închisoare îmi făcuse rău la stomac), mâncarea e mai bună şi n-o să te deranjeze nimeni noaptea. O să te simți mult mai bine, mi-a promis el.

— Cred c-o să mă simt mult mai bine acasă, i-am răspuns ursuză. Ce caut aici de fapt?

S-a întors pe călcâie fără să-mi răspundă, a traversat coridorul şi a ieşit, încuind uşa după el.

M-am apucat să cercetez noul mediu în care mă aflam. Nu era nicio gardiană. M-am uitat în toate celulele, niciuna nu avea fereastră, iar pe jos erau mochete mizerabile, ieftine, care nu mai fuseseră spălate de ani buni. Într-una din încăperi am dat peste un pachet de țigări iraniene ieftine pe jumătate plin. Chiar voiam mult să fumez. Am lăsat pe masă o bancnotă mototolită, căci aveam voie să ținem o mică sumă de bani la noi, cu care să ne cumpărăm diverse lucruri de la prăvălia închisorii, şi apoi m-am apucat să caut chibrituri. Jumătate de oră am cercetat fiecare celulă, prin cotloane, pe sub mochetă, peste tot. Fumatul nu e interzis în închisori, însă deținuții nu au voie să dețină chibrituri sau brichete. Trebuie să bați la uşa celulei şi să ceri un foc de la un gardian. Îmi ardea buza să fumez o țigară. Însă îmi promisesem că n-o să cer absolut nimic de la nimeni la

închisoare. Era o chestiune de principiu. Refuzam orice lucru pe care le stătea în puteri să mi-l ofere. După ce am mai căutat o vreme în zadar, am aruncat pachetul înapoi pe masă, m-am ghemuit pe podeaua murdară şi am adormit.

Cineva m-a lovit în coastă, destul de tare ca să mă doară, nu doar ca să mă trezească.

— Ce cauți aici?

De sus mă privea o femeie îndesată, cu o piele uleioasă.

— Nu ştiu, am zis adormită. Aici m-au adus ieri-seară.

— Păi, asta e camera gardienelor, aşa că du-te în altă parte.

— Bine, am zis şi mi-am strâns lucrurile.

— Pentru ce te-au închis? m-a întrebat ea nepoliticoasă.

Nu te priveşte pe tine, mi-a venit să-i răspund. Însă m-am sfătuit singură: Eşti închisă aici, aşa că mai bine ai căuta să te pui bine cu ticăloşii ăştia. I-am explicat cu calm.

— Minți, a zis ea scotocindu-mi prin valiză.

Mi-a luat hainele şi mi-a azvârlit un *chador* urât mirositor.

— Bine... dar... dă-mi te rog înapoi hainele mele.

— Altceva nu primeşti, s-a răstit ea la mine.

Mai târziu, când a venit un doctor să-mi ia tensiunea, l-am rugat să mi se restituie hainele. Cumva era cu totul altfel să-mi port rochia mea curată în locul aceleia lălâi, împuțite şi nespălate, pe care o mai purtaseră o sută de femei distruse.

Nu ştiam încă unde era mai bine, în vechea închisoare sau în asta? Aici mâncarea era mai bună. Kebab de pui, şnițel, tocănițe hrănitoare şi, o dată la zece zile, un măr! Însă gardienele erau din cale-afară de prost dispuse, răutăcioase şi meschine. Mă păzeau patru femei şi nu le convenea absolut deloc.

— *Noi* suntem închise aici, nu tu, tot spuneau ele.

Nu prea aveai cum să-ți dai seama cât e ora, căci becul chior din celulă nu se stingea niciodată şi n-aveam nicio fereastră care să-mi arate dacă e în zori sau la amurg. Nu aveam voie să citesc ziarele sau să ascult radioul. Se întâmpla să mă trezesc din somn şi să nu mai ştiu dacă au trecut zece minute sau zece ore. Erai cu totul în ceață, ceea ce bănuiesc că şi voiau.

După ce am petrecut o singură zi în noua închisoare, deja am început s-o iau razna de atâta singurătate şi tăcere. Îmi lipseau înjurăturile şi blestemele fostelor colege de celulă, țipetele din toiul nopții, „un pic de heroină, atât", şi bufniturile în uşă, cerând un foc. După încă o zi, mi-au trecut cu totul claustrofobia şi agitația. Hmm, mi-am zis eu, poate nu-i aşa de rău la Evin. Măcar aici nu trebuia să spăl podelele şi să duc gunoiul. Nu trebuia să-mi bat capul cu articolul pe care promisesem că-l scriu şi nici cu pregătirile pentru proces. Nu aveam studenți care să mă roage să le citesc lucrările de diplomă. Nu trebuia să pregătesc cina. Nu trebuia să plătesc ratele la bancă.

De obicei mă interogau într-o cămăruță în care nu prea mai intra nimic în afară de o masă ca vai de ea. Şedințele țineau ore în şir, timp în care îmi puneau aceleaşi întrebări, iar la început judecătorul recita de fiecare dată sforăitor câteva versete din Coran. Anchetatorul meu, Ali, era şi el prezent şi, una peste alta, se purtau amândoi destul de amabil. Nu interogatoriile propriu-zise mă terminau, ci scurgerea prea lentă a timpului. Orele păreau zile şi zilele păreau săptămâni în celula sufocant de neschimbată. Mă rugam de cinci ori pe zi. Am făcut întinderi şi am încercat să mă țin de un program de exerciții fizice.

Într-o dimineață, gardiana care mi-a adus micul dejun mi-a spus din senin să mă îmbrac pentru proces. La gândul că puteam să-mi las celula şi să plec oriunde altundeva, până şi la procesul meu disfuncțional, am simțit o bucurie

aprinsă. M-am urcat într-un minibuz, unde m-am trezit în prezența lui Amir Farshad însuşi şi a altor doi inşi implicați în caz, toți în haine şi papuci de deținuți. Când am intrat în clădirea tribunalului, m-am simțit copleşită de tot ce vedeam. După ce stătusem singură, doar cu o gardiană şi un anchetator, câteva sute de ore în şir, mulțimea de oameni – destui binevoitori, jurnalişti care se împingeau în polițişti ca să discute cu noi – mi-a invadat simțurile cu atâtea strigăte şi culori.

Brusc am deslușit glasul soțului meu, care încerca să mă facă atentă. Şi-a croit loc în față, însoțit de avocatul care urma să mă reprezinte la proces. Până la urmă, a fost doar o şedință preliminară. Amir Farshad a fost chemat în boxă, unde şi-a repetat curajos povestea pe care o ştiam. Apoi instanța a citit plângerile reclamanților, printre care se numărau extremişti de dreapta, agenți din trupe paramilitare şi jurnalişti din presa fundamentalistă. La un moment dat, în timpul mărturiei lui Amir Farshad, judecătorul l-a convocat pe Ah, anchetatorul.

— Mărturia lui nu se potriveşte deloc cu transcrierea interogatoriului, a spus judecătorul.

— O să încerc să-i amintesc, a răspuns Ali.

Asta în auzul tuturor. Când ne scoteau din sală, am dat cu ochii de sora mea, Mina, care încerca să ajungă în față cu lacrimi în ochi. N-a reuşit să-şi croiască drum prin mulțime, însă am apucat să facem schimb de priviri.

Încă zece zile după gratii. Zece zile cu tăvi trântite dimineața, gardiene ursuze care fumau înciudate că eram una singură şi trebuiau să mă păzească ele patru. Zece zile în care am tot încercat să-mi imaginez panta lină şi stâncoasă a Munților Elburz din spatele Evinului, unde mergeam în fiecare săptămână în drumeție cu Simin Behbahani, o prietenă poetă, şi discutam alene, urcând pe munte, înconjurate de adolescenți care fugeau dintr-o parte

în alta cu casetofoanele şi bandanele lor colorate. De obicei, urcam până pe un vârf anume, unde poposeam la cafeneaua din părţile locului ca să bem ceai şi să ne bucurăm de aerul rece de munte şi de privebştea defileului înverzit. Eu şi Simin semănăm mult, astfel încât o mulţime din temele poeziilor sale – suferinţele femeilor, elogierea drepturilor şi existenţei lor – îmi inspiră propria operă. M-am străduit să-mi trec timpul amintindu-mi versuri din gazelurile ei. Îmi apăreau tot felul de imagini cu monştri trasând dâre de fum pe cer şi sirene răpite.

În aceste ultime zile am început să am halucinaţii. Toate problemele de sănătate mi s-au reactivat dintr-odată. Durerile de spate, hipertensiunea, palpitaţiile; până şi bâlbâială din copilărie mi s-a redeclanşat. Mă detestam pentru propria slăbiciune şi încercam să nu mă plâng. Îmi încleştam dinţii, îmi încordam degetele până mi se albăstreau unghiile şi îmi înăbuşeam gemetele. Încercam să-mi amintesc cine spunea „Nu ne naştem ca să suferim”. Însă nu reuşeam, iar lacuna aceasta mă enerva la culme. Am luat o lingură de metal şi m-am chinuit să scrijelesc câteva cuvinte pe peretele de ciment al celulei: „Ne naştem ca să suferim pentru că ne naştem în Lumea a Treia. Ni se impun un anumit spaţiu şi timp. Nu ne rămâne decât să răbdăm”.

M-am străduit să nu mă las furată de visare, ca să-mi păstrez luciditatea şi vigilenţa la interogatorii. Nu era aşa de neobişnuit ca judecătorul să te păcălească şi să te încolţească până când ajungeai să numeşti un complice, după ce el îţi dădea de înţeles că persoana respectivă te numise la rândul ei complice. E o capcană clasică, lipsită de orice subtilitate, a oricărui interogatoriu – am reuşit să mă sustrag de fiecare dată. Alţi acuzaţi din cazul acela nu au reuşit Până la urmă, unul din ei m-a numit. M-am străduit să nu-l judec. La urma urmei, fiecare om reacţionează altfel la interogatorii şi cazne. Fiecare om are altă constituţie,

temperament şi sensibilităţi. Unii s-au pregătit toată viaţa pentru ziua în care se vor trezi legaţi de tăblia unei mese şi biciuiţi la tălpi cu cabluri, în îndemnurile de a da nume, de a turna tot între două lovituri. Însă până şi cei mai duri activişti politici, care s-au întărit pentru metodele de intimidare fizice şi psihologice, nu au cum să ştie până în ultima clipă dacă vor rezista.

Uneori asta mi se pare una din realităţile cele mai triste ale statutului de activist sau intelectual într-o ţară ca Iranul. Când disidenţii sau intelectualii obişnuiţi ies din închisori, adesea nu sunt ridicaţi în slăvi pentru simplul fapt că au avut curaj şi au reuşit să supravieţuiască, ci sunt examinaţi obscen sub lupă pentru comportarea de după gratii. Au cedat oare şi s-au lăsat filmaţi în timp ce mărturiseau? Au semnat vreo scrisoare? Au furnizat liste cu tovarăşii lor? Atunci când judecăm chestiuni pe care etica ne cere să nu le judecăm deloc, cum ar fi reacţiile fiecărui individ la tortură, perpetuăm tacticile interogatorului. Legitimăm această acţiune bolnavă de parcă, atunci când eşti silit fie să rezişti la torturi, fie să cedezi, chiar ţi se oferă posibilitatea de a reacţiona aşa cum trebuie.

Cea de-a doua şedinţă de tribunal s-a desfăşurat aproape întocmai ca prima. Măcar de data asta tribunalul i-a permis soţului meu să discute câteva minute cu mine pe hol.

— Nu cumva să le laşi pe mama sau pe fete să mă viziteze la închisoare, i-am spus.

În fiecare dimineaţa mă gândeam la ele de cum mă trezeam, însă nu voiam să mă vadă în hainele de deţinută şi după gratii. Nu voiam să trăiască cu amintirea asta în minte. Când paznicul mă lua de acolo, s-a repezit şi sora mea după noi, şoptindu-mi la ureche:

— Eşti bine? Eşti bine?

A doua zi, Javad a primit permisiunea să mă vadă la închisoare. Am vorbit foarte puțin şi, înainte de plecare, mi-a strecurat în mână un roman pe care-l lăsasem pe noptieră neterminat, *Smochinul mănăstirilor*.

Într-o seară apatică de joi, în timp ce stăteam întinsă pe mocheta din celulă, prea adormită ca să citesc şi prea neliniştită ca să adorm, gardiana mi-a bătut în uşă anunțându-mă că mă sunase cineva. Era judecătorul care se ocupa de cazul meu, mă sunase să mă anunțe că, la douăzeci şi cinci de zile de când intrasem pe porțile de fier ale închisorii Evin, puteam fi repusă în libertate în schimbul unei cauțiuni în valoare de 20 de milioane de *tomani* (în jur de 25.000 $). În culmea fericirii, am sunat pe loc acasă să-i spun soțului meu să se prezinte sâmbătă dimineața la prima oră la tribunal, cu actul de proprietate al casei.

A doua zi orele se scurgeau chinuitor de încet, însă mă calmasem mult de când primisem vestea eliberării, astfel încât am reuşit pentru prima oară să mă concentrez asupra romanului. Când s-a lăsat noaptea şi cartea îmi atârna greu în mâini, m-am întins pe spate şi m-am lăsat în voia gândurilor. Mi-am închipuit cum o să fie să-mi revăd fiicele şi m-am bucurat că nu trebuiau să mă vadă într-un *chador* murdar de deținută. M-am gândit la drumețiile săptămânale pe care urma să le reiau alături de prietena mea poetă, cum o să pornim când se crapă de ziuă şi o să poposim la un ceai pe marginea unei văi poleite cu zăpadă, cu Teheranul undeva în fundal. Mi-am amintit ce-mi spusese un client de-al meu, Akbar Ganji: fără închisoare nu se poate. În Iran, mă avertizase el, dacă nu eşti pedepsit public, toată lumea o să te ia drept colaborator al regimului.

Sâmbătă dimineață, când m-am trezit, m-am uitat lung în jur, la celula pe care de-acum o ştiam în cele mai mici detalii, întrebându-mă cât o să-mi ia să uit forma fiecărei pete şi inscripțiile de pe pereți. La ora nouă, după ce mi-am

strâns cele cinci, şase bunuri personale, m-am aşezat pe patul îngust, aşteptând nerăbdătoare să-mi bată gardiana la uşă. De-abia la cinci s-a întâmplat. Gardiana cea robustă care se plânsese că o ţineam închisă cu mine a deschis uşa celulei şi mi-a zis s-o urmez. A luat-o greoi pe coridor şi m-am silit să-i urmez ritmul, deşi mă simţeam atât de uşoară, că aveam impresia c-o să plutesc dintr-o cbpă în alta.

În curtea închisorii aştepta o salvare cu geamuri fumurii. Un funcţionar m-a anunţat că o să mă lase într-o staţie de taxi. De ce cu salvarea? Traficul din Teheran nu răspunde deloc la trecerea vehiculelor de urgenţă, aşa că nu îşi propuseseră să mă transporte mai iute de acolo. Mi-am zis că mai bine nu pun întrebări chiar acum şi m-am urcat în salvare. Când am luat-o pe autostrada aglomerată – cu şoferi plictisiţi uitându-se la oamenii din jur, camioane prăfuite cu fructe şi inscripţii glumeţe pe remorci –, mi-am zis pentru prima oară de când mă ştiam că traficul greu de la ora şase îşi avea farmecul său.

Nu peste mult timp, am ajuns la pasajul imens din nordul Teheranului, deasupra căruia se întindeau şosele suspendate, cunoscut sub numele de Parkway Intersection. Cât a stat la stop, „şoferul salvării" a strigat la un taximetrist de lângă noi, întrebându-l dacă putea să mă ducă acasă. Taximetristul a încuviinţat surprins, iar eu mi-am luat valiza şi am sărit jos.

— Sunteţi bolnavă, *khanum*? m-a întrebat el, cercetându-mă în oglinda retrovizoare.

— Nu, am spus, tocmai am ieşit din închisoare! Când l-am văzut cum tresare, m-am grăbit să-l liniştesc. Nu sunt nici hoaţă, nici criminală, i-am zis. Am fost deţinută pe motive politice.

După ce mi-a cercetat atent chipul, taximetristul a exclamat:

— Hei! Nu sunteţi *khanum* Ebadi?

Când am încuviințat, mi-a zâmbit larg şi m-a felicitat pentru eliberare. Apoi, după o pauză politicoasă de vreo două minute, a început să-mi înşire propriile necazuri. Îşi luase masterul în inginerie şi mai făcea nişte bani pe lângă leafa infimă mergând după-amiaza cu taxiul unui prieten. S-a plâns de corupție şi de mită, de inflație şi de şomaj. După o vreme, nici nu i-a mai păsat dacă-l ascult sau nu. Părea chiar mai trist decât mine.

De-abia aşteptam să ajung acasă, însă n-am putut să nu mă opresc la un chioşc din şindrilă albă să-mi iau ziare, ritualul de zi cu zi care-mi lipsise cel mai mult în închisoare. M-am uitat avidă la maldărele de ziare întinse pe trotuar ca o cuvertură din petice – erau atât de multe. Am luat vreo şapte, opt, le-am făcut sul şi le-am ținut la piept. În timp ce taxiul cobora încet panta străzii noastre, mi-am zărit rudele strânse în fața casei, cu un miel gata de tăiere. Taximetristul s-a repezit să-mi deschidă portiera, refuzând să-mi primească banii.

Când am intrat pe uşă, fiicele mele s-au repezit să mă îmbrățişeze şi am rămas aşa mult timp, strângându-ne strâns, în seara aceea, am stat până târziu şi am băut ceai după ceai. Soțul meu mi-a pus în față un teanc gros cu ziarele care apăruseră cât fusesem în închisoare şi m-am apucat să le frunzăresc în timp ce lumea discuta însuflețit în jur. Fiicele mele stăteau lângă mine epuizate, după ce îmi înşiraseră tot ce li se întâmplase în lipsa mea. Se obişnuiseră să-mi ceară sfatul orice făceau, de la teme la prieteni şi pieptănături, iar acum mi-au povestit tot ce-au hotărât de capul lor în lipsa mea, oricât de mărunt ar fi fost.

Strânseseră de asemenea toate mesajele celor care sunaseră sau trimiseseră faxuri din toată lumea după ce auziseră că m-au închis, alcătuind un teanc atât de voluminos, că m-am mirat până şi eu. Încet-încet, de-a lungul anilor, devenisem tot mai cunoscută pe plan

internațional şi nu se întâmpla în fiecare zi să primesc aşa un potop de mesaje, care să-mi amintească de propria reputație şi până unde se întindea.

După ce am trecut în revistă şi ultimul bilet, mult după miezul nopții, rudele au început să plece pe rând, iar în sufrageria unde stăteam s-a aşternut o linişte plină de căldură. Ani în şir luasem obiceiul să nu aduc cu mine în casă partea mai urâtă a carierei mele. Nu prea vorbeam despre cazurile în care pledam, căci multe implicau victime ale unor violențe îngrozitoare şi nu voiam ca fiicele mele să cunoască asemenea grozăvii în toate detaliile. Desigur că mă mai auzeau dând interviuri prin telefon şi ştiau că zi de zi aveam de-a face cu procese şi vizite la închisoare, să-mi văd clienții. Însă mi se părea important să mențin cât de cât echilibrul şi să-mi separ până la un punct munca de viața privată. Pe cât puteam, la cină eram veselă, îmi tachinam fiicele şi încercam să creez o atmosferă cât mai normală. Când am ieşit din închisoare m-am străduit din nou, şi mai din greu, după obiceiul meu, să mă port de parcă eram o mamă ca toate altele acasă la ea. Iar de a doua zi dimineață m-am purtat de parcă fusesem plecată la o conferință, doar că nu le adusesem niciun cadou din călătorie, iar după câteva ore am început cu toții să ne vedem de treburile noastre prin casă de parcă ar fi fost adevărat

Sunt sigură că aveți o sută de întrebări să-mi puneți. Ce a însemnat toată povestea asta? Ce s-a întâmplat cu Ezzat? Ce s-a ales de cazul meu? Cazul lui Ezzat pentru care făcusem închisoare, a fost până la urmă închis. Tribunalul revoluționar a anunțat că, de vreme ce nimeni nu era învinuit oficial şi Ezzat decedase oricum, cazul era clasat Astfel că judecătorii au închis dosarele, însă pentru iranieni cazul rămâne deschis până în ziua de azi.

Cu ce moştenire am rămas de atunci? Ce urmări a avut pe termen lung cea mai mare revoltă de la revoluția din

1979, precum şi cazul lui Ezzat Ebrahimnezhad, un tânăr poet împuşcat de o grupare paramilitară care vânează cetăţeni cu acordul statului? Adesea sunt întrebată: de ce nu se revoltă pur şi simplu tineretul iranian? Dacă sunt atât de nemulţumiţi şi atât de definitiv înstrăinaţi de sistem, dacă reprezintă 70% din societatea iraniană, cum au ajuns să se complacă în situaţia asta?

Însă vedeţi doar. Vedeţi cât de mare e preţul protestelor. Ezzat a protestat împotriva închiderii unui ziar şi a fost ucis într-un cămin studenţesc. Închipuiţi-vă ce-i aşteaptă pe studenţii care au curajul să se organizeze şi să ocupe spaţiul public, pe studenţii care îşi afişează convingerile politice. În ultimii ani, cea mai mare organizaţie studenţească din Iran se plânge că în acele zile sumbre din 1999 a fost abandonată de toată lumea, de la aşa-zişii reformişti la preşedintele Khatami însuşi. Că Ezzat, victima, a fost catalogat drept agitator şi că în procesele de după aceea nici măcar un atacator nu a fost urmărit în instanţă.

Să fi câştigat altceva? Am putea să tragem linie după 1999 şi să zicem că după aceea Republica Islamică s-a schimbat clar într-o privinţă sau alta? Se poate spune că regimul, care pierduse de ceva timp legătura cu realitatea, a fost silit să recunoască nemulţumirile profunde ale poporului.

Dar cu Ahmad Batebi, studentul din fotografie care ţine tricoul însângerat al lui Ezzat pe care l-am pomenit la începutul poveştii, ce s-a întâmplat? Tânărul cu ochi de cafea şi cu bandană roşie pe cap, rămas în istorie şi pentru că aduce un pic cu Che Guevara. Conducătorul suprem i-a anulat execuţia şi i-a redus sentinţa la cincisprezece ani. Într-o zi a venit să mă vadă, într-una din zilele în care primise permisiunea să iasă din închisoare. Se îngrăşase şi părul îi era mai scurt decât în fotografia aceea celebră. Emana defetism din tot corpul.

— Mi-au scris cu carioca pe braț „Ahmad Batebi”, m-au pus să-mi fac testamentul şi m-au legat la ochi. Apoi m-au dus într-o încăpere şi m-au silit să îngenunchez. S-a auzit o împuşcătură şi am leşinat. Când m-am trezit, eram întins la podea, aşa că m-am întrebat: „E cumva viața de apoi? Atunci cum de viața de apoi arată ca o celulă de închisoare?” Atunci am început să-mi izbesc coatele de pereții de ciment, zicându-mi că dacă am murit n-aveam cum să simt durere. Când m-am dus la închisoare, eram nevinovat. Ca om, nu doar pentru că nu săvârşisem nicio crimă. Poate că într-o zi o să fiu liber. Însă mi-am pierdut orice viitor între zidurile închisorii. După tot ce am văzut şi tot ce mi-au făcut, cum aş mai putea să fiu vreodată om?

Era de vârsta fiicei mele mai mari. În timp ce-mi povestea întretăiat totul, aşezat pe canapea, în sinea mea nu-mi ziceam decât: Dacă i s-ar fi întâmplat fiicei mele? Ce Dumnezeu m-aş fi făcut?

Capitolul 11
În umbra reformei

— Ce vrei, tort de ciocolată sau cremă de cafea? am întrebat-o pe fiica mea Negar, care împlinea douăzeci şi trei de ani la sfârşitul săptămânii.

Stăteam la măsuța din bucătărie şi făceam o listă de cumpărături pentru petrecere. Voiam să pregătesc o salată *olivieh*, adică o salată de cartofi, *kotlet*, chiftele cu carne şi cartofi, şi nişte gustări de ronțăit cu sos pentru prietenii ei. La sfârşit de tot, după ce se săturau de vorbit, de dansat şi de dat muzica tare, urma să servesc tortul, cu mici cupe de înghețată persană cu şofran, presărată cu fistic şi parfumată cu apă de trandafiri.

— Am uitat pe cineva? a întrebat Negar şi a parcurs iar lista, înfăşurându-şi o şuviţă lungă şi şatenă pe deget. Să vină pe la nouă, nu?

În 2003 o petrecere aniversară era cu totul altceva decât în anii 1990, când ar fi stârnit, ca orice reuniune între tineri, o groază de bătăi de cap. Pe atunci le ziceam fetelor să-şi cheme prietenii devreme, ca să poată să dea muzica mai tare pe la începutul serii, când pe străzi încă se circula zgomotos. Încercam să servesc masa după zece, aşa copiii îşi vedeau de mâncat şi mai uitau să dea casetofonul la maximum, încât se auzea din capătul străzii. De obicei, n-aveam cine ştie ce succes însă, căci butonul de volum se învârtea inevitabil până când vibra toată casa şi ştiam că ne aude tot cartierul. îl puneam pe soţul meu să iasă la vreo sută de metri de casă, ca să-şi dea seama până unde se aude hărmălaia. Când aprindeam lumânările şi tăiam tortul, eram-deja mai îngrijorată decât lăsam să se vadă, iar în jumătate dintre fotografiile aniversare din album pe chip mi se citeşte un zâmbet crispat.

Asemenea ani erau de-acum de domeniul trecutului. Din fericire, ultimii ani de adolescenţă ai fiicelor mele s-au nimerit să cadă în perioada de reformă a Iranului, cei opt ani care au urmat după 1997, în care preşedintele moderat Khatami a încercat să reducă amestecul sistemului în viaţa privată a oamenilor, îi eram recunoscătoare, căci nu ştiu cum aş fi putut să-mi educ adolescentele în anii de represiuni dinaintea mandatului său. La începutul şi la jumătatea anilor 1990, tinerii se confruntau cu un mediu social sumbru, tăiat de cultura globală şi sărac până şi în cele mai modeste forme de divertisment Internetul încă nu pătrunsese în casele şi universităţile iranienilor, vestimentaţia femeilor era strict restricţionată, iar spaţiul public rămânea un teritoriu tensionat şi potenţial ostil. Tinerii riscau să aibă de-a face cu poliţia moralităţii până şi

pentru că se aventuraseră în grup la munte, în drumeție. Dacă nu purtau veşminte în culori închise, de preferat bleumarin şi negru, tinerele se trezeau hărțuite de poliție, iar cel mai discret machiaj sau lac de unghii era folosit ca pretext pentru arest sau bătăi cu biciul.

Era reformelor, cu toate neajunsurile sale politice, a reuşit să ne mai detensioneze existența de zi cu zi. Poliția moralității nu se retrăsese, însă din nişte invadatori omniprezenți au devenit o pacoste repetată. Preşedintele Khatami merită doar o parte din laude. Responsabili au fost mai degrabă cei din nesupusa generație a fiicelor mele, care au început să riposteze şi, prin mulțimea şi îndrăzneala lor, au împiedicat statul să se mai impună ca înainte. Acum organizarea unei petreceri aniversare nu mai necesita o strategie de luptă în toată regula, cu manevre de apărare bine cronometrate. Nu mai aveam de ce să-mi fac griji când fetele ieşeau din casă în sandale fără ciorapi sau îşi acopereau capetele cu văluri viu colorate. Dacă veneau la o cină de familie în maşina unui văr, nu mă mai speriam când întârziau zece minute, temându-mă că a survenit vreun incident catastrofal la vreun punct de control.

Era mai departe de neconceput să te arăți vesel când socializai în public. Uneori le mai auzeam pe fiicele mele ascultând albume de-ale cântărețelor iraniene de pe vremuri care se mutaseră la Los Angeles în urmă cu două decenii.

— E Mahasti, nu? întrebam. Sau să fie Haideh?

Amândouă se uitau uluite la mine.

— *Maman*, dar de unde ştii *tu* aşa ceva?

De parcă glasurile fără trup care răsunau din casetofon nu cântaseră pe vremuri în carne şi oase prin restaurantele şi hotelurile din Teheran. Fiicele mele, ca majoritatea tinerilor, nu-şi puteau închipui cum era pe vremuri, căci Iranul în care trăiam – şi în care femeilor le era interzis să cânte în public – era singura realitate pe care o cunoşteau.

Tinerilor li se părea un progres că acum puteau să-şi sărbătorească netulburaţi zilele de naştere şi că nu-i mai controla nimeni când mergeau la schi.

Cum atmosfera de hărţuire permanentă se atenuase încet-încet, cultura publică din Teheran a reînviat şi în oraş s-au înmulţit cafenelele, prin parcuri se dădeau concerte în aer liber şi prin galeriile noi se organizau regulat expoziţii. Tinerii se conectau, prin intermediul internetului, pe *chat-uri* şi bloguri şi o vreme mai tot tineretul din Teheran părea să ţină legătura pe reţele de prieteni gen orkuteom. Deşi deasupra oraşului încă plutea un strat gros de smog, deşi militari pe motocide-te încă mai intimidau tinerii care plecau vineri dimineaţa la munte şi deşi mai auzeam de câte o razie pe la petreceri şi prin cafenele, pentru o femeie de douăzeci şi doi de ani Teheranul de azi era mult mai viu şi mai tolerant decât acela de la începutul anilor 1990.

Toate aceste transformări nu au stăvilit deloc exodul de creiere din Iran. Sutele de mii de absolvenţi dotaţi care ieşeau de pe băncile universităţilor încă nimereau pe o piaţă a muncii neofertantă şi săracă în posibilităţi de avansare. Tinerii ambiţioşi încă mai credeau că Occidentul le oferă un viitor mai îndestulător şi bănos, astfel că plecau în valuri. În acel an şi Negar a mea a trebuit să se decidă dacă se mută sau nu în Canada pentru a urma studii postuniversitare.

Săptămâni întregi am discutat această decizie, am uitat să ne mai ridicăm de la masă, am lăsat mesageria vocală să preia mesajele, iar noi am încercat să ne obişnuim cu gândul că familia noastră – care şi după standardele iraniene era foarte sudată – ar putea ajunge pe două continente diferite, poate pe viaţă. Dacă Negar rămânea în Iran, îşi putea găsi o slujbă, ca apoi, cum se întâmpla cu mai toţi tinerii iranieni, să descopere că nu reuşea să-şi acopere din salariu nici măcar jumătate din chiria unui apartament modest. Ar putea să urmeze doctoratul aici, însă

studiile pe care avea să le urmeze nu puteau să se compare cu acelea de care ar beneficia într-una din universitățile din Occident. De asemenea, ca mai toate oportunitățile din Iran, admiterea la programele de studii doctorale depindea de relațiile din sfera politică şi mă temeam ca universitățile de stat să nu-i respingă cererea din cauză că e fiica mea.

Dacă ar fi contat doar care țară oferea cel mai bun program de doctorat în inginerie electrică pentru fiica mea, ar fi fost o decizie facilă. Însă mai existau o mulțime de potențiale probleme. Desigur că-mi doream ca Negar să-şi atingă pe deplin potențialul profesional, însă mai ştiam şi că, după ce se va bucura de libertatea şi confortul vieții în Occident, se putea să nu mai vrea să se întoarcă în Iran ca să-şi reia viața acolo. O femeie inteligentă de aproape treizeci de ani, cât va avea Negar când va termina facultatea, nu va putea să refuze aşa uşor şansa de a-şi pune în sfârşit în aplicare cunoştințele acumulate de-a lungul anilor într-un mediu competitiv şi într-unul din cele mai frumoase oraşe ale lumii. Ştiam că nu cafenelele şi festivalurile de jazz din Montreal aveau s-o convingă să rămână. Ci şansa de a munci într-o atmosferă în care contribuțiile proprii îi erau respectate şi în care avea mereu ceva de învățat de la colegii ei. Ce viață captivantă, m-am gândit, să se trezească dimineața, să se îmbrace într-un costum bine călcat şi să meargă pe strada ticsită de lume fără văl pe cap, simțind că ia parte la o cultură globală dinamică şi plină de viață. Cum să nu-şi dorească aşa ceva? Cum să nu-mi doresc aşa ceva pentru fiica mea, care de un deceniu stă aplecată asupra mesei de lucru, clar dotată şi pasionată de cunoaştere?

M-am străduit din greu să-mi las orice egoism deoparte când i-am sugerat lui Negar că există şi neajunsuri. Nu voiam s-o descurajez – oricum e o alegere dificilă pentru orice tânără –, însă mai voiam şi să ştie că decizia de a rămâne peste hotare avea să-i complice viața emoțională şi

personală, nu doar să-i îmbogățească studiile. Lăsând deoparte singurătatea şi înstrăinarea de la început, Negar urma să trăiască într-un oraş cu o comunitate foarte mică de iranieni. Urma să-şi petreacă al doilea deceniu de viață, anii în care avea să-şi facă o mulțime de prieteni şi colegi pe potriva ei şi, să sperăm, să-şi aleagă şi un partener, într-un cerc restrâns de cunoştințe, fără prea mari posibilități. Măcar în Teheran avea o mulțime de cercuri din care să aleagă.

Până la urmă, am decis împreună că mai bine pleacă. Odată ce ne-am hotărât, mi-am alungat orice dubiu şi le-am tot amintit celor din jur că nu era o despărțire definitivă. În seara în care a plecat, o seară călduță de vară târzie, am luat Coranul şi l-am ținut deasupra capului în cadrul uşii, ca să treacă de trei ori pe sub el înainte să iasă din casă, un ritual de despărțire pe care l-am ținut de prea multe ori pentru cei dragi de la revoluție încoace. Eu şi tatăl ei am condus-o la aeroport, pe autostrada de sud, pe lângă frescele impunătoare, înfățişând martiri de război bărboşi şi posomorâți, şi panourile care ridicau în slăvi intifada palestiniană. Apoi am luat-o pe şoseaua cu patru benzi mărginită de copaci, am trecut de terminalul special pentru *hajj*, pelerinajul la Meca, şi am parcat în fața bine-cunoscutei clădiri principale cenuşii a Aeroportului Mehrabad, unde avuseseră loc atâtea despărțiri dureroase de-a lungul anilor. Peste puțin timp, guvernul avea să deschidă noul Aeroport International Imam Khomeini, la marginea oraşului Saveh din sudul Teheranului, însă pe atunci încă se pleca de pe Mehrabad, aeroportul învechit devenit un adevărat monument istoric, situat chiar la marginea de sud a capitalei. Mica parcare era năpădită de o mulțime de familii care vânau cărucioarele ruginite şi şubrede de bagaje în care să-şi încarce geamantanele sau buchetele de flori. Mullahi în mantii lungi şi cu turbane pe

cap treceau dintr-o parte în alta, precum şi bărbaţi în costume elegante, femei învelite în chadoruri negre sau cu pantofi cu toc şi văluri transparente.

În timp ce o conduceam pe Negar la poarta rezervată femeilor, m-am pregătit să-i împărtăşesc ultimele mele gânduri, cât îi controla biletul o femeie severă în *chador* negru, cu spatele la două portrete imense de ayatollahi.

— Sper doar că după ce termini o să te întorci acasă, i-am şoptit. Nu contează aşa de mult câţi bani o să câştigi. Nu duci un trai costisitor şi putem să te ajutăm. Doar un lucru vreau să ştii fără niciun dubiu. Ştiu că nu e tot timpul uşor aici, am spus eu uitându-mă la femeile mohorâte, în *chador-urile* lor, şi la portretele de clerici de pe perete, însă în ţara ta o să-ţi simţi întotdeauna inima mai uşoară.

Mi s-a pus un nod în gât, mi-am compus „faţa mea serioasă”, cum îi spune Negar, am împins-o prin perdeaua de securitate şi am fugit.

În prima săptămână absenţa ei m-a apăsat cel mai greu. De obicei nu mă las purtată de nostalgie, mai ales dulceaga nostalgie a mamelor iraniene blocate în trecutul copiilor lor. Însă în acea săptămână cel mai banal miros sau sunet mă transportau în adolescenţa lui Negar. În vara în care învăţa pentru admiterea la facultate şi ne-a cerut să facem linişte totală, încât ne-a silit pe mine şi tatăl ei să ascultăm ştirile de la radio în baie. În anul întunecat în care intelectualii mureau misterios pe capete în toată ţara şi Negar s-a strecurat în biroul meu şi mi-a fluturat romanul *Zece negri mititei* de Agatha Christie în faţă, cu un zâmbet viclean pe chip. În seara dinaintea festivităţilor de absolvire, când mi-a zis, cu mâinile în şolduri:

— Să nu te prind că-mi zici mâine că nu ştiu cine face greva foamei sau că tocmai l-au arestat pe cutare. Ai face bine să vii.

Din fericire, în anul în care Negar a plecat din Iran am fost mai ocupată şi mai prinsă decât oricând. Era 2003, la trei ani după ce reformiştii au venit la conducere în Majlis, parlament, după o victorie fulminantă, iar în sistemul legislativ au pătruns paisprezece deputate progresiste. Însă în toţi aceşti trei ani, femeile nu şi-au găsit locul. La propriu, nu aveau niciun scaun pe care să şadă. Te-ai fi aşteptat să-şi facă rost de câteva scaune, după ce au reuşit să-şi câştige prin vot locurile din parlamentul

Republicii Islamice. Sau măcar să protesteze public împotriva poziţiei incomode în care se aflau în parlament. Însă nimic, am aflat toate astea total întâmplător.

În anul acela m-a abordat o deputată ca să redactez o propunere de lege a familiei.

— Scrie ceva care să extindă drepturile femeilor, însă în concordanţă cu islamul, mi-a cerut ea, ca să putem s-o sprijinim în plen.

M-am învoit şi apoi, într-o după-amiază, gruparea femeilor m-a invitat să iau prânzul la parlament, ca să discutăm proiectul meu. M-am deplasat în centru, la vechiul edificiu de pe bulevardul Sepah, şi am parcat în apropierea faţadei de piatră. La prânz m-am bucurat să aflu că mâncarea de la cantina din Majlis nu era nici prea extravagantă, nici voit sărăcăcioasă. Mesele de prânz aveau de prea mult timp în Iran un substrat de clasă: sub regimul şahului, raitele de la prânz în restaurantele de la Paris simbolizau culmea opulenţei, iar pe la începutul revoluţiei găseai la prânz numai mâncare prost gătită, de cantină, pentru a scoate în evidenţă victoria proletariatului musulman. Acum puteam să iau o masă normală de prânz, ceea ce era de-a dreptul îmbucurător după decenii de mâncare proastă.

După ce ne-am băut ceaiul, ne-am retras în sala rezervată femeilor ca să vorbim. Când ne apropiam de

capătul coridorului, s-a ivit primul semn îngrijorător – sala femeilor nu avea uşă, ci doar o perdea. Pe acolo am pătruns într-o încăpere cu podeaua acoperită cu un covor lucrat la maşină. Am căutat o altă uşă, cea care dădea în camera în care lucrau de fapt, pe scaunele lor. Însă femeile şi-au lăsat lucrurile pe podea şi s-au aşezat turceşte pe covor.

— Cum de nu sunt scaune? am întrebat. Cum de nu avem aici nici măcar o imprimantă? Doar suntem la *parlament*!

— Ei bine, am tot solicitat o imprimantă, mi-a răspuns o deputată, însă ne-au zis că suntem prea puține ca să ne repartizeze echipament de birou. Desigur, putem să lucrăm în birourile bărbaților, însă preferăm să stăm aici, pentru că de obicei e prea cald şi măcar aici putem să ne scoatem *chador-urile* şi să mai răsuflăm un pic.

Am simțit că mi se strânge inima. Iată-ne aici, la parlament, în clădirea în care aceste femei trebuiau să propună legi şi să schimbe condițiile de trai a milioane de femei şi nu reuşeau nici măcar să facă rost de o masă. Ce poți să realizezi pe plan național dacă nici în cadrul instituției tale nu ai reuşit să obții atâta lucru? Era aşa de cald şi simțeam că ne sufocăm în *chador* şi *roopoosh*, aşa că le-am scos, lăsându-ne pe spate pe covor. O deputată s-a tolănit cât era de lungă şi a tras un pui de somn.

— Cred că o să vă placă soluția mea, am început.

Le-am explicat proiectul de lege, care includea tot ce ne doream în materie de drepturi în eventualitatea divorțului şi putea fi apărat perfect apelând la *Sharia*. Deputatele au fost încântate.

— Minunat, a spus una, însă acum te rugăm să nu divulgi faptul că eşti autoarea proiectului. Nu e tot parlamentul reformist. Există destui fundamentalişti, şi încă oameni puternici, iar dacă află că tu l-ai scris, s-ar putea să nu facem nimic.

Peste două luni, proiectul se blocase prin diverse comisii din Majlis, unde trebuia aprobat în prealabil înainte să se voteze. Deputatele nu reuşiseră să convingă comisiile că proiectul de lege respectă legea islamică, astfel că m-au rugat să vin să-i demonstrez apartenența la islam. M-am învoit, deplasându-mă la parlament a doua zi după-masă. Erau prezenți vreo douăzeci de parlamentari, majoritatea fiind clerici cu turbane şi doar două femei.

Secțiunea cea mai importantă a legii se referea la divorț. Potrivit interpretării islamului din care se inspira legea actuală, bărbatul putea să divorțeze de soția sa cât se poate de uşor. Dacă striga pur şi simplu „Divorțez! Divorțez! Divorțez!" sub un copac sau la un chioşc de kebab, treaba era încheiată. O femeie era pusă aproape în imposibilitatea de a divorța de soțul ei. Îi trebuia aprobare în scris de la soțul ei ca să inițieze procesul, fiind obligată să dovedească neapărat că bărbatul este înapoiat mintal, infertil sau vreun alt neajuns grav pentru a câştiga.

Legea islamică clasică, *Sharia*, nu trata peste tot divorțul în termeni atât de inflexibili, însă inițiatorii legislației iraniene aleseseră cea mai rigidă interpretare posibilă. O anumită şcoală de gândire din *Sharia*, de exemplu, consideră că dacă femeia renunță la *mehrieh* (alocația maritală), poate să divorțeze de soțul ei pentru simplul fapt că nu îl place ca om. Abordarea face posibilă retragerea unilaterală a femeii din căsnicia ei, cu prețul renunțării la *mehrieh-vi* pe care l-ar fi primit în cazul anulării căsniciei pe motiv de nepotrivire sau al unui divorț consimțit. Însă legea iraniană care stabilea divorțul pe motiv de antipatie stabilea atât obligativitatea renunțării la alocație, cât şi consimțământul bărbatului, astfel încât, ca femeie, divorțul era atât dificil, cât şi costisitor.

Consultasem ore în şir vechile tomuri de legi când îmi redactasem proiectul. Legea islamică a intrat în vigoare şi se

studiază de acum multe secole, iar specialiştii săi – seminarişti, jurişti şi avocaţi – consultă textele străvechi –, mergând la surse. De-a lungul secolelor, specialiştii din domeniul legii islamice au anticipat aproape toate circumstanţele în care aveau să se afle bărbaţii şi femeile care trăiesc laolaltă pe lumea asta şi au stabilit limpede câte o poziţie corespunzătoare în *Sharia*. Aceştia şi-au închipuit că vor exista cazuri în care femeia va dori să divorţeze de soţul ei nu pentru că ar fi infertil, bolnav mintal sau brutal, ci pur şi simplu pentru că *nu-l va plăcea ca om* şi au venit cu o soluţie care să-i permită să se sustragă. Atunci când redactasem proiectul de lege, îmi fundamentasem fiecare propunere pe vechile scripturi.

În timp ce susţineam proiectul de lege în faţa comisiei, un cleric autoritar şi tradiţionalist care stătea lângă mine şi-a apucat poalele mantiei şi s-a întors spre mine, spunându-mi:

— De ce ai scris că divorţul nu necesită consimţământul bărbatului?

— Pentru că e adevărat, am spus. Şi îţi voi dovedi.

Am scos *Shar-e Lomeh*, manualul şiit de jurisprudenţă.

— Acest manual se predă la seminar, viitorii mullahi trebuie să-l înveţe ca să-şi ia examenele, am declarat. Nu scrie nicăieri în el că ar fi necesar consimţământul bărbatului. Aşadar, de ce insişti asupra lui?

Nu a spus nimic, însă l-am văzut chemând un funcţionar.

Peste câteva clipe, m-a bătut un alt funcţionar pe umăr.

— Vă caută cineva la telefon, mi-a spus el.

M-am mirat. Nu ţineam minte să-i fi spus cuiva că mergeam la parlament în după-amiaza aceea. Gândindu-mă că e probabil o urgenţă de familie, m-am grăbit să ies.

— Unde e telefonul? l-am întrebat pe hol.

— A, nu-i niciun telefon. Aţi vorbit destul, acum vor să voteze. Iar când votează nu se permite accesul nimănui în sală.

— Pot măcar să-mi iau poşeta şi hârtiile?

— Nu, aşteptaţi aici. Vi le aduc eu.

Înainte să plece funcţionarul, mi-am amintit că în sală se mai afla o reprezentantă de la magistratură.

— Ea cum de are voie să asiste la votare şi eu nu? l-am întrebat.

Funcţionarul şi-a dres glasul.

— Ei, dânsa e de la magistratură. E altceva.

Deja începeam să mă întreb: oare nu cumva m-au dat pur şi simplu afară şi de fapt nici nu votează? Chiar simt atât de neruşinaţi, încât sunt în stare să se descotorosească practic de mine în toiul dezbaterii?

În seara aceea m-a sunat o deputată acasă.

— Îmi pare tare rău, mi-a spus ea. Ne-a luat jumătate de oră să ne prindem că te-au dat afară. Când ne-am dat seama, am protestat. Oricum, te rog să ne scuzi.

Până la urmă, legea n-a fost votată. Nu înţelegeam de ce n-o înaintase gruparea femeilor mai înainte în timpul mandatului, ca să aibă doi ani de lupte la dispoziţie. Poate că în lipsa unei mese sau imprimante, nici nu reuşeau să-şi facă treaba atât de bine. Cine ştie? Acea după-amiază petrecută la Majlis mi-a arătat că fundamentaliştii care conduceau Iranul îşi pierdeau orice discernământ când aveau de-a face cu mine. Uneori îmi puneau pur şi simplu beţe în roate, ca atunci când mă dăduseră afară din şedinţa parlamentară. Alteori mă ameninţau de-a dreptul, sperând că teama o să-mi dejoace planurile.

Îmi amintesc că o dată chiar am fost avertizată să renunţ la un caz pentru că era implicat soţul unei prietene foarte apropiate, Siamak Pourzând, un jurnalist căsătorit cu Mehrangiz Kar, o avocată activistă ca şi mine şi confidenta

meu de ani buni. La sfârşitul anului 2001, Pourzând, pe atunci în vârstă de şaptezeci şi unu de ani, a fost arestat pe motive vagi, ulterior descrise drept „contactarea unor monarhişti şi contrarevoluționari”, „spionaj şi subminarea siguranței statului” şi „demoralizarea tineretului”. La acea vreme sistemul îşi pierdea pe zi ce trece toleranța față de presa independentă, iar la rugăciunea de vineri un ayatollah bine-cunoscut avertizase poporul că un agent guvernamental american sosise în Iran cu un geamantan de bani pe care voia să-i împartă jurnaliştilor reformişti. Discursul semnala o nouă încercare de discreditare a jurnaliştilor neaserviți puterii, iar Pourzând – a cărui fiică sprijinea deschis peste hotare opoziția monarhistă – s-a dovedit a fi o țintă la îndemână.

În timp ce Pourzând se afla în arest, pe postul național a apărut un interviu în care el, mai tânăr şi cu glas nefiresc, „mărturisea” că ar fi colaborat în exil cu opoziția iraniană. Apoi au fost chemați mai mulți jurnalişti şi activişti la un sediu al forțelor de ordine, unde i-au hărțuit folosindu-se de nişte declarații pe care susțineau că le-ar fi dat Pourzând împotriva lor. Şi eu am primit ordin de prezentare şi am aflat că figuram pe lista celor incriminați de Pourzând. Anchetatorul m-a întrebat cu cine m-am văzut în călătoriile peste hotare şi alte asemenea stratageme previzibile, menite să-ți smulgă informații despre diverse persoane dubioase din punct de vedere politic pe care le cunoşteai.

Cu câteva seri înainte, când mă întorceam acasă cu fiicele mele pe la miezul nopții, doi necunoscuți ne-au acostat pe strada noastră. Se tot învârtiseră dubios prin zonă, cu câte un buchet de flori veştejite în mâini. Doreau consultanță legală, mi-au zis, şi nu s-au lăsat nici când le-am spus să mă sune la birou în timpul programului. Chiar atunci au coborât din maşini nişte nuntaşi din vecini şi inşii au luat-o la fugă, azvârlindu-mi florile. Când i-am văzut

dispărând dezorientați dintr-odată, am crezut că fusese o tentativă eşuată de asasinat, ceea ce i-am şi mărturisit unei prietene la telefon în seara aceea. Desigur că îmi interceptau convorbirile, pentru că anchetatorul s-a referit la seara aceea, acuzându-mă că răspândesc temeri neîntemeiate cum că se vrea asasinarea mea pentru a întina imaginea țării. Anchetatorul a adăugat că se săturaseră de mine şi că dacă dacă-mi continuam cercetările urma să fiu acuzată oficial de spionaj şi să-mi văd numele în dosarul lui Pourzând.

— De data asta o să fii pusă la zid şi totul o să fie perfect legal, m-a amenințat el.

Adică o să mă trezesc în fața plutonului de execuție.

Peste câteva luni, în timp ce organizațiile internaționale pentru drepturile omului criticau la grămadă guvernul, Pourzând a primit o eliberare de două luni din închisoare. După ce a revenit în celulă, m-a sunat să mă întrebe de ce nu l-am vizitat niciodată la închisoare.

— Legea nu-mi permite să te vizitez dacă nu eşti clientul meu, i-am explicat.

Între timp, soția sa se prezentase în fața unei comisii parlamentare, solicitând să fie judecat oficial. Când ne-a fost clar că nu reuşise nimic pe planul acesta, m-am implicat şi eu, dar am fost informată că un proces oficial ar înrăutăți şi mai mult situația. Pourzând a rămas după gratii, iar sănătatea i s-a şubrezit tot mai mult.

Astfel am avut de-a face cu o nouă metodă de intimidare, menită să mă convingă să renunț la profesia mea. Acest episod arată pe câte fronturi lucrează sistemul pentru a vulnerabiliza persoanele ca mine, fie ei jurnalişti sau activişti. Ne implicau numele în dosarele contrafăcute ale altora, ca apoi să ne submineze chiar în domeniile în care ne desfăşuram activitatea.

Atunci când îi închisesem gura clericului deputat cu manualul său de la seminar şi nu mai avusese niciun argument la îndemână, nu se lăsase bătut, ci făcuse uz de forţă. Incidentul arăta şi cât de dificil era să negociezi pentru drepturile femeilor în regimul teocratic al Iranului actual. Propunerea mea de lege, care nu se baza pe cine ştie ce şcoală marginală de filosofie islamică, ci pe chiar scripturile oficiale care se predau în seminarele din Qom, demonstra că drepturile fundamentale ale femeilor puteau fi garantate într-un cadru islamic de guvernare, cu condiţia ca guvernanţii să se arate dispuşi să interpreteze credinţa noastră într-un spirit egalitar.

Islamul cunoaşte o tradiţie de interpretare şi inovaţie intelectuală cu numele de *ijtihad*, pusă în practică de jurişti şi clerici de-a lungul secolelor pentru a discuta semnificaţia învăţăturilor Coranului şi modul în care se puteau aplica unor idei şi situaţii moderne. Islamul sunnit a renunţat cu totul la *ijtihad* cu câteva secole înainte, însă *ijtihad-ul* prosperă în islamul şiit atât în practică, cât şi în spirit. *Ijtihad-ul* are un rol central în legea islamică pentru că *Sharia* e mai degrabă un set de principii decât un cod de legi. O hotărâre sau opinie la care se ajungea apelând la *ijtihad* implica judecarea unei chestiuni (de exemplu, e drept ca femeile să fie lapidate pentru adulter în secolul al XX-lea?) de către jurist prin metode logice de deducţie în care se stabâlea care chestiuni cântăreau mai greu. În primii ani de după revoluţie ayatollahul Khomeini a stabilit că mass-media de stat avea dreptul să transmită muzică, deşi clericii tratau orice melodie cu mare severitate. El a conchis că tineretul s-ar fi lăsat ademenit de posturile de radio occidentale, ceea ce ar fi fost şi mai mult în dezavantajul Republicii Islamice. Iată un act de *ijtihad* prin care o convenţie din secolul al VII-lea a fost declarată nepotrivită pentru zilele noastre.

Pe de o parte, *ijtihad-vd* impune o anume flexibilitate legii islamice, creând posibilitatea incitantă a adaptării valorilor şi tradiţiilor islamice la existenţa noastră modernă. Însă chiar această flexibilitate face ca *ijtihad-ul* şi jurisprudenţa islamică în general să constituie un fundament spinos pentru un set de drepturi universale inalienabile. *Ijtihad-ul* ne eliberează de povara adevărurilor definitive – putem interpreta învăţăturile Coranului la nesfârşit, însă asta înseamnă şi că ayatollahii pot să argumenteze cât cuprinde împotriva Declaraţiei universale a drepturilor omului, secole de-a rândul. Înseamnă că toată lumea poate avea câştig de cauză. Înseamnă că figurile patriarhale şi regimurile autoritare aflate la putere pot să profite de *ijtihad* pentru a veni cu interpretări înapoiate şi nemiloase ale islamului pe potriva sensibilităţilor şi agendelor lor politice. Aşa cum s-a întâmplat cu mullahul care şi-a pus angajatul să mă scoată din sala de dezbateri a parlamentului, adesea lupta pentru drepturile femeilor în Republica Islamică nu se bazează pe inteligenţă sau discernământ şi nici nu e întotdeauna dreaptă. Nu înseamnă că islamul nu e compatibil cu egalitatea în drepturi a femeilor, înseamnă că invocarea islamului într-o teocraţie filtrează religia printr-un caleidoscop ale cărui interpretări se schimbă şi se contopesc permanent, privilegiind punctul de vedere al celor mai puternici.

Experienţa mişcării reformiste iraniene – mandatul lui Khatami şi scurta existenţă a unui parlament reformist – au demonstrat cât de limitată era reforma islamică sub un regim teocratic. La sfârşitul anilor 1990 şi la începutul noului mileniu, în cercurile politice iraniene au avut loc dezbateri aprinse pe tema reformelor. Clericii progresişti şi intelectualii şi filosofii secularişti ai zilei şi-au prezentat viziunile asupra unei reforme islamice şi asupra căii prin care Republica Islamică putea fi democratizată din interior.

Însă eşecul mişcării reformiste a pus sub semnul întrebării relevanța întregii dezbateri. La ce bun că aveam o versiune a islamului reformistă şi tolerantă dacă apărătorii puternici din vechea gardă ai constituției teocratice a Republicii Islamice considerau că propria interpretare a acesteia este aprobată de Dumnezeu şi absolut inflexibilă?

Curajosul jurnalist Akbar Ganji, care a devenit cel mai important deținut politic din această țară, a găsit o soluție în închisoare, unde zăcea pentru că adusese critici regimului. Am mai pomenit de Ganji, căci el făcuse legătura între asasinarea disidenților de la sfârşitul anilor 1990 şi diverşi demnitari de la vârf în articolele sale. Dacă Republica Islamică renunța la atâtea tabuuri, asta li se datora celor ca el, care se sacrificaseră de-a lungul timpului – îşi sacrificaseră sănătatea, cariera şi familia. În 2000 Ganji a fost condamnat la şase ani de închisoare pentru articolele sale. Închis la Evin, Ganji a scris o carte cu titlul *Manifest pentru republicanism*, în care susține separarea totală a religiei de stat, cerându-i conducătorului suprem să renunțe la putere. Manifestul său, aşa cum clar şi sperase, a stârnit mare vâlvă în Republica Islamică. Era prima dată când un disident important, totodată fost revoluționar şi credincios musulman, milita pentru înlocuirea sistemului islamic cu o democrație seculară. Ganji scria că majoritatea iranienilor ştiau ce înseamnă democrația, doar că nu se îndurau să plătească pentru ea. Pleda pentru nesupunerea civică sau măcar o strategie de „necooperare cu despotul".

Mă mai întâlneam cu el când mergeam la închisoarea Evin să-mi văd clienții. Într-o după-amiază, după ce ne-am salutat, l-am întrebat:

— De ce nu se mai aude nimic de tine şi scrierile tale în presă? A început să te uite lumea.

Nu înțelegeam. Într-un caz ca al lui Ganji, avocații apărării făceau mai mult muncă de promovare în presă.

— Mi-am ales un avocat slab, mi-a spus el. Autoritățile mi-au declarat că dacă-l aleg pe el să mă reprezinte tribunalul o să-mi reducă sentința. Însă n-a fost aşa, după cum vezi. N-a mai venit să mă vadă de trei ani. Odată l-am zărit în curtea închisorii, numai că s-a întors şi s-a prefăcut că nu mă vede. Ce pot să fac? N-am cum să ies de aici.

M-am oferit pe loc să-i preiau cazul, iar pe chipul ştrengăresc i s-a citit imediat bucuria. Însă când mi-a ajuns dosarul său în mâini deja nu prea mai puteam să fac nimic pentru el. Autoritățile mi-au interzis să-l vizitez, deşi, în calitate de avocat al său, legea garanta dreptul de vizitare. Sentința era definitivă, iar magistrații nu aveau de gând să cedeze deloc când era vorba de cineva care stârnise un scandal de proporții istorice înainte să ajungă în închisoare, ca apoi să mihteze de după gratii pentru desființarea sistemului islamic. În ultimul an de detenție, bănuind poate că sentința urma să-i fie prelungită, a intrat în greva foamei pentru a obține eliberarea necondiționată din închisoare. Era un joc care pe-care cu fundamentaliştii. Zilele treceau şi Ganji slăbea tot mai tare, iar în a cincizecea zi de grevă, doctorii l-au avertizat că urma să-şi provoace leziuni cerebrale ireversibile, astfel încât a trebuit să cedeze.

L-am pomenit pe Akbar Ganji în ultimă instanță pentru a ilustra o modalitate de luptă care a dus la schimbări în Iran. La vremea când a intrat în greva foamei, presa nu se mai bucura de libertatea şi independența relativă de la începutul reformelor din 1999. Mi-am dat seama că mulți iranieni nici nu aflaseră că făcea greva foamei, însă manifestul său a fost popularizat. Spre deosebire de Iranul anului 1979, tehnologia informațională şi internetul au făcut imposibilă o cenzură totală. Când vedeam la televizor fotografii cu corpul slăbit al lui Ganji pe patul de spital, mă gândeam doar că viitoarele generații vor ajunge să-i poarte recunoştință pentru sacrificiul său.

Într-o seară înmiresmată din iunie 2003 peste o mie de studenți s-au strâns la o universitate din estul Teheranului pentru a aprinde şiruri de lumânări în cinstea colegilor lor răniți după protestele survenite mai devreme în ziua aceea. „Khatami, tăcerea ta îi apără pe ucigaşi”, au scandat ei mărşăluind prin campus şi cerând demisia preşedintelui.

Cu cinci zile înainte, studenții de la o altă universitate din Teheran demonstraseră împotriva scumpirii taxelor de studii, pretextul sub care şi studenții de pe vremea mea organizaseră proteste antiguvernamentale. Când au auzit de aceste marşuri, studenții de la alte universități au declanşat şi ei proteste. Aceste demonstrații răzlețe au luat rapid amploare, declanşând un val serios de tulburări în care masele s-au mobilizat pentru a cere desființarea sistemului islamic. În anii anteriori, protestele studențeşti de această factură se desfăşuraseră ca adunări paşnice, în care se scandau sloganuri pentru libertatea de exprimare, eliberarea deținuților politici şi schimbarea legilor. De data asta studenții s-au înarmat cu rucsacuri pline de pietre şi au cerut în gura mare schimbarea regimului. Speranța juvenilă care animase mişcarea reformistă se transformase în disperare şi furie pură.

În a şasea seară de tulburări care stârniseră haos în Teheran, autoritățile au trimis pe străzi forțele de ordine, pentru a pune iarăşi stăpânire pe oraş. În lumina argintie a lunii aproape pline, voluntari islamici bărboşi, în cămăşi cu mânecile suflecate, au stabilit puncte de control în piețe, forțe de ordine în civil patrulau pe la colțuri, iar maşinile de poliție au blocat căile de acces spre universități. Dacă te-ai fi aventurat cu maşina prin oraş după miezul nopții, ai fi crezut că e război în Teheran. Coloane lungi de camioane cu soldați şi vehicule ale poliției rulau pe autostrăzile de centură, de parcă ar fi mers la luptă.

Sistemul a înăbuşit protestele cu brutalitatea sa caracteristică, amplificată acum de un aşa-zis sprijin american acordat celor care-i subminau autoritatea. „Oamenii au început să-şi exprime dorința de a trăi într-un Iran liber, ceea ce mi se pare îmbucurător”, declarase preşedintele Bush în fața reporterilor. Orice sprijin american în favoarea unui fenomen prodemocratic din Iran, fie că reprezenta un individ, o tendință sau o demonstrație, stârnea întotdeauna furia sistemului islamic, ducând în general la metode şi mai brutale de reprimare. Aşa s-a întâmplat şi acum.

Pe postul național s-au dat imagini cu protestatari arestați care se deziceau de acțiunile lor, cu chipuri învinețite şi mohorâte. Asociațiile studențeşti au pus în circulație numele celor aproximativ 4.000 de studenți care dispăruseră de când începuseră protestele. Prietenii şi familiile studenților arestați şi dați dispăruți mergeau în singurul loc din Teheran unde te prezinți când dispare cineva la un protest: închisoarea Evin. După ce au loc tulburări majore, părinții se înşiruie de obicei pe trotuarul din fața închisorii, pentru a afla noutăți despre copiii lor. Este o scenă frapantă şi captivantă: mamele înfăşurate în *chador*-uri negre care stau îndurerate pe cimentul trotuarului, pe fundalul închisorii şi al munților.

Pentru că jurnaliştii au nevoie de imagini pentru a-şi spune poveştile, Zahra Kazemi, o fotografă canadiană de origine iraniană, s-a deplasat la închisoare pe 23 iunie pentru a face fotografii. Autorizația de presă la zi eliberată de guvern pe care o ținea în geantă îi permitea, credea ea, să-şi desfăşoare munca în oraş. Când un gardian a observat că face poze, în loc să-i spună să înceteze, i-a cerut să-i predea aparatul. Temându-se ca oficialitățile să nu hărțuiască familiile pe care le fotografiase până atunci, Zahra i-a arătat autorizația şi a expus pelicula la lumină.

— Nu ți-am cerut să distrugi filmul, ți-am zis să-mi dai aparatul.

— N-ai decât să-mi iei aparatul, i-a replicat ea, însă filmul îmi aparține.

Au arestat-o şi au interogat-o trei zile, dând-o pe mâna poliției, a procurorilor şi a serviciilor secrete.

Într-o după-amiază, m-a vizitat o prietenă la birou, să-mi spună că fusese arestată o prietenă de-a ei, Ziba, cum îi spuneau amicii Zahrei Kazemi.

— Ai ei nu ştiu, mi-a spus ea, şi mă tem să merg la Ambasada Canadei, pentru că au arestat-o pentru spionaj. Dacă află că am contactat ambasada şi mă acuză şi pe mine de spionaj?

— Sună la ambasadă de la un telefon public şi nu le spune cine eşti, i-am spus. Trebuie să ştie.

Peste patru zile, Ziba a fost internată într-un spital din Teheran. Prin ziare au apărut articole despre o fotografă iraniano-canadiană care fusese arestată, susținând că este un spion pătruns în țară pe post de jurnalist. Rudele ei au aflat de-abia peste o săptămână că nu mai era arestată, ci în comă la reanimare, păzită de agenți. Iar peste o săptămână a murit.

Când s-a aflat de moartea ei, întreaga afacere a devenit o dispută violentă şi dubioasă între corpul de justiție fundamentalist, guvernul preşedintelui Khatami şi guvernul canadian. Ziba avea dublă cetățenie, iraniano-canadiană, iar Canada a început să facă presiuni asupra guvernului iranian să-i trimită corpul neînsuflețit la Montreal şi să-i pedepsească pe ucigaşi Sistemul susținea că suferise un atac cerebral în timpul anchetei, schimbându-şi ulterior această declarație neverosimilă – jurnalista căzuse şi se lovise la cap. De-abia după ce vicepreşedintele iranian Mohammad Ali Abtahi a recunoscut că murise în urma bătăilor şi-au dat seama cei din aparatul fundamentalist de

stat că de-acum era greu să-i muşamalizeze moartea. Chiar s-au arătat descumpăniți de condamnările cu care s-au ales din toată lumea.

La puțin timp după ce ziarele au dat publicității moartea Zibei şi sistemul a oferit aceste justificări contradictorii, m-a sunat o altă prietenă de-a ei să mă întrebe dacă poate să mă viziteze însoțită de mama Zibei. Au venit la birou într-o după-amiază târzie şi mi-au povestit totul la un ceai.

Prietena Zibei a spus că agenții de siguranță au venit de două ori la ea acasă, unde o găzduia pe Ziba la vremea arestării.

— M-au tot întrebat de „boala" ei şi ce medicamente lua zilnic, a spus ea. Când le-am spus că nu suferea de nimic, au vrut să-i vadă bunurile. I-am dus în baie şi au început să-i scotocească prin dulapul cu articole de toaletă, de unde au luat un flacon cu multivitamine şi unul cu tablete de calciu. „Vezi?!", au zis ei triumfători, vânturând flacoanele. „Ți-am zis că-i bolnavă". „Sunt vitamine", am spus. „Nu se iau neapărat când eşti bolnav" De-abia mai târziu mi-am dat seama că voiau să dea vina pe o boală de-a Zibei care se înrăutățise în închisoare.

Mama Zibei, o femeie vârstnică şi fragilă care nu mai avea niciun alt copil în afară de aceasta, venise tocmai din Shiraz, un oraş de poveste din sudul Iranului, ca să mă vadă. Când vorbea, îi tremura glasul şi se tot întrerupea după câteva clipe, de parcă rămânea fără aer.

— M-au sunat la Shiraz să-mi spună: „Zahra a fost arestată şi se află în închisoare, dacă doriți s-o vedeți, veniți", a povestit ea. Am luat autocarul spre Teheran chiar în seara aceea, ca să fiu dimineața la închisoare. Când m-am dus la administrația închisorii, m-au pus să aştept două, trei ore şi, din când în când, venea cineva să mă întrebe: „Ce medicamente lua Ziba?" „Am venit să-mi văd

fiica", le-am zis. „Nu mă mai luați la întrebări. Era sănătoasă tun. Ce-a pățit de mă tot întrebați aşa ceva?" Nimeni nu mi-a răspuns până la ora patru după-amiază, a continuat ea. În sfârşit, când se pregăteau de plecare, un administrator mi-a spus că Ziba e bolnavă şi că au dus-o la spital. Pot să mă duc s-o văd, mi-a spus el. Aşa că am luat un taxi şi m-am dus la spital. Când am intrat în salon, nu mi-a venit să cred că fiica mea zăcea pe pat, cu masca de oxigen pe față, conectată la toate aparatele acelea țiuitoare. M-am dus lângă pat şi am ridicat uşor halatul de spital, ca să văd ce pățise. Avea zgârieturi şi vânătăi închise, gri-albăstrui, peste tot, pe sâni, pe brațe şi pe interiorul coapselor. A doua zi m-am dus iar s-o văd. De data asta nu m-au lăsat să intru, doar să mă uit pe geamul uşii salonului. Nu părea să-şi fi schimbat deloc poziția de când o lăsasem cu o zi în urmă, iar atunci mi-am dat seama că doar aparatele o mai țineau în viață. Am ştiut că mi-am pierdut singurul copil. Cât era încă în comă, nepotul meu din Canada m-a îndemnat să-i trimit trupul acolo, s-o înmormânteze. Când le-am comunicat autorităților din sistemul de justiție şi Ministerului Informațiilor şi Securității Naționale că aceasta este decizia familiei, au insistat că trebuie incinerată în Iran. M-au amenințat. Mi-au spus că îi vor hărțui pe viață pe toți prietenii Zibei de aici dacă nu-mi dau acordul. Eram îndurerată şi buimacă, mă temeam să nu se întâmple ceva grav dacă refuz. Aşa că m-am învoit şi la doar câteva ore după ce a murit i-au transportat corpul cu avionul până la Shiraz pentru înmormântare.

Când mama Zibei s-a oprit să soarbă din ceai, mi-am închipuit cu ce metode de intimidare avusese de-a face şi mi-am simțit inima grea în piept. Fiind o femeie analfabetă şi cu dificultăți de deplasare, îşi dăduse acordul când îi bătuse la uşă, la Shiraz, un avocat şmecher, numit de tribunalul din Teheran pentru a descoperi cine o ucisese pe

Ziba. Semnase documentele fără să le citească şi de-abia seara, când a arătat o copie unei rude, şi-a dat seama că îi cedase nu doar dreptul de a o reprezenta în instanță, ci şi de a cădea la înțelegere cu statul. Rudele au sfătuit-o să-şi găsească un avocat bun şi aşa ajunsese la mine.

— Nu-mi permit să vă plătesc, mi-a spus ea şovăitor.

— Nu-i nimic, m-am grăbit s-o liniştesc. Oricum n-aş primi niciun ban de la dumneavoastră. Însă haideți să trecem la treabă.

Am redactat pe loc o scrisoare în numele ei adresată tribunalului, prin care anulam acordul stabilit cu avocatul din oficiu. Iar apoi am început pregătirile pentru procesul care începea în săptămâna următoare.

În prima zi a procesului am rămas acasă şi am îndemnat-o şi pe mama Zibei să nu se prezinte. Nu voiam să se afle la tribunal că simt avocata ei, căci după legea iraniană tribunalul hotărăşte în prima zi dacă va fi un proces public sau cu uşile închise. Ştiam că dacă apar se vor decide pe loc asupra unui proces cu uşile închise. Mama Zibei a trimis din Shiraz o scrisoare în care declara: „Îl am pe Dumnezeu ca avocat". În şedința de deschidere, preşedintele completului de judecată a decis că, în lipsa unui avocat şi cum mama Zibei nu se obosise nici măcar să vină de la Shiraz, era un gest de bunăvoință să declare procesul deschis. Micul meu şiretlic a funcționat, căci tribunalul nu mai avea cum să-şi anuleze hotărârea.

Peste zece zile trebuia să plec la Paris – la un seminar în cursul căruia am aflat că am primit Premiul Nobel –, însă înainte m-am dus s-o văd pe mama Zibei. Ziba nu era primul om care murise într-o închisoare iraniană, însă era prima moarte care stârnise un asemenea interes pe plan internațional. Reprezentându-i familia în instanță, îmi propuneam să arăt lumii ce se petrecea în închisorile din Iran şi, speram eu, să previn pe viitor asemenea acte de

violenţă inumană. Procesul nu s-a arătat la înălţimea aşteptărilor noastre, iar judecătorul a declarat ulterior că nu se poate identifica angajatul din guvern care-i dăduse Zibei lovitura de graţie. Însă în ziua aceea am discutat cu mama ei ce strategie legală să adoptăm. Îmi adusese lămâi din Shiraz, iar parfumul lor umplea tot biroul, aşa cum florile de portocal înmiresmează primăvara aerul din Shiraz.

Capitolul 12
Premiul Nobel

În septembrie 2003 am fost invitată la Paris, la un seminar având ca temă oraşul Teheran. Ambasada Iranului din Franţa a protestat la început împotriva participării mele, pe motiv că am vederi contrare poziţiei oficiale a guvernului iranian. Se părea că şi peste graniţă sistemul avea impresia că poate controla ce se vorbeşte sau ce se crede despre Iran, considerând ilegitimă orice perspectivă care îi contrazicea poziţia. Ambasada a ameninţat că va reţine în ţară filmele şi operele de artă destinate seminarului în eventualitatea participării mele. Municipalitatea Parisului, fiind organizatorul seminarului, s-a ţinut tare pe poziţii şi guvernul iranian a cedat într-un sfârşit.

Am luat-o cu mine pe fiica mea mai mică, Nargess, iar între proiecţii de film precum *SOS Teheran* am plimbat-o prin Paris, bucurându-mă în sinea mea s-o văd atât de încântată de Turnul Eiffel, de Luvru, de Champs-filysees şi arhitectura maiestuoasă. Am stat la hotel până în ultima seară a şederii noastre, când am fost găzduite în casa unui vechi prieten din sistemul de justiţie prerevoluţionar, doctorul Abdol-Karim Lahiji, acum vicepreşedinte al Federaţiei Internaţionale a Ligilor pentru Drepturile Omului. Ajungând mult prea repede la capătul sejurului, a doua zi

dimineaţă ne-am făcut bagajele şi am aşteptat să ne conducă soţia sa la aeroport. Sincer, auzisem cu ceva timp în urmă că fusesem trecută la un moment dat pe lista nominalizaţilor la Premiul Nobel pentru pace, însă un ziar iranian scrisese că numele fusese scos ulterior, astfel că nu m-am mai gândit deloc la povestea asta şi, cât am fost la Paris, n-am dat niciodată drumul la televizor sau la radio.

În acea dimineaţă, doctorul Lahiji şi-a luat rămas-bun de la noi şi a plecat la serviciu, iar tocmai când ne căram geamantanele până la uşă a sunat telefonul. Mă căuta cineva, aşa că m-am dus în bucătărie şi am luat receptorul. Pe fir era un bărbat care mi-a spus că sună în numele comitetului care decerna Premiul Nobel pentru pace. M-a rugat să rămân la telefon, pentru că urma să primesc o ştire importantă. Crezând că vreun prieten îmi face o farsă, am închis pe loc. După vreo zece minute, am primit un nou apel, cu acelaşi mesaj. Am explicat că trebuie să ajung la aeroport, aşa că sunt nevoită să plec, însă apelantul a insistat că era o ştire urgentă. Când şi-a dat seama că nu-l cred şi că sunt gata să-i închid iar, a pasat telefonul altcuiva, care mi-a explicat că eram pe lista candidaţilor şi nu mai trebuia decât să aştept câteva minute. Atunci am auzit pe cineva spunând că am primit Premiul Nobel pentru pace şi am rămas uluită, neştiind dacă să mai prind avionul spre Teheran sau nu.

Atunci a început să sune încontinuu telefonul – erau jurnalişti. L-am sunat pe doctorul Lahiji la serviciu ca să-l întreb dacă auzise de aşa ceva. Eram de-a dreptul şocată şi nu prea ştiam ce să fac. Mi-a sugerat să amân cursa, pentru că nu aveam de unde să ştim cum va reacţiona guvernul iranian. La Teheran reporterii şi jurnaliştii din toată lumea nu aveau cum să mă contacteze direct, aşa că era mai bine să stau locului. În două ore îmi vor aranja o conferinţă de presă.

Am sosit într-o încăpere plină de reporteri care nici n-au mai aşteptat să ajung pe podium, că m-au şi luat la întrebări. Era un adevărat potop, aşa că am încercat să răspund cât de rapid şi limpede puteam. După ce s-a anunțat premiul, un trimis de la Ambasada Iranului din Paris m-a abordat şi m-a informat pe un ton scorțos şi oficial că îmi transmite felicitări din partea ambasadorului. Îşi închipuiseră că imediat ce aveam să primesc premiul o să împroşc Republica Islamică cu un potop de invective. Nu intenționam însă aşa ceva, aşa cum nu intenționasem nici înainte. După ce au asistat la conferința de presă şi şi-au dat seama că mă pronunțam în aceiaşi termeni măsurați şi politicoşi ca până atunci, cei de la ambasadă au trimis doi oameni cu un Coran drept cadou pentru mine. Mi-au spus că ambasadorul ar fi vrut să mă vadă, însă era prins într-o altă întrunire şi dorea să-mi vorbească la telefon. Au aranjat convorbirea pe mobil şi am discutat pe scurt cu ambasadorul.

După ce s-a încheiat conferința de presă, am apucat să mă reculeg o clipă şi atunci mi-am dat seama că trebuia s-o sun pe mama să-i explic că nu mai ajung la Teheran aşa cum programasem, ci a doua-zi. Fratele meu m-a sunat mai târziu în seara aceea de la Teheran să-mi spună că se alcătuise im comitet de primire în cinstea mea. Se părea că nu ştiau în care zonă a aeroportului să mă aştepte şi am insistat să nu mă ducă prin zona de primire a membrilor guvernului. Comitetul de primire părea nehotărât şi în privința datei la care urma să mă întorc. Unii erau de părere că trebuia să mai aştept ca să aranjeze cum trebuie aeroportul şi să sosească şi lumea din provincie la Teheran. Alții spuneau că era mai bine să profit de moment ca să mă întorc la Teheran cât mai repede, ca să sărbătoresc ştirea alături de iranieni. În ce mă privea, mă săturasem de atâtea

interviuri şi tevatură şi, în ciuda tuturor incertitudinilor, voiam să mă întorc acasă.

A doua zi lumea s-a strâns la aeroport să mă felicite la plecare. Mi-am luat rămas-bun de la doctorul Lahiji într-o sală de întruniri rezervată de ambasadă. La bordul avionului Iran Air, căpitanul a venit să mă felicite şi ne-a mutat pe mine şi pe Nargess la clasa întâi. Peste puțin timp, stewardesa a început să-mi aducă bilete de felicitare din partea altor pasageri. Biletele au tot curs până când m-am hotărât să fac turul avionului ca să dau mâna cu toată lumea. Pasagerii mă felicitau toți în culmea încântării, în afară de doi inşi foarte serioşi, care m-au avertizat să am grijă să nu întinez memoria celor căzuți pentru apărarea Iranului şi a islamului.

— Gloria martirilor e prea măreață pentru a fi întinată de un singur om, am spus, însă vă rog să nu vă faceți griji.

Căpitanul a anunțat că această cursă va primit numele de Zborul pentru pace şi ne-a invitat pe mine şi pe fiica mea în carlinga avionului. Când am intrat, căpitanul s-a întors cu spatele la bordul cu butoane luminoase ca să ne vorbească şi o clipă m-am temut să nu ne prăbuşim.

— Pot să vă întreb de ce nu vă uitați în față? i-am spus neliniştită.

Atunci mi-a explicat că avionul zbura pe pilot automat şi m-am simțit caraghioasă.

De-abia după ce ne-am întors la locurile noastre am avut un moment de linişte; mi-am lăsat capul pe spetează şi am meditat la consecințele evenimentului. Mi-au trecut prin minte tot felul de idei: ONG-ul nostru mult încercat putea să-şi achiziționeze în sfârşit mobilă de birou... Ce-o să creadă guvernul iranian?... Oare o să fiu mai în siguranță, o să mă protejeze cumva premiul câştigat?... Sau o să-i irite şi mai tare pe acei iranieni care deja nu prea mă sufereau şi

care plănuiseră să mă omoare pe vremea când eram mult mai în umbră decât acum?

În timp ce bolta pe care zburam se întuneca tot mai mult şi agitaţia din cabină se potolea, am început să mă gândesc la adevărata semnificaţie a premiului. Nu crezusem nicio clipă că mi se cuvenea mie ca individ. Această recunoaştere solemnă era menită doar unei anume vieţi simbolice, unei căi sau abordări urmate cu un scop mai înalt în ultimii douăzeci şi trei de ani, din ziua în care mi se răpise postul de judecător şi până în perioada în care mă războisem prin tribunalele revoluţionare din Teheran, repetasem unul şi acelaşi lucru: o interpretare a islamului în armonie cu egalitatea şi democraţia reprezintă o expresie autentică a credinţei. Nu religia ţine femeile prizoniere, ci dictatele alese de aceia care îşi doresc să le ţină robite. Aceasta este credinţa care stă la baza operei mele, alături de convingerea că Iranul trebuie să se schimbe paşnic, din interior.

Mai toată viaţa mea de adult am fost atacată şi ameninţată pentru abordarea mea de iranienii din ţară, care mă numesc renegată pentru îndrăzneala de a susţine că islamul poate privi şi spre viitor, precum şi de criticii secularişti de peste hotare ai Republicii Islamice, cu atitudini la fel de dogmatice. De-a lungul anilor, am îndurat tot felul de jigniri şi atacuri, mi s-a spus că nu sunt în stare să înţeleg adevăratul spirit al democraţiei odată ce susţin că libertatea şi drepturile omului nu intră inevitabil în conflict cu islamul. Când am auzit declaraţia juriului cu voce tare şi mi-am auzit religia pomenită alături de opera pe care am închinat-o apărării drepturilor iranienilor, am înţeles imediat ce anume era elogiat: credinţa într-o interpretare pozitivă a islamului şi puterea acestei credinţe de a-i ajuta pe iranienii care năzuiau să-şi schimbe ţara pe cale paşnică.

Când sub noi au început să apară luminițele sclipitoare ale Teheranului şi avionul a început să coboare, fiica mea s-a întins să mă bată pe umăr. Când avionul s-a oprit pe pistă, însoțitoarea de zbor m-a rugat să cobor prima, conducându-mă la uşa avionului. Când aceasta s-a deschis, am zărit chipul radios al mamei mele. I-am luat mâinile moi şi încrețite în ale mele şi le-am dus la buze. Iar când m-am îndreptat de spate, am zărit în sfârşit mulțimea care se întindea cât vedeai cu ochii. Nepoata ayatollahului Khomeini a păşit în față şi mi-a pus la gât un şirag de orhidee delicate. Mulțimea ne înconjura din toate părțile, aşa că mi-am cuprins mama pe după umerii uscățivi şi m-am uitat la agenții de pază de lângă noi, care păreau pierduți. Atât mai trebuie, să câştig Premiul Nobel ca apoi să mor strivită de mulțimea care m-a întâmpinat acasă, mi-am spus eu ironic, hotărând să las polițiştii să formeze un cordon de siguranță în jurul nostru. Am tras adânc aer în piept şi am strigat cât puteam de tare *Allahu akbar*! Toată lumea, de la echipajul de pe aeroport până la miile de cetățeni, a înlemnit de mirare, moment în care ne-a înconjurat poliția şi ne-a condus la o sală de aşteptare.

Acolo ne-au întâmpinat cu căldură un vicepreşedinte popular şi un purtător de cuvânt al guvernului – care făceau parte din aripa reformistă de atunci a sistemului. Am schimbat repede câteva cuvinte, apoi ne-am deplasat la podiumul construit în cinstea sosirii mele, căci de-acum se făcuse aproape miezul nopții şi îmi dădeam seama după larma înăbuşită de afară că mulțimea număra câteva sute de mii de oameni. Când m-au ridicat în sfârşit pe podium, nu mi-a venit să-mi cred ochilor. Mulțimea se întindea în toate direcțiile, pe toată zona de lângă terminalul aeroportului şi până departe, de-a lungul bulevardului care ducea în oraş. O asemenea mulțime se strânsese ultima oară pe aeroportul din Teheran în anul 1979, iar figura de la

bordul avionului sosit de la Paris era ayatollahul Khomeini. Însă de data asta, judecând după mulțimea baticurilor, majoritatea persoanelor din mulțime erau femei. Unele erau în *chador*-ul negru, însă cele mai multe purtau văluri colorate, iar gladiolele şi trandafirii albi pe care-i fluturau în aer sclipeau în întunericul nopții.

— Au venit pe jos, mi-a şoptit fratele meu la ureche. Au venit cu maşina până când s-au blocat şoselele, apoi au coborât şi au luat-o pe jos. Toate cursele au fost anulate pentru că lumea a blocat toate căile de acces la aeroport.

În depărtare, un grup de studenți cântau în cor „Yar-e Dabestani", un cântec melancolic din popor devenit imnul tinerilor organizatori prodemocrați. De obicei se cântă la proteste, pentru a-şi păstra moralul ridicat înainte să se năpustească militarii asupra lor, şi atunci când se strâng laolaltă, temându-se pentru viitorul care-i aşteaptă, însă hotărâți să-şi ia riscul întrunirii. Era o melodie tristă, însă însuflețitoare şi, aşa cum nu mi se mai întâmplase de cine ştie când, m-am simțit optimistă ascultând versul: „Cine să tragă cortina dacă nu tu şi eu?"

Nu aveam la dispoziție niciun microfon care să-mi poarte glasul destul de departe în mulțime, aşa că mi-am cerut scuze, am făcut cu mâna şi până la urmă am coborât de pe podium, în timp ce mergeam în sfârşit spre maşină şi o luam încet înainte, mulțimea s-a dat în lături ca să ne facă loc şi am privit pe geam la chipurile care se derulau pe lângă noi, pline de speranță, gravitate, mândrie, dar, cel mai mult, pline de viață. Spre capătul Pieței Libertății, unde se află Turnul Azadi, monumentul înălțat în cinstea şahului în sudul Teheranului, am zărit o femeie cu un copil de mână şi cu o pancartă improvizată în cealaltă mână şi preț de o clipă am uitat să respir, căci pe pancartă scria: „Acesta este Iranul".

Epilog

Pe biroul din Teheran țin tot timpul o ilustrație decupată dintr-o revistă, ca s-o am sub ochi în timp ce lucrez. Desenul înfățișează o femeie cu un coif pe cap, care stă aplecată asupra unei pagini albe cu condeiul în mână. Aşa nu am cum să uit adevărul pe care l-am învățat în viața mea şi care-şi găseşte ecouri în istoria iranienelor din toate epocile: cuvântul scris este cel mai puternic instrument pe care-l avem, care ne apără atât de tiranii zilelor noastre, cât şi de tradițiile noastre. Fie că e vorba de legendara povestitoare Şeherezada, care-şi amâna decapitarea depănând o mie şi una de poveşti, fie de poetele feministe din secolul trecut care s-au opus imaginii pe care o oferea o anumită cultură despre femei, fie de avocați ca mine, care apără în instanță pe cei lipsiți de putere, iranienele schimbă de secole realitatea cu vorbele lor.

Deşi cuvintele sunt arme paşnice, în ultimii cincisprezece ani am fost hărțuită, amenințată şi închisă pentru eforturile mele de a apăra drepturile omului şi ale victimelor violențelor din Iran. De mult îmi doresc să rememorez în scris toți anii aceştia din perspectiva unei femei marginalizate de Revoluția Islamică, care totuşi a ales să rămână în Iran şi să-şi clădească o carieră şi un țel politic în neîndurătorul regim teocratic care s-a format atunci. Pe lângă propriul parcurs, doream să arăt schimbările din Iran, căci în Republica Islamică schimbarea survine lent şi subtil, astfel încât mai că n-o vezi la început. Când aştepți la semafor într-o intersecție aglomerată sau când asculți predica de vineri, n-ai cum să-ți dai seama pe loc că 65% dintre studenții iranieni şi 43% dintre salariați sunt femei. Doream să scriu o carte în care să încerc să corectez stereotipurile occidentale despre islam şi mai ales imaginea femeilor musulmane, văzute ca nişte făpturi docile

şi îndurerate. Cenzura aflată la putere în Republica Islamică nu-mi permite să pubbe aici o biografie sinceră. Prin natura ocupației mele, mă aflu în tabăra opusă sistemului şi bănuiesc că în Iran n-o să pot niciodată să scriu ceva fără să-mi dau jos coiful.

Când mi s-a decernat Premiul Nobel pentru pace în 2003, am crezut că pot să-mi public memoriile măcar în Occident, unde există societăți deschise, care protejează libertatea de exprimare, pentru a încerca să corectez stereotipurile despre femeile musulmane. Am simțit că aş putea să contribui la dezbaterea tot mai aprinsă despre islam şi Occident, intrând în contact cu publicul larg. Pe lângă eforturile mele de a tempera dezbaterea despre civilizația islamică şi impactul ei asupra Americii moderne, consideram că relația rece şi ostilă dintre Statele Unite ale Americii şi Iran necesita mai mult decât oricând deschiderea liniilor de comunicare dintre cele două societăți. Mi-am închipuit că vocile acelor iranieni care nu se simt reprezentați de guvernul şi de diplomații lor vor fi bine receptate în America.

Astfel că i-am împărtăşit intenția mea de a scrie o carte unui profesor universitar din Statele Unite ale Americii şi prieten apropiat, doctorul Muhammad Sahimi, cerându-i ajutorul. După ce a discutat cu mai mulți agenți literari, doctorul Sahimi mi-a făcut cunoştință cu o femeie pe nume Wendy Strothman. Asistase la două conferințe pe care le ținusem în universități americane şi era încredințată că povestea mea îşi va găsi un public entuziast printre americani Singurul obstacol era guvernul american, am aflat eu, şocată, când ne-am întâlnit în mai 2004. Se părea că sancțiunile în vigoare în Statele Unite ale Americii nu-mi permiteau practic să-mi public memoriile în America.

Deşi legile federale precizează că embargoul impus de SUA nu trebuie să restricționeze libera circulație a

informațiilor, Biroul pentru controlul bunurilor străine din cadrul Departamentului Trezoreriei (OFAC) regulariza importul de cărți din Iran şi alte țări sub embargo. Deşi interdicția nu era menită să blocheze propriu-zis circulația informațiilor dintre națiuni, avea totuşi acest efect din cauza interzicerii publicării de „materiale aflate într-un stadiu intermediar de creație şi existență". Ceea ce însemna că deşi puteam să-mi public memoriile în Statele Unite ale Americii, niciun agent literar, editor sau redactor american nu putea să mă ajute legal şi nicio editură nu putea să-mi facă reclamă. La început nici nu ne-am dat seama ce consecințe grave ar fi avut încălcarea restricțiilor. Însă în curând am aflat că Wendy ar fi putut să fie amendată scump şi chiar închisă dacă ar fi sfidat legea.

În Iran sistemul islamic cenzurează cărți, îngrădeşte internetul şi interzice televiziunea prin satelit pentru a bloca accesul iranienilor la informațiile din exterior. Nu înțelegeam de ce tocmai guvernul american, care se autoproclama apărătorul libertății, încerca să restricționeze lecturile americanilor, acțiune care în regimurile autoritare poartă numele de cenzură. Ce diferență era între cenzura din Iran şi cea din Statele Unite ale Americii?

La întrebările insistente ale editurilor, oficialitățile americane motivau restricțiile invocând siguranța națională şi insistau că se poate obține la cerere o aprobare specială. Însă din procesele mele prin tribunalele Republicii Islamice, apărând victimele sistemului, am învățat că lupta nu se dă pentru fiecare caz în parte, ci fiecare caz constituie un simptom al nedreptății inerente unui anume cod legal.

În calitate de laureată a Premiului Nobel pentru pace, aveam toate şansele să obțin aprobarea specială, doar făcusem închisoare în Iran pentru că apărasem drepturile omului şi nu prea aveau cum să justifice o eventuală interdicție de publicare a memoriilor. Însă acest tratament

special nu ajuta cu nimic sutele de scriitori şi cercetători din Iran şi alte ţări aflate sub embargo, cu care jurnaliştii şi editorii refuzau să lucreze de teama restricţiilor Departamentului Trezoreriei. Aceste restricţii blocau schimbul de idei din ştiinţele umaniste şi ale naturii şi împiedicau cercetătorii să-şi împărtăşească cunoştinţele acumulate, de exemplu în evenimente tragice cum a fost cutremurul din Bam survenit în 2003, în care au murit aproape 30.000 de iranieni.

Cum toată viaţa apărasem libertatea de expresie, nici nu concepeam să solicit aprobarea guvernului pentru a-mi publica memoriile. Nu doream tratament special din cauza celebrităţii de care mă bucuram, astfel încât am început să privesc acest caz în lumina unor principii mai largi: dreptul la libertatea de exprimare, precum şi dreptul şi responsabilitatea publicului american de a asculta alte voci din toată lumea. Wendy s-a învoit să mă ajute cum putea să combat restricţiile acestea şi am căutat consiliere legală în eforturile noastre. După mai multe luni tumultuoase, l-am cunoscut pe Philip Lacovara, un avocat distins care pledase în cazul Watergate în faţa Curţii Supreme de Justiţie, partener în firma Mayer, Brown, Rowe & Maw, care ne-a oferit consiliere *pro bono* în cazul pe care-l construiam împotriva guvernului american.

La 26 octombrie 2004, eu şi Wendy am pornit o acţiune juridică împotriva Departamentului Trezoreriei într-un tribunal federal din New York, urmând exemplul mai multor organizaţii americane ale tipografilor, editorilor şi traducătorilor americani, care acţionaseră în septembrie. Ne propuneam să atacăm restricţiile în vigoare, care interziceau „materialele informative” din ţări aflate sub embargo, sub motiv că încălcau drepturile cititorilor americani asigurate de Primul amendament la Constituţia SUA. în declaraţie, am caracterizat interdicţia drept un eşec critic atât al

americanilor, care erau privați astfel de posibilitatea de a afla mai multe despre țara mea şi oamenii ei de la diversele voci iraniene, cât şi al ambelor națiuni, care nu reuşeau astfel să se înțeleagă mai bine.

Din punctul meu de vedere, restricțiile reflectau relațiile încâlcite şi disfuncționale care se mențin între Statele Unite ale Americii şi Iranul zilelor noastre. În lipsa unui schimb onest de idei, ambele țări şi-au format obiceiuri periculoase, care au provocat traume insolite în istoria modernă a celor două state: lovitura de stat din 1953 organizată de CIA, care a înlăturat de la putere guvernul iranian ales democratic, şi replica întârziată din 1979 a acestui incident, şi anume criza ostaticilor de la Ambasada SUA din Teheran. Mă îngrijorează că, în ciuda istoriei tensionate dintre ele, cele două țări se comportă mai departe de parcă nu ar avea nicio legătură una cu cealaltă şi se pot cenzura una pe cealaltă fără să resimtă nicio consecință.

La bine şi la rău, Statele Unite ale Americii reprezintă în prezent singura supraputere a lumii, iar Iranul posedă o poziție strategică într-o regiune turbulentă, de maxim interes pentru SUA. Această situație generează destule dificultăți: sfera de influență a Iranului se întinde până în Irak, țară în care America se străduieşte din greu să țină haosul în frâu, iar noii guvernanți ai Irakului sunt prieteni apropiați ai Republicii Islamice. În plus, în contradicție cu poziția oficială a guvernului lor, tinerii iranieni au rămas simpatizanți entuziaşti ai americanilor, reprezentând ultima rezervă de sentimente bune dintr-un Orient Mijlociu ostil. Cele două națiuni ştiu că au unele interese comune strategice, iar această recunoaştere le-a permis să-şi unească forțele pentru a pune ordine în tendințele Afghanistanului după căderea regimului taliban. Doar că ideologia şi neîncrederea reciprocă joacă un rol la fel de important în ostilitățile actuale dintre cele două state ca şi

realismul politic, iar de aici rezultă necesitatea stringentă a schimbului de idei – în esență, a accesului la cultura celeilalte țări şi la atitudinile care nu se confundă cu discursurile oficiale.

La 16 decembrie 2004 Departamentul Trezoreriei şi-a revizuit restricțiile privind publicarea operelor cetățenilor din statele sub embargo. Dacă nu ar fi făcut-o de la sine, ar fi intervenit probabil curtea federală, decretând că această legislație contravine constituției. Peste două luni, preşedintele Bush s-a adresat poporului iranian în discursul său anual: „America vă va sta alături în lupta voastră pentru libertate". Cum ar fi putut preşedintele să facă o asemenea declarație atât timp cât dreptul iranienilor de a publica asemenea vederi în SUA era încă amenințat?

Acțiunea de revizuire a Departamentului Trezoreriei este doar un pas modest în lunga şi violenta istorie care leagă cele două țări, însă are o valoare simbolică, pe care o consider foarte încurajatoare. La urma urmei, nu e uluitor că o iraniană stabilită în propria țară a reuşit să contribuie la eforturile de perfecționare a justiției americane? Am luat cu mine în Iran această victorie şi am adus-o frecvent în discuție, căci s-ar putea dovedi foarte utilă pe viitor. Ea mi-a permis să combat un truism politic din discursul Republicii Islamice: faptul că America nu răspunde decât la o abordare în forță. Am ajuns cum am ajuns din cauza atitudinii belicoase şi a presiunilor depuse de ambele părți, care au rămas înrădăcinate în comportamentul celor două state. Se poate ca muntele de neîncredere din prezent să nu se topească decât peste decenii întregi. Însă aceşti paşi mărunți ne amintesc că eforturile pe cale politică de a schimba pozițiile celeilalte tabere pot duce la un destin comun mai productiv.

Îmi dau seama că această încredere a mea în dialogul politic pare exagerat de optimistă, dată fiind falia dintre

aşteptările pe care şi le-a făcut Occidentul despre Iran şi înclinaţia spre compromis a sistemului iranian. Nu mă concentrez asupra acestui proces politic pentru că m-aş încrede în posibilitatea de a ne construi prea curând noi relaţii la masa tratativelor, ci pentru că nu văd altă posibilitate. La rândul său, Iranul trebuie să treacă paşnic la un regim de guvernare democratic, care să reprezinte voinţa majorităţii iranienilor. După o revoluţie relativ recentă şi cei opt ani care au urmat, iranienii s-au săturat de sacrificii şi violenţe. Deşi destui oameni sunt dispuşi să facă închisoare sau să-şi pună viaţa în joc ca disidenţi, nu cred că Iranul de azi este dispus să ridice armele împotriva propriului guvern.

Iar Occidentul poate să depună presiuni asupra Iranului pe calea diplomaţiei, silindu-l să-şi schimbe atitudinea, de la cazurile de încălcare a drepturilor omului- până la programul nuclear naţional. Deşi unele state occidentale păstrează ca o strategie viabilă ameninţarea regimului printr-o intervenţie militară în zonă, această abordare periclitează aproape toate eforturile iranienilor democraţi din ultimii ani. Ameninţarea intervenţiei militare oferă sistemului un pretext să înăbuşe mişcarea legitimă de opoziţie şi subminează societatea civilă care începe să prindă contur în ţară. Astfel iranienii ajung să-şi ignore nemulţumirile la adresa regimului, făcând corp comun cu propriii conducători neagreaţi, din pur naţionalism defensiv. Nu-mi închipui să existe un scenariu mai îngrijorător şi schimbare mai dezastruoasă decât aceea generată de un Occident care-şi închipuie că le poate oferi iranienilor democraţia pe tavă prin forţa armelor sau incitarea unei revolte violente.

Ceea ce e mai important, Occidentul poate să atragă atenţia asupra încălcărilor drepturilor omului în Iran, căci sistemul islamic s-a arătat sensibil la asemenea critici.

Republica Islamică se agață de programul nuclear cu prețul sancțiunilor la care o supune comunitatea internațională. Însă legiuitorii săi mai raționali consideră încălcarea drepturilor omului drept o manevră autodistructivă, care slăbeşte puterea de negociere a Iranului. Dacă clericii de la putere se aşteaptă la intervenții militare în locul unor soluții obținute la masa tratativelor, nu vor simți niciun imbold, nicio dorință de credibilitate, pentru a apăra drepturilor cetățenilor țării. Presiunile din exterior s-ar putea dovedi utile, însă doar un anume tip de presiune bine direcționată şi cu un scop precis. Căci, în definitiv, Revoluția Iraniană şi-a creat propria opoziție, printre care se numără o națiune de femei educate şi conştiente de sine, care se mobilizează pentru drepturile lor. Trebuie să li se ofere şansa de a-şi duce propria luptă şi de a-şi schimba țara netulburate.

Transformarea paşnică a Iranului, aşa cum am realizat de mult, însă am ajuns să mă încredințez de curând, necesită un sacrificiu major. Realitatea este că oamenii ca mine sau ca disidenții pe care-i reprezint în instanță se vor pierde pe parcurs. O ştim prea bine, căci în toți aceşti ani ne-am văzut ucişi nenumărați colegi şi cunoştințe. De când mi s-a decernat Premiul Nobel, am primit din ce în ce mai multe amenințări cu moartea, iar guvernul iranian mi-a repartizat agenți de pază 24 de ore din 24. Desigur că este un aranjament cât se poate de incomod. Guvernul nu avea doar interesul să mă apere, ci intenționa şi să-mi monitorizeze mişcările, ceea ce nu m-a deranjat câtuşi de puțin, oricum mi se interceptau convorbirile de ani de zile şi oricum nu aveam nimic de ascuns. Unele perioade sunt mai periculoase decât altele, iar atmosfera politică de la Teheran devine atât de apăsătoare, încât vorbim doar în şoaptă, parcă temându-ne şi de aerul pe care-l respirăm. În asemenea clipe, unii prieteni şi rude îmi propun să plec o vreme peste hotare. La ce bun să plec din țară? mă întreb.

Am cum să-mi desfăşor activităţile mele speciale de pe alte continente şi să-mi aduc de acolo contribuţia în Iran? Desigur că nu. Şi astfel îmi amintesc că frica este cea mai mare ameninţare, această frică a noastră, a iranienilor care ne dorim un alt viitor, îi menţine la putere pe opozanţii noştri.

Se mai întâmplă totuşi şi să mă opresc o clipă şi să mă întreb dacă n-ar fi mai bine s-o iau mai uşor. Îmi amintesc că nici n-am apucat bine să mă bucur de copilăria fiicelor mele. Desigur că le-am fost alături, le-am făcut pachetele şi le-am condus la şcoală. Însă m-am înverşunat atât de tare să nu scap nimic din vedere – munca mea, neliniştile mele, sănătatea mea şi pe a lor – încât am uitat să mă bucur de anii cei mai frumoşi din viaţa lor. Acum, că realizez totul, fiicele mele au crescut şi nu mai simt alături de mine, astfel încât mă gândesc dacă nu e cazul s-o iau mai încet, măcar de dragul meu. Nu-mi fac iluzii că voi putea să mă retrag de tot, asta ar însemna că Iranul s-a schimbat destul de mult încât nu mai e nevoie de cei ca mine, care să-i apere pe iranieni de propriul guvern. Dacă va veni şi ziua aceea, mă voi retrage să aplaud noua generaţie de la adăpostul grădinii mele. Dacă nu va veni, îmi voi vedea de treabă, cu speranţa că mi se vor alătura din ce în ce mai mulţi iranieni.

În această carte mi-am aşternut propriile amintiri despre nenumărate cazuri şi evenimente care mi-au afectat viaţa. Nu este o operă politică şi nici nu mi-am propus să ofer o analiză politică pentru a explica anumite evenimente survenite până acum. Numeroase cazuri pe care le-am descris mai sus merită prezentate mai amănunţit decât am făcut-o aici, iar în viitor sper să-mi dedic alte cărţi explorării lor dintr-o perspectivă mai analitică.

Postfaţă în călătoriile mele prin toată lumea şi în numeroasele interviuri pe care le-am acordat am ajuns să-mi dau seama că în multe ţări Iranul rămâne necunoscut.

Cu alte cuvinte, o propagandă falsă a prezentat Iranul într-o lumină mai proastă sau mai bună decât în realitate. Mulți oameni își limitează judecata la cei douăzeci și opt de ani ai Republicii Islamice, uitându-i cu totul istoria anterioară, de parcă Iranul a apărut peste noapte. Am scris această carte și pentru a dezvălui adevărul despre Iranul zilelor noastre, după o scurtă incursiune în trecutul său. Am avut ocazia să asist la numeroase evenimente politice și sociale importante din țara mea. Am considerat că rememorarea acestora din punctul de vedere al unui observator implicat în domeniul apărării drepturilor omului și neafiliat niciunui partid politic ar putea să facă lumină asupra adevăratelor evenimente care au avut loc în Iran. Mă simt cu adevărat onorată să aud opiniile criticilor din numeroase țări în care mi-a fost publicată cartea, care susțin că eforturile mele s-au bucurat de mare succes. Unii profesori chiar mi-au declarat că le vor recomanda cartea mea studenților care studiază istoria Iranului în următorii ani.

În al doilea rând, prin scrierea cărții mi-am propus să încurajez încrederea în sine și independența femeilor. Sunt o femeie care provine din clasa de mijloc a unei țări din Orientul Mijlociu și nu m-am folosit de niciun membru al familiei mele pentru a avansa pe scara socială. A trebuit să muncesc pentru ca familia mea să se descurce. Mi-am pierdut profesia la care țineam – aceea de judecător – din cauza Revoluției Islamice. Am un soț și două fiice și îmi îndeplinesc îndatoririle de soție și mamă ca orice femeie din Orient. Nici măcar nu vorbeam o limbă străină, ca să-mi fac cunoștințe în alte țări. Însă, în pofida tuturor acestor probleme, m-a mânat înainte dorința mea de a progresa și a mă dezvolta, alături de concetățenii mei. În ultimul rând, am reușit să depășesc aceste dificultăți și să câștig numeroase premii internaționale, printre care se numără și Premiul Nobel pentru pace în 2003. Mi s-au acordat douăzeci de

titluri de *Doctor honoris causa* de către universități din toată lumea. Această carte a fost tradusă în optsprezece limbi şi de curând mi s-a decernat medalia de comandor al Ordinului național al Legiunii de onoare (cea mai înaltă decorație onorifică din Franța).

Da, am reuşit să depăşesc multe obstacole şi să ating poziția la care am visat întotdeauna. Astfel că femeile din toată lumea trebuie să ştie că succesul se obține pe o singură cale, aceea de a ignora obstacolele şi greutățile şi de a-ți menține vie dorința de a reuşi. Nu există problemă care să nu-şi găsească soluția.

În prima traducere a acestei cărți s-au strecurat câteva greşeli minore, corectate în edițiile ulterioare, iar cartea pe care o aveți acum în față a mai trecut printr-o corectură. Nu mai am nimic de adăugat, doar să vă mulțumesc pentru interesul pe care ni l-ați acordat mie şi țării mele.

După publicarea primei ediții (*Iran Awaketiing*, în limba engleză), am întâlnit mulți oameni care mi-au spus că această carte i-a ajutat să cunoască Iranul mai bine. Editorii din Germania, Franța şi alte țări chiar au schimbat titlul, cu acordul meu, deoarece au considerat că această carte nu reprezintă doar povestea mea, ci îi familiarizează pe cititori cu Iranul ca atare. Astfel că *Iranul meu* li s-a părut un titlu mai potrivit.

Această carte a trezit, desigur, interesul multor cetățeni străini, însă şi al numeroşi iranieni stabiliți de mulți ani peste hotare. Tânăra generație a primit această carte foarte bine. Iranienii stabiliți peste hotare nu se informaseră despre unele evenimente care s-au petrecut în lipsa lor. Din cauza cenzurii extreme impuse de guvernul Iranului, atât iranienii, cât şi concetățenii lor din alte părți ale lumii trebuie să caute surse de informații de peste hotare pentru a afla ce se petrece în Iran. Mă bucur că pot să-i ajut în acest sens.

Mulţumiri

În primul rând trebuie să-i mulţumesc lui Abdol-Karim Lahiji pentru îndrumarea indispensabilă pe care mi-a acordat-o de-a lungul anilor. îi sunt profund recunoscătoare bunului meu prieten Muhammad Sahimi pentru sfaturile sale înţelepte în toate acţiunile pe care le-am întreprins peste hotare. îi sunt îndatorată lui Monsour Farhang pentru prietenia şi sfaturile sale. Echipa de avocaţi formată din Philip Lacovara, Anthony Diana şi Ryan Farley de la firma Mayer, Brown, Rowe & Maw au făcut posibilă apariţia acestei cărţi prin generoasa lor prestaţie *pro bono* în cazul intentat Departamentului Trezoreriei Americane. îi mulţumesc agentului meu, Wendy Strothman, şi colegului ei Dan O'Connell de la Agenţia Strothman pentru eforturile depuse pe parcursul publicării acestei cărţi în SUA. David Ebershoff a redactat manuscrisul cu pană de povestitor şi precizie de istoric. M-a inspirat imens devotamentul cu care a lucrat pentru a oferi publicului american această carte. În ultimul rând, nici nu pot să-mi exprim în cuvinte profunda consideraţie pentru coautoarea cărţii, Azadeh Moaveni, care şi-a pus imensul talent în slujba şlefuirii manuscrisului meu original de-a lungul a nenumărate ore şi zile de trudă grea, pentru a obţine această versiune definitivă.

Bibliografie

Abrahamian, Ervand, *Tortured Confessions*: *Prisons and Public Recantations in Modern Iran*, University of California Press, Berkeley, 1999.

Behbahani, Farhad, Interviu luat la 28 august 2005.

Boroujerdi, Mehrzad, Iranian Intellectuals and the West: The Tormented Triumph of Nativism, Syracuse University Press, Syracuse, 1996.

Forouhar, Parastou, Interviu luat la 15 august 2005.

Human Rights Watch, „No Exit: Human Rights Abuses Inside the Mojahedin Khalq Camps", mai 2005.

Kapuściński, Ryszard, *Shah of Shahs*, Harcourt Brace Jovanovich, San Diego, 1982.

Kar, Mehrangiz, „Prison Revelations", *Payam-e Emrooz*, *2* februarie 2001.

Lahiji, Shahla, „Evin Hotel is Further Down the Road", *Payam-e Emrooz*, *2* februarie 2001.

Milani, Abbas, The Persian Sphinx: Amir Abbas Hoveyda and the Riddle of the Iranian Revolution, Mage Publishers, Washington, 2000.

Milani, Farzeneh, „Silencing a Modern Scheherazade", *Christian Science Monitor*, 17 noiembrie 2004.

Moghadam, Valentine, *Women*, *Work*, *and Ideology în Post-revolutionary Iran*. Michigan State University, East Lansing, 1988.

Mottahedeh, Roy, The Mantle of the Prophet: Religion and Politics în Iran. Pantheon Books, New York, 1985.

Rahnema, Ali, An Islamic Utopian: A Political Biography of Ali Shariati, I.B. Tauris, Londra, 2000.

Sahimi, Muhammad, Interviu luat la 24 iulie 2005.

Sciolino, Elaine, *Persian Mirrors*: *The elusive Face of Iran*. Free Press, New York, 2000.

Wilson, George, „Navy Missile Downs Iranian Jetliner". *Washington Post*, 4 iulie 1888, Al.

Wright, Robin, *The Last Great Revolution*, Knopf, New York.

2000.

Index

Abadan, incendiul de la cinematograful din, 49 Abtahi, Mohammad Ali, 234 Afghanistan, 135 Ahmadabad, 22 al Doilea Război Mondial, 21 Al-Ghadir, moscheea, 152 Ah, anchetatorul, 202, 205 Ah, imam, 81, 85 *Allahu akbar*, 53, 54, 243, Amanpour, Christine, 155 Ambasada Canadei (Teheran), 234 Ambasada Iranului (Paris), 238, 240

Ambasada SUA (Beirut), 65 Ambasada SUA (Teheran), 29, 60, 62 – 64, 67, 249 Amirabad, 43 Amir-Entezam, Abbas, 57 Ansar-e Hezbollah, 191, 193 Arabia Saudită, 135 Armenia, 157, 158 Arvand, canal, 77, 83 Azerbaidjan, 136

Bagdad, 77, 86

Bani-Sadr, Abolhassan, preşedintele, 69, 78

Bani-Sadr, Fathollah, 56, 60, 69 Batebi, Ahmad, 188, 213 Behbahani, Simin, 158, 206 Behesht-e Zahra, cimitirul, 115, 117, 119 Beirut, 65

Biroul de protecție a minorilor şi bolnavilor psihic, Iran, 82 Bush, George W., 118, 232, 250

Canada, 101, 217, 234, 236 Carter, Jimmy, 47, 48, 65 Churchih, Winston, 98 CIA (Central Intehgence Agency), 22, 29, 65 Comisia Islamică pentru Drepturile Omului, 163 Consiliul de Securitate al ONU, 110

Consiliul Gardienilor Constituției, 133

Coran, *passim*

Darband, 33, 34

Declarația universală a drepturilor omului, 146 Departamentul Trezoreriei (OFAC), 247, 250 Dizin, 127

Dorri-Najafabadi, Ghorbanali, 166

Ebadi, Jafar (fratele autoarei), 28 Ebadi, Mohammad-Ali (tatăl autoarei), 23 Ebadi, Shirin, passim Ebrahimi, Amir Farshad, 191 – 193, 198, 199, 205

Ebrahimnezhad, Ezzat, 188 – 192, 212, 213

Elburz (munții), 33, 34, 112, 206 Elțîn, Boris, 188 Emami, doamna, 169 Emami, Saeed, 168 – 171, 190 *Enghelab-e Eslami*, (cotidianul), 69

Eufrat, 77

Evin (închisoarea), 111 – 113, 183, 196, 197, 201, 204, 206, 208, 230, 233

Fallahian, Ali, 162 Fatemeh, Hazrat-e (Fatima), 131 Fathi, Leila, 140, 145, 150 Forouhar, Dariush, 47, 165, 166, 167

Forouhar, Parastou, 17, 165, 166 Forouhar, Parvaneh, 166, 167 Franța, 51, 239, 256

Gandhi, Mohandas K. (Mahatma), 20

Ganji, Akbar, 169, 170, 172, 209, 230, 231

Gărzile Revoluționare, 65, 81, 84, 111

Germania, 102, 162, 164, 167, 256 Golful Persic, 109, 135 Golshani, Arian, 151, 152

Haideh (cântăreață), 216 Hamadan, 23, 25, 26, 29, 272 Hezbollah, 65.

Hossein, imamul, 80, 89, 179 Hosseini, Ghafar, 158 Hoveyda, Amir Abbas, 61 Hussein, Saddam, 75, 77, 80, 81, 83, 84, 86, 98, 99, 100, 105, 109 – 111, 117.

Imperiul Britanic, 20 India, 105, 106

Irak, 35, 64, 77, 80, 83, 99, 100, 110, 111, 113, 115, 117, 119, 177, 249, 250 Iran Air, 240 Iran, *passim*

Iran-Contra (scandalul), 66 Iran-e Farda (revista), 145 islam, *passim*

Kar, Mehrangiz, 225 Karbala, bătălia de la 80, 81 Kazemi, Zahra (Ziba), 233 – 237 Kermanshah, 110

Khamenei, ayatollah Ali, 120, 166, 185

Khatami, Mohammad, 165, 166, 168, 173 – 176, 178, 179, 186, 187, 211, 215, 229, 231, 234 Khomeini, ayatollah Ruhollah, 35, 36, 39, 40, 48 – 50, 52 – 54, 56, 60 – 62, 64, 69, 71, 76, 80, 81, 83 – 87, 110, 111, 119 – 121, 142, 168, 177, 185, 228, 243 Khorramshahr, bătălia de la 83, 84, 86

komiteh (poliția moralității), 122 – 124, 126, 127, 130, 131.

Lacovara, Philip, 248, 259 Lahiji, Abdol-Karim, 238, 259 Lajevardi, Asadollah, 116 Liban, 65, 80, 177 Lumea a Treia, 58, 121, 137, 207

Mahasti (cântăreață), 216 Majlis (parlament), 220 – 222, 225 Marea Britanie, 21, 124 Maryam (prietena autoarei), 46, 95, 96

McFarlane, Robert, 66 Médecins Sans Frontières (MSF), 142

Mehrabad (aeroport), 52, 57, 76, 100, 106, 162, 219 Mersad, atacul, 113 Mesopotamia, 86.

Mina (sora autoarei), 206, 208 Minu (mama autoarei), 23 Mohammad Reza Pahlavi, 21

Mokhtari, Mohammad, 165 Montreal, 218, 234 Mossadegh, Hamid, 36 Mossadegh, Mohammad, 19 – 22, 29, 30, 36, 37, 47, 66, 147, 167, 168

Naderi (cafenea), 159 Najaf, 35, 39, 51

Nargess (fiica autoarei), 94, 95, 183, 238, 241

Negar (fiica autoarei), 74, 76, 78, 86, 94, 108, 129, 174, 183, 184, 214, 217 – 220 New York, 57, 58, 249 Niavaran, 43

ONU, 99

Operația Beit ol-Moqaddas, 83 Operația Lumina Eternă, 110 Operația Mersad, 115 Organizația Mojahedin-e Khalgh (MKO), 84 – 86, 88, 89, 90, 92, 110, 111, 113, 115, 116, 120, 123 – 125, 127, 160, 171 Orientul Mijlociu, 20, 118, 135, 256

Pakistan, 100 Palestina, 177

Paris, 39, 51, 100, 221, 237 – 240, 243

Partidul Poporului Iranian (Hezb-e Mellat-e Iran), 166 Persepolis, 39 Persia, 80

Pourzând, Siamak, 225 – 227 Pouyandeh, Mohammad Jafar, 166

Qadisiya, 80 Qajar, dinastia, 24 Qasr-e-Shirin, 77 Qom, 25, 48, 142, 228
Rafsanjani, Akbar Hashemi, 120, 165
Ramadan, 17, 18, 49, 88 Ramsar, 130
Războiul oraşelor, 93, 106, 109 Reagan, Ronald, 65, 66, 99, 109 Republica Islamică, passim Revoluția Islamică, *passim* Reza Shah, 21, 24 Roosevelt, Kermit, 21, 22 Rostam, 179
Roya (prietena autoarei), 45, 46 Rumsfeld, Donald, 117
Sahimi, Muhammad, 256, 259 *Salaam* (ziar), 180 Sanandaj, 140
Sara (prietena autoarei), 46, 96, 97 Sari, Fereshteh, 157, 158 Sarkuhi, d-na, 162, 163 Sarkuhi, Faraj, 162, 163 SAVAK, 32, 33, 38, 49, 51, 115, 159, 160, 164.
Saveh, 219
Shahnameh („Cartea regilor”), 179 Shahrbanu (bunica paternă a autoarei), 25
Shamlou, Ahmad, 122
Sharia, 70, 125, 126, 222, 223 Shariatri, Ah, 85 Sharif, Majid, 165 Shemiran, 35 Sherkaz, Shahla, 149 Shiraz, 43, 235 – 237 *Sobh-e Emrouz* (*ziar*), 169 Soraya (prietena autoarei), 123 – 126
Statele Unite ale Americii, *passim* Strothman, Wendy, 246, 259
Taleghani, ayatollah, 59 Tavassolian, Fuad (cumnatul autoarei), 87, 88 – 92, 111 – 116, 149, 160, 197
Tavassolian, Javad (soțul autoarei), *passim* Teheran, *passim* Tigru, 77 Turcia, 100 Twiggy, 35
Uniunea Sovietică, 64 Universitatea din Teheran, 31, 32, 71, 180, 183
Vincennes, USS, 109 Vocea Americii, 179
Yazid, 80
Zagros (munții), 77 Zaman, imamul, 132 *Zanan* (revistă), 149

Cuprins

Prefaţă
Prolog
Capitolul 1 – Copilăria la Teheran
Capitolul 2 – Descopăr justiția
Capitolul 3 – O revoluție amară
Capitolul 4 – Iranul în război
Capitolul 5 – Războiul oraşelor
Capitolul 6 – Ciudate vremuri, draga mea
Capitolul 7 – Din sufragerie la tribunal
Capitolul 8 – Teroarea şi republica
Capitolul 9 – Un experiment plin de speranțe
Capitolul 10 – Deținută pe motive de conştiinţă
Capitolul 11 – În umbra reformei
Capitolul 12 – *Premiul Nobel*
Epilog
Postfață
Mulțumiri
Bibliografie
Index